KUTATÁSOK SODRÁSÁBAN
az mtt 25. éve

KUTATÁSOK SODRÁSÁBAN

az mtt 25. éve

(Jubileumi kötet)

Szerkesztette
Gábrity Molnár Irén

MTT Könyvtár 16.

MTT Könyvtár 16.

Kiadó
Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka
Sorozatszerkesztő Dr. Gábrity Molnár Irén, az MTT elnöke
MTT, Szabadka, Strossmayer utca 11., Szerbia

Kutatások sodrásában – az mtt 25. éve (Jubileumi kötet)

Szerkesztette
Dr. Gábrity Molnár Irén

Recenzensek/szaklektorok
Dr. Káich Katalin prof. em.
Dr. Josip Ivanović

Lektor, korrektor
Kiss Zsuzsanna

Angol szöveg
Gábrity Eszter

Fedőlap
Kincses Endre

Tördelő
Dr. Novák Anikó

Nyomda
LOGOS, Tóthfalu

A kutatásokat és a könyv megjelenését támogatta

Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
Domus Program 2016

TARTALOM

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ 7

KÖSZÖNTŐ

Kocsis Károly, Tarnóczy Mariann A MAGYARSÁGKUTATÓ TUDOMÁNYOS TÁRSASÁG 25. SZÜLETÉSNAPJÁRA 11

KEZDETEK, KÖRÜLMÉNYEK

Gábrity Molnár Irén A TUDÓS JELEN VAN (TUDOMÁNYMŰVELÉS KISEBBSÉGI SORSBAN, A VAJDASÁGBAN) 17

Papp Z. Attila A MAGYAR TUDOMÁNYOSSÁGRÓL ALKOTOTT KONCEPCIÓK VAJDASÁGBAN 35

Gulyás László A VMDK EGYEDURALMÁNAK KORSZAKA (1989–1994) 49

Mirnics Károly A VAJDASÁGI MAGYAROK FELGYORSULT KIVÁNDORLÁSÁNAK A JELENSÉGE (AZ MTT KUTATÁSI FELADATAI) 61

ERŐNLÉTÜNK NYOMÁBAN

Pál Ágnes, Győri Ferenc VAJDASÁG TÁRSADALMI- ÉS GAZDASÁGFÖLDRAJZI HELYZETE 69

Takács Zoltán RÉGIÓ – REGIONÁLIS GAZDASÁG – FELSŐOKTATÁS VISZONYRENDSZER 83

Hózsa Éva MAGYARTANÍTÁS – KEZDŐ FOKON? 97

KÉPEK A JÖVŐRŐL

Mirnics Zsuzsanna A HÁBORÚ GYERMEKEI: TRANSZGENERÁCIÓS TRAUMAÁTADÁS 107

Ágyas Réka A VAJDASÁGI MAGYAR FIATALOK MÉRFÖLDKÖVEI: TOVÁBBTANULÁS, JÖVŐKÉP ÉS ÖNSZERVEZŐDÉS 119

T. Molnár Gizella VAJDASÁGI HALLGATÓK A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEMEN 133

Szlávicz Ágnes, Grabovac Beáta A VAJDASÁGI DOKTORANDUSZOK ÉS FIATAL KUTATÓK ELÉGEDETTSÉGE AZ ÚJVIDÉKI EGYETEM DOKTORI KÉPZÉSÉVEL 145

KAPCSOLATAINK TERÜLETI DIMENZIÓJA

Ricz András A HATÁRON ÁTÍVELŐ EURÓPAI UNIÓS FINANSZÍROZÁSÚ PROGRAMOK HATÁSAI ÉS TERÜLETI DIMENZIÓI VAJDASÁGBAN 167

Szügyi Éva A SZERB–HORVÁT HATÁR MENTI KAPCSOLATOK A NAPI ÍROTT MÉDIÁBAN 181

ÚTKERESÉS A MAGYARSÁGKUTATÁS SODRÁSÁBAN

AZ MTT 25 ÉVE (összeállította Gábrity Molnár Irén) 199

MELLÉKLETEK

KÖZLEMÉNYEK A MAGYARSÁGKUTATÓ TUDOMÁNYOS TÁRSASÁG 25 ÉVES TEVÉKENYSÉGÉRŐL 217

SZERZŐK ÉLETRAJZA 261

SADRŽAJ 267

CONTENT 269

NÉVMUTATÓ 271

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ

Vajon mivel lehetne/kellene a vajdasági magyarságkutatást jellemezni? A legfontosabb kulcsszavak a kisebbségi léthelyet, közösségi alternatívák elemzése… Ami pedig a kutatók magatartásában fedezhetünk fel: elhivatottság, gyakorlatiasság, hasznosulás, törekvés a nyitottságra, hálózatépítés.

Amikor egy tudományos műhely időszerű kisebbségi magatartásvizsgálatokkal foglalkozik, bizony ritkán kap olyan megbízást, ami éveken keresztül tartó, folyamatosan pénzelt kutatási téma feldolgozásához jogosítja fel. A Magyarságkutató Tudományos Társaság legtöbbször egy-egy projektum témához válogatja meg a kutatócsoportok kompetens tagjait. Így történik meg az, hogy egyesek néhány hónapig, mások néhány évig tudnak az aktuális témák köré csoportosulni. Kutatóink saját egyetemi vagy más munkahelyük mellett külön erőbefektetéssel, elhivatottan és gyakran ingyen, vagy aprópénzért vállalják az aktuális témafeldolgozásokat, az adatfeltáró terepi vagy statisztikai elemzéseket. Huszonöt éven keresztül sikerült megőriznünk a folyamatosságot. Számos kötet, tanulmány és előadás járult hozzá, hogy térségünk etnoregionális sajátosságairól adjunk képet. Köszönöm munkatársaimnak a tudomány szolgálatáért nyújtott negyed évszázados munkát, amiben bizonyosan a közös hitünk segített.

Ha ellátogatunk társaságunk honlapjára (www.mtt.org.rs), ott találjuk a negyed évszázados kutatási eredmények egy részét, a valóságos folyamatok egy szegmensének a látleletét. A publikációknál sorban lapozgathatjuk azokat az értékes köteteket, amelyek tevékenységünket jellemzik. A témák, amelyek külön megragadták az elmúlt évtizedekben a közvélemény figyelmét, azok a vajdasági magyar anyanyelvű oktatás lehetőségei, az itt élő lakosság népességmozgása, fogyatkozása, szórványosodása, és az ehhez kötődő életvitele, identifikálódása, továbbá, munkalehetősége, képzettsége, művelődési élete, vallásossága, majd az ifjúság jövőképe, a magyar nyelv és a média sorsa.

A Magyarságkutató Tudományos Társaság projektumai és kötetei gyakorlati haszonnal jártak. Már az is eredmény, hogy egy-egy kutatással többet és újat tudtunk meg önmagunkról, a magyar közösségünkről, kisebbségi létünkről. Ennél azonban sokkal fontosabb az, hogy a közéletünk figyelmét ráirányítjuk egy-egy, a közösség fennmaradása szempontjából életbe vágóan fontos jelenségre (asszimiláció, kivándorlás, képzettség, nyelvhasználat). A társadalomtudós ezeket a jelenségeket felfedi, elemzi, leírja vagy elmondja, de ilyenkor, fontos a közélet reagálása és a politikai éleslátás, a tenni akarás is. Elégedettséggel állapítom meg, hogy volt, amikor tudományos eredményeink meghirdetésekor, a közéleti cselekvés nem maradt el. Reagálni kellett a kisebbségi, nyelvhasználati jogokra, az elvándorlás okozta demográfiai

torzulásra a térségben. Ott voltak a tudományosan és empirikusan megalapozott adatok, a tehetséggondozó gimnáziumok és a tanítóképző kar alapításakor beleszóltunk a magyar nyelvű képzések feljavításába, ifjúságunk karrierépítési lehetőségeibe, írtunk médiafogyasztási szokásainkról, határon átívelő intézményeink kommunikációjáról, végül a közvélemény-kutatások egész sora szolgáltatott anyagot a különböző állapotvizsgálatokhoz.

Az idei, jubileumi kötetünkben – a beérkezett dolgozatok alapján – témablokkokat szerkesztettünk. A könyvnek nem az a célja, hogy mindenáron egy átfogó képet adjon a magyarságkutatásról a Vajdaságban, csupán egy civil kutató műhely újabb próbálkozása ez, hogy hozzájáruljon a közösségépítés elemeinek analizálásához, miközben – a változó gazdasági és térszerkezeti tényezők miatt – a társadalmi differenciáltságok folyamatosan alakulnak. Elsősorban a 25 éves Magyarságkutató Tudományos Társaság tevékenységét, megjelenésének körülményeit elemezzük (Gábrity Molnár, Kocsis, Tarnóczy, Gulyás), a magyar tudományosságról alkotott koncepciókat a Vajdaságban (Papp Z.). Kirajzolódnak azok a társadalmi jelenségek, amelyek a vajdasági magyarok jelenének és részben a jövőjének a meghatározói: életképes közösségként megmarad-e a szülőföldjén, vagy elvándorol (Mirnics)? Mi a (magyar) fiatalok jövőképe (Mirnics, Ágyas, T. Molnár, Szlávicz–Grabovac)? Mennyire vagyunk nyitottak és építhetünk-e a határ menti kapcsolatokra (Ricz, Szügyi)? Mennyire hatásosak erőnlétünk növelésében a gazdasági légkör (Pál–Győri), a felsőoktatási intézmények/egyetemek regionális gazdasági ereje (Takács) és a magyar nyelv tanulásának a módozatai (Hózsa)? Számos megválaszolatlan kérdés maradt még, akár a vajdasági magyarok életminőségének, esélytelenségének, önszerveződésének, vagy az értelmiségünk magatartásának a kérdéskörében, de erre már egy következő kötet kell, hogy rámutasson.

A Magyarságkutató Tudományos Társaság fennállásának 25. évfordulójára, megért az a törekvés, hogy új kutatási kapcsolódási modell jöjjön létre más tudományos intézményekkel Szerbiában/Vajdaságban, az anyaországban, sőt Európa felé is. Elsősorban azokat a tudománypolitikai kapcsolódási pontokat keressük, amelyek fontosak és időszerűek a magyar–magyar relációkban, és a kisebbségi magyar közösségek társadalmi, demográfiai, szociológiai és kulturális antropológiai vizsgálataiban. Újra előtérbe kerülhetnek a demográfiai csökkenés, migrációs mozgások tényleges okainak elemzése, a kistérségi erőnlét vizsgálata, esélyteremtések elemzése, munkaerőmozgás, de nem utolsó sorban a regionális, nemzeti és vallási identitásváltozások problémái. Ezekhez a témák feldolgozásához a jövőben nyitottság, tudományos kapcsolatépítés, fiatalítás, hálózatos együttműködés szükséges és hatalmas alázat a tudományművelés felé.

Szabadka, 2016 júliusa *Szerkesztő*

KÖSZÖNTŐ

A MAGYARSÁGKUTATÓ TUDOMÁNYOS TÁRSASÁG 25. SZÜLETÉSNAPJÁRA

Negyedszázad a történelem sodrában a hol csordogáló, hol meg rohanó idő kicsiny szakasza – de hosszú, akár korszakalkotó idő lehet ez a huszadik–huszonegyedik század fordulóján egy kisebbségben élő magyar közösség életében.

A délvidéki magyarság életében – a jugoszláviai rendszerváltozás és háborúk kirobbanásának előestéjén, a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság (JMMT) újvidéki, 1990-es létrejötte után – jelentős lépés volt Szabadkán, 1991. június 19-én a Magyarságkutató Tudományos Társaság (MTT) megalakulása, ahol a jelenlevők Rehák Lászlót (1922–1994) választották az MTT első elnökének. Rehák Tanár Úr az akkori és megelőző évtizedek vajdasági magyar világának motorja, a Forum Könyvkiadó alapító igazgatója, a Létünk társadalomtudományi folyóirat létrehozója, a szabadkai magyar nyelvű közgazdasági oktatás elindítója, a magyar nyelvű képzések apostola, a diákok odaadó mentora, vitakörök vezetője, a kisebbségi „vertikalizmus" ellenzője, a kor szigorú vezető és önmarcangoló, kétkedő gondolkodója – írják róla a visszaemlékezők. A feladatok, amelyeket megfogalmazott, ma is aktuálisak: magyar nyelvű oktatás, kétnyelvűség, magyar társadalomtudományi kutatóintézet létrehozása.

Halála után, 1994-ben a mai elnök, Gábrity Molnár Irén vette át tanárától, alapító társától a stafétabotot. A 25 éve megalakított MTT jól dokumentált tevékenységének jelentőségét nem lehet túlbecsülni. Megalakításakor szinte az egyetlen tudományos civil szervezet volt, noha néhány ma is létező intézmény az akkori JMMT keretén belül már működött (pl. a Kiss Lajos Néprajzi Társaság), s a rákövetkező évben, 1992-ben alakult meg a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség.

Habár 1918-ig élénk magyar civil élet, népkörök mozgalma jellemezte a Délvidéket (jórészt a mai Vajdaság területét), elsősorban az irodalom, a közművelődés területén, a trianoni határváltozások, majd a kisebbségi lét a hajdani magyar civil szervezeteket elsorvasztotta. Az újjáéledés első jeleire az 1930-as évekig kellett várni, amikor magyar diákegyesületek, civil szervezetek jöttek létre ismét. A második világháború újabb törést jelentő eseményei után, 1964-ben a Vajdasági Magyar Nyelvművelő Egyesület megalakulása számított nagy eredménynek. Átütő változást Jugoszlávia felbomlásának időszaka, az 1990-es évek hoztak a magyar szervezeti életben, gyakorta magyarországi támogatással.

1991-ben az MTT az „első, egyértelműen szakosodott szervezet" (Bosnyák Istvánt idézve), kezdetektől fogva határozott tematikai irányultsággal, programmal. Nem véletlen, hogy az anyanyelvű oktatás stratégiai kérdései álltak a központban, az autonómia, az irodalom és a demográfia területeivel együtt, amelyeket nagyon hamar

kiegészített az identitáskutatás, a munkaerőpiac-, az ifjúság- és a migrációkutatás. Beindult a szervezett adatgyűjtés, az empirikus kutatás és tudományos elemzések születtek a vajdasági magyarság sorskérdéseiről, a „kisebbségi létjelenségekről". Az első néhány év kezdeti programjai és kiadványai után 1997-ben indították el az MTT saját könyvsorozatát, melynek példányait megtaláljuk az MTA Könyvtárában és a Domus Könyvtárunkban egyaránt. Mi is őrizzük ezeket. Nagy becsben van az Anyanyelvű oktatásunk című, első kötet dedikált tiszteletpéldánya a meleg hangú kísérőlevéllel együtt, 1997. december 8-ai dátummal. Összességében az MTT publikációnak száma figyelemre méltó: eleddig mintegy 30 kötet, 100-nál is több tanulmány fémjelzi működését. Ezek az eredmények állandó dolgozói státuszok és kiszámítható finanszírozás nélkül jöttek létre, alkalmi, elsősorban magyarországi, kisebb részben szerbiai pályázati forrásokból folytatott kutatások alapján.

Az MTA határon túli magyar tudományosság programjának támogatásokra fókuszáló része a Domus Hungarica ösztöndíjakkal indított 1997-ben. A szerbiai magyar pályázók kezdetben jobbára az idősebb korosztály tagjaiból és inkább a nem humán területek képviselőiből álltak: ez is jelezte a szerbiai magyar tudós közösség akkori, háború utáni állapotát. Akkor még hiányoztak, vagy nagyon gyengék voltak a szerbiai és a magyarországi intézmények közötti kapcsolatok. A Kárpát-medence többi magyar tudományos világával való kooperáció szinte egyáltalán nem volt jellemző, különösen nem a Vajdaság és Kárpátalja esetében. Elsősorban egyéni szakmai kapcsolatfelvételekben segítettek a Domus ösztöndíjak. Később erősödött az akadémiai támogatáspolitika, megjelent a Magyarország határain túl, a szülőföldön is felhasználható ösztöndíj, s ami az MTT szempontjából is lényeges újdonság volt: a műhelytámogatási program (2005). Az MTT tevékenységére kezdetektől fogva számít az Akadémia, melyet az ún. „kutatóállomási" státus megítélésével is kifejezett. Az akadémiai határon túli magyar tudományosság programot kézben tartó Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság hamar felismerte, hogy intézményi háttér nélkül nincs kiszámíthatóság, ami az eredményes tudományos kutatás előfeltétele, s műhelytámogatási programja keretében működési, valamint konferenciaszervezési és kiadvány támogatási alprogramokat indított, sajnos igen szerény keretekkel. Ezzel együtt elindult a magyar tudományos hálózatosodás a Kárpát-medencében, megjelentek a magyar–magyar közös kutatások, MTA-n kívül más fontos anyaországi szervezetek finanszírozásával is.

Jól sáfárkodik lehetőségeivel az MTT. Jelen van szinte mindenütt, eredményeiket a szakma és a politikum egyaránt ismeri és elismeri. Sajnos a tudománypolitika sem mentes a pártpolitikai csatározások negatív hatásaitól, megjelenik a kisebbségi közösségekre módfelett kártékony hatást jelentő megosztottság. Az Akadémia mindmáig küzd ez ellen, tudományos pártatlansággal szolgálja a szakmai együttműködéseket. Eredménnyel. Mára elmondható, hogy jelentős magyar tudományos kapacitásról be-

szélhetünk a Kárpát-medencében. A kezdeti paternalizmust a tudományos kutatásban legteljesebb mértékben felváltották a partneri viszonyok. Az MTT a vajdasági magyar tudományos világ jeles szereplője, az MTA és kutatóintézeteinek komoly partnere.

Feladatok persze bőven vannak. Noha tíz évvel ezelőtt létrejött Szabadkán az Újvidéki Egyetem Magyar Nyelvű Tanítóképző Kara, jeles bázist adva a vajdasági magyar kutatásoknak, de ez nem biztos, hogy helyettesítheti a már kezdetben tervként megfogalmazott vajdasági magyar kutatóintézet és regionális egyetem létrehozását. A könnyített eljárással megszerezhető magyar állampolgárság nemcsak a magyarság összetartozásának nagyszerű tudatát, de az amúgy is nagymértékű délvidéki magyar elvándorlást is felerősítette. Az MTT kutatási jelentéseiből az is kiolvasható, hogy a vajdasági magyarság igényeit kiszolgáló, többnyelvű felsőfokú képző- és munkahely, illetve az itteni magyar közösség sorskérdéseit taglaló, állandó státusokkal rendelkező kutatóintézet nélkül kevésbé valószínű, hogy a vajdasági magyar tudós utánpótlást jelentő fiatalok saját anyanyelvükön, igényes, magas színvonalú, a szülőföldön is megszerezhető tudásra és munkahelyre tehetnek szert.

Ígéretesek a Kárpát-medencében működő doktorandusz szövetségek, melyek az egyes országok fiatal magyar szakembereit, leendő kutatóit és oktatóit fogják összse, serkentik együttműködésre, megfontolt pályatervezésre. Bízunk benne, hogy közülük az arra kvalitásokkal és kedvvel rendelkezők, illetve szülőföldjükhöz ragaszkodók előbb-utóbb helyet kapnak a helyi döntéshozói posztokon, és tudományos elemzéseik által alátámasztott, jó döntéseik alapján hozzá tudnak majd járulni a legutóbbi népszámlálás idején már 250 ezerre fogyott szerbiai magyar közösség megmaradásához, sőt megerősödéséhez.

Ehhez kívánunk a Magyarságkutató Tudományos Társaságnak további sikereket: erőt és lelkesedést, odaadást, kiváló eredményeket – mindezekhez a mainál stabilabb, jobb feltételeket. A Magyar Tudományos Akadémia lehetőségeihez mérten a jövőben is igyekszik előmozdítani a magyar–magyar kutatási programokat, erősíteni a határon túli magyar tudományos műhelyeket, szolgálni a tudomány eszközeivel a magyarság megmaradását a Vajdaságban, Szerbiában is.

Budapest, 2016. szeptember 1.

Kocsis Károly akadémikus,
az MTA CSFK Földrajztudományi Intézet igazgatója,
a Magyar Tudományos Akadémia
Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság elnöke

Tarnóczy Mariann osztályvezető,
a Magyar Tudományos Akadémia Határon Túli Magyarok Titkársága,
a Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság titkára

KEZDETEK, KÖRÜLMÉNYEK

A TUDÓS JELEN VAN
(Tudományművelés kisebbségi sorsban, a Vajdaságban)

Gábrity Molnár Irén

Kellenek az elhivatott,
alkotókészségű tudósok és a
párbeszédet folytató értelmiségiek.

BEVEZETŐ

Nemrég olvastam Ferenc pápa beszédéből, azokat az intelmeket, amelyeket ugyan nem szerbiai/vajdasági körülményekhez illesztett, de megkockáztatom az idézését, mert szavainak a megszívlelése segíthetne bennünket az előrejutásban: „Ma sürgősen be kell vonnunk a társadalom összes szereplőit egy olyan kultúra előmozdításába, amely előnyben részesíti a párbeszédet mint találkozási formát", elősegítve „az egyetértés és a megegyezések keresését, nem mellőzve az emlékezni képes és kirekesztések nélküli, igazságos társadalom építését" (Ferenc pápa 2016: 239). Társadalomépítés. Részekből épül fel az egész. Ezen folyamatba kapcsolódnak be a nemzetiségek is Európa-szerte. Ide tartozik a vajdasági magyarok közösségfejlesztő törekvése is.

Leszűkítve az elmélkedést, elgondolkodtatott az a kérdés, hogy mennyire lehetséges előrevinni a közösségfejlesztést egy igen gyorsan változó és válságos környezetben és vajon kik is Vajdaságban a magyarságkutatók? Sokan vagyunk, vagy kevesen? Ha bevonom ebbe a fogalomba mindazokat, akik bármilyen téren (történelmi/helytörténeti, hagyományőrző, nyelvi, szociológiai, jogi, néprajzi stb.) a vajdasági magyarokkal kapcsolatos helyzetelemzést végeztek vagy folytatnak ma is, akkor bizony sokan vagyunk. Ugyanakkor, ha azt látom, hogy legtöbb fiatal szakemberünk olyan foglalkozás után kénytelen nézni, amivel legalább a megélhetését biztosítja, az idősek pedig viszonylag fáradtan és/vagy önelégülten feladják a nyílt társadalmi vitákra alapozó elemzéseket, akkor azt kell, hogy mondjam, hogy kevesen vagyunk.

Adódik az a kérdés is, hogy mi a közösségi elvárás? Mi az, ami az utóbbi negyed évszázadban megváltozott a térségben? Elsősorban, a társadalmi és politikai változások szólnak bele az értelmiségi vitákba, a tudósok kutatásaiba. A valamikor oly aktuális identitás- és oktatáskutatások már nem kellenek. Már nem azt kutatjuk, hogy mire lenne szüksége a közösségnek, hanem egyszerűen mi az, ami megtartja és (azonnal) kimutatja az életképességét. Látva az elvándorlás nem szűnő folyamatát, „nem merjük" nyíltan és folyamatosan elemezni a sötét demográfiai mutatókat

sem, mert azok esetleg elszomorítanának bennünket. Így is eluralkodott a pesszimizmus a közösségen, akkor meg minek kimutatni erőnlétünk csökkenését. Úgy vélem, hogy a problémákkal bizony szembe kell néznünk: mi okozza a munkahelyek elvesztését, miért nem elég hatékony a magyar anyanyelvű oktatásunk, miért nem működik jól az önszerveződésünk, hol gyengült le a családalapítási hajlandóság, mit tegyünk közösségünk elöregedett tagjaiért? Megannyi kutatási téma van még, de kit érdekel? Az utóbbi öt évben azt tapasztalom, hogy akár a vajdasági műhelyek, akár az anyaországi intézmények vagy támogatók, inkább a politikai lépések indoklásában érdekeltek, sőt néhány intézet kifejezetten „csak gyors kiegészítő" adatokat kér le és részleges terepkutatásban érdekelt. A parciális, felületes és szakmailag nem alapos összehasonlító kutatások nem adhatnak elég hiteles képet a vajdasági magyarok állapotáról, sőt a Kárpát-medencei helyzetelemzés se lesz így átfogó. Hiteles jövőképünk érdekében a bevált tudományos módszerek alkalmazásáról nem mondhatunk le. A kisebbségkutatás valódi interdiszciplináris kutatási terület, célja a közösségépítés, a nyelvi revitalizáció és sokszínűség, az etnikai önszerveződés módozatainak megkeresése, a multikulturalitás megértése és az elvándorlás kezelése.

A vajdasági társadalomkutató műhelyeket vagy az egyéni kutatókat továbbra sem fogja össze egyetlen esernyőszervezet sem, így egymástól függetlenül, erejüket szétforgácsolva működnek. Kivételt képez a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék (Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar), ahol tervezett nyelvtudományi és irodalmi kutatások folynak.[1] Egyes csoportok keresik a politikai támogatást, mások éppen ettől ódzkodva távolságtartóan lépnek be a közéletbe. Érdekeltségfüggő, vagy sem a tudományos kutatás – bárhogy is van – , mi vajdasági magyarok nem vagyunk elegen ahhoz, hogy bárki is felesleges legyen ebben a tevékenységben!

Külön kihangsúlyozandó az értelmiségi diskurzus jelentősége, ugyanis az értelmiségi közbeszéd *közvetítő csatornákon* keresztül, előbb vagy utóbb eljut a politikai szférához. Az értelmiségi lehet szakértő, aki tanácsokat osztogat, tanulmányokat bocsát a pártok rendelkezésére, amelyekben releváns tendenciákat elemez (demográfiai mozgások, tényfeltárások) annak érdekében, hogy a társadalomszervezés fontos mozgásai kikristályosodjanak, szerepelhet konzultatív, vagy igazgató testületekben, reprezentatív politikai feladatokat is vállalhat, ám *értelmiségi* diskurzusa nem mosható egybe a politikai diskurzus belső szabályaival. Vajdaságban „az értelmiség a közéleti diskurzusok megformálásában játszik különleges szerepet, *programadó*

[1] Jelentősek a szociolingvisztikai kutatások; a kétnyelvűség nyelvi, pszichológiai, kommunikációelméleti, szociokulturális vonatkozásai; dialektológia; kontrasztív nyelvészet; kontaktológia; élőnyelvi kutatások; névtudományi és szótártani kutatások. Irodalom terén pedig: a vajdasági magyar irodalom, kortárs magyar irodalom, vajdasági irodalmi topográfiai kutatások, összehasonlító irodalomtudományi, irodalomelméleti és bibliográfiai kutatások.

»szellemi« szerepe a közösségéért való sokirányú felelősségben, az orientáló erőben és a társadalomra gyakorolt hatásban teljesedik ki" (Losoncz 2003: 239, 259). Közöttük a tudós az, aki remélhetőleg nem manipulálható, mert van hite, kreatív tenni akarás, aki látókörét kellően újítani és tágítani tudja, rugalmas, de csak nézeteinek ellenőrzése gyanánt. A vajdasági magyar közösségnek még vannak ilyen képviselői, de körüket mindenképpen fiatalítani kell. Ehhez alkossunk olyan tudós műhelyeket, intézményeket, amelyekben heves, de alkotó viták folynak, gyakorlatias cselekvési tervekkel. Nem kell feltétlenül egyformán gondolkodnunk, de tudnunk kellene egymással mindenkor tárgyalni, egyeztetni. Nem új szerepvállalás ez, csak éppen ehhez újfent keressük a motiváltságot.

1. A MAGYARSÁGKUTATÁS ÖSVÉNYÉN SOK A KÉRDÉS

Évtizedeken keresztül érzik az anyaországon kívül élő magyarok, hogy megérett és érlelődik/változik az a társadalmi helyzet, amelyben szükségeltetik a magyarságkutatás, a (nemzeti) pozicionáláselemzés. Ehhez kellettek nemcsak a társadalomtudósok, hanem azok a politikai keretprogramok is, amelyek meghatározták a magyar érdekeltségű kisebbségpolitikai célokat, a külhoni lakosságot érintő ügyek körvonalazását és kezelését a közéletben is. Ebbe a sorba állt be 1991-ben, az elsők között, a Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka) és más műhelyek kutatásaikkal, folyamatos elemzéseikkel, dokumentumok és empirikus adatgyűjtésekkel. Honnan volt mindehhez a támogatás?

Az etnopolitikai opciókat számba véve az 1989 után a külhoni magyar kisebbségpolitika négy stratégiai irányt dolgozott ki. Ez lett az akkori politikai diskurzus tárgya (Szarka 2004: 143): az önkormányzatiság, a kisebbségi autonómia stratégiáját; a partnernemzeti viszonyok megteremtését célul kitűző konszociációs stratégiát (kormányzati szerepvállalás dilemmák); a magyar nemzeti reintegráció elképzelését (Státustörvény 2002); a regionális, etnoregionális entitások európai integrációs folyamatokba is beilleszthetőnek tűnő alternatíváját.

Erről a korszakról Bárdi Nándor írta: „A kilencvenes évek intézményteremtői abban gondolkodtak, hogy a magyar kisebbségi intézményhálózatok – amelyek a határon túli magyar társadalmaknak szerkezeteket adnak és ezzel a nemzeti autonómiák/magyar kulturális pillérek alapját képezik – az elindulásban segítő magyarországi támogatást követően saját társadalmuk erejéből működhetnek. Ez azonban nem így történt. Ma ezt az úgynevezett magyar intézményrendszert döntően magyarországi támogatásokból próbálják működtetni. Ebből adódóan az évenkénti és esetleges forrásgyűjtés nem teszi lehetővé hosszú távú működési stratégia kialakítását, így ezen intézményektől nehezen kérhető számon a hatékonyság. Egy másik következ-

mény az, hogy a forrásokért, illetve a forráselosztásért folytatott harcban a politikai eliteké lett a döntő szerep. Ezzel a társadalomépítés gyakorlatilag alárendelődött az érdekvédelmi, politikai munkának. Így politika– és politikusfüggővé vált, amely a kisebbségi társadalom stabilitását, belső kontrollmechanizmusait gyöngítheti. Nem politikusellenességről van szó a részemről, csak tudatosítani szeretném: a kisebbségi társadalmak hosszú távú fejlődése szempontjából a jelenlegi helyzet azt a veszélyt hordozza magában, hogy a politika nem rendelkezik megfelelő társadalmi visszajelző rendszerrel, társadalmi kontrollal. Így a kisebbségi társadalom csak az elitek politikai konstrukciója marad(hat), és – miközben rohamosan pauperizálódik – nem válhat szerves társadalomszerkezeti egységgé" (Bárdi 2004: 213–214).

Az utóbbi évtizedekben a határon túli magyarokkal kapcsolatos anyaországi politikát főleg két elvárás határozta meg: a szülőföldön való maradás hangoztatása, valamint a státusrendezés, ami egyrészt az aktuális *államukban* való (kulturális, esetleg területi) autonómiájukat jelenti, valamint sajátos integratív státusuk biztosítását Magyarország felé, mint a *nyelvországukba*. Két program mentén történtek a támogatáspolitikai döntések is, a szülőföldön maradás és a nemzetkisebbségi autonómia témában. Legtöbb tudományos elemzés tehát arra kereste a választ, hogy mi az, ami a vajdasági magyarok legfőbb identifikációs ismérve (Jugoszlávia szétesése, a gazdasági krízis okozta gondok mellett), melyek a régióban maradás feltételei, hogyan tudna lépni az önszerveződés és autonómia törekvéseiben?

Itt feltehetjük a további kérdéseket: vajon felmutatható-e az a mérce (együttműködési szükséglet), ami alapján a vajdasági magyarok (a közösség saját kollektív intézményeivel) integrálódhatnak Szerbia polgári-politikai közösségébe? Vajon ennek a megvalósítása csakis a szerb állam politikai-gazdasági modernizációját irányító mindenkori kormányzati munkába való bekapcsolódással lehetséges – elfogva a felülről szervezett működést? A Szerbiában élő magyarok részesei a politikai közösségnek, de nem a politikai nemzetnek (Bárdi Nándor véleménye alapján).

Ugyanakkor feltehető az a kérdés is, hogy a magyar kulturális nemzeten belül a Kárpát-medencében azok, akik életvitelszerűen nem Magyarországon élnek, miképpen részesei ennek a politikai közösségnek (etnikai szavazókká válnak, vagy csak a kulturális-nemzeti alapokat ápolják)? Vajon mennyi az, amit a vajdasági kisebbség anyaországi közeledésében „eltűrhet" a szerb hivatalos hatalom, amely még mindig csak szólamokban mutatja ki a hatékony multikulturális állammodell formálását? Szerbiában egyre nyilvánvalóbbá válik a magyar kisebbség nehézsége, hogy egységes politikai közösségként határozza meg magát. A lokális magyar közösségek, sőt az egyes szociális társadalmi rétegek (értelmiségiek, vállalkozók, munkanélküliek, idősek, falu népe) artikulációja nehézkessé vált, sőt megkockáztatom azt a megállapítást vagy kérdést is, hogy szétesőben van (?).

Abban az időben, amikor megalakult a Magyarságkutató Tudományos Társaság: „A kilencvenes évek elején, az etnikai diskurzus kialakulásának periódusában, több ízben megfogalmazódott az igény, amely az értelmiségben az etnokulturális közösség avatott reprezentánsát látta, az elitközösség tagját, aki a legmélyebben fekvő igazság felismerésével szellemi vezérlésre rendeltetett. Eszerint az értelmiségit világbíró akarata, elhivatottsága nemcsak arra jogosítja fel, hogy felismerje a vajdasági magyarsággal kapcsolatos vereségtapasztalatokat, vagy, hogy feltárja az etnokulturális azonosság problematikumát, hanem hogy *vezetőtevékenységet* folytasson" (Losoncz 2003: 252). A kilencvenes évek első felében sorra megrendezték az értelmiségi találkozókat és vitafórumokat (Tóthfalu, Óbecse, Szabadka), azzal a céllal, hogy valamilyen minimális egyetértés/konszenzus alakuljon ki és az értelmiségi párbeszéd kereteiben a vajdasági magyarság politikai pártja is tudjon lépni. Azóta emlegetjük a gyűjtőszervezet szükségességét, miközben kialakult a ma is létező két különböző vélemény. Az értelmiségiek egy része az állandósuló párbeszéd intézményesítését támogatta, amely a politikai mezővel szemben is megmarad autonóm társadalmi rétegként („Mi független értelmiségiek…" – mondtam jómagam is gyakran). Ugyanakkor a vajdasági magyar értelmiség egy másik része úgy vélte, hogy az elit képes az etnikai közösség definiálására, hatékonyan meghatározva a társadalomalakító célokat. Ők a politikai közeghez tartoztak, kikiáltva magukat a kisebbségi társadalom mozgatójának.

Hasonlóan, mint a kilencvenes években, ma újra azt tapasztalom, hogy politikai szerepeket vállaló értelmiségi a szétválás forgatagában küszködik, legtöbbször tehetetlenül szemlélve az előirányzott egységes érdekvédelem széthullását, hangsúlyozva egyrészt a többszólamúság fontosságát, másrészt belegabalyodva az egységet proklamáló, hol támadó, hol védekező retorikába. Az értelmiség *belső* vitái így kevés eredményt hoznak, a megoszlásokat szaporítják, sodródnak a pártpolitikai elittel együtt, a Belgrád és Budapest felé irányuló pozíciókeresések forgatagában, miközben a lényeg a közpénzek elosztásainak befolyásolhatósága.

2. MAGYARSÁGKUTATÁS INTÉZMÉNYEKBEN ÉS/VAGY CIVIL MŰHELYEKBEN

A magyar kisebbségekkel foglalkozó kutatások (akár magyarországi és határon túli) intézményesülése során, az elmúlt negyed évszázadban fontos új elemeket hoztak a társadalomtudományi témafeldolgozásokban, új diszciplínák létrehozásában. Magyarországon már korábban is eredményesek voltak a magyar kisebbségkutatás hagyományos bázisát jelentő néprajzi és történeti kutatások, az Akadémia Néprajztudományi Intézetében, a Néprajzi Múzeumban, magyarországi egyetemeken (ELTE, Debrecen, Pécs, Szeged néprajzi, művelődéstörténeti tanszékei), egyéb megyei és

városi múzeumokban. A történészvilágban Magyarországon az akadémiai kutatóhelyek (Történettudományi Intézet, Irodalomtudományi Intézet, Etnikai–nemzeti Kisebbségkutató Intézet) és a Teleki László Intézet mellett az egyetemi, múzeumi, levéltári kutatóhelyek jelentek meg. Figyelemre méltó Romániában az Erdélyi Múzeum Egyesület leletmentő, feldolgozó munkássága, a marosvásárhelyi történészcsoportok, továbbá a pozsonyi Mercurius publikációi, az udvarhelyi Areopolisz, de nem utolsó sorban az egyszemélyes kutatók (Matuska Márton, Fleisz János, Brenzovits László, Göncz László és Baumgartner Gerhard) foglalkoztak kisebbségtörténeti kérdésekkel (Szarka 2004: 133–134). Vajdaságban elkészült: a Vajdasági Néprajzi Bibliográfia és Atlasz, a Tájház program, a folklorizmus archívum kidolgozása, a mesekutatás, a mesegyűjtés és az összehasonlító (délszláv–magyar) regionális néprajzi kutatások (lásd a Kiss Lajos Néprajzi Társaság [Szabadka] és partnereinek tevékenységét).

A kisebbségek demográfiai, földrajzi fejlődésének elemzésében Szarka utal a Központi Statisztikai Hivatal rendszeres kiadványaira, az MTA Földrajztudományi Intézetében Kocsis Károly vezetésével folyó munkálatokra, a Teleki László Intézet (Gyurgyík László, Sebők László), a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem csíkszeredai részleg (Vofkori László) tevékenységére. Fontos kutatásokat folytatnak a szlovákiai Fórum Intézetben (adatbázisok), a vajdasági Magyarságkutató Tudományos Társaságban (Gábrity Molnár Irén, Mirnics Károly) vagy éppen a lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézetben. „A jogtudományterén Magyarországon az MTA Jogtudományi Intézete a Kisebbségkutató Intézettel és a Teleki László Intézettel szoros együttműködésben alakította ki a maga kisebbségkutatási profilját. Az egyetemi kutatóhelyek közül a budapesti, a miskolci és a pécsi tanszékek tűnnek ki (Kovács Péter, Kardos Gábor, Szalayné Sándor Erzsébet). A határon túli kutatások közül példaként Fábián Gyulának a kolozsvári egyetemen, Szalma Józsefnek az Újvidéki Egyetemen és a Vajdasági Magyar Tudományos Társaságban, Bozóki Antalnak az Árgus – Jugoszláviai Magyar Kisebbségi Jogi Civil Szervezetben, valamint Jarábik Balázsnak, a pozsonyi Jogi Elemzések Központjában végzett munkáját kell megemlítenünk" (Szarka 2004: 134–135).

A magyar kisebbségek szociológiai kutatásában említésre méltó a Balázs Ferenc Intézet által végzett értékszociológiai, a Gereben Ferenc által végzett olvasásszociológiai és a Tomka Miklóssal együtt végzett vallásszociológiai kutatások. Ez utóbbiban derekasan kivette a részét a Magyarságkutató Tudományos Társaság is (2000). Folytathatom a sort az ELTE–UNESCO Kisebbségszociológiai Tanszékén Csepeli György, Örkény Antal és Székelyi Mária által elvégzett átfogó kutatásaival, a Jeltárs Intézet és az MTA Kisebbségkutató Intézet irányításával elvégzett munkaerőpiaci (2001), valamint az ifjúság-, oktatás- és művelődésszociológiai felméréseivel. Ezekben a gyakorlatias és alkalmazott kutatásokban a vajdasági partner szintén a Magyarságkutató Tudományos Társaság volt.

Azért volt fontos ezeknek az elemzéseknek az eredménye, mert „a kisebbségi magyar érdekvédelmi szervezetek és a magyarországi döntéshozók, támogatáspolitikai intézmények részére először adtak képet azokról a társadalmi folyamatokról, amelyek alapvetően befolyásolják az etnikai, nemzeti identitásformák alakulását. Szarka elemzése alapján, a kisebbségi magyar műhelyek közül kiemelkednek a kolozsvári szociológiai műhelyek (Horváth István, Kiss Tamás, Veress Valér és mások), Szlovákiában a Mercurius Intézet és a Fórum Intézet (Gyurgyík László, Lampl Zsuzsa), a Gábrity Molnár Irén vezette szabadkai Magyarságkutató Tudományos Társaság, valamint a beregszászi Limes Kutatócsoport intézeti tevékenysége. A politológiában a Kolozsvári Egyetem Politológiai Tanszékén, az időközben megszűnt Provincia című lap szerkesztői-szerzői körében születtek kiemelkedő eredmények: Salat Levente, Bakk Miklós, Molnár Gusztáv Provincia csapata, Bodó Barna temesvári, kolozsvári munkásságát kell itt megemlítenünk. Máshol, a Vajdaságban és Szlovákiában inkább az egyéni műhelyek jegyzik a politológiai, s részben a kisebbségfilozófiai kutatások eredményeit: Végel László, Hódi Sándor, ifj. Korhecz Tamás és Losoncz Alpár a Délvidéken, Öllős László, Tóth Károly Szlovákiában, Kovács Miklós pedig Kárpátalján" (Szarka 2004: 135–136).

A nyelvészek a korábbi együttműködésüket kibővítve új szociolingvisztikai munkálatokat indítottak be Kontra Miklós (MTA Nyelvtudományi Intézete) irányításával, mégpedig a kisebbségi magyar közösségek nyelvhasználatának feltárása és módszeres, összehasonlító igényű leírása alapján. Az első Kárpát-medencei kutatóállomás-hálózat 2001-ben jött létre. Az MTA Kisebbségkutató Intézetének, valamint a Nyelvtudományi Intézetnek az együttműködésével, az Arany János Közalapítvány támogatásával alakult meg, a dunaszerdahelyi, beregszászi, kolozsvári, sepsiszentgyörgyi, szabadkai (Magyarságkutató Tudományos Társaság kereteiben) és magyarkanizsai (Szociográfiai Műhely Papp Györggyel az élen) kutatóhelyekből, továbbá a burgenlandi, muravidéki és horvátországi munkatársakból mint, akadémiai nyelvi kutatóállomás-hálózat. „Ez a program összehangolt munkával a kisebbségi helyzetben élő magyarul beszélők nyelvének kutatását, a Magyar Nemzeti Szövegtárban való dokumentálását, és a kétnyelvűség különböző nyelvhasználati színtereken történő összehasonlító vizsgálatát tűzte ki célul" (Szarka 2004: 136–137). Elkészült a *Mi ilyen nyelvben élünk – nyelvszociológiai és korpuszvizsgálati tanulmányok* című kötetünk, amely a vajdasági magyar nyelvhasználat rétegeit, mintáit, állományi és változási jellemzőit ismerteti (Gábrity Molnár–Papp 2004).

A vajdasági magyarsággal kapcsolatos kutatások (zömében nyelvészeti, humán és társadalomkutatások) ma is főleg a magyar érdekeltségű felsőoktatási vagy művelődési intézményeinkben, illetve a civil műhelyekben folynak. Említésre méltók a következő kutatóműhelyek: a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék (Újvidék), a Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka), a Regionális Tudományi Társaság (Szabadka), a

Verbi Nyelvi Kutatóműhely (Szabadka), a Kiss Lajos Néprajzi Társaság (Szabadka), a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet (Zenta), a Történelmi Levéltár – Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre (Zenta), a Szabadkai Történelmi Levéltár, az Identitás Kisebbségkutató Műhely (Zenta) és az Újvidéki Városi Múzeum. Rendszeres konferenciaszervezéssel és publikációkkal tűnnek ki: a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar (Szabadka), a BTK Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék (Újvidék), a Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács (Újvidék/Szabadka), a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság (Újvidék) és a Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium (Újvidék).

Vajon mekkora sikerrel és hasznosulással tevékenykednek? Külön-külön és/vagy együttesen hozzájárulnak-e a régióban élő magyarok megfelelő beágyazódottságához, életképességük esélyteremtéséhez? Ezzel kapcsolatban elfogadom azt a tényt, hogy egy társadalom akkor hatékony, ha a társadalmi tőke kapcsolatában létrejön az autonómia és a beágyazottság. Ezt a két fogalmat előszeretettel elemzik a társadalomtudósok a civil szervezkedés kapcsán (Kilby 2002). Ha magyarságunk pozicionálását követem, akkor szintén elsősorban az identifikálódását és beágyazottságát elemzem. A beágyazottság egy csoport összetartásából, kapcsolataiból és szolidaritásából épül fel. Végső soron úgy tud bekapcsolódni környezetébe, ha eléri az integrálódás és a társadalmi kohézió elvárt szintjeit. Szociológusként ezt főleg a kapcsolatok és a kommunikációk hatékonyságán keresztül követhetem. Mivel a mai társadalmak rendre multikulturálisak, a kultúracsere minden formája, sőt a politikai viselkedés, vagy a gazdasági érdekek is beágyazódnak a társadalmi kapcsolatokba. Mennyire integrálódik vagy távolodik ez a csoport a meglévő életterébe? Ezek a társadalmi lételemek határozzák meg a vajdasági magyarok állandóságát vagy akár az alkalmazkodásait a külső körülményekhez. Így identifikálhatók a kollektív társadalmi csoportjegyek.

Mennyire beágyazottságú csoport a vajdasági magyar közösség? Vajon a beágyazottság a szerb társadalomba veszélyezteti-e a közösség autonómiáját? E kérdésekben nincs egyöntetű vélemény a vajdasági értelmiség képviselői között. A magyarok társadalmi környezetükben (Szerbiában) egy etnikai kisebbséget képviselnek és éppen ezért érzékenyebbek a külső változásokra, amihez társulhat akár a rugalmatlanságuk és befolyásolhatóságuk is. Ez sok esetben korlátozza az információkhoz és esélyekhez való hozzájutást. Ebben a helyzetben nem szabad egy közösségnek bezárkóznia, hiszen csakis nyitottságával teszi lehetővé az emberek kapcsolatépítését, másrészt érdekkapcsolatot tart fenn nemcsak egyénekkel, hanem csoportokkal is.

Legtöbb kutató szerint (Szakál–A. Gergely 2004), akkor van fejlődés, ha a beágyazottság és az autonómia egyensúlyban van, mert akkor indukálódhatnak a hasznos erőforrások. A vajdasági magyarok esetében nem mindegy, hogy a szerb államapparátus milyen hatékonysággal működik és mennyire kiszámítható. Ugyanakkor az is

fontos, hogy autonómiájuk mértékétől függően érdekszervezetei a kisebbségi jogok és érdekek hangoztatásakor mennyire vonhatják felelősségre az állam intézményeit. Van, amikor az államilag alapított intézményekben nagyobb az érdekvédelmi siker, de bizony voltak és vannak periódusok, amikor ettől függetlenebb civil szervezetek tudnak autonóm tevékenységgel lépni. A hatékony civil szereplők elősegíthetik, kiegészíthetik, de alkalomadtán akadályozhatják is az állam működését, miközben közösségi érdekfeladatokat végeznek el. Ahol az állam gyenge, korrupt, vagy nem hatékony, a nonprofit szervezetek társadalmi tőke gyanánt, szolgáltatásokat nyújtanak az (kisebbségi) állampolgároknak. Ilyen hiánypótlást végeztek gyakran a vajdasági magyar érdekeltségű civil tudományos egyesületek is. A civilek (nemcsak a tudomány, hanem a kultúra területén is) mindenkori hálózatos együttműködését a politikumnak nem korlátozni, hanem inkább hasznosítani kelleni. Bízni kell az értelmiség alkotási készségében, bízni kellene a legkülönbözőbb véleményeket produkáló szakemberekben is. A közösségépítést az interperszonális kommunikációból eredő hálózatok eredményezik, ők gyúrják társadalmi kezdeményezéseket erőforrássá. Persze hogy a közösségépítés nem mindig kiegyensúlyozott, sőt gyakran konfliktusos. Ez az, amivel szembe kell menni és folyamatosan nyitott információcserével, polgári kezdeményezésekkel, esélyteremtéssel kell orvosolni a közösségi cselekvés problémáit. A vajdasági magyarságnak látnia kellene a kölcsönösséget, a kompromisszumra hajlást, akkor is, amikor olykor-olykor a valós közösségi szolidaritás érdekek közötti ellentétekbe torkol. Jobban, mint bármikor, ma szükség van a pozitív magatartások megerősödésére, az ígéretek betartására, a polgári kötelezettségvállalásra. A vajdasági magyarság egyesületei, szakmai szervezetei, tömegkommunikációs eszközei besegíthetnek a diskurzusokba, a társadalmi javak összekapcsolásába, a politikai intézményrendszer működőképességébe, de úgy hogy megtartják autonóm tevékenységüket.

Az eddigi felmérések és empirikus kutatások alapján a vajdasági magyar érdekeltségű szervezetek többségében megvan a megoldás-orientáltság, de gyakran hiányzik közöttük a kölcsönös elismertség. A vajdasági civil szféra a kilencvenes években induló expanziója ellenére is eklektikus, szervezetlen maradt, az együttműködés hiányában nem áttekinthető, így a közösségfejlesztés civil eszközeit sem produkálja eléggé. A civil társadalomnak nincs egységes fellépése (nem is kell feltétlenül lennie) a közösségfejlesztés területén, hiszen még mindig az alárendeltség és kiszolgáltatottság megszüntetésével küszködik. Felméréseink és elemzéseink alapján jelen helyzetben a vajdasági (magyar) civil szféra működése legtöbb esetben bizonytalan, tevékenységük tekintetében részben szervezési, vezetési, működtetési, fejlesztési és fenntartási hiányosság, részben túlvállalás, párhuzamosság, információ és kompetencia hiány jellemzi. Mindezek anyagi és hatalmi függőséget, szakmai és erkölcsi kiszolgáltatottságot is jelentenek.

Megfelelő összefogó szakmai gyakorlati együttműködési program, logisztika, stratégia és fejlesztés hiányában[2] nem az együttműködést, kölcsönös kiegészítést és az egymásrautaltságból adódó koncentrációt eredményezik, hanem az információ elzárást, szakmai és gyakorlati tapasztalat átadásának visszatartását, rivalizálást, megosztottságot és tagolatlanságot erősítik. Alapjában a többdimenziós szervezkedést nem kell kizárni, de ezzel együtt vállalni kell a közösségfejlesztés diszharmóniáját is. Alapvető cél az, hogy az állami intézmények, a politikai elit és a civil szervezetek, mozgalmak kommunikációjával létrejöjjön az az interakciós együttműködés, amelyik a vajdasági magyar közösséget társadalmi erőnlétében erősítheti.

Fontos a társadalmi erőgyűjtés. A kérdés az, hogy miből? Pierre Bourdieu (1998) szerint a tőkének három alapvető formája létezik, ezek: a gazdasági tőke, a kulturális tőke és a társadalmi tőke. A vajdasági magyarságnak nem számottevő a gazdasági erőnléte, de egy bizonyos kulturális és társadalmi tőke (a társadalmi kötelezettségekből vagy kapcsolatokból fakadó tőke) és a jó kommunikációs kapcsolatok hasznos tőkévé alakíthatók. Bourdieu szerint, a társadalmi tőke azon jelenlegi és lehetséges erőforrások együttese, amelyek a kapcsolatok egy olyan tartós hálójához kötődnek, amelyek a kölcsönös ismeretségen és elismertségen alapulóan intézményesítve vannak. Az intézményesítettség egy olyan csapathoz való tartozáson alapszik, amely nem csupán közös tulajdonságokkal rendelkezik, hanem egyesítve vannak tartós és hasznos kötelékekkel. A társadalmi tőke nagysága, amellyel az egyén rendelkezik, függ egyrészt annak a kapcsolathálónak a kiterjedtségétől, amelyet mozgósítani tud, másrészt azon (gazdasági, kulturális vagy szimbolikus) tőke nagyságától, amelyet azok birtokolnak, akikkel kapcsolatban áll (Bourdieu 1998).

Mivel az emberek alkotta hálózatok közösségeket, tágabb értelemben társadalmat alkotnak, a társadalmi hálózatok nélkül nem jöhet létre társadalmi tőke, hiszen a társadalmi tőke a társadalom szereplői között létrejövő kapcsolatok lévén válik hasznosítható tényezővé, erőforrássá. Ezt a hálózatos társadalmi tőkét kell, hogy felfedje és motiválja a Magyar Nemzeti Tanács intézménye.

3. A TÁMOGATÁSOK MENETE

A vajdasági magyarok az utóbbi negyed évszázadban főleg az anyaországtól vártak támogató segítséget. A háborús kilencvenes években a közösségi programok és anyaországi támogatások legfőbb célja az *élhetőbb szülőföld megteremtése* volt, azaz a Szerbiában élő magyarság számára a közösségmegőrző társadalmi, gazda-

[2] Lásd a vajdasági civil szervezetek, regionális és nemzetközi állandó fórumának összejövetelét és zárónyilatkozatát „Civil Akadémia" néven, a tudásalapú közösségfejlesztés folytonosságának, közéleti nyilvánosságának és koordinációjának érdekében. Szabadka, Népkör, 2007. május 24.

sági, kulturális életvitel kialakítása. A források döntő többsége az identitásőrzésre fordítódott, ami a határon túli magyarok anyanyelvi iskoláztatása, művelődése és tájékoztatása területén realizálódott. Ez mellett az újonnan megfogalmazott célok kiemelt támogatása már jelentős többletforrást igényelt. Ilyenek a továbbtanulásra, munkahelyteremtésre és vállalkozási hajlamra fordítható friss források.

Fontosnak tartom, hogy a támogatások elemzésekor kitérjünk a tervezési folyamat részeseinek és döntéshozóinak felelősségére a célrendszerek, prioritások ki- és átalakítására. Vajon kik a döntéshozatal kulcsemberei? Maguk a kedvezményezettek/pályázók, vagy a regionális szakemberek, állami, vagy helyi politikusok? Ezzel kapcsolatban idézendő Bárdi Nándor véleménye: „A határon túli magyar politikai elit körében meghatározó lett a koalíciós kormányzati részvétellel magyar kisebbségi alkupozíciók és projektek kialakítása. Maguk a kisebbségi intézmények is a politikai elit által szervezendő és ellenőrizendő projektekké alakultak át. Az adott államon belüli állandó forráselosztó pozíció biztosítása magával hozta az önálló érdekeltségű gazdasági és regionális csoportok pozíciójának megerősödését. Ezzel párhuzamosan a kilencvenes évek első felében manifesztált autonómia törekvések intézményépítő stratégiává alakultak át" (Bárdi 2006).

A Magyarságkutató Tudományos Társaság tagjai néhány alkalommal részt vehettek a magyarországi támogatások elvi kérdéseinek a megvitatásában, a támogatások hasznosulásának a felmérésében, valamint a kedvezményezettjeinek ragsorolásában, sőt egy rövid időn át a szakkuratóriumok delegációiként is kifejthették véleményüket (főleg az oktatás, tudomány, kultúra és az egyetemisták támogatása terén).

Az anyaországi támogatáspolitika első korszaka a rendszerváltástól 1994-ig tartott. Ekkor jelentek meg a határon túli támogatáspolitika első intézményei: a Határon Túli Magyarok Hivatala, az Illyés Alapítvány, az Új Kézfogás Alapítvány, a Teleki László Alapítvány, a Pro Professione Alapítvány, a Segítő Jobb Alapítvány és a Mocsáry Lajos Alapítvány. 1994-től elindult a decentralizálás, vagyis az egyes régiókban megalakított szakmai tanácsadói testületek, alkuratóriumok és ösztöndíjtanácsok működtetése. Százfőnyi vajdasági értelmiségit (köztük az MTT több tagját) vontak be a döntésekbe. Ezek az alkuratóriumok lehet, hogy döntően szakmai alapon szerveződtek, de mindig voltak pártdelegáltak is köztük. 1998 körül az addigi támogatási források kibővültek, de ezeket az új projekteket már Budapestről kezdeményezték és irányították (IKA stratégiai keret, a határon túli magyar felsőoktatás fejlesztési program, az Apáczai Közalapítvány, CMH Irodák). A támogatások kedvezményezettjeit Budapesten szelektálták, a helyi politikusok időszakos megkérdezése mellett. 2002 után a stratégiai programok kinevezésében megnőtt a vajdasági politikai szervezetek felelőssége és beleszólási lehetősége is. Amikor a magyarországi források 2004-re beszűkültek, kialakult egy fajta ígérvénypolitizálás. A Szülő-

föld Alapban érezhetően intézmény- és gazdaságfejlesztési keretben gondolkodtak, miközben nem voltak mindig láthatóak a valós prioritások (pedig úgy gondoltuk, hogy a vajdasági magyarok politikai képviselőinek a véleménye volt a döntő, vagyis a Magyar Nemzeti Tanács szakbizottságainak a beleszólása). Igyekeztek látványos nagy projekteket vagy intézményműködtetést finanszírozni.[3] Ekkoriban valósult meg a vajdasági magyarok néhány fontos intézményalapító tevékenysége is, a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet (Zenta) és a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar létrehozása Szabadkán (megjegyzem, elsősorban nem magyarországi forrásokból, hanem mint az újvidéki állami egyetem része, szerbiai/tartományi pénzeléssel). Az újvidéki Európa Kollégium anyaországi és tartományi támogatásból szintén akkor kezdett épülni. Persze a működtetésben mai napig is fontosak a segítő magyarországi támogatások, de rendszerességük és nagyságuk változó, ebből adódóan az évenkénti és esetleges források nem mindig segítenek például a Tanítóképző Kar hosszú távú fejlesztési stratégiájának a kialakításához.

A magyar érdekeltségű intézmények forráselosztásért folytatott vitájában, Vajdaságban immár tradicionálisan a politikai eliteké a döntő szerep, amivel a fogyatkozó közösség társadalomépítése gyakorlatilag politikai munkává alakult át. Így vált politikafüggővé a területfejlesztés, vagy a vállalkozásfejlesztés, vagy az új munkahelyteremtés is. Ez mind „átmenetileg" valószínűleg kikerülhetetlen, de ha a magyar közösség képtelen a szerbiai gazdasági és piaci viszonyokban bábáskodás nélkül a szülőföldjén fennmaradni, akkor életképességét kérdőjelezhetjük meg. A közösségfejlesztésnek nem csak politikai módszerei vannak, sőt állítom, hogy hatásosabbak a civil, a szociális vagy a piaci érdekek által diktált kezdeményezések. Az egyéni prosperitás és a magyar családok életképessége nélkülözhetetlen a közösség fennmaradásához, de ezt nem úgy érhetjük el, hogy a közösség egységpolitizálásának a nevében (esetleg a gazdasági indokoltság hiányában) utaljuk ki az arra érdemeseknek a segítséget. Az emberi erőforrás fejlesztése úgy érhető el, hogy képzett (kiiskolázott), vállalkozóhajlamú (önbizalommal teli) egyének és csoportok spontán önkezdeményezése, rizikóvállalásra hajlamos kreativitása alakul ki. Ha ezt a lépést nem tesszük meg akkor továbbra se lesz egészséges jövőképe a vajdasági magyar fiataloknak, nem maradnak meg szülőföldjükön, de még a Kárpát-medencében sem, vagyis folytatódik a tömeges elvándorlás. Abban kellene hinni a vajdasági

[3] „A határon túlra irányuló normatív finanszírozás vonatkozhat: a) a magán vagy egyházi fenntartású óvodák működtetésére; b) a szórványban magyar óvodás és általános iskolás gyermekek magyar intézménybe való eljutásának, a diákétkeztetés és a magyar óvodapedagógusok és tanítók fizetés kiegészítésének finanszírozására; c) a magán vagy egyházi fenntartású bentlakások, szakkollégiumok működtetésére az oktatás minden szintjén; d) az önálló magyar felsőoktatási intézmények működtetésére; e) országos tehetséggondozó program finanszírozására; f) a minőségbiztosított, hálózattal rendelkező oktatási szervezetek, ernyőszervezetek működtetéséhez való hozzájárulásra" (Csete 2006: 13–14).

magyar értelmiséginek, diplomás fiatalnak vagy kisvállalkozónak, hogy képes saját maga kontrollálni az életvitelét, tud európai értékrendekben gondolkodni, dolgozni. Önerőből kialakíthatja a piaci értékeken működtethető munkavállalási és üzleti kapcsolatait, klasztereit.

Az oktatás és a tudományos kutatások terén, a támogatások felhasználását a határon túli térségben – így Vajdaságban is – 2001–2002-ben a Berényi Dénes akadémikus vezette munkacsoport elemezte, a Magyarságkutató Tudományos Társaság közreműködésével. A kutatás 2001 és 2004 között zajlott *A határon túli felsőoktatási és K+F támogatások és hasznosulások* címmel (Berényi 2004).[4] A szerbiai kutatást a Magyarságkutató Tudományos Társaság végezte és koordinálta.[5] Fontos következtetésünk volt: „A pillanatnyi, aktuális, koordinálatlan, improvizált támogatások is hasznosak, de egy olyan – kormányváltozások felett álló – *stratégia* kidolgozására van szükség, amely a határokat nem tekintve egységben látja a *magyar felsőoktatást* – sőt a magyar oktatás egészét – és a K+F feladatokat. Ezen túlmenően figyelembe kell venni a területfejlesztési szempontokat, és a stratégiának illeszkednie kell az egyetemi hálózatok kialakításának EU-s koncepciójába (bevonva tehát nemcsak a magyar anyanyelven oktató felsőoktatási, kutatási intézményeket), és ezen belül kell megtalálni a magyar nyelvű felsőoktatás helyét" (Berényi 2005: 21–22).

Kimutattuk a magyarországi ösztöndíjak több mint 50%-os részesedését, az 1998–1999-ben rohamosan növekvő támogatási összegeket és a humán és társadalomtudományi kutatások meghatározó arányát. A folyamatos monitorizálásra és a helyi tapasztalatokra épülő támogatáspolitikai stratégia hiányára hívtuk fel a figyelmet. Később, 2005-ben az Illyés Közalapítvány által kezdeményezett kutatás nyomán nyilatkoztak a vajdasági kedvezményezettek a támogatási rendszer problémáiról. Legfontosabb pozitívumként a támogatások intézményteremtő funkcióját emelték ki, majd negatívumként a decentralizáltságot és a nehézkes pályázati tanulási folyamatot hangsúlyozták. Problémaként az érdekeltek a személyi, a szakmai, a politikai átfedéseket és az összeférhetetlenségeket említik, a kiszámíthatatlanságot, ami elengedhetetlen a hosszabb távon tervezett működés finanszírozásához. Az oktatásban és a helyi művelődési intézményeknél észleltük a források elaprózódását, a többéves projekttámogatások hiányát. A támogatások hasznosulásánál újra felvetődött a megvalósítások monitorizálásának hiánya, a párhuzamos pályázás és elszámolás anomáliái, a külföldről érkező támogatások utáni adó és járulékproblémák.[6]

---

[4] Lásd továbbá (Berényi–Egyed–Kulcsár Szabó 2004; Szabó 2004; Egyed 2005; Tóth Pál–Berényi 2004).

[5] A kutatáseredményeket lásd (Gábrity Molnár–Mirnics 2005).

[6] A beérkezett válaszok elemzését az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet 2005. május 12-ei konferenciáján Bárdi Nándor mutatta be (Bárdi 2005).

2005 tavaszán készült egy vitairat (*Kárpát-medencei magyarok támogatásának új lehetőségei az Európai Unióban*[7]), amely anyaországi egyoldalú támogatás helyett fejlesztéspolitikáról beszélt az EU-s módszerek és pályázatok kihasználásával. Kezdeményezték egy *Határon túli magyar nemzeti fejlesztési terv* létrehozását, amelyhez határon túli helyszíneken kerestek partnereket, többek között a Magyarságkutató Tudományos Társasággal is tárgyalva. Az MTT részt vett a Csete Örs által javasolt *Javaslat a Magyariskola program kimunkálására*[8] című irata vitájában is (Csete 2006).[9] Szerinte a forráselosztó intézményekben hierarchikus rögtönzés ment végbe, egy átpolitizálódott és krónikus forráshiányos légkörben. Hiányoztak az egységes pályáztatási és ellenőrzési követelmények, a középtávú programokban való gondolkodás, a hatásvizsgálat és a magántőke források bevonása. A határokon túl pedig: a működési bizonytalanság, a pénzek elosztásának állandó vitatása, a szakmai egyeztetések és a pályázati kultúra hiánya, a felhalmozott támogatási tőkék ellenőrizetlensége, a helyi források láthatatlansága, a versenyképtelenség a legnagyobb problémák (Csete 2006).

4. A MAGYARSÁGKUTATÁS FEJLESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGE

A magukat megszervezni képes kisebbségek érdekérvényesítő képessége fontos része az európai etnopolitikai folyamatoknak, ahol megkövetelik a diszkriminációmentességet. Ebben a kérdésben fontos kutatni a kisebbségek viszonyát a többséghez, az anyaországhoz és Európához. A vajdasági magyarok pozicionálásában döntő, hogy a többség által alkotott politikai nemzetben (a szerb államiságban) egyénenként, vagy közösségként van jelen. A tömeges elvándorlás ugyanakkor megköveteli a közösséghez tartozók nemzeti és téridentitásának újragondolását, hiszen életvitelünkbe transznacionális elemek keverednek.

A magyarságkutatás fejleszthetősége (Vajdaságban) a megújulásban és a hálózatépítésben van. Az intézmények közötti együttműködés, összehangolt kutatási programok formájában integrálódó magyarországi–vajdasági és a többi határon túli magyar nyelvű kisebbségkutatás működéséhez és versenyképességéhez, legalább négy alapfeltétel kell: megfelelő *kutatási és oktatási intézményi háttér*; mindenki számára könnyen hozzáférhető *adatbázis*; megfelelő színvonalú *szakmai folyóiratok* (*Regio*, *Magyar Kisebbség*, *Kisebbségkutatás*, *Pro Minoritate*, *Fórum*, *Korunk*, *Létünk*, *Mura-*

[7] Horváth Tamás és Ríz Ádám a Hídvégi Mikó Intézet keretében tematikus kampányt indított a határon túli magyar támogatások európai uniós normák szerinti átalakítása és a Nemzeti Fejlesztési Tervbe való integrálása érdekében.

[8] http://epa.oszk.hu/00000/00036/00061/pdf/005-018.pdf.

[9] A beérkezett 256 válasz kiértékelését Erdei és Papp végezték el (Erdei–Papp 2006).

táj, *Erdélyi Társadalom*, *Székelyföld*, *Barátság* stb.) és az, hogy a kisebbségi tárgyú kutatások minél nagyobb mértékben bekerüljenek a *nemzetközi tudományos vérkeringés*be (Szarka 2004: 137). Fontos, hogy a vajdasági magyar tudós elit megfogalmazza a saját *tudásalapú regionális fejlesztési* elképzeléseit, meghatározza a megvalósításhoz szükséges legfontosabb teendőket, prioritásokat, partnereket (ezzel a műhelyek közötti együttműködés/munkamegosztás elvére építve a *hálózatépítés* alapjait is lerakhatná) és körvonalazza a realizáláshoz szükséges *forrásstruktúrát* (szerbiai, magyarországi és uniós csatornák).

A vajdasági magyar érdekeltségű tudományművelésben hiányos az *átfogó gondolkodás*, az utánpótlást biztosító intézményesítés; a stratégiai megfontolások keverednek a kiscsoportok terveivel. A szakmai műhelyek jelenlegi státusa és a pénzügyi *forráshiány* nem teszi lehetővé az átfogó jövőtervezést és a tudományos kompetenciák kialakítását, mert a kutatói tervek gyakran feladatáthárításban nyilvánulnak meg, vagyis másokkal szemben támasztott elvárások formájában külső megrendelésekre készülnek. A vajdasági magyarságnak a tudományos élet vonatkozásában *dezorganizált* intézményes szigetei vannak, utánpótlás híján nincs elegendő szaktekintély, akikkel megfelelő kompetenciák birtokában alapkutatásokat és nemzetközi projektumokat vezetnénk. A vajdasági magyarokat érintő alapkutatások és az alkalmazásorientált kutatások gyakran elkülönülnek. Az *újabb interdiszciplináris fejlesztések* csapatmunkákat igényelnek. Szükség van fiatalításra, új egyetemi munkahelyekre. Fontos a magyar ajkú *minősített kutatók-oktatók képzése*, tervszerű tudományos utánpótlás, valamint a publikációs lehetőségek bővítése.

A feladatokhoz kapcsolódó teendők: a vajdasági magyar tudományos műhelyek és a régióbeli anyaországi tudományos és felsőoktatási intézmények közötti munkamegosztás, a párbeszéd továbbfejlesztése folyamatos együttműködési koncepciókkal. Fontos, a működési bizonytalanságok megszüntetése, a támogatások kiszámíthatósága; az összehangolt kutatási projektek kidolgozása és egy közös kutatási tervcsomag elkészítése. Hálózatosság alapon *cserekapcsolatok* szükségesek a vajdasági és a külföldi intézményekkel és civil műhelyekkel. A vajdasági magyarokat érintő alapkutatások és az alkalmazásorientált kutatások gyakran elkülönülnek, ezért a csapatmunkákat intézmények köré csoportosulva kell koordinálni. A *nemzetközi projektekben* való részvételhez fontosak a magyarországi közvetítők/partnerek és az intézményes háttér. Ehhez szükségeltetik egy vajdasági *Társadalomtudományi Kutatóközpont* (magyar érdekeltségű) létrejötte, lehetőleg egyetemi kar keretében (Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka), amivel erősíthető a kutatás és képzés kapcsolata és az interdiszciplináris jelleg. Szükséges egy új, szerkezetében és kritériumaiban is átgondolt *magyarországi támogatáspolitika*, s ennek részeként egy új Kárpát-medencei kutatási tudománystratégia (Gábrity Molnár 2013: 13–25).

Az értelmiségnek döntő szerepe van a vajdasági magyarság jövőképének kialakításában. Nagy szükség van az élenjáró, kockázatvállaló értelmiségre, aki a tudománynak és a szakmájának él, de meglátja a kor kihívásait. A vajdasági magyar értelmiség legfontosabb feladatának ma a hátrányos helyzetének leküzdését tartja.

5. ÖSSZEFOGLALÓ

Az aktív, együttműködésen alapuló csoportok jelentős erőforrást jelentenek az egyének és közösségeik számára. Ez az erőforrás az a társadalmi tőke, amely a közösséget alkotó hálózatos kapcsolatokban jön létre és többé-kevésbé hasznosul az egyéni és közösségi célok elérésében. Amikor a társadalmi kapcsolatok részeként a tudományos együttműködés elégtelen, a társadalmi tőke hiányos lesz. Ezzel, a társadalmi szerveződési formák is gyengülnek, a közösség társadalmi és gazdasági fejlődése megtorpan.

Ehhez kötöm a következő záró idézetet: „A buzgóságot és a bátorságot megfojtó egyik legsúlyosabb kísértés a vereségérzés, mely elégedetlen pesszimistákká és sötét arcú kiábrándultakká alakít át bennünket. Senki nem vállalkozhat csatára, ha nem bízik teljesen a győzelemben. Aki bizalom nélkül indul neki, már előre elvesztette a csata felét, s elássa talentumait" (Ferenc pápa 2013: 85).

IRODALOM

Bárdi Nándor. 2004. *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete. Problémakatalógus.* Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.

Bárdi Nándor. 2005. *Kritikai és reformnézetek a határon túli magyarok magyarországi támogatásáról.* Hídvégi Mikó Alapítvány és az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet által 2005-ben szervezett: Határon túli támogatáspolitika jelene és jövője az EU-n belül műhelykonferencia. Budapest. http://www.hidvegimiko.hu/eloadasok/ea2.html

Bárdi Nándor. 2006. Szükség mint esély. Lehetséges-e a magyarságpolitikát szakágazatként elgondolni? *Kommentár* 2006 (5): 43–59.

Berényi Dénes. 2004. Bevezetés „A határokon túli felsőoktatási és K+F támogatásuk és hasznosulások" című kötethez. *Társadalomkutatás* 22/Különszám: 1–17.

Berényi Dénes. 2005. Az eredmények, következtetések és javaslatok összefoglalása. In *Támogatás és hasznosulás. Hatástanulmányok az anyaországi juttatásokról*, szerk. Gábrity Molnár Irén–Mirnics Zsuzsa. 13–24. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

Berényi Dénes–Egyed Albert–Kulcsár Szabó Enikő. 2004. A magyar tudományos utánpótlás a Kárpát-medence magyar lakta régióiban. *Magyar Kisebbség* 2004 (3): 195–208.

Bourdieu, P. 1998. Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*, szerk. Lengyel Gy.–Szántó Z. 155–176. Budapest: Aula Kiadó.

Csete Örs. 2006. Javaslat a Magyariskola Program kimunkálására. *Regio: Kisebbség, Politika, Társadalom* 17 (1): 3–18.

Egyed Albert. 2005. A magyarországi felsőoktatási és kutatásfejlesztési támogatáspolitika kvantitatív és kvalitatív elemzése. In *Támogatás és hasznosulás. Hatástanulmányok az anyaországi juttatásokról*. 41–65. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

Erdei Itala–Papp Z. Attila. 2006. Közös pontok és konfliktusok a Magyariskola Program fogadtatásában. *Regio: Kisebbség, Politika, Társadalom* 17 (1): 19–43.

Ferenc pápa. 2013. *Az evangélium öröme kezdetű apostoli buzdítása a püspököknek, a papoknak és diakónusoknak, az istennek szentelt személyeknek és a világi híveknek az evangélium hirdetéséről a mai világban.* http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=451#EG059

Ferenc pápa. 2016. *Beszéd a Károly-díj európai kitüntetés átvételekor 2016. május 6-án, Róma.* http://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-karoly-dij-atvetelekor-regi-gyokerekbol-uj-humanizmust

Gábrity Molnár Irén. 2013. Tudósképzés és kutatói műhelyek szereplői Vajdaságban. *Létünk* 2013/Virtuális szám.

Gábrity Molnár Irén–Mirnics Zsuzsa szerk. 2005. *Támogatás és hasznosulás. Hatástanulmányok az anyaországi juttatásokról.* Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

Gábrity Molnár Irén–Papp György szerk. 2004. *Mi ilyen nyelvben élünk. Nyelvszociológiai és korpuszvizsgálati tanulmányok.* Szabadka–Magyarkanizsa: Magyarságkutató Tudományos Társaság–Szociográfiai Műhely.

Kilby, Patrick. 2002. *Social Capital and Civil Society.* Canberra: National Centre for Development Studies at ANU.

Losoncz Alpár. 2003. A vajdasági magyar értelmiségi szerepkörrel kapcsolatos dilemmák. In *Kisebbségi létjelenségek (Szórvány és szociolingvisztikai kutatások)*, szerk. Gábrity Molnár Irén–Mirnics Zsuzsa. 239–262. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

Szabó Enikő. 2004. A magyar tudományos utánpótlás a Kárpát-medence magyar lakta régióiban. *Magyar Kisebbség* 2004 (3): 195–208.

Szakál Gyula–A. Gergely András szerk. 2004. *Társadalmi tőke, karrieresélyek, viselkedésminták.* Budapest: MTA Politikatudományok Intézete.

Szarka László. 2004. *Kisebbségi léthelyzetek, közösségi alternatívák. Az etnikai csoportok helye a kelet-közép-európai nemzetállamokban.* Budapest: Lucidus Kiadó.

Tóth Pál Péter–Berényi Dénes. 2004. Hogyan hasznosultak a magyarországi támogatások a környező országok magyar felsőoktatásában és kutatásában? *Magyar Tudomány* 2004 (7): 775–785.

Summary

Irén Gábrity Molnár:
The scientist is here
(Doing science in a minority status in Vojvodina)

Concerning the Hungarian scientific activities in Vojvodina, lack of comprehensive thinking can be detected in the as well as in the institutionalized human reinforcement of young scientists. The strategic ideas of scientific workshops blend with the short-term objectives of small groups. Currently, professional workshops have a civil status and their financial resources do not enable them to establish any comprehensive future plans or form scientific competences since research plans are often planned and conducted upon political or external demand. The Hungarian scientific life in Vojvodina proves to function in disoriented institutional isles, in lack of human reinforcement there is not enough professional authority with adequate competences to successfully realize international projects.

A MAGYAR TUDOMÁNYOSSÁGRÓL ALKOTOTT KONCEPCIÓK VAJDASÁGBAN

Papp Z. Attila

BEVEZETŐ

A határon túli magyar tudományosságról egy 2010-es összegzés szerint az a következtetés alakult ki, hogy az alábbi négy változatot tekintik a fogalomba tartozó tartalomnak:

1. Magukat magyarnak valló határon túli kutatók bármilyen intézményes keretben folytatott magyar nyelvű kutatásai.
2. Magukat magyarnak valló határon túli kutatók bármilyen intézményes keretben folytatott bármilyen nyelvű és tárgykörű kutatásai.
3. Bármilyen nyelven publikáló a magyar tudósközösség tagjának valló kutató magyar vonatkozású kutatásai.
4. Bármilyen tudományos teljesítmény, ami az általános tudományos követelményrendszernek megfelel, és amelyet az adott közösség magáénak vall (Csányi et al. 2010).

E rövid felsorolásból is láthatjuk, hogy valójában két nagyobb szempont érvényesül: a kutató identitása (határon túli magyar, aki egyébként bármilyen nyelven folytat kutatást: 1. és 2. pontok), illetve a tételezett magyar tudósközösség, aki dönthet a tagokról és a tudományos teljesítmény megítéléséről is. E koncepciókban tehát az identitás, a közösség és részben a nyelv játszik szerepet. Kérdés azonban, hogy ha közelebbről megvizsgáljuk a kisebbségi tudományt művelők véleményét, e szempontok milyen mértékben köszönnek vissza, illetve felmerülnek-e újabb vetületek.

Ennek érdekében 2015 szeptemberében és októberében a négy nagyobb határon túli magyar régióban fókuszcsoportos beszélgetéseket szerveztünk, hogy bepillantást nyerjünk a magyar tudományosság képviselőitől az általuk művelt tudományterületek hazai (szülőföldi), magyarországi és nemzetközi beágyazottságáról.[1] Azért döntöttünk a fókuszcsoportos beszélgetés módszertana mellett, mert azt reméltük, hogy e félig nyilvános, félig informális mesterséges közegben sikerül a vizsgált te-

[1] A kutatás az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság 20 éves fennállása alkalmából született. Jelen szöveg bővebb változata megtalálható Papp Z. Attila munkájában (Papp 2016: 69–94).

matika mentén strukturálódó fő diskurzusokat beazonosítanunk. A beszélgetések ugyanis heterogén közegben zajlottak, azaz igyekeztünk úgy összehívni interjúalanyainkat, hogy tudományterületi és generációs szempontból is vegyesek legyenek. Természetesen célunk nem lehetett és nem is volt statisztikai reprezentativitás biztosítása, hanem pusztán az, hogy egy adott régión belül minél több intézmény és vagy szakma képviselője hallassa hangját, illetve adott esetben törekedtünk arra is, hogy a beszélgetés során fel-felbukkanó eltérő véleményeket, perspektívákat beazonosítva, ütköztetve a sajátosabb beszédmódokat még egyértelműbben felszínre hozzuk.

Az elhangzott beszélgetéseket rögzítettük, és szó szerinti átiratuk után az Atlas.ti nevű szövegelemző programmal dolgoztuk fel. További elemzésünk során az egyes véleményeket anonim módon közöljük, a felhasznált idézeteket pedig a beszélt nyelv struktúrája szerint. A feldolgozás során az összes beszélgetést kódoltuk, azaz kisebb tematikai egységekbe csoportosítottuk, majd pedig ezek alapján az általunk jellemzőnek tartott beszédmódokat e kódok vagy kódok összevonása segítségével rekonstruáltuk.

Jelen elemzésben csak a vajdasági beszélgetésben beazonosított főbb koncepciókat veszem szemügyre és megvizsgálom, hogy interjúalanyaink a kisebbségi tudományosság kérdésköréről, milyen témák beemelése segítségével beszéltek. Mivel kutatásunk több régióban készült, az összegzésben megpróbálok egy egységes fogalmi háló segítségével néhány Kárpát-medencei közös vonást, illetve dilemmát megfogalmazni, és ezeken belül elhelyezni a vajdasági véleményeket.

1. A VAJDASÁGI FÓKUSZCSOPORTOS BESZÉLGETÉS FŐBB TÉMAKÖREI

A vajdasági beszélgetésre Szabadkán került sor 14 helyi résztvevővel. Beszélgetőpartnereink az alábbi intézményeket képviselték: a Szerb Tudományos Akadémiát (Belgrád), az Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karát (Szabadka), az Újvidéki Egyetem Közgazdasági Karát (Szabadka), az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékét (Újvidék), az Újvidéki Egyetem Orvostudományi Karát (Újvidék), a Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezetét (Szabadka), a Magyarságkutató Tudományos Társaságot (Szabadka), a Regionális Tudományos Társaságot (Szabadka), a Vajdasági Magyar Tudományos Társaságot (Újvidék), a Kiss Lajos Néprajzi Társaságot (Szabadka), a Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégiumot (Újvidék), valamint a Szabadkai Városi Múzeumot (Szabadka).

1. táblázat. A vajdasági beszélgetésben felbukkanó főbb témakörök

magyar tudományosság	20	Vajdasági Magyar Akadémia Tanács	2
intézmények (-)	12	MTA	2
tudományos eredmények	10	természettudomány	1
többségi–kisebbségi tudományos viszony	7	nemzeti intézmény	1
támogatás	7	csoportos művelés	1
tervezés	7	demográfiai aspektus	1
helyi politika	6	folyamatosság	1
tudományos kérdésfelvetés	5	hasznosulás	1
szegény rokon szindróma	5	helyi	1
magyarországi–határon túli kapcsolat	4	kivándorlás	1
civil jelleg	3	közéletiség	1
Domus	2	magyar – egyetemes	1
oktatás	2	tudományos társaságok	1
improvizáció	2	magyar tudományosság – nincs	1
nemzetköziség	2	módszer	1
publikálási lehetőség	2	nagypolitika	1
régió	2	nyelv	1
		referenciák hiánya	1

Az intézményi kötődések puszta felsorolásából is szembetűnik, hogy a vajdasági tudományos élet szereplői az állami, közszféra mellett helyi, civil alapon szerveződött, a magyar tudományosságot (jelentsen is ez bármit) szolgálni igyekvő intézményt is megjelöltek. Az itt folytatott beszélgetésben a magyar tudományosság megítélését explicit és implicit módon is áthatotta ez a civil jelleg (lásd a beszélgetés legfontosabb kódjait az 1. táblázatban), és legplasztikusabban talán ez az idézet fejezi ki:

„*Miután lelépek (a munkahelyemről), csinálom az én magyarságkutatásom szabadidőmben.*"

Ez a civil jelleg több szinten és vonatkozásban is tetten érhető: időbeliség (történetiség) dimenzióban, de a tudományos munka művelése jellege és hatása szintjén, a helyi politikához való viszonyulásban is. A kiindulópontot itt is a természettudományok és társadalomtudományok közötti megkülönböztetés adja, és elhangzik az, hogy a természettudományokat azért nem lehet a vajdasági magyar tudományosság körébe sorolni, mert nincs az a „brancs", aki ezt együttesen művelné. E koncepci-

óban tehát a tudományosság egyik kimondott kritériuma a csapatmunka lenne, a Vajdaságban élő önmagukat magyarnak valló kutatók közös munkája. Csakhogy ez kismértékben valósul meg a természettudományok területén, egyszerűen a számbeli méret és megfelelő végzettség hiányában, és ezért mondhatni nem is létezhet vajdasági magyar tudományosság:

„*A természettudományok területén vajdasági magyar tudományosság nem létezik, és ezen ne sértődjön meg senki (…) vannak emberek, akik magyarul tudnak, magyar lelkületűek, részt vesznek a vajdasági magyar közéletben, de egyetlen egy órát sem tartottak meg az egyetemen magyar nyelven.*"

„*Az újvidéki Orvostudományi Kar tanári kara manapság azt hiszem, olyan ötszázötven embert számlál, ezek közül (…) aki magyar, vagy magyarul tud beszélni, meg aki vállalja a magyarságát (…) csak kettő, három, (…) de maximum tíz. Ezek közül nem mindenki tudna, vállalna magyar nyelven oktatást. (…) Berényi János volt az, aki ide tartozott ebbe a brancsba, ahol én most már majdnem egyedül maradtam. (…) Ő volt az, akivel én nagyon jól megértettem magam, már tényleg nagyon kevesen vagyunk, úgyhogy semmilyen csoportot itt nem (…) definiálni.*"

Ugyanakkor a társadalomtudományok területén sem egyértelmű a helyzet abban a vonatkozásban, hogy a tudomány lehet-e pusztán magyar? Egyik alanyunk szerint – általánosságban tekintve – a kisebbségi társadalomtudomány nehezen képzelhető el. Ez alól kivételnek számítanak a helyi (értsd kisebbségi) politizálással kapcsolatos területek vagy tudományos kérdések, amelyeket természetesen magyar nyelven is elérhetővé kell tenni, de magának a tudományművelésnek a legitimációja országos vagy nemzetközi szinthez kapcsolódik. Ebben a logikában a vajdasági magyar tudományosság ugyan nehezen definiálható, de a nyelv szerepe felértékelődik a közéleti pragmatika perspektívájából. Olybá tűnik, hogy itt a tudomány művelésének referenciapontjai az adott tudomány nemzetközi sztenderdjei, és ennek alárendelődnek a tételezett kisebbségi közösség társadalmi, politikai igényeire válaszoló tematikák:

„*Ezelőtt harmincöt évvel, vagy talán valamivel többel írtam egy írást azzal a címmel, hogy: Vajdasági magyar társadalomtudomány?, aminek az volt a lényege, hogy ennek van-e értelme és van-e esélye. (…) Akkor úgy láttam, hogy talán meg kell próbálni, hogy legyen egy színtere a társadalomtudománynak Vajdaságban magyarul. (…) De már abban az írásban, ahol ennek a dilemmáit próbáltam feszegetni, eldöntöttem, hogy kérdés, hogy vajon amit itt, ezen a színtéren kezelünk (…) a vajdasági magyar közösséget érintő társadalomtudományi problémák-e, vagy egyebek? A szakmában leginkább választott bíráskodással foglalkoztam, de valahogy bizarrnak éreztem, hogy egy vajdasági magyar folyóiratban írjak egy tanulmányt a választott nemzetközi bíráskodásról, valahogy úgy éreztem, hogy ez aránytévesztés, és talán céltévesztés*

is. Egészen más dolog persze a vajdasági magyar érdekvédelemről, vagy nemzeti tanácsokról, vagy valami másról írni."

A vajdasági magyar tudományosság létét azonban legtöbben nem kérdőjelezték meg, és érvelésükben a földrajzi, történeti, politikai és adminisztratív, vagy egyszerűbben regionális adottságok jelentek meg legmarkánsabban. Ha a Vajdaság regionálisan is elképzelhető, akkor ennek a sajátos arculatú egységnek óhatatlanul is van tudományossága, amelynek művelői körébe beletartoznak mindazok, akik e térségről és azon belül a magyarokat érintő kérdésekről írnak, függetlenül akár attól is, milyen nyelven teszik ezt.

„*Mi a Vajdaságból vagyunk, és próbáljuk meg azt mondani, hogy nincs [vajdasági magyar tudományosság]? Szóval mindjárt itt (…) megvernének. Azt kell mondanom, hogy van egy magyar nyelven űzött tudományos mennyiség, amihez mi nagyon-nagyon szívesen csatlakozunk, mert nyelvi gondok nélkül olvassuk. (…) Tehát én azt vallom, hogy nemcsak a társadalomtudományok területén, hanem akár még az egyéb [területeken] is a régiónak igenis van egy arculata, amelyben a magyarul tudó, magyar nyelven publikáló, vagy magyar érdekeltségű témát publikáló, még a magyar nyelvet nem is egészen pontosan beszélő (…) igenis a vajdasági magyar tudományosságot képviselik.*"

A két végletesnek tűnő (a vajdasági tudományosságot kvázi tagadó, illetve regionálisan felnyitó) pólus között helyezkednek el az explicite nyelvi alapon elfogadott kisebbségi tudományosságot hangoztató, illetve az ezt nemzetközi és regionális szinten keretező megközelítések is. A nyelvi alapon elfogadott kisebbségi tudományosság logikájában egyfajta nemzeti sajátosság érvényesül, míg a regionálisan keretező megközelítésben a helyi sajátosságok az egyetemes magyar és európai perspektívában válnak relevánssá, és nem lehet elválasztani a másik két szinttől. Az érvelésekben itt is a tudományterületek sajátossága került elő, úgy tűnik mintha a tudományfelfogásokat explicit módon a szakterület és a kutatott tárgy jellemzői befolyásolnák. Az természetesen érthető, hogy alanyaink saját társadalmi pozíciójukból, illetve tudományuk perspektívájából nyilatkoznak, de szembetűnő, hogy nem egységesen elfogadott tudományos normák léte vagy nem léte mellett érvelnek, hanem a már-már csak kizárólagosan sajátosnak tekintett jellemzőket emelik be a beszélgetésbe:

„*Művelődéstörténészként egészen vagy kissé másként látom a dolgokat, ugyanis egy-egy művelődéstörténeti (…) helyi jellegű dolgot nem lehet megírni anélkül, hogy ne vegyük figyelembe az egyetemes magyar dolgokat, és az egyetemes európait. Tehát az én munkásságomnak azt hiszem, hogy ötven százaléka színháztörténet.*"

„*Én a néprajztudomány szemszögéből közelítem most meg a dolgokat, és arra a kérdésre, hogy külső hatás vagy belső tényezők határozzák-e meg a kutatási terü-*

letünket, én azt hiszem, hogy belső késztetés van, mert a kutatóink magyar ajkúak mindannyian. A Kiss Lajos Néprajzi Társaságon belül, inkább vajdasági témákat kutatnak, különböző szakterületeken, és inkább az egyetemes magyar nyelvterülettel vannak kapcsolatba a kutatások, mint a szerb tudományos publikációkkal. Más is az érdeklődési kör."

E sokféle tudományművelői és tudományosság koncepció mögött a vajdasági beszélgetésben felsejlett egy egyértelmű igény a magyar kisebbséget érintő problémák kutatása tervezése vonatkozásában. Az elsősorban társadalomtudományi kutatások tervezésére vonatkozó hiány egyrészt belső humán és anyagi források szűkösségére utal, másrészt pedig elvárásként is tételeződött Magyarországgal, illetve az egységes, homogén blokknak gondolt Magyar Tudományos Akadémiával szemben is. A tervezés melletti érvelésekben az hangzott el, hogy így lehetne felszámolni a kutatások során gyakran tapasztalt ad-hoc jelleget, amatörizmust, referenciapont nélküliséget, támogatás folyamatosságának hiányát és néha improvizációt is. Mindez alanyaink egy része szerint úgy lenne lehetséges, ha a kutatások valamiféle konszenzuális stratégia mentén alakulnának, amelybe kiemelt szerepet szánnának az MTA-nak is, de a helyi közélet, politika döntéshozóinak is.

„Itt semmiféle kutatástervezés nincs, abból a szempontból – és most itt az Akadémiához szólok –, tehát hogy megállapítsuk azt, hogy az elkövetkezendő tíz évben, különböző területeken mi mit szeretnénk kutatni. Hogy milyen területeinkre kérünk projektumokat megfogalmazni, amelyeket később esetleg finanszírozni lehet, amire kialakulnak a kutatócsoportok. Tehát hiányzott ez az elem, sem itteni regionális szintem nem alakult ki ilyen kutatástervezés, sem az MTA-n belül nem alakult ki, sem az Akadémiai Tanácson belül, pláne konszenzuális alapon."

Az MTA és tágabban Magyarország konszenzuális alapon, partnerségben történő támogatói szerepének hangoztatása azért is vált hangsúlyossá, mert alanyaink egy része e viszonyt jelenleg és a korábbi időszakra vonatkozóan is aszimmetrikusnak értelmezte. Ez a kapcsolati egyenlőtlenség értelmezésükben az ún. „szegény rokon" szindróma része, amelynek pénzügyi, intézményi és emberi dimenziói egyaránt lehetnek.

„[A vajdasági magyar kutató] igazából társtalanul, parttalanul áll valahol az óceán kellős közepén. Annak kellene valahol az útját keresni, hogy bizonyos tudományokban ne az a megítélés alakuljon ki, hogy igazából a határon túli (…) egy kicsit olyan, mint a szegény vidéki rokon, akit úgy lenéznek, megtűrnek, jól van, egy kicsit kutatgasson, ezzel úgy kipipálva minden, és haladjunk tovább, igazából nem akarunk mi vele közös projektumokat, mert nem is olyan jó, (…) meg úgyis tudjuk mi a vidéki rokon szerepe."

A beszélgetésben néha explicit módon fogalmazódott meg utalás arra, hogy a jelenlegi, kritikával (amatörizmus, improvizáció) illetett látlelet a helyi politika törté-

néseivel is összefügg. Egyes részvevők azt igyekeztek érzékeltetni, hogy a stratégiai gondolkodás hiánya vagy lanyhulása – többek között – azzal függ össze, hogy a Magyar Nemzeti Tanács összetétele nemrégiben[2] átalakult.

„Nagyon sokan, akik itt ülnek, benne voltak a múlt MNT nagy mandátumában, a felsőoktatási és tudományügyi tanácsban, és ugye szültünk ott mi folyamatosan, szültünk mi, vajúdtunk mi elég sokat azon, hogy létrehozzunk egy stratégiát. Én nem tudom, a végén már kimaradtam belőle, mert nem láttam, hogy valami is történt volna (…) talán érdemes volna azon átrágni magunkat, és akkor az lenne egy vitaindító alap."

A stratégia vagy stratégiai gondolkodás hiánya sok irányba érzékelteti a hatását, de egyféle belső paradoxon, kockázat veszélye fennáll. Ugyan az elmúlt egy-két évtizedben létrehoztak kutatást célkitűzésül felvállaló civil intézményeket, ám ezek fenntartása nehézkes lehet hazai és magyarországi források hiányában. Ennek következtében fennállhatnak a kutatók és/vagy kutatási projektek nélkül létező civil kutatói intézmények. Csakhogy ezen intézmények eredetileg éppen azért jöttek létre, mert közpénzből fenntartható kutatóintézet nincs (állítólag született ilyen tervezet, de végül nem valósult meg[3]), ám valós működés hiányában valójában nem az intézményeknek parkoló pályára való helyezése a fő gond, hanem az, ahogy egyik alanyunk is felhívta erre a figyelmet, hogy a számításba jövő, kutatási potenciállal rendelkező fiatalok elvándorolnak.

„A fiatalok, akik még nem [MTA] köztestületi tagok, kérik a vajdasági tudományosság szervezésének, önszerveződésének a letisztulását, kérnek intézményesítést, hátteret, biztos hátteret, mert különben mennek külföldre."

A kisebbségi tudományosság hasznát vagy hasznosulásának megítélését, főképp a társadalomtudományok terén, kettősség jellemzi. A vélemények alapján az körvonalazódik, jelenleg – nem függetlenül az említett helyi politikai változásoktól – markánsabb igény nincs az ilyen jellegű kutatások iránt, ugyanakkor az elmúlt mintegy két évtizedben mégis többször alkalom nyílt arra (pl. oktatás, média, kisebbségi jogok terén), hogy a tudományos tudás a kisebbségi politizálás szintjén is hasznosuljon. E változást néhány részvevő inkább negatívan élte meg, ám volt, aki figyelmeztetett arra, hogy a jelenlegi helyzet értékelését (nevezetesen azt, hogy ez egyfajta fordulat-e avagy sem) csak később érdemes elvégezni. Azt viszont töb-

[2] A Magyar Nemzeti Tanács a 2014-es választások nyomán novemberben új összetételben állt föl, többek között új elnöke is lett. Az azóta eltelt időszakban viszont több, a VMSZ vezetőségével különféle ügyekben kritikai hangot hallató politikus háttérbe szorult, vagy kizárták a pártból. Az események nyomán új politikai formáció is létrejött Magyar Mozgalom néven.

[3] A jelenleg Zentán működő központ – alanyaink szerint – ugyan fontos szerepet tölt be, de nem tekinthető kutatóintézetnek: *„Valóban nagy eredmény a zentai intézet, és a dokumentációs munkája nagyon fontos. A zentai intézet nem is akart, és nem is tud lenni tudományos kutatóintézet.*"

ben jelezték, hogy manapság kutatási támogatásokat szerezni meglehetősen nehéz, a magyarországi források a helyi pályáztató intézményeken keresztül nagyobb valószínűséggel kerülnek helyi fesztiválokra, mintsem tudományos tevékenységekre. Az tény viszont, hogy az alanyaink által említett kutatásra szánt összegek nagyságrendje valóban alacsonynak tűnik egy társadalomtudományi kutatás átlagos költségvetéséhez képest.

„Amit én tapasztalok, hogy a tudományos kutatásokra, (…) nagyon kevés pénzt kapunk (…), és ami elburjánzott itt Vajdaságban, hogy mindenféle rendezvényekre tömérdek pénz megy el. Ilyen főzőverseny, olyan főzőverseny, kitalálják, hogy hagyományőrzés, meg hagyományápolás, meg szóval elképesztő dolgokra mennek el, és ezek támogatott, illetve pályázati pénzek. (…) Ahol én érdeklődtem, hogy ez miért van, [azt mondták] ez a szavazati bázis. (…) Szomorú nagyon, és mondjuk mi 150 000 forintot kaptunk egy nagy projektre a Bethlen Gábor Alaptól, illetve a Szekeres Alapítványtól, ugyanennyit kapott egy palacsintafesztivál. És mi is, ahol 13 tudományos fokozattal rendelkező szakmunkatárs vár."

2. A VAJDASÁGI KISEBBSÉGI TUDOMÁNYOSSÁG HELYE A KÁRPÁT-MEDENCEI TUDOMÁNYOSSÁG RENDSZERÉN BELÜL

Kutatásunk keretében – az itt nem részletezett többi regionálisan kötött, a kisebbségi tudományosságról és annak műveléséről alkotott vélemények alapján – kísérletet tettünk arra, hogy egy egységesebb képet kapjunk e témakörről. A kisebbségi tudományosságról alkotott fogalmakat három nagyobb dimenzióba soroltuk be: egyrészt megkülönböztettük a tudományművelés belső logikáját, amely egyaránt magába foglalja a kutató tevékenység belső, szakmai feltételeit, de művelésének (társadalmi) sajátosságait is. Az értelmezésben segítő második csomópont a tudományosság peremfeltételeit tartalmazza: e dimenzióba egyrészt a külső, társadalmi és intézményi feltételeket, másrészt pedig a helyi, a többségi, illetve a magyarországi tudományos kapcsolatokra vonatkozó véleményegyütteseket soroltuk. Mivel egész kutatásunk végső soron arról szól, hogy a helyi kisebbségi tudományosság művelésében milyen szerepet tölthet be Magyarország, ezért az anyaország szerepével kapcsolatos diskurzusokat külön is tárgyaljuk (1. ábra).

A három nagyobb csomóponthoz kapcsolódó témák összefonódnak, és sokféle összekapcsolódásuk egy olyan fogalmi hálót alkot, amelynek segítségével Kárpát-medencei szinten képet kaphatunk a kisebbségi tudományosság – alanyaink véleménye alapján megkonstruált – jellemzőiről.

1. ábra. A kisebbségi tudományosság rendszere

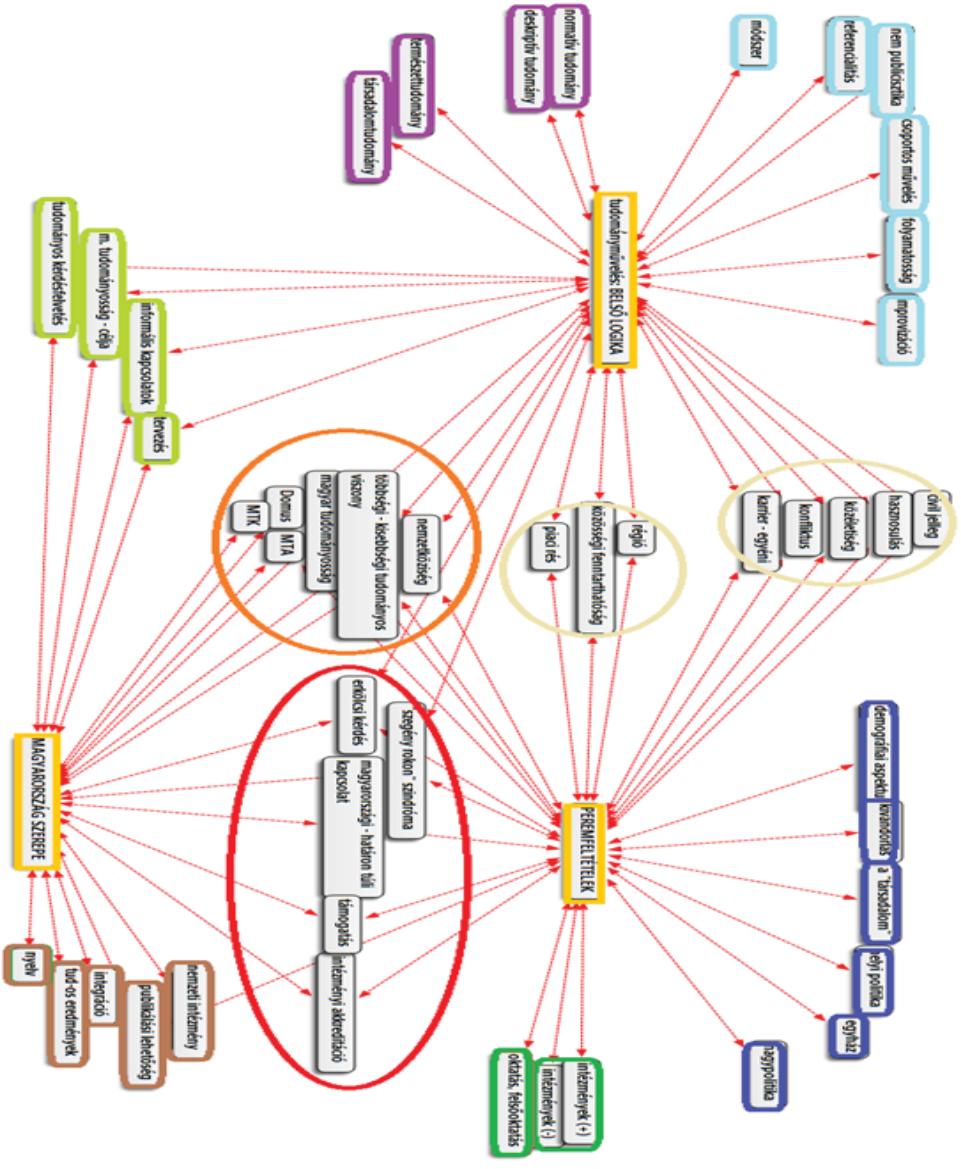

A tudomány „tiszta", belső logikájának dimenziójában az első fontos megkülönböztetés a természettudományok és társadalomtudományok között történik. Ez a különbségtétel valójában végighúzódott az összes beszélgetésen, és bizonyos értelemben a kisebbségi tudományosság határait is feszegeti, hiszen az eltérő intézményülési

folyamatok, valamint a tudományos eredményekkel szemben megfogalmazott vélt vagy valós elvárások teljesen eltérő képet adnak. A természettudományok hangoztatott nemzetközi jellegük által könnyebben „kisodródnak" a kisebbségi tudományosság köréből, amelyet csak tetéz az, hogy a társadalomtudományok témájuk, eredményeik szempontjából óhatatlanul is összecsengenek a kisebbségi közösségek expliciten vagy impliciten megfogalmazott ideológiai vagy szakpolitikai elemeivel. A társadalomtudomány művelői bizonyos értelemben még nehezebb helyzetben vannak, ugyanis ez a kommunitárius[4] igény is visszahat, és a tudomány képviselőitől nemcsak azt várják el, hogy leírják, mi *van*, hanem azt is, hogy *mi legyen*. Ez a normatív igény Vajdaságban is jelentkezett, de a vélemények alapján jelenleg a belső politikai törésvonalak okán, kevéssé tud felszínre törni, nem utolsó sorban a forráselosztások és intézményesülés jellegzetességei miatt.

A tudományos tevékenységnek a művelése az általunk vizsgált kisebbségi közösségeken belül sok esetlegességgel, és mondhatni magárahagyatottsággal is küzd. Ennek eredményeképpen éppen Vajdaságban a referenciák, a minőségi kontroll mechanizmusok hiányát, ugyanakkor egyfajta improvizációt is említettek. Mindez utalhat az intézmények hiányára, a civil alapon és szabadidőben végzett munkára (és minőségére). Érdekes módon legtöbbször egyéni teljesítményekről számoltak be alanyaink, noha elismerték a kutatás művelése inkább csoportmunka kellene, hogy legyen.

A tudomány művelésének értékelésekor általában is, de a humán és pénzügyi szempontból gyakran forráshiányos magyar kisebbségi vonatkozásban talán hangsúlyosabban is figyelembe kell vennünk azokat a peremfeltételeket, amelyek behatárolják e tevékenységek sikerét. E feltételek egyrészt demográfiai jellegűek, illetve összefüggnek a fiatal, potenciális majdani tudósok elvándorlásával, másrészt társadalmi, politikai intézményesülésre vezethetők vissza, harmadrészt pedig olyan elemeket azonosíthatunk be, amelyek Magyarország szerepére utalnak. Vajdaság vonatkozásában a kivándorlás jelentette kockázatok intenzíven jelentkeztek, ráadásul e migrációnak generációs vonatkozása is van: a fiatalok sokkal nagyobb arányban mennek külföldre a helyi konfliktusok és a tudomány intézményesülésének hiányában.

[4] A kommunitarizmus olyan diskurzusjelenség – tehát a filozófiailag okoskodó nyilvánosság jelensége –, amelynek történeti-partikuláris kontextusa és háttere elsődlegesen az angolszász világban található. A „kommunitarizmust" a szélesebb közönség előtt (a liberális politika bírálója) Amitai Etzioni amerikai szociológus tette ismertté *The Spirit of Community* című, kommunitárius manifesztumnak is tartott művével (Etzioni 1993), melyben az amerikai közösségi élet morális rekonstruálására szólított fel. Politikai kommunitarizmusa a civil társadalom és a társadalmi erkölcsök megerősítését célozza. A cél a közösségi élet hétköznapi egységeinek (család, szomszédság, egyházkerület, iskola) újraélesztése. Az Etzioni-féle, pártok feletti kommunitárius politikai jelszava: „egyéni jogok és társadalmi felelősség" (Etzioni: Responsive Communitarian Platform Text. https://www.gwu.edu/~ccps/platformtext.html).

A társadalmi peremfeltételek tehát összefüggnek a kisebbségi intézményesülés állapotával (Van-e elég intézmény? Milyen az utánpótlás nevelés az oktatáson keresztül?), a helyi kisebbségi politikai szférának a kutatással kapcsolatos hozzáállásával. A társadalmi peremfeltételek között kiemelt szerepe lehet a mindenkori többségnek, illetve az államnak, a kisebbségi és többségi tudományos kapcsolatok mikéntjének, de a magyar–magyar kapcsolatoknak is. Az elmúlt két évtizedben lezajlott kisebbségi tudományosság intézményesülése gyakran konfliktusokkal is járt, amelyet felerősíthetnek vagy tompíthatnak a kisebbségi politikai szereplők kutatással kapcsolatos elképzelései. A helyi kisebbségi és „nagypolitika" egyaránt kihat a tudomány művelésére akár a források biztosítása, akár az intézményesülés támogatása vonatkozásában. Ugyanakkor a többségi tudományos kapcsolatok is fontosak egyrészt magának a kutatónak és teljesítményének elismerésében, de a humán és társadalomtudományi kutatások terén akár tartalmi szempontokból is, mivel a több (lokális, többségi és „magyar") perspektíva együttes alkalmazása termékeny lehet.

A kisebbségi kutatói szféra intézményesülése valójában a humán és társadalomtudományok területén zajlott le intenzívebben, a természettudományok jobbára létező állami intézményi infrastruktúrára építve fejthetik ki tevékenységüket. De a társadalomtudományok területén történő intézményesülési formák nem tekinthetők kellőképpen szolidnak, hiszen nagyrészt civil alapokon nyugszanak, ami egyrészt jelzi, hogy igény van ilyen típusú tevékenységekre, ám fenntartásuk nagyon töredezett, kiszolgáltatott a pályázati lehetőségeknek, ezért közép és hosszú távra talán nem is tervezhető. Ez a vélemény Vajdaságban is markánsan megjelent.

Az anyaország szerepe is társulhat a kisebbségi tudományosság peremfeltételeivel. Ez általánosságban a kutatás finanszírozását és támogatását jelenti, de ezen a ponton is több kritika merült fel. Egyrészt alanyaink érzékeltek egy, a támogatásokkal kapcsolatos strukturális torzítást, amelynek eredményeképpen, a társadalomtudományi kutatások mintha előnyben részesülnének a kizárólag magyarországi közpénzek megpályázása során. Ennek következtében volt, aki már azon a véleményen volt, hogy így a természettudományok ki is kerülhetnek a kisebbségi tudományosság világából. Ugyanakkor éppen a természettudományok képviselőitől hangzott el az, hogy nagyobb nemzetközi kapcsolatrendszerben integráltak, és ebben a magyarországi szakmai együttműködéseket is jól el tudják helyezni. A magyarországi kapcsolatok viszont nem teljesen felhőtlenek, Vajdaságban például arról számoltak be, hogy néha az anyaországi kapcsolatokat és támogatásokat „szegény rokonként" élik meg, azaz olyan egyenlőtlen viszonyként, amelyben a jó szándék ellenére is kiszolgáltatott helyzetben lehetnek csak. Egy másik beszélgetésben, ezzel összefüggésben az általában vett magyarországi és „magyarországi barátaink" közötti különbségre hívták fel a figyelmet.

A magyarországi kapcsolatokon belül kiemelt szerepet kapott az MTA, illetve az MTA-n belül működő, a külhoni tudományossággal foglalkozó elnöki bizottság. Sok szereplőnél az MTA egységes szereplőként jelent meg, de főleg az érintettség okán, jelentős számban voltak azok is, akik érdemi különbséget is tettek az MTA intézményei között. E kontextusban a Domusról mint pályázati lehetőségről és a Domusról mint vendégházról is pozitív értékelést adtak alanyaink: előbbi kapcsán a megkönnyített szakmai kapcsolattartást és bizonyos értelemben inkubátori jellegét emelték ki, utóbbival kapcsolatosan pedig fizikai és pénzügyi elérhetősége került leginkább említésre. Az MTA-nak azonban szimbolikus szerepe is van, és akárcsak más magyarországi intézmény, a helyi kisebbségi és többségi relációkban a kisebbségi tudományosság képviselőinek nemzetközi beágyazottságát és presztízsét erősíti a többségiek szemében. Az MTA-nak és más magyarországi intézményeknek kétségtelenül óriási szerepe van a külhoni magyar tudományosság anyaországi reprezentálásában, a tudományos eredmények publikálásában és valamilyen szintű szakmai, hazai vagy akár nemzetközi integrálásában.

3. ÖSSZEFOGLALÓ

A különféle szereplők hatását tekintve a kisebbségi magyar tudományosság azt gondoljuk, négyes integrációnak vagy – ez nézőpont kérdése – négyféle gyarmatosítás kockázatának vannak kitéve: helyi politikának való kiszolgáltatottság, amihez társulhat a közösség fennmaradásának szolgálata; a többségi tudományos szereplőkkel való kapcsolatok érdemi kiteljesedése vonatkozásában; magyarországi forrásoknak való kiszolgáltatottság, az érdemi együttműködések nem kellő mértékű vonatkozásában; a nemzetközi integrációnak, amely alanyaink szerint is eseti és szakterület függő. E kockázatok azért is szembetűnők, mert a kutatás során valójában ritkán hallottunk véleményt a „tiszta" tudomány művelésének igényéről, arról például, hogy egy kutató milyen képességekkel vagy skillekkel[5] kell, hogy rendelkezzen általában vagy kisebbségi vonatkozásban is.

A Kárpát-medencei látlelet sok eleme a vajdasági magyar tudományosságra is érvényes. E régióban maximálisan számolni kell a társadalmi peremfeltételekkel, ezeken belül kiemelt helyen a fiatal, potenciális kutatók elvándorlásával. Az intézményesülés létező civil jellege önmagában nem jelenthet gondot, ha kellő anyagi és szakmai támogatással társul. Kérdés azonban, ehhez a helyi szereplők és a magyarországi intézmények képviselői milyen mértékben partnerek.

[5] Az ide vonatkozó gazdag szakirodalomból csak egyet villantunk fel. Egy angliai karrier-tanácsadó honlap szerint egy kutatónak az alábbi fő képességekkel kell rendelkeznie: 1. projektmenedzselés; 2. költségvetés összeállítása és nyomon követése; 3. csoport vezetés, csapatmunkába való dolgozás; 4. nagy mennyiségű adat kezelése, feldolgozása; 5. számítógépes ismeretek (Armstrong 2008).

IRODALOM

Armstrong, Catherine. 2008. *5 Skills You Need to Become a Researcher*. http://www.jobs.ac.uk/careers-advice/working-in-higher-education/1203/5-skills-you-need-to-become-a-researcher

Csányi Erzsébet–Csernicskó István–Salat Levente–Tóth Károly. 2010. Javaslat a határon túli magyar tudományosság fogalmának értelmezésére. In *Magyar–magyar interdiszciplináris kutatások, intézményi együttműködések lehetősége*, szerk. Fedinec Csilla. 211–213. Budapest: MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság.

Etzioni, Amitai. 1993. The Spirit of Community. In *The Reinvention of American Society*. New York: Touchstone (Simon & Schuster).

Etzioni, Amitai. *Responsive Communitarian Platform Text*. The George Washington University, Institute for Communitarian Policy Studies. https://www.gwu.edu/~ccps/platformtext.html

Papp Z. Attila. 2016. A magyar tudományosság fogalmának változatai művelői szerint. Tanulságok a fókuszcsoportos beszélgetések alapján. In *A nemzet mint tudományos közösség. Húszéves a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága (1996–2016)*, szerk. Fedinec Csilla. 69–94. Budapest: MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság.

Summary

Attila Papp Z.:
The concepts of Hungarian academic attainment in Vojvodina

Considering the influence of professional members of the Hungarian minority academic attainment in Vojvodina, there are four factors that have an effect on them: being exposed to the local political forces and the financial resources of Hungary, their relationship with the majority (Serbian) academic actors, and international integration/recognition. The danger of being pushed into the social periphery is present in the Hungarian academic life in Vojvodina, while the risk of young and potential researchers' migration is threatening. Scientific (mostly social) research is realized among non-profit organizations, which is a positive phenomenon, if adequate financial and profession assistance is provided. The support of the Serbian state is small, however the partner relationship of the institutions from Hungary is also not sufficient.

A VMDK EGYEDURALMÁNAK KORSZAKA (1989–1994)

Gulyás László

BEVEZETŐ

Történészként, illetve regionalistaként, a Délvidék történetéről több könyvet (Gulyás 2005; Gulyás 2012a; Gulyás 2013), könyvfejezetet (Gulyás 2007) és számos tanulmányt írtam. Ezen belül egyik szűkebb kutatási területem a vajdasági magyar kisebbség helyzetének alakulása a rendszerváltás után. Kívülállóként elemezni szándékozom a vajdasági magyar pártok történetét 1990-től napjainkig. Az itt megjelent tanulmány, amely 1989–1994-ig tartó időszakot dolgozza fel, egybeesik azzal a korszakkal, amikor megjelent a Magyarságkutató Tudományos Társaság. Ez a hosszabbra tervezett tanulmánysorozatomnak az első része.

A szocialista Jugoszlávia egykori állampolgárai számára a rendszerváltás egyik legfontosabb története a jugoszláv állam felbomlása volt. Ezen folyamat 1986 szeptemberében indult el, amikor Milošević a káderrotáció alapján a belgrádi pártbizottság éléről a szerb pártszervezet, a Szerb Kommunista Szövetség élére került (Djukić 2000). Milošević újdonsült pártvezetőként beemelte saját programjába az 1986-os akadémiai memorandumot (Pándi 1993: 269), majd a szerb érdekeket szolgáló nacionalista céljai érdekében 1987-ben alkotmánymódosítást kezdeményezett. Az ekörül kibontakozó küzdelemmel (tagköztársaságok versus a szerbek által uralt szövetségi állam, antibürokratikus forradalom stb.) elkezdődött a jugoszláv állam felbomlása (Silbert–Little 1996).

Álláspontom szerint (Gulyás 2012b) a vajdasági magyar kisebbség helyzetének alakulását a jugoszláv állam széthullásának időszakában – egészen napjainkig bezárólag – az alábbi hat dimenzió mentén lehet megragadni:

- A politikai szabadságjogok kibővülése
- Államjogi és közigazgatási változtatások
- Polgárháborús vérveszteség és elvándorlás
- A NATO háborúja a Vajdaságban
- A Vajdaság gazdaságának hanyatlása
- A szerb–magyar kapcsolatok alakulása a Vajdaságban

Jelen tanulmányban a fenti hat dimenzió közül csak az első dimenzióval foglalkozom, azaz megvizsgálom, hogy hogyan érintette a vajdasági magyar kisebbséget a politikai szabadságjogok kibővülése. Terjedelmi korlátok miatt ezen tanulmány keretei között azonban nem tudom a teljes folyamatot feltárni 1990-től egészen napjainkig, csupán az 1990-es évek első néhány évét mutatom be. A közeljövőben a további részek is megírásra és publikálásra fognak kerülni.

1. A KIINDULÓ SZITUÁCIÓ: AVAGY A VMDK MEGALAKULÁSA

1989 márciusában Milošević fontos győzelmet aratott, a Jugoszláviát alkotó többi tagköztársaság a szövetségi testületekben elismerte Szerbia jogát a teljes államiságra, azaz úgy foglaltak állást, hogy a Szerbián belüli két tartománnyal (Vajdaság és Koszovó) kapcsolatos ügyek Szerbia belügyének tekintendők. Ezen felhatalmazás birtokában a Szerb Köztársaság parlamentje, majd a tartományi parlamentek (a vajdasági és a koszovói) jóváhagyták Milošević alkotmánymódosítását. Mindkét tartomány állami funkcióit a köztársasági szervek ellenőrzése alá helyezték, a tartományi képviselőházakat megfosztották vétójoguktól. Valójában Milošević ezekkel a lépésekkel felborította a titói államjogi egyensúlyokat és ily módon a nacionalizálódás útjára lökte Jugoszláviát (Juhász 2007; Gulyás 2009).

A Szerb Köztársaság 1990. szeptember 28-án Milošević kezdeményezésére új alkotmányt kapott. Ezen alkotmány gyakorlatilag megszüntette a Vajdaság autonómiáját, teljes politikai és pénzügyi centralizációt rögzített. Azaz Belgrád az összes korábbi tartományi jogkört magához vonta. A téma egyik szakértője, Gombos Ervin szerint még az 1947. évi alkotmány is nagyobb jogköröket adott a Vajdaságnak, mint az 1990. évi (Gombos 2007).

Miközben a fenti alkotmánymódosítással a vajdasági magyar kisebbség rosszabb helyzetbe került, egy „kiskapu" szélesre tárult. Az 1980-as évek második felében a Jugoszláv Kommunista Szövetség (JKSZ) tagköztársasági pártjai elkezdtek távolodni Belgrádtól, például a Horvát Kommunista Szövetség egyre inkább a horvát nemzeti érdek képviselőjévé vált (Lőrinczné 2015). Ezzel párhuzamosan a tagköztársasági kommunista pártok mellett minden tagköztársaságban megjelentek a „nem kommunista pártok", megindult a többpártrendszer kialakulása (Juhász 1992). Ezzel az egész Jugoszláviára kiterjedő folyamattal a vajdasági magyar politikai elit előtt is kinyílt egy kapu, a pártalapítás lehetőségének kapuja.

1989 előtt Jugoszláviát kormányzó belgrádi szerb politikai elit – és vele szoros egyetértésben a vajdasági szerb vezetők – egy 1959-es párthatározatra hivatkozva mereven elzárkózott minden nemzetiségi alapon létrejövő szervezet engedélyezésétől a Vajdaságban. Érvelésük szerint egy vertikálisan szerveződő nemzetiségi szervezet

megszületése gettósodáshoz vezethet, s különben is az önigazgató társadalomban minden polgár egyformán érvényesítheti jogait (Rehák 1967; Rehák 1978; Rehák 1988). Amikor az 1980-as évek végén Szerbiában megindult a többpártrendszer kialakulása, a Szerb Kommunista Szövetség 1989. decemberi kongresszusán kimondták: nem alkalmaznak erőszakot a másként gondolkodókkal szemben (Arday 2002). Ezt a vajdasági magyar politikusok egy része úgy értelmezte, hogy elhárult az akadály a nemzetiségi alapon létrejövő szervezet létrehozása elől.

Ennek első lépéseként 1989. december 7-én a Vajdasági Magyar Íróegyesület Csorba Béla javaslatára vitaestet szervezett az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karán a készülő oktatási törvényről és Magyar Tanszék felállításával kapcsolatos javaslatról. A vita során Vékás János kifejtette, hogy a magyar kisebbség érdekeit érintő kérdések megoldását jelentősen megkönnyítené egy kisebbségi érdekképviselet létrehozása (Vékás 1990).

1989. december 18-án Ágoston András és a magyar kisebbség további 10 tekintélyes tagja életre hívott egy ún. „kezdeményező bizottságot", melynek feladata a Vajdasági Magyar Demokratikus Közösség (VMDK) megalapításának előkészítése volt. Ez a bizottság egy petíció formájában megfogalmazta a VMDK programcéljait. Minderről a Tanjug – jugoszláv hírügynökség – és nyomában a fontos jugoszláv újságok (Politika, Borba, Delo, Dnevnik) egyértelműen ellenséges hangnemben számoltak be. Az Újvidéken megjelenő Dnevnik az alábbi módon értékelte a magyar kezdeményezést: „*… kiviláglik, hogy a nemzeti program alapján álló, új politikai párt megalakításának kezdeményezéséről van szó… A hivatalos politika (értsd a belgrádi szerb vezetés – G.L.) éppen a nemzeti pártok alakításától fél a legjobban, amiatt aggódva, hogy ezek a hatalomért folytatott harcban nehogy még jobban összeveszítsék a nemzeteket és nemzetiségeket. Hogy ez a félelem mennyire indokolt, az idő mutatja meg, akárcsak azt, hogy mi lesz a nemzeti pártok sorsa*" (Vékás 1990: 61).

Ilyen előzmények után, ilyen ellenszélben alakították meg a magyar kisebbség tekintélyes tagjai 1990. március 31-én Doroszlón a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségét (VMDK). Ágoston Andrást a párt elnökének, illetve Hódi Sándort és Vékás Jánost a párt alelnökének választották. A párt irányító testülete a 11 főből álló elnökség, illetve a 33 főből álló tanács lett. Az alakuló ülésen elfogadott Alapszabály a VMDK célját az alábbi módon fogalmazta meg: „*… a demokratikus társadalomban a többi politikai szervezettel egyenrangúan és együttműködve síkraszálljon az egyéni és kollektív emberi jogok, főként a nemzeti egyenjogúság és a nemzeti önazonosság jogának érvényesítéséért… különösen a következő jogok megvalósítását:*

– *a választott hatósági szervekben való arányos részvétel és együttműködés, valamint a közigazgatási és igazságszolgáltatási szervekkel való megfelelő képviseltetés joga,*

– *az anyanyelv használatának joga a hatósági és igazságszolgáltatási szervekkel való érintkezésben és a közéletben általában,*
– *a nemzetiségi intézmények, szervezetek, egyesületek és klubok megalakításának és működtetésének joga,*
– *a nemzetiségi nyelvű általános tájékoztatásra való jog,*
– *a nemzetiségek nyelvén folytatott művészeti alkotómunka ápolására és védelmére, továbbá az etnográfiai értékek megőrzésére való jog,*
– *a nemzetiségek helyzetével kapcsolatos tudományos kutatásokra való jog,*
– *a nemzetiségi jellegű urbanisztikai egységek védelmére és az anyagi kultúra tárgyi megőrzésére való jog,*
– *az anyanyelvű általános és középfokú oktatásra, valamint a megfelelő felsőoktatási forma biztosítására való jog,*
– *az anyaországok intézményeivel való szervezett kapcsolatokra, a tudomány és a kultúra területén való egyéni képzés és továbbképzés céljából ott nyújtott anyagi kedvezmények szabad igénybevételére való jog,*
– *a nemzetiségek és nemzeti kisebbségek nemzetközi szervezeteinek munkájába való bekapcsolódásra való jog."*

Mint a fentiekből látható, a VMDK részletesen megfogalmazta céljait, ezzel négy évtized álképviselet után a vajdasági magyar kisebbség ténylegesen a saját kezébe vette sorsát, érdekeinek érvényesítését és azok védelmét.

2. A VMDK SIKEREI

2.1. A működés beindulása

Ágoston András megválasztott elnökként lendületesen látott munkához. Jelen tanulmányban ebből négy fontos momentumot emelek ki.

Első momentum: Ágoston felszólította a magyar ajkú gyerekek szüleit, hogy magyar iskolába adják gyermekeiket, ahol pedig nincs, ott nyissanak magyar nyelvű iskolát. Ennek jegyében felkérte Gerold Lászlót – az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékének vezető tanárát –, hogy fogalmazzon meg egy olyan szöveget, amelyet szórólapon eljuttatnának minden magyar ajkú szülőnek, amely röviden érthetően felsorolja azokat a tudományos érveket, amelyek amellett szólnak, hogy a magyar nemzeti kisebbség tagjai anyanyelvükön fejezzék be legalább az általános iskolát.

Második momentum: Ágoston levelet intézett a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémiához és a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémiához. E két levélben azt kérte, hogy tudományos alapossággal és pártatlansággal vizsgálják ki az 1944 végén és 1945 elején lezajlott a magyarok ellen irányuló fegyveres leszámolásokat. (Zárójelben jegyezem meg, hogy a magyar történész szakma ezt délvidéki magyarirtásnak nevezi, és az áldozatok számát 20–40 ezer főre becsüli – G. L.) Ezzel kapcsolatban egy harmadik levél is megszületett: Ebben Ágoston a Magyar Tudományos Akadémia elnökét, Kosáry Domokost arról tájékoztatta, hogy nem kapott választ a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémiához, és a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémiához írt leveleire. Itt jegyezzük meg, hogy a Délvidéken 1941 és 1945 között történtek feltárására csak 2010 februárjában – azaz Ágoston leveleinek megírása után 20 évvel (!) állt fel a Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság.

Harmadik momentum: A VMDK állásfoglalást adott ki az új szerb alkotmány meghozatalára irányuló kezdeményezésről. Ebben kifejtették, hogy az új alkotmányban szabályozni kell a nemzeti kisebbségek helyzetét, mert ezek a kisebbségek egyértelműen államalkotó tényezők. A szabályozás során el kell ismerni a nemzeti kisebbségek kollektív jogait, illetve biztosítani kell részvételüket a törvényhozásban.

Negyedik momentum: A VMDK Tanács felhívással fordult mindazokhoz, akik úgy érzik, hogy szakmai vagy nyelvtudásukkal, vagy bármilyen más módon hasznosak lehetnek a vajdasági magyar kisebbség közös ügyeinek előre viteléhez. Ez a felhívás sikeresnek bizonyult, a VMDK alig néhány hónap alatt komoly szervezeti hálót épített ki. A márciusban megalakult pártnak novemberben már 13 körzeti szervezete (Nyugat-Bácska, Topolya–Kishegyes, Magyarkanizsa, Zenta, Ada, Szabadka, Kúla, Újvidék, Temerin, Nagykikinda, Nagybecskerek, Pancsova) jött létre. A növekvő párttagság megszervezése és értelmes tevékenységgel történő ellátása megkívánta a szakbizottságok – oktatási, gazdasági, egészségvédelmi, tudományi és művelődésügyi bizottságok – létrehozását. Ezek tevékenységéről az 1990. szeptember 29-én Adán megtartott I. kongresszuson hangzottak el beszámolók.

Emellett a kongresszus két fontos döntést hozott. Egyrészt állásfoglalás született arról, hogy kezdeményezik a személyi elvű autonómia bevezetését. Ennek lényege, hogy a vajdasági magyarok attól függetlenül döntöttek volna a kisebbségi helyzetüket érintő ügyeikről, hogy hol van a lakóhelyük és ott a népességen belül milyen arányt képviselnek. De azt is hangsúlyozták, hogy a személyi elven alapuló autonómiát, nem a Vajdaság tartomány autonómiája helyett, hanem annak keretében tartják megvalósíthatónak.

Másrészt ezen a kongresszuson úgy döntöttek, hogy az 1990 decemberére kiírt első többpárti szerbiai választásokon a párt elindul. Ennek megfelelően döntés született

arról, hogy elsősorban a 9 magyar, illetve magyar–horvát (bunyevác) többségű választási körzetben állítanak jelöltet. De elindulnak olyan körzetekben is, ahol nincs esély a győzelemre, mert a választást népszavazásnak tekintik: meg akarják tudni, hányan szavaznak programjuk lényegére, a kisebbségi önkormányzatra (Arday 2002).

2.2. A választás sikere és az erre született reakciók

1990. december 9-én sor került Szerbiában az első többpárti választások első fordulójára, ahol a VMDK 32 képviselőjelöltje megkapta a magyar nemzetiségű választópolgárok 70–80%-ának szavazatát. Ez a tény ékesen bizonyította, hogy a vajdasági magyarok felsorakoztak a párt és a programja mögé. A második fordulóra 1990. december 21-én került sor, ennek eredményeképpen a VMDK 8 választási körzetet (Topolya–Kishegyes, Topolya, Zenta–Ada, Becse és a négy szabadkai körzetből három) nyert meg. Így a 250 főből álló szerb országgyűlésbe az alábbi nyolc magyar politikus került be: Ágoston András, dr. Körmendi Ferenc, dr. Páll Sándor, dr. Nagy Sándor, Csubela Ferenc, dr. Varga Zoltán, Kasza József és Szecsei Mihály. Mellettük más pártok színeiben még három további magyar képviselő – dr. Várady Tibor, dr. Kovács Oszkár és Mihalj Kertes – került be a belgrádi parlamentbe.

Egyetértek Arday Lajos véleményével, aki szerint a vajdasági magyar kisebbség több képviselőt is bejutathatott volna a szerb parlamentbe, de ezt a „választási geometria" megakadályozta. Egyrészt az ún. „szűkebb Szerbiát" a 250 tagú parlamentben a lakosságszám alapján csak 137 választókörzet illette volna meg, de valójában a választási körzetek kialakítása során 160 körzetet kapott. Ez úgy valósulhatott meg, hogy a Vajdaságban 9, míg Koszovóban 14 választókörzettel kevesebbet alakítottak ki. Másrészt „szűkebb Szerbiában" 14 905 választópolgár választott egy képviselőt – az országos átlag 17 410 volt –, míg a 90%-os magyar többségű zentai–adai választókörzetben ez a szám 42 000 választópolgár volt (Arday 2002).

A VMDK választási sikerére súlyos árnyékot vetett, hogy 1991 januárjában kirobbant az ún. Kalasnyikov-ügy. Ennek lényege: Az 1990 májusában hivatalba lépő Tuđman kormány kérésére Magyarország Belgrád megkerülésével titokban hadieszközöket (10–24 ezer darab Kalasnyikov géppisztolyt) szállított Horvátországba. Ezzel hozzájárult a születő félben lévő horvát haderő felfegyverzéséhez. A tranzakció 1991 januárjában kiderült és kiváltotta Belgrád éles tiltakozását (Juhász 2011; Lőrinczné 2015).

A VMDK decemberi választási sikere Észak-Bácskában, illetve a Kalasnyikov-ügy kirobbanása kiváltotta a szerb politikai elit ellenlépéseit. Egyrészt Belgrád kísérletet tett a VMDK egyeduralmának megtörésére. 1991 februárjában a *Politika* és a *Ma-*

gyar Szó közölte Josip Molnár nyugállományú ezredes felhívását, hogy a vajdasági magyarok csatlakozzanak a belgrádi székhelyű „Magyarok hazájukért, és Szerbiáért" elnevezésű egyesülethez. Annak ellenére, hogy az egyesület egyik tagját a *Magyar Szó* főszerkesztői székébe ültették, a próbálkozás gyorsan elhalt (Arday 2002). Másrészt Belgrád támadást intézett a VMDK vezető politikusai ellen. Beindított egy lejáratási kampányt, amely az alábbi tipikus „hírekkel" operált: 1. Ágoston András mögött a Vatikán és CIA áll. 2. Csubela Ferenc kijelentette, hogy Jugoszlávia szétHullása esetén a Vajdaság Magyarországhoz csatlakozna.

Belgrád és a VMDK viszonya különösen a délszláv polgárháború megindulása után (ennek első állomása az 1991. június 26-án meginduló ún. „10 napos háború" volt a függetlenségét kikiáltó Szlovéniával, ezt követte horvátországi háború) éleződött ki. Belgrád a szerb hadsereg mozgósítása során a vajdasági magyar kisebbség katonaköteles korú férfi tagjait a magyar kisebb létszámarányánál jóval nagyobb mértékben hívta be katonai szolgálatra (Juhász 1997). Ez kiváltotta a vajdasági magyar kisebbség egy részének gyors áttelepülését az anyaországba (Gábrity Molnár 2011). A VMDK Elnöksége 1991. szeptember 8-án felszólította a belgrádi vezetést (a JSZSZK Elnökségét), hogy szerelje le a magyar hadköteleseket, amíg nem tisztázódik a hadsereg alkotmányos szerepe. Általában elmondható, hogy a belgrádi hatalom minden eszközt megragadott arra, hogy a VMDK-t és politikusait megfélemlítse. Nézzünk egy tipikus példát: 1991 júliusában felmentették tisztségéből Gubás Ágotát, a Szabadkai Rádió magyar műsorának főszerkesztőjét, mert a műsorban közreadta a VMDK – fentebb említett – háborúellenes közleményét.

Az egyre kedvezőtlenebb körülmények közé került vajdasági magyarság önszerveződésének fontos állomásaként kell elkönyvelnünk, hogy 1991. szeptember 16-án Szabadkán megalakult a Magyarságkutató Tudományos Társaság. Célja a kisebbségi sorsban élő közösség állapotvizsgálata, önszerveződésének az elemzése volt. 1992-ben kiadta első kötetét *Kisebbségi autonómiák – önkormányzati törekvések (Dokumentumgyűjtemény)* címmel. Ezt követték a demográfiai és oktatáskutatási tanulmányok (1994).

Akkoriban Ágoston András megpróbált nemzetközi támogatást szerezni a vajdasági magyarságnak. 1992 januárjában levelet intézett Butrosz Gálihoz, az ENSZ főtitkárához és Cyrus Vance-hez az ENSZ nagykövetéhez, melyben azt kérte, hogy az ENSZ béketerve kötelezze Szerbiát a katonai mozgósítás elől elmenekült magyarok visszahívására és bántatlanságuk szavatolására. A levélhez mellékelte a vajdasági magyarok helyzetéről és törekvéseiről szóló jelentést. A vajdasági magyarság helyzete azonban még tovább romlott. Jól mutatja ezt, hogy 1992 februárjában letartóztatták a katonai behívót megtagadó Csorba Bélát, a VMDK elnökségi tagját, és egy hét után csak nemzetközi nyomásra engedték szabadon.

3. AZ AUTONÓMIA KÉRDÉSKÖRE

A VMDK 1992. április 25-én Magyarkanizsán tartotta éves közgyűlését, ahol *„Memorandum a Szerb Köztársaságban élő magyarok önkormányzatáról”* címmel elfogadták a párt autonómia programját. Ebben rögzítették, hogy a vajdasági magyarok az autonóm Vajdaság tartományon belül háromszintű autonómiát szeretnének (Hódi 1992):

– Egyrészt az észak-vajdasági magyar többségű területeken (Szabadka, Zenta és Magyarkanizsa térségében) területi kisebbségi autonómiát kell megvalósítani. Ez gyakorlatilag egy összefüggő „Magyar Autonóm Körzet” felállítását jelentette volna Észak-Bácskában.

– Másrészt helyi autonómiát kell adni a tömb magyarságon kívüli, de magyar többségű települési önkormányzatoknak.

– Harmadrészt szorgalmazzák a kulturális, vallási és nyelvhasználati jogokat tiszteletben tartó személyi autonómiát. Ez elsősorban a szórvány magyarság számára lett volna kedvező.

Joggal merül fel a kérdés: a VMDK miért egy ilyen bonyolult rendszerben kívánta megvalósítani az autonómiát? Válasz: a területi autonómiát megtestesítő Magyar Autonóm Körzet csak a vajdasági magyarság 56%-át ölelte volna fel. A helyi autonómia kiépítésével a vajdasági magyarok újabb 16%-a jutott volna autonómiához. Azaz a területi és a helyi autonómia keretei között élő magyarok aránya 72% lett volna. Viszont a magyarok 28%-a nem részesült volna sem területi, sem helyi autonómiában. Ezen 28% számára találta ki a VMDK a személyi elvű autonómiát. Azaz a VMDK hármas autonómia modellje megvalósulása esetén a teljes vajdasági magyarság részesült volna valamiféle autonómiában. Itt jegyezzük meg, hogy ez a háromszintű autonómiamodell a későbbiek során komoly hatással volt a Kárpát-medencében élő többi magyar kisebbség autonómiatörekvéseire is (Győri 2006).

Néhány héttel az autonómiatervezet elfogadása után – 1992 májusában – Ágoston András Strasbourgban az Európa Tanács illetékeseivel tárgyalt a vajdasági magyarok helyzetéről és követeléseiről, elsősorban az autonómiatervezetről, és mindarról – szabad nyelvhasználat, anyanyelvi oktatás az óvodától az egyetemig, a kisebbségi jogokért küzdők anyagi és erkölcsi rehabilitálása, a magyar egyesületek vagyonának visszaadása – ami ebből következik (Ágoston 1994).

A VMDK autonómiatervezetének megfogalmazásával párhuzamosan 1992. április 27-én kihirdették Szerbia és Montenegró által alkotott Jugoszláv Szövetségi Köztársaság (JSZK) Alkotmányát, illetve május 31-ére választásokat írtak ki. Ezen a májusi választásokon (szövetségi, tartományi és helyhatósági) a VMDK jól szerepelt.

1992. december 20-án azonban újabb választásokat kellett tartani. Ezen választásokon a VMDK ismét jól teljesített: a szövetségi parlamentbe 3, a szerbiaiba 9, a tartományiba pedig 17 mandátumot szerzett, ráadásul a helyhatóságokban is megőrizte pozícióját. Választási sikereire támaszkodva a VMDK megpróbálta megvalósítani autonómiatervezetét. 1993. április 20-án a VMDK memorandumot intézett Szerbia hatalmi szerveihez, amelyben párbeszédet sürgettek a magyar autonómia ügyében. A szerb politikai elit azonban nem akart ebben a kérdésben párbeszédet. A magyar autonómiaigény támogatására egyik szerb politikai erő sem mert vállalkozni.

1993 októberében Milošević feloszlatta a köztársasági parlamentet, így 1993. december 19-én ismét parlamenti választásokra került sor Szerbiában. Ezen a VMDK 5 mandátumot szerzett. Ezután Milošević felkínálta a VMDK-nak a kormánykoalícióba történő belépést, ezt azonban a VMDK az autonómiakérdés rendezetlensége miatt elutasította. Ennek ellenére 1994. január 25-én Milošević gesztust tett a VMDK felé, fogadta Ágostán András és felkérte, hogy vegyen részt a Belgrádba látogató Jeszenszky Géza magyar külügyminiszterrel folytatandó tárgyaláson. Jeszenszky tárgyalásaira január 27–28-án került sor. Ennek során a magyar külügyminiszter kijelentette, hogy a magyar kormány támogatja a VMDK autonómiatervezetét, de nem tekinti feladatának, hogy erről a jugoszláv kormánnyal tárgyaljon. Gyakorlatilag ezzel a kijelentéssel a magyar kormány kihátrált a VMDK mögül. Joggal merül fel a kérdés: Mi a magyarázata Jeszenszky ezen nyilatkozatának?

Általában elmondható, hogy autonómiaügyben a VMDK nem ismert alkut, ettől tette függővé az egyes szerb pártokkal való együttműködés lehetőségét (Győri 2006). Jól mutatja ezt, hogy az 1994. január 15-én a VMDK Elnöksége egy olyan állásfoglalást adott ki, mely szerint a szerbiai parlamentbe bekerült 5 képviselője sem a Milošević-féle kormánypárttal, sem az ellenzékkel nem fog együttműködni. Vékás János szerint a délszláv háború enyhülésével Budapest nem kívánta kiélezni a viszonyt Belgráddal, ezért kifejezetten zavaró tényezőnek minősült az autonómiakoncepcióival folyamatosan „tolakodó" vajdasági magyar párt. Mindezek következtében Budapest elkezdte megvonni anyagi támogatását, míg Belgrád működésének adminisztratív feltételei mentén támadta a VMDK-t (Vékás 2008).

4. A VMDK „EGYEDURALOM" VÉGE: AVAGY A VMSZ MEGALAKULÁSA

1990-es megalakulásától kezdve több éven keresztül a VMDK egyeduralkodó szerepet töltött be a vajdasági magyar kisebbség politikai képviseletének területén. De magán a párton belül nagyon rövid idő elteltével törésvonalak (például volt kommunisták versus antikommunisták, liberálisok versus konzervatívok) keletkeztek.

Ennek jeleként különféle platformok akartak megalakulni. Ágoston András pártelnökként nem engedte meg, hogy hivatalosan platformok jöjjenek létre (Mátyus 2011). Így a küzdelem az elnökségen – és a párt különféle testületein – belül folyt személyi versengések formájában.

1994 márciusában nyílt szakításra került sor a VMDK-n belül. A Zentán összeülő tisztújító közgyűlésen Hódi Sándort – a VMDK egyik vezető politikusa – külföldről kapott pénzek hűtlen kezelésével vádolták meg, majd kizárták a pártból. Ebben jelentős szerepet játszott elnökként Ágoston András. A kizárt Hódi Sándor szövetséget kötött Csubela Ferenccel és létrehozták a Vajdasági Magyar Szövetséget (VMSZ). Ennek első elnöke Csubela Ferenc lett.

A VMSZ hivatalosan Zentán alakult meg, 1994. június 28-án. Ekkor még pártoktól és kormányoktól független polgári egyesületként definiálta önmagát, de rövid időn belül (1996 augusztusában) politikai pártként jegyezte be a belgrádi Igazságügyi Minisztérium. Ezzel hivatalosan is megszűnt a VMDK egyeduralma a vajdasági magyar kisebbség politikai érdekképviselete terén. A szakadás azonban nem állt meg, az 1997. évi választáson már hat magyar párt indult a mandátumokért.

5. KONKLÚZIÓK

A VMDK egy olyan politikai és érdekvédelmi szervezet volt 1990 és 1994 között, amely a vajdasági magyarság háromnegyedének–négyötödének bizalmát élvezte. Létrejötte és széleskörű tevékenysége – autonómiakoncepció kidolgozás, sikeres részvétel a többpárti választásokon – azt bizonyította, hogy a vajdasági magyar kisebbség a több mint hét évtizedes kisebbségi létben bekövetkezett leépülés ellenére – amennyiben erre történelmi esély mutatkozik – képes az önszerveződésre. Egyetértünk Győri Szabó Róbert gondolatmenetével, mely szerint sikerei ellenére a párt nem volt képes túljutni a vezetői közötti versengésen, fokozatosan polarizálódott és végül 1994-ben kettészakadt (Győri Szabó 2006).

IRODALOM

Ágoston Vilmos szerk. 1994. *Autonómia. Kihívás és/vagy megoldás*. Budapest: Ferenczy Kiadó.

Arday Lajos. 2002. A mai Vajdaság (történelmi Bács-Bodrog, Torontál, Szerém vármegyék) rövid története. In *Magyarok a Délvidéken, Jugoszláviában*, szerk. Arday Lajos. 7–60. Budapest: BIP Kiadó.

Djukić Slavoljub. 2000. *A Milosevics-klán*. Budapest: Atheneum Kiadó.

Gábrity Molnár Irén. 2011. Vajdaság népességének háború okozta attitűdjei. In *Magyarságkutatás a Vajdaságban*, szerk. Gábrity Molnár Irén. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

Gombos Ervin. 2007. Szerbia közigazgatása, különös tekintettel a Vajdaság helyzetére. In *Vajdaság. A Kárpát-medence régiói*, szerk. Nagy Imre. 47–62. Pécs–Budapest: MTA Regionális Kutatások Központja–Dialóg-Campus Kiadó.

Gulyás László. 2005. *Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig*. Budapest: Hazai Térségfejlesztő Rt.

Gulyás László. 2007. Vajdaság: Történeti áttekintés. In *Vajdaság. A Kárpát-medence régiói*, szerk. Nagy Imre. 76–149. Pécs–Budapest: MTA Regionális Kutatások Központja–Dialóg-Campus Kiadó.

Gulyás László. 2009. Regionalizáció, regionalizmus és a nemzeti kérdés a titói Jugoszláviában 1945–1980. *Tér és Társadalom* 23 (2): 155–169.

Gulyás László. 2012a. *A Délvidék története 2. A török kiűzésétől Trianonig 1683–1920. Közép-európai Monográfiák 6*. Egyesület Közép-Európa Kutatására. Szeged.

Gulyás László. 2012b. A Vajdasági magyar kisebbség és a felbomló jugoszláv állam. A Milošević-korszak 1986–2000. In *Együttélés és együttműködés. Interetnikus kooperáció Közép-Európában*, szerk. Kupa László. 148–159. Pécs: Virágmandula Kft.

Gulyás László. 2013. *A Délvidék története 3. kötet. Trianontól a királyi Jugoszlávia összeomlásáig (1941). Közép-európai Monográfiák 8*. Szeged: Egyesület Közép-Európa Kutatására.

Győri Szabó Róbert. 2006. *Kisebbség, autonómia, regionalizmus*. Budapest: Osiris Kiadó.

Hódi Sándor szerk. 1992. *Magyar autonómia. A VMDK állásfoglalása az önkormányzatról*. Magyarkanizsa: Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége.

Juhász József. 1992. A többpártrendszer kialakulása Jugoszláviában In *A többpártrendszer kialakulása Kelet-Közép-Európában 1989–1992*, szerk. Bihari Mihály. 446–466. Budapest: Kossuth Kiadó.

Juhász József. 1997. *A délszláv háborúk*. Budapest: Napvilág Kiadó.

Juhász József. 2007. Az illiberális demokrácia miloševići modellje. In *Két korszak határán. Tanulmányok Kelet-Európa jelenkor történetéből*, szerk. Juhász József. 123–128. Budatest: L' Harmattan Kiadó.

Juhász József. 2011. A függetlenség kivívása és megőrzése. Horvátország 1990–1995. *História* 2011 (5–6): 82–89.

Lőrinczné Bencze Edit. 2015. *A függetlenség kikiáltásától az uniós csatlakozásig*. Budapest: Aposztróf Kiadó.

Mátyus Ákos. 2011. Vajdasági magyar pártok 1990 után. *Közép-Európai Közlemények* IV (3–4): 231–239.

Pándi Lajos. 1993. *A Kelet-Európai diktatúrák bukása, 1985–1990 (kronológia,*

dokumentumok, bibliográfia): Függelék: 1991–1992. Szeged: József Attila Tudományegyetem.
Rehák László. 1967. *A kisebbségek Jugoszláviában*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
Rehák László. 1978. *Kisebbségtől a nemzetiségig*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
Rehák László. 1988. *Nemzet, nemzetiség, kisebbség Jugoszláviában*. Budapest: Gondolat Kiadó.
Silbert, L.–Little, A. 1996. *Jugoszlávia halála*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
Vékás János. 1990. Hogyan jött létre a VMDK? In *Magyarok Jugoszláviában 1990. A VMDK Évkönyve*, szerk. Kalapis Zoltán et al. 55–167. Újvidék: VMDK.
Vékás János. 2008. Kelet és Nyugat között: magyarok Szerbiában 1991 után. In *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*, szerk. Bárdi Nándor–Fedinec Csilla–Szarka László. 354–359. Budapest: Gondolat Kiadó–MTA Kisebbségkutató Intézet.

Summary

László Gulyás:
The monocracy of VMDK (Democratic Community of Hungarians in Vojvodina) between (1989–1994)

The study analyses the era when the Scientific Association for Hungarology Research was founded. In my opinion, the evolution of the Hungarian minority community in Vojvodina from the break-up of the Yugoslav state until today can be analyzed from the following perspectives: the extension of political freedom rights, public law alterations, migration, the collapse of the economy of Vojvodina, the transition of Serbian-Hungarian relations. The present study provides an analysis how the extension of political freedom rights influenced the Hungarian minority in Vojvodina between 1989–1994 when the first Hungarian political party was founded.

A VAJDASÁGI MAGYAROK FELGYORSULT KIVÁNDORLÁSÁNAK A JELENSÉGE (AZ MTT KUTATÁSI FELADATAI)

Mirnics Károly

A társadalomtudós folyamatosan talál elemezni való témát, főleg ha tudatában van a társadalmi változások okainak és következményeinek. Jómagam fél évszázadon át kísértem, elemeztem Jugoszlávia, Szerbia és Vajdaság demográfiai és egyéb társadalmi mutatóit. Ha visszatekintek az elmúlt évtizedekre, kulcsszavakban így jellemezhetem: a szocialista államrendszer és Jugoszlávia szétesése, következetlen rendszerváltás, jogállam kiépítésének a nehézségei, gazdasági elszegényedés, társadalmi és gazdasági differenciálódás megengedhetetlen méretei, folyamatos kivándorlás. Hogyan látom a Magyarságkutató Tudományos Társaság tevékenységét ebben a kontextusban? A társaságnak vannak és lesznek is feladatai a jövőben: elsődleges kutatási témája a vajdasági magyarok felgyorsult kivándorlásának a jelensége és a közösség tagjainak átfogó viselkedéselemzése. A másik jelentős elemezni való téma a kisebbségvédelem jogi és a gyakorlati szempontjai.

1. A VAJDASÁGI MAGYAROK FELGYORSULT KIVÁNDORLÁSA

A történelmi események sorsfordító pontjain (1920-ban, 1945-ben és 1990-ben) a többségi nacionalista nemzet megváltoztatta a nemzetiségi arányokat a Vajdaság területén. Ezekhez a dátumokhoz kötődően nem beszélhetünk a magyarok nagymértékű kivándorlásáról, inkább etnikumhoz kötődő elűzésről, kitoloncolásról az ország területéről. Az I. és II. világháborút lezáró események következtében állítható, hogy a délvidéki magyarság száma közel százezerrel csökkent.

A titói kommunista állampárti rendszer mindenkinél előbb rádöbbent, hogy az óriási méretű latens munkanélküliséget képtelen megoldani minden politikai ígéret és ámítás ellenére. Gyorsan kaput nyitott a vendégmunka vállalás lehetőségének a nyugati tőkés országokba. Ezáltal megszabadult minden esetleges szociális és belpolitikai feszültségtől az akkori Jugoszláviában.

Jugoszlávia – történetesen a Szovjetunióval szemben álló – el nem kötelezett ország volt, és ezért óriási méretű anyagi támogatást/kedvező hiteleket kapott a nyugati nagyhatalmaktól. E támogatásokat egy-két ezermilliárd dollárra becsülik. A titói kommunista vezetés azonban ennek a támogatásnak nagy részét katonai célokra

használta fel. A rengeteg pénznek nem volt igazán gazdaságfejlesztő hasznosulása; esetleg csak az ország középső térségében. A vajdasági magyarság az ország északi peremvidékén élt már akkor is és nem élvezhette érdemben a beruházásokat, sőt a korábban kiépült ipari létesítményeket leszerelték és az ország belsejébe vitték. Becslések szerint mintegy két évtizeden keresztül nem invesztáltak a nemzetiség lakta településeken. E térségekben (csaknem egy évtizeddel korábban, mint a belső országrészben) engedélyezték a külföldi munkavállalást, vagyis a kivándorlást. A vendégmunkások között, a szerbekhez viszonyítva, a vajdasági magyarság kezdettől fogva 25–35%-kal felülképviseltette magát. A nagyszámú vendégmunkási státus a 60-as és 70-es évekből, megalapozta a későbbi kitelepedést és az utólagos (mostani) kivándorlási hullámokat is a rokonok, ismerősök részéről. Telepek jöttek létre a vajdasági magyarok külföldi csoportosulásaiból Ausztráliában és Kanadában is.

A jugoszláv vendégmunkások szülőföldre történő valuta juttatásai – a nemzetközi kimutatások szerint – sokáig a legmagasabbak közé tartoztak az akkori átutalások körében. Ezek a pénzadományok nem a gazdaságot fejlesztették, hanem a hazai személyes fogyasztást élénkítették, miközben a vendégmunkások zöme úgy döntött, hogy „kint marad". Három-négy évtized alatt ez a helyzet a vajdasági magyarokat további százezerrel csökkentette, miközben a nyugati gazdaságot és társadalmat erősítette. A vajdasági magyarok népességi reprodukciója 1962 óta megszűnt (a 70-es években a szerbeké is). A külföldön született gyermekek is a fejlett tőkés országok demográfiai arculatát támogatták.

A 90-es években eljutottunk az etnikai háborúval, gazdasági összeomlással tarkított, nehézkes és felemás rendszerváltás időszakához. Jugoszlávia felbomlásával szétesett a korábbi szociális védőhálózat is. Munkahelyek százezrei szűntek meg, a lakosság tartaléka elfogyott. A kapkodó, sikertelen szerkezeti átszervezések, befektetési tőke híján, nem mutattak semmilyen hatékonyságot a gazdaságban. A közigazgatás és politikai rendszer kisiklott, a gazdasági vezetők tehetetlensége Szerbia lakosságának a 3/4-ét megoldatlan megélhetési gondokba taszította.

A háborús évek után két évtizeddel se tudott az ország gazdasága konszolidálódni. Az állami és magánvagyon elértéktelenedett. Az ingatlan is értékét vesztette. Miközben a (nemzet)állam még mindig megpróbál fennmaradni, a terheket a lakosság viseli. Nem csak a magyarokat sújtotta a Trianon, ugyanis létezik „szerb trianoni átok" is, hiszen a szerbség az általuk lakta területek nagy részét elvesztette, új államok területén maradt. (Kormányszinten tanúi vagyunk a szerb–magyar történelmi ellentétek tompulásának.) A nemzetközi jogvédelemre nem számíthat a szerbség, miközben a magyar kisebbség törvényesített jogvédelme is elégtelen Szerbiában.

A balkáni politikai villogások nem szűnnek. Bármikor polgárháborúba torkollhat a nyugat-pártiak és az oroszpártiak vitája, ugyanakkor etnikai belháborút (lokális

vagy regionális összecsapásokat) szülhet a folyamatos nézeteltérések a szerbek, a bosnyákok és a horvátok között. Mindez befolyásolja a soknemzetiségű Vajdaságban a magyar ember magatartását. A vajdasági magyarok számbeli csökkenése, leszegényedése és gyengülő erőnléte mostanáig megszülte a kisebbségi közösség megszűnésének a rémálmát is. Pedig éppen negyed évszázada annak, hogy a délvidéki magyarság elkezdte magát politikailag artikulálni. A Magyarságkutató Tudományos Társaság éppen ebben az időszakban követte e közösség nemzeti önszerveződésének, artikulációjának a jellemvonásait. A megrendült közösségtudat nemcsak a veszélyeztetettség okán jelent meg, hanem a nemzeti közösség kollektív identifikálásának, önszerveződésének, kulturális és önazonosságtudata ápolásának sok évtizedes hiánya miatt is. Ehhez járult hozzá a magyar állam részéről eredménytelenül gazdagított művelődési, anyanyelvi képzési hálózat, a vallási intézmények és a magyar média. A megélhetési gondok azonban a törekvést felülírják!

A vajdasági magyar népesség strukturális torzulásaira és a nemkívánatos demográfiai trendekre folyamatosan rámutattunk. Az egyének tudatában megjelenik a társadalmi bizonytalanság, a rettegés a megélhetés miatt. A családi és társasági életben szembesülünk az elbizonytalanodással a hiányos és borúlátó jövőképpel. Ezen nem segítenek a politikai szólamok. A politikai kinyilatkozások szemben állnak a közösségi és közéleti meggyőződéssel. Az emberek tájékozottsága a sorsukat érintő folyamatokról összekuszálódott.

Ilyen társadalmi helyzetben vajon továbbra is a külföldi munkavállalás a megoldás? A vajdasági magyar fiatalok válasza ettől rosszabb is lehet: el kell vándorolni. Erre a tudósnak nincs teljes értékű válasza, mert nincs elég kutatási háttéradata és argumentuma. Arra kell keresnünk a választ, hogy miért válik értelmetlenné a „közösségi tudat" akkor, amikor tízezrek hagyják el (végleg) szülőföldjüket viszonylag kicsiny nemzetiségi közösségünkből.

A vajdasági magyarok kisközösségük/lakóhelyük alapján is identifikálják magukat (pl.: vajdasági, bácskai, bánáti vagy moravici magyar vagyok stb.). Újabban azonban úgy érzik, értelmetlenné válik az otthonukhoz, a lakhelyükhöz és a kisközösségükhöz való ragaszkodás is. A múltra való emlékezés is értelmét veszti, még nosztalgia szintjén is. A jelenhez nem lehet kötődni, ezért erőt gyűjtenek az ismeretlenben az alkalmazkodáshoz, a beépüléshez. Érzelgősség és racionalitás egy gubancban jelentkezik. Ezt a jelenséget éppen ezért, nem tudja a politikum kezelni. Ehhez tudományos hozzáállás szükséges. Nem elég azt hajtogatni: „nem kell a drága szülőföldet elhagyni". Ettől több kell, mert az önmarcangolásig tehetetlenné teszi a közösséget. A valóság az, hogy a kedvezményes kettős állampolgárság felvétele óta (2010) a vajdasági magyarok többsége megszerezte már az európai uniós útlevelet, és nem érzi úgy, hogy az egész magyar corpus része lenne. Ez is megkönnyíti számukra, hogy

Magyarországot csak közbenső állomásként fogják föl. Ez annak a belenyugvásnak a következménye, hogy csaknem száz éve kisebbségi sorsban élnek, és képzeletük és szellemi világuk ebbe a börtönbe van bezárva. Nem bíznak az anyanemzet támogatásában.

A kivándorolni készülő magyarnak nincs autentikus érzése, mert véleménye tömeglázban fogant. Tévhitben sodródik: mindenáron Németországba vagy Amerikába akar menni. Ez az álma. A világgazdasági folyamatok és társadalmi jelenségek ismerete a vajdasági magyarok gondolati és érzelmi tudatában gyenge. Nem tájékozott, de hiszi, hogy ha kivándorol, minden jobbra fordul. Azzal hitegeti magát, hogy a kinnlevő rokon vagy ismerős átmeneti segítsége elég lesz a boldoguláshoz. Ha rövid távon is, de az anyagi javakhoz jutás eltompítja a józan ítélőképességet és a bizonytalanság érzését. Tudatalattijában ugyanakkor gyötrődik, tele van kínzó érzésekkel. Mások által szőtt befolyások alatt elveszti a marasztaló érveléseit és személyes véleményét, tehát döntéshozatalában valójában nem szabad.

Tapasztalható az is, hogy a vajdasági kivándorlók nagy többsége kiépít egy önvédelmi mechanizmust: nem éget fel mindent maga mögött, mert arra számít, hogy ha nem sikerül a külföldi helytállás, az ismeretlenből visszatérhet a számára ismert körülmények közé. Európai hányattatása közben azonban itthon eltűnik egy-egy kistelepülés, elhalnak korábbi kapcsolatai magyarok és szerbek között egyaránt.

Mit tehet ebben a helyzetben a Magyarságkutató Tudományos Társaság? Csakis tudományos multidiszciplináris alapkutatásokkal próbálhatja megérteni az elvándorlás okait. Leállítani ugyan nem tudja, de tanácsaival képes lassítani ezt a folyamatot. Minden lehetséges eszközzel fel kell térképezni a vajdasági magyarok társadalmi és gazdasági helyzetét, az elvándorlás indokoltságát és a kapcsolati tőke hasznosulását. Szembesülnünk kell azzal a ténnyel is, hogy törvényszerűvé válik az általános gyermekhiány. Meg kellene találni a közösségi identifikálódás új eszközeit. Tudatosítani kellene a közösséggel, hogy nem az az igénytelen ember, aki marad. Hogyan éljen az az ember, aki „gazdag országban szeretne dolgozni" és „szegény országban költeni"?

2. A KISEBBSÉGVÉDELEM ELEMZÉSÉNEK A FONTOSSÁGA

A másik jelentős és aktuális téma, amelyet érdemes szakszerűen és folyamatosan kutatni Szerbiában, a kisebbségvédelem megvalósulhatósága. Eddig még nem tapasztaltunk kellő készséget a szerb állam részéről, hogy betekintsen abba a káoszba, amely a kisebbségi jogok alkalmazása területén van. Többször hangsúlyoztam, hogy sokkal eredményesebb nemzetiségvédő politikára van szükség a magyar tannyelvű oktatás, illetve az anyanyelvhasználat területén is. Az esélyteremtéshez sok konkrét jogi aktus meghozatalára van még szükség.

Nélkülözhetetlen magyarságkutatás című tanulmányomban ezt írtam néhány évvel ezelőtt: „Egyes pozícióban lévő kisebbségi jogászainktól azt halljuk, hogy mi magyarok tulajdonképpen nem élünk jogainkkal. A kisebbségi jogszabályok hiába nyugszanak alkotmányos alapon, ha nem kíséri, nem támogatja őket a politikai kezdeményezések összehangolt hálózati rendszere és a közigazgatási szervek sokoldalú, naprakész munkája. A jogszabály nem képes Szerbiában érvényesülni, mert a helyi önkényt, önhatalmaskodást, öntörvénykezést csakis a hatalommegosztáson nyugvó politikai kezdeményezés és igazságszolgáltatás képes megfékezni, hatáskörében tartani. A végrehajtó és a közigazgatási szervek nem viselkedhetnek úgy mint képviseleti testületek a kisebbségi jogalkotásban és kisebbségvédelemben. (Az utóbbi tágabb fogalom az előzőnél!) A Magyar Nemzeti Tanács nem lehet a magyar kisebbségvédelem egyedüli tényezője. A jogszabályok megvannak, de a szerbek politikai jóakarata, kezdeményezése és főleg szigora nélkül a végrehajtó, a közjogi és a magánjogi szubjektumokra a Magyar Nemzeti Tanács nem tud hatni. A jogrendszer formális jellege érintetlen marad, mi pedig időtlen időkig szembesülni fogunk a szándékos mulasztások, halogatások és időhúzás valóságával. Ahelyett, hogy igazán rámutatnánk a bajok forrására, és szókimondóak lennénk, egymásba fogunk marni még ezerszer, mintha mi lennénk a bajok forrása" (Mirnics 2011: 183–184).

A kisebbségvédelmi problémakörben fontos tényező az, hogy a kisebbségi jogalkotás területén megszületett jogszabályt Szerbiában a kelleténél évtizedekkel később hozzák meg, így nem is lehet igazán közösségteremtő, közösségszervező ereje. Mivel a kisebbségvédelmet Szerbiában legtöbbször közvetlen politikai megfontolások alapján irányítják, vég nélküli vita tárgyává teszik, s nem a törvényesen megállapított hatáskörök alapján. Éppen ezért ebben a kérdésben nincs előrehaladás a szabad sajtó, a tájékoztatás, a gyülekezés, a közvetlen viták, a kulturális rendezvények és a tudományos előadások nélkül. Ebbe kell bekapcsolódnia a tudósnak és az újságírónak egyaránt.

A társadalmi változásokat továbbra is kutatni vagyunk hivatottak, különösen a magyarok pozicionálását a gazdasági szerkezetben. Korábbról bizonyított a szerbek túlreprezentáltsága az igazán jó munkahelyeken. Kisajátíthatják maguknak az államigazgatást, a katonaságot/rendőrséget, az állambiztonsági pozíciókat, a társadalom és vagyonbiztosítást, a pénzforgalmat és az ingatlanközvetítést. A magyarok ezekben a gazdasági tevékenységekben legfeljebb középfokú végzettséget igénylő munkahelyeken dolgoznak, osztályvezetők és alsóbb szintű főnökök. A magyar (önálló) értelmiségiek elsősorban a tanügyben és az egészségügy alsó szintjein vannak és jelentéktelen a szerepük a gazdasági élet szervezésében, az összetettebb irodai munkában. Annál inkább felülreprezentáltak mezőgazdasági magántermelőkként. A kutatónak az a feladata, hogy ne csak megállapítsa, hogy a magyar népesség gazdasági szerkezete kiszorító jellegű, de azt is meg kell terveznie, hogy hogyan tudna a gazdasági tevékenységek peremrészeiből a prosperáló ágazatokba, új vállalkozásokba jutni.

IRODALOM

Mirnics Károly. 2011. Nélkülözhetetlen magyarságkutatás. In *Magyarságkutatás Vajdaságban*. 173–198. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság, mtt könyvtár 14.

Summary

Károly Mirnics:
Remarks upon the migration of Hungarians in Vojvodina
(The Scientific Association for Hungarology Research still has and will have tasks in the future)

Looking back the past years, the era can be characterized with the following keywords: socialist state system and the break-up of Yugoslavia, inconsistent system change, the difficulties of establishing a constitutional state, economic impoverishment, economic and social differentiation, continuous migration. How do I view the activities of the Scientific Association for Hungarology Research in this context? The association still has and will have tasks in the future; firstly, the investigation of the accelerated migration of Hungarians in Vojvodina is urgent as well as the behavior analysis of community. Secondly, the legal and practical aspects of minority rights should also be looked into.

ERŐNLÉTÜNK NYOMÁBAN

VAJDASÁG TÁRSADALMI- ÉS GAZDASÁGFÖLDRAJZI HELYZETE

Pál Ágnes – Győri Ferenc

BEVEZETŐ

A történelmi Délvidék területén elhelyezkedő Vajdaságot korábbi, 1989-ben indult kutatásaink már érintették. Ezek a Nagyalföldet felosztó, mintegy 500 km hosszú magyar–jugoszláv–román határszakasz mentén sorakozó települések vizsgálatára összpontosítottak (Pál 2003). Ezt követően a – nemzetközi határ menti kapcsolatok élénkülésének köszönhetően létrejött – Duna–Körös–Maros–Tisza Regionális Együttműködés (korábban Eurorégió) természeti, társadalmi és gazdasági struktúráját tártuk fel (Pál 2004). Jelen tanulmányt aktualizálja, hogy a szerb parlament döntése értelmében Vajdaság 2009 novembere óta újra Szerbia autonóm tartománya, mely saját kormánnyal, képviselőházzal, vagyonnal, jelképekkel rendelkezik, és nemzetközi megállapodásokat köthet. Székhelye Újvidék (Novi Sad), hat hivatalos nyelvet használnak (szerb, magyar, horvát, román, szlovák, ruszin).

Vajdaságot a jugoszláv szocialista föderáció 1945-ben a Jugoszláv Népköztársaság autonóm tartományaként korábban már elismerte, de az autonómia az 1960-as évek derekáig még nem sokat jelentett, valódi tartalmat csak az 1974-es jugoszláv alkotmánnyal kapott. Innentől a Vajdaság gyakorlatilag önálló köztársaságként működött. Egyetlen lényeges különbség maradt a többi jugoszláv tagköztársasághoz képest: Vajdaságnak, mint tartománynak nem volt elszakadási joga. Önállóságát 1988-tól kezdve a szerb nacionalista kormányzat számolta fel (Juhász 2010). Csak az új évezred első évtizedének végén realizálódhattak újra bizonyos autonómiatörekvések. Jelen tanulmány e sokszínű, Szerbia más részeitől sok szempontból elkülönülő Vajdaság társadalmi és gazdasági földrajzi jellemzését tűzi ki célul.

1. FÖLDRAJZI HELYZET, TERMÉSZETI VISZONYOK

Vajdaság 21 506 km^2-es területével Szerbia területének közel negyedrészét és 1,9 milliós lakosságával teljes népességének 27%-át teszi ki. Európai térszerkezeti helyét tekintve a Duna mentét követő áramlási zóna gyújtópontjában, a Kárpát-medence és a Balkán találkozásánál található, vagyis egy olyan érintkezési tér, ahol mindkét nagyszerkezeti egység térfolyamatai érvényesülnek (Csüllög 2011). Természetföldrajzi szempontból az Alföld tájainak, a Duna-völgynek, a Bácskai-löszhátnak, a Duna–

Tisza-közi homokhátságnak, valamint a Tisza és Maros allúviumának folytatásaként fogható fel. A Duna–Száva vonaltól északra elterülő Vajdaság sík felszínének legfontosabb tájformáló elemei a folyók és a szelek voltak. A tartományt a Duna, Tisza és a Száva három földrajzi tájegységre – Bácska, Bánság, Szerémség – osztja. Az óriási síksági terület legnagyobb részét lösztakaró, a széles folyóteraszokat ártéri lösz, illetve öntésiszap borítja, melyen rendkívül termékeny csernozjom talajok alakultak ki.

A kedvező, kontinentális éghajlat és a kiváló talajviszonyok a mezőgazdasági termelésnek kiváló feltételeket nyújtanak, melyek a Vajdaságot egész Európa egyik legkedvezőbb adottságú agrárvidékévé teszik (1. ábra). Messze földön, híres búzáján és kukoricáján kívül jól terem itt a cukorrépa, a napraforgó, a repce, a kender és a komló is. Szerémség a borairól nevezetes. A magas színvonalú növénytermesztés fejlett állattenyésztéssel (sertés-, szarvasmarha- és baromfitartás) párosul. A kisebb területet elfoglaló futóhomokot gyümölcsösökkel, szőlőkkel kötötték meg. A hegyvidéket (Tarcal-hegység, Verseci-hegység) erdőültetvények, szőlők, a szárazabb területeket akácosok borítják. Vajdaság ásványkincs készlete jelentős: kőolaj, földgáz, termálvíz és építőanyagok találhatók a területén.

1. ábra. A mezőgazdaságilag művelt területek aránya (%) a Vajdaságban (2008)

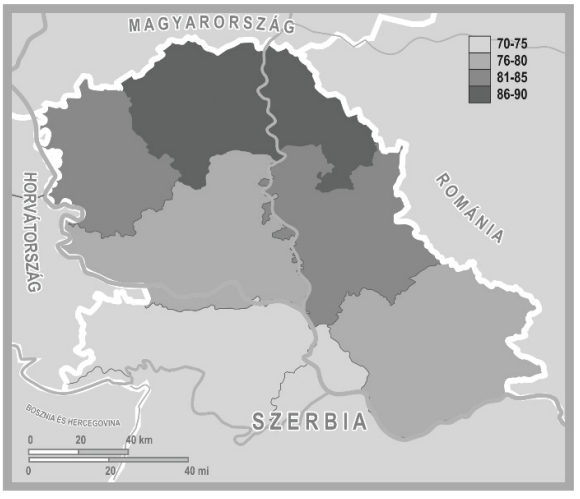

Forrás: Saját szerkesztés.

A Szerbián 588 km hosszan végig húzódó, teljes hosszában hajózható Duna fontos gazdasági tényező. Mellékfolyói, a Tisza (168 km), a Száva (206 km) és a Béga (75 km) ugyancsak hajózhatók. Nagyobb tavai a Palicsi- és a Ludasi tó. A folyókhoz kapcsolódó csatornarendszer további vízi közlekedési utakat, mezőgazdasági öntözővizet is biztosít.

A Balkán kapujában elterülő Vajdaságnak közlekedési szempontból kiemelt jelentősége van. Közép-Európa egyik legfontosabb főútvonala (E75) – a magyar határon Horgosnál belépve – halad át rajta és három fő irányba ágazik: egyrészt Belgrádot elérve a Szerémségen át Horvátország felé, másrészt Nišnél elágazva a bolgár határ felé, valamint Szkopje és Theszaloníki irányába.

A tartomány a vasúthálózatot az Osztrák–Magyar Monarchiától örökölte. Az 1960-as évektől államgazdasági okokból számos mellékvonalat szüntetett meg, melynek következményeként a vasúti közlekedés helyét a közutak vették át. „Legnagyobb számban Jugoszlávia északi, legfejlettebb régióit érintette a hálózatamputáció, ahol a lakosság jövedelme a legmagasabb volt és ahonnét a legtöbb Európában dolgozó vendégmunkás származott. Ezek tömegével hoztak be személyautókat és kisteherautókat, melyek a legtöbb családtagjuknak is jóval kedvezőbb utazási, kisebb tételes szállítási lehetőséget biztosított, mint a lepusztult vasúthálózat" (Erdősi 2015: 20). A nemzetközi fővonalak (Kelebia–Szabadka–Újvidék–Belgrád, Szabadka–Zenta–Nagykikinda–Temesvár, Temesvár–Versec–Belgrád) mellett úgyszólván csak a legjelentősebb települések közötti összeköttetések maradtak meg (Szabadka–Zombor, Zombor–Újvidék).

2. NÉPESSÉG ÉS TELEPÜLÉSEK

A tartomány hét NUTS 2-es szintű körzetre, ezen belül 45 „községre" tagolódik, melyek összesen 465 települést foglalnak magukba (2. ábra). A lakosság csak kis hányada, 100-ból 1 fő él kistelepülésen (50 fő alatti), minden tizedik lakos 2 000 főnél kisebb, minden ötödik 2 000–4 999 lélekszámú, minden hatodik 5 000–9 999 lélekszámú településen lakik. A lakosság nagyobb része, mintegy 2/3-a a városokban tömörül: kb. 1/3-a, 10 000–49 999 lakosú, 15%-a 50 000–99 999 lakosú városban. A városok száma 52, közülük legnépesebb a tartományi székhely, Újvidék (180 000).

Vajdaság természetes népszaporodása 1989 óta negatív. A migrációs egyenleg a 90-es évektől – a délszláv háború okozta szerb betelepülők nagy tömege ellenére – sokáig szintén negatív volt. Az elvándorlás okai között a háború, az ország „bezártsága", a szegénység, a munkanélküliség, a reformok elmaradása, a jobb külföldi kereseti lehetőségek, illetve az agyelszívás szerepelnek (Gábrity Molnár 2008). A kedvezőtlen demográfiai tendenciáknak és az elvándorlásnak köszönhetően Vajdaság össznépessége az ezredfordulót követően 2 millió fő alá süllyedt.

2. ábra. Vajdaság körzetei

Forrás: Saját szerkesztés.

A területi eloszlást tekintve a legnépesebb és legsűrűbben lakott körzet a Dél-bácskai, a legkisebb lélekszámú és legritkábban lakott az Észak-bánáti (3. ábra). 2015-ben Vajdaság vándorlási egyenlege összességében már igen enyhe, mintegy félszáz fős többletet mutatott. Ugyanakkor vándorlási aktívummal csak Dél-Bácska (1744 fő) és Észak-Bácska (174 fő) rendelkezett. A legrosszabb vándorlási egyenleget Nyugat-Bácska tudhatta a magáénak (-518 fő). A lakónépességhez viszonyítva, ezer főre vetítve a legtöbb bevándorló Dél-Bácska mellett Észak-Bácskába érkezett (19, illetve 14 fő), míg a nagyobb arányú relatív elvándorlás szintén Dél-Bácskára, valamint a Közép-Bánát régióra volt jellemző (16 és 15 fő elvándorló jutott ezer lakosra).

3. ábra. A vajdasági körzetek népességszámának (fő) és népsűrűségének (fő/km²) alakulása (2011)

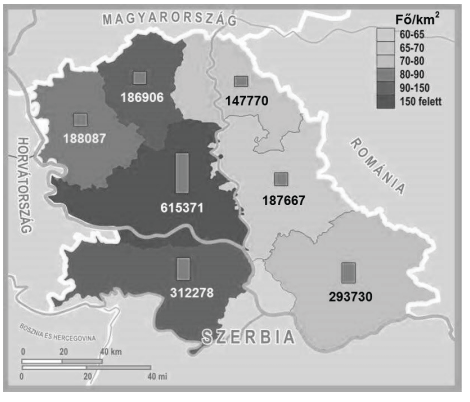

Forrás: Saját szerkesztés.

Vajdaság földrajzi helyzetéből adódóan a korábbi évszázadokban is igen vegyes etnikai arculattal bírt. Bácskát, a Bánságot és a Szerémséget az Árpádkor végétől az 1500-as évek elejéig gazdaságilag fejlett, döntően magyar lakosságú vidéknek tekinthettük. A hódoltsági időszakban egyre erőteljesebbé vált a balkáni népek, főként a szerbek betelepedése a részben elnéptelenedő dél-alföldi területekre. Településeik főleg a folyók mentén, illetve a török hadigazgatás területi rendszeréhez igazodva jelentek meg a magyar etnikumú mezővárosok között (Csüllög 2011). A románok tömeges helyfoglalása szintén a török hódoltság korában vette kezdetét.

A törökök kiűzése és a kuruc hadjáratok során elnéptelenedő táj – nagyban a Habsburg betelepítési politika következtében – a XVIII. században kezdett újratelepülni többek között magyarokkal, románokkal, szlovákokkal, szerbekkel, németekkel, horvátokkal, bolgárokkal és franciákkal (Kókai 2014). A kolonizáció során létrejöttek egyrészt a településhálózat gerincét alkotó szabályos, sakktábla alaprajzú óriásfalvak, kisvárosok – melyek különösen a Bánságra jellemzők –, de ekkor születtek újjá azok a mezővárosok is, melyek határában tanyák, aprófalvak is kialakultak (Probáld 2000). Az etnikai összetétel részben spontán, részben szervezett vándorlási folyamatok eredményeként formálódott.

Az 1910-es népszámlálás adatai szerint a Bácskában a magyarok aránya még 43%, a németeké 22%, a délszláv lakosságé pedig 28% volt. A német lakosság II. világháborút követő kitelepítése a Vajdaság egyik meghatározó népcsoportjának eltűnéséhez vezetett. Egy évszázad alatt az etnikai arányok drasztikusan megváltoztak: ma a népesség 2/3-a szerb, s csak 1/3-át alkotják a nemzeti kisebbségek, melyek közül legnagyobb a magyar (az összlakosság 13%-a).

A magyarság főként a Tisza-melléken és a Magyarországgal határos körzetekben, egységes tömbben a Horgos–Topolya–Bácsföldvár háromszögben koncentrálódik. A vajdasági magyarság 40%-a szórványban él. A 2011-es népszámlálási adatok szerint a legtöbb, magát magyar nemzetiségűnek valló szerbiai állampolgár Szabadka (51 000), Magyarkanizsa (22 000), Topolya (19 ezer), Zenta (18 000) és Óbecse (17 000) „községekben" lakik. A magyarság arányát tekintve Magyarkanizsa (85%), Zenta (79%), Topolya (58%), Kishegyes (54%), Csóka (50%), Óbecse (46%), Szabadka (36%), Törökkanizsa (29%) és Temerin (26%) emelkedik ki (Republički zavod za statistiku 2016a). A Tisza mentén, illetve a perifériára került középvárosok, falvak magyar lakossága a tömeges elvándorlás következtében azonban erősen csökken és elöregedési tendenciát mutat (Gábrity Molnár 2015). A magyarság eróziója és a szerb betelepülés különösen az 1990-es években, a délszláv válság idején erősödött fel. Mindezt fokozzák a kedvezőtlen demográfiai tendenciák: a Vajdaságban született gyermekek 12%-a, az elhunytaknak pedig 17%-a magyar nemzetiségű, így a magyar népesség száma és aránya a jövőben vélhetően továbbra is lineárisan fog

csökkenni (Szilágyi 2013). A magyarság fogyásában a vegyes házasságok következtében felgyorsult asszimiláció is kiemelt szerepet kap.

Vajdaság etnikai, vallási, illetve kulturális kontaktzóna, melyben markánsan megjelenik a vallás és az etnikum összefonódása. „Itt érintkezik egymással a kereszténység két nagy ága, a keleti és a nyugati egyház, valamint az iszlám, de több mint fél évszázaddal ezelőtt még a judaizmus is átszőtte az itt élő zsidók életét" (M. Császár–Mérei 2011: 92). A nagy vallási átrendeződés a II. világháború után gyorsult fel. A szerbek tömeges bevándorlása a tartományt ortodox többségűvé változtatta, míg a németek deportálása és a magyarok menekülése magával vonta a nyugati keresztény egyházak és felekezetek hívei számának csökkenését. Ez utóbbiak ma csak Szabadka, Magyarkanizsa, Topolya, Zenta, Csóka, Ada és Óbecse „községekben" mutatnak többségi arányt.

A vajdasági népesség iskolai végzettsége a szerbiai régiók közül, a belgrádi után, a legkedvezőbb, de a felsőfokú végzettségűek együttes aránya a központi régió értékének (27,8%) alig több mint a felét (14,1%) teszi ki (Republički zavod za statistiku 2016c). Mindamellett a nemzeti kisebbségek oktatási jogainak hosszú évtizedeken át történő hanyagolása/korlátozása következtében az etnikumok között iskolázottsági különbségek tapasztalhatók. A nemzetiségiek (pl. magyarok, horvátok, szlovákok, albánok) lemaradása a szerbekhez képest már a középfokú oktatásban megtapasztalható, de a felsőoktatásban még inkább kifejeződik. A diplomás magyarok részesedése (6%) aggasztóan kevés a többségi nemzet főiskolai és egyetemi diplomásainak arányához viszonyítva (11%), körülbelül fele annak. „…azokban a községekben, ahol felsőfokú oktatási intézmények működnek, ott meghaladja a lakosság iskolai végzettsége (a magyar többségű községekben is) a vajdasági/szerbiai átlagot. Ahol viszont nincs sok érettségit adó középiskola, vagy főiskola (pl. Magyarkanizsa, Csóka, Óbecse, Kishegyes, Ada) ott az általános iskolai végzettségűek részaránya a magasabb" (Gábrity Molnár 2011: 226).

3. GAZDASÁGI ÉLET

Az I. világháborút követően megalakult jugoszláv állam gazdaság politikáját két világosan felismerhető cél vezérelte: egyrészt a háborúban súlyos veszteségeket szenvedett Szerbia gazdasági rekonstrukciójának költségeit a Vajdaságra terhelni, másrészt megtörni és megszüntetni az ottani magyarság, valamint németség gazdasági dominanciáját (Gulyás 2002). A II. világháborút követő időszakban Belgrád szinte teljesen kifosztotta a Vajdaságot, a gyárak nagy részét az ország belsejébe telepítették át. A nemzeti alapon végrehajtott jugoszláv földreform a mezőgazdasági termelést vetette vissza kíméletlenül.

A központi támogatásokat nem élvező, saját erőforrásaira támaszkodó régió gazdasági élete csak a hatvanas években lendült fel valamelyest, ám továbbra is elszenvedője volt a voluntarista iparfejlesztési és tőke-beruházási politikának (Sefcsich 2006). A belpolitikai válság kiteljesedésével együtt növekvő gazdasági problémák az 1990-es években tetőztek. A délszláv háború okozta terhek, a piacok elvesztése, a gazdasági szankciók, az elavult termelőeszközök és termékstruktúra, a szervezeti problémák és a szakemberek elvándorlása következtében a gazdaság teljesítménye 1999-ben a mélypontjára süllyedt. A gazdasági krízis ráadásul sokkal negatívabban sújtotta Vajdaságot, mint Szerbia más régióit (Somogyi–Lakner–Kajári 2008).

A 2000-ben hozott reformok, valamint a modern munkajogra jellemző tripartizmus (munkaadók, a munkavállalók és az állam együttműködése) bevezetése a gazdaság és a munkaerőpiac fokozatos fejlődését eredményezték. A „szegénységcsökkentő" programok az iskolai végzettség emelését, a munkanélküliség visszaszorítását, a hátrányos helyzetű gyermekek számának csökkentését, a falusi lakosok elszegényülésének megállítását, továbbá a menekültek és a roma lakosság megsegítését tűzték ki célul (Pál–Takács 2011).

A Vajdaság régió történelmi fejlettsége, a területi-politikai autonómia, a területirányítási hatáskörök háttere miatt ma Szerbiában viszonylag fejlett régiónak számít (Korhecz 2009). A nehézségek ellenére a Bruttó Hazai Termék (GDP) értéke a Vajdaságban (9,5 milliárd euró) a Belgrád régió után a második legnagyobb az országban, de mintegy 2/3-a a fővárosinak. A tartomány az 5 000 eurót kitevő egy főre jutó GDP-je tekintetében 3%-kal a szerbiai átlag felett teljesít. A körzetek közül a legmagasabb fajlagos GDP értéket Dél-Bácska (5 600 euró) és tőle jóval lemaradva Közép-Bánát (3 900 euró) produkálja (2014). Észak-Bácska, Dél-Bánát és a Szerémség körülbelül azonos szinten áll (3 500–3 600 euró), míg az Észak-Bánát és Nyugat-Bácska régiókat kisebb lemaradás jellemzi (3 100–3 200 euró).

Vajdaság népességének háromdimenziójú (egészségügy, oktatás, jövedelem) humánfejlettségi mutatója (HDI = 0,735) – mely jól tükrözi a területi fejlettség differenciáit – meghaladja a szerbiai átlagot, noha a Belgrád régióétól ugyancsak elmarad. A gazdasági aktivitás szintje (40,7%) kevéssel marad alatta az országos átlagnak (41,3%), ám a legfejlettebb, fővárosi régióhoz képest itt is jelentős, közel 3 százalékpontos, a leszakadás. A munkanélküliségi ráta kevéssel az országos átlag felett van (22,7%).

Régión belül az aktív keresők abszolút száma és aránya Dél-Bácskában a legmagasabb, Észak-Bánátban a legalacsonyabb (4. ábra). A foglalkoztatottak népességszámhoz viszonyított arányával ugyancsak Dél-Bácska van a legkedvezőbb helyzetben (31%), őt követi az Észak-bácskai régió, a legkedvezőtlenebb a helyzet Dél-Bánátban (19,3%) és a Szerémségben (18,1%) (Republički zavod za statistiku 2012).

A foglalkoztatottak 56%-a a magánszférában, 24%-a az állami szektorban, a fennmaradó rész pedig egyéb társadalmi szférában tevékenykedik. A munkaerőpiac azonban – a központosított gazdaságirányítás örökségeként – még ma is sokszor átláthatatlan igényekkel szembesül. Mivel azonban a piac kívánalmait tudatos uniós és valós piacgazdasági elvek formálják át, célszerű volna felszámolni „a központosítás okozta cselekvésképtelenségi vákuumot" (Gábrity Molnár 2011: 228).

4. ábra. Az aktív keresők aránya szektoronként Vajdaság körzeteiben (2008)

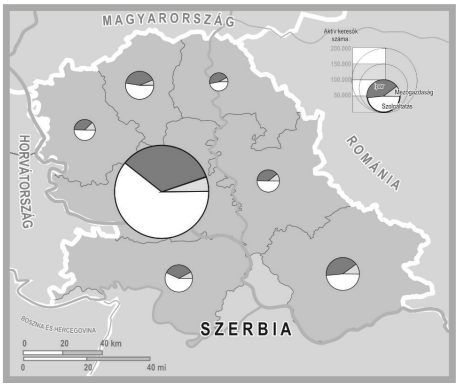

Forrás: Saját szerkesztés.

A foglalkoztatottak gazdasági áganként való megoszlása lassan átalakul. A legtöbb dolgozót valamennyi vajdasági körzetben a szolgáltató szektor foglalkoztatja, melynek részesedése csak Észak- és Dél-Bánátban nem éri el az 50%-ot. A tercier szektor további, generális jellegű fejlesztése mindenképpen szükséges. A szolgáltatások leggyorsabban fejlődő ágazata a turizmus, mely a XX. század végére kialakult nehéz politikai és gazdasági helyzetben még meglehetősen kevés támogatáshoz jutott. Mindamellett a szerbiai piac zártsága, a rekonstrukciók és a privatizáció elmaradása, a tulajdonviszonyok megoldatlansága, a nagymértékű központosítás, az új befektetések hiánya, valamint a szürkegazdaság gyakorlata sokáig hátráltatta annak fejlődését (Berber–Gajić–Đorđević 2010). A folyók, a tavak kínálta sportolási és pihenési lehetőségek, a falvak, a városok kulturális értékeinek kiaknázása mellett nagy lehetőségekkel kecsegtet a termál-, illetve egészségturisztikai ágazat fejlesztése (Győri 2015).

Vajdaság – mint fentebb szó esett róla – kimaradt az 50-es évek iparosítási hullámából, sőt stratégiai megfontolásból számos ipari üzemét szerelték le és szállították Ó-Szerbiába. Az iparágak közül ma is kiemelkedik a nagy hagyományokkal rendelkező élelmiszeripar (malom-, hús-, cukoripar és konzervgyártás), a fémfeldolgozó ipar, a mezőgazdasági gépgyártás, az autóelektronikai ipar, illetve autóalkatrész-gyártás, valamint az építő- és energiaipar. Egyre nagyobb teret hódítanak

az IKT szektorhoz kapcsolódó tevékenységek (számítógépes szoftverek, mobil alkalmazások fejlesztése). Mindamellett az ipari keresők aránya enyhén csökkenő tendenciát mutat. A legnagyobb ipari központ Újvidék (gépgyártás, vegyipar és élelmiszeripar).

A termőterületek magas arányának köszönhetően a mezőgazdaság a mai napig igen jelentős szerepet tölt be a lakosság foglalkoztatásában annak ellenére, hogy a mezőgazdasági keresők részaránya folyamatosan csökken. Az agráripari termelés a teljes ipari termelés körülbelül 40%-át teszi ki, míg annak termékei a Vajdaság teljes kivitelének közel 1/3-át képezik. A mezőgazdasági hulladékból származó biomassza az energiatermelésben növekvő arányban kerül felhasználásra. A mezőgazdaság versenyképességét azonban a forráshiány, a technikai-technológiai lemaradás, az együtt-gondolkodás hiánya, az exportképes termékek hiánya, a gazdálkodók és a feldolgozók korszerű képzésének elmaradása, valamint a bejegyzett helyi termelők termékfeldolgozásának hiánya csökkenti (Takács–Szügyi 2015).

Vajdaság külkereskedelmi mérlege – csakúgy, mint teljes Szerbiáé – negatív. Az import legnagyobb részét energiahordozók és félkésztermékek teszik ki, míg a kivitelben ugyancsak a félkész termékek, illetve a nem tartós (mindennapi szükségletek kielégítésére alkalmas) fogyasztási cikkek dominálnak.

4. VAJDASÁG TÁRSADALMI-GAZDASÁGI FEJLESZTHETŐSÉGE A REGIONÁLIS FEJLESZTÉSI POLITIKA LEHETŐSÉGEINEK TÜKRÉBEN

A szerbiai regionális fejlesztési stratégia, a regionális fejlesztési törvény, illetve a régiókról szóló kormányrendelet egységes régióként kezelik a Vajdaság Autonóm Tartományt. A regionális fejlesztést források biztosításával (tartományi költségvetés, fejlesztési alapok), intézményi struktúrával segíti a tartományi kormányzás. Ugyanakkor a regionalizációs folyamatok – a nemzetállam integritásának megőrzése okán – gyanakvással töltik el Belgrádot (Komšić 2007). Kétségtelen, hogy a Vajdaságban a regionalizációs és a decentralizációs folyamatok történelmi múltra tekintenek vissza, s az sem véletlen, hogy a lakosságának regionális identitása nagyon erős (Domonji 2006).

Vajdaság főbb fejlesztési feladatait Pál és Takács (2011) az alábbiakban látja:

- Az egyes kistérségek földrajzi helyzete előnyeinek kihasználása
- A kedvezőtlen demográfiai trendek javítása
- Az iskolai végzettségi szint emelése, a továbbtanulási szándék erősítése
- A lakosság egészségi állapotának javítása
- A kereskedelem összehangolt fejlesztése

– A mezőgazdaság fejlesztése
– A távközlés, a hírközlés és a kommunikáció fejlesztése

Mindehhez az új regionális politika az eddiginél kedvezőbb feltételeket kínál. „A Vajdaság ‚korlátozott' kivételességének alapját (alkotmányos garanciák nélkül) Vajdaság Autonóm Tartomány hatásköreiről szóló törvény (2009) határolja be (Zakon o regionalnom razvoju). Vajdaság Autonóm Tartomány alapszabályzatában, statútumában (2009) (Statut Autonomne pokrajine Vojvodine) tizennégy átfogó területen (területi tervezés, regionális fejlesztés, mezőgazdaság, egészségügy, oktatás, kultúra, stb.) szavatolt az autonómia gyakorlása, hangsúlyozva a régió multikulturalitására alapuló »kisebbségi többletjogokat« is egyben, de fiskális területi önrendelkezés nélkül" (Pál–Takács 2011: 160).

A regionális szintű feladatok ellátására, illetve az EU-s források felhasználására csak a Nemzeti Regionális Fejlesztési Ügynökség által akkreditált regionális fejlesztési ügynökségek jogosultak Szerbiában. Ezek elődjének a kis- és középvállalkozói szektor támogatására létrehozott intézményhálózat tekinthető (Nagy 2007). Vajdaságban 2010-től négy regionális fejlesztési ügynökséget akkreditáltak a Bačka RFÜ-t, az RCR Banat RFÜ-t, a Srem RFÜ-t, valamint a PANNONREG RFÜ-t. A regionális fejlesztési ügynökségek felett a Vajdasági Regionális Fejlesztési Ügynökség áll. A Regionális Fejlesztési Ügynökség az alábbi fejlesztési célokra koncentrál:

– Agrár- és élelmiszeripari fejlesztés
– Turizmusfejlesztés
– Versenyképes tudás és vállalkozói légkör kialakítása
– Vajdasági termékfejlesztés
– Intézményesített humánerőforrás-fejlesztés, társadalmi és munkaerőpiaci felzárkóztatás
– Területi együttműködések ösztönzése

A regionális felzárkóztatás céljaira szolgáló támogatások az EU-integrációt készítik elő. A 2014–2020-as uniós költségvetési periódusban mindehhez rendelkezésre állnak közvetlen uniós források, melyek főként a vállalkozásokat, az oktatást, a kutatást, a sportot, a környezetvédelmet és a civil szervezetek együttműködését segítik (pl. Cosme, Erasmus, LIFE, Europe for Citizens), valamint országok közötti együttműködéseket támogató források (pl. Adria-Jón Program, Duna program, Duna-Start program, valamint az IPA Előcsatlakozási Alapok), melyeket három tematikus területen (civil szféra, média, kultúra) és két multiszektorális területen (helyi és regionális fejlesztés, nemi egyenjogúság) lehet felhasználni (Takács–Szügyi 2015).

5. ÖSSZEFOGLALÓ

Vajdaság – földrajzi fekvésének köszönhetően – fontos stratégiai helyzetet foglal el az európai gazdasági és politikai színtéren, de ebből egyelőre csak nehezen tud előnyt kovácsolni. Ma egyre halványuló közép-európai jellegű struktúráját balkáni szerveződési formák szövik át, s a tartomány ma a szerbség balkáni migrációjának gyűjtő funkcióját is ellátja (Csüllög 2011). Ugyanakkor a tartomány kitűnő térkapcsolatokkal és természetföldrajzi adottságokkal rendelkezik, s a társadalmi-gazdasági visszahúzó erők mérséklésével, kiküszöbölésével lényegesen nagyobb eséllyel, hatékonyabban kapcsolódhatna be az európai uniós integrációs folyamatokba.

Magyarországot sok szempontból fűzi érdekeltség Vajdaság stabilitásának kialakításához, hiszen az – a magyar kisebbség helyzetének javulásán túl – hozzájárul az ország déli részét, főként a Dél-Alföldet érintő euroregionális fejlődés kibontakozásához, a társadalmi-gazdasági földrajzi tér természetes erővonalainak és szerepkörének helyreállásához. A regionális felzárkóztatás céljaira szolgáló uniós támogatások nagyban segíthetik ezt a folyamatot, melyhez jobb kezet nyújt a Vajdaság új statútum törvénye, ami Kelet-, Közép- és Délkelet-Európában a modern regionalizmus eszmeiségét szinte egyedüli módon testesíti meg (Horváth 2013). Ugyanakkor – hogy ne csak elvi és formai jelentőségű funkciókról legyen szó – a fiskális regionalizmus ismérveinek is meg kellene jelenniük a vajdasági politikában.

Úgy tűnik, a jelenlegi szituációban a Vajdaságot – éppúgy, mint egész Szerbiát – a tőkebefektetések és a foglalkoztatás növekedésén, valamint a technológiai fejlesztéseken alapuló neoklasszikus növekedési modell lendíthetné tovább (Pál–Takács 2011). Ehhez az alapvető demográfiai és társadalmi paraméterek (pl. demográfiai helyzet, az iskolázottsági szint, egészségügyi helyzet) javítása mellett, a kisebbségek esélyegyenlőtlenségének biztosítása, az elvándorlás megállítása, a gazdaságfejlesztésben a komparatív előnyök kihasználása, a makro-ökonómiai stabilitás kialakítása, a befektetések szabályozásának egyszerűsítése, a cégalapítás, működtetés liberalizálása és a határon átnyúló kapcsolatok fejlesztése szükséges.

IRODALOM

Berber, Nemanja–Gajić, Tamara–Đorđević, Milijana. 2010. *Management and Development Possibilities for Spa Tourism in Serbia.* Revista de Tourism 9: 30–39.

Csüllög Gábor. 2011. A Vajdaság a Kárpát-medence történeti térszerkezetében. *Közép-Európai Közlemények* 4 (14–15): 7–13.

Domonji, Pavel. 2006. *Vojvođanski identitet.* Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.

Erdősi Ferenc. 2015. A megkésett nagyszabású vasúthálózat-bővítés politikai okai Kelet-Közép-Európa két államában. *Közép-Európai Közlemények* 2 (29): 5–27. Szeged: Egyesület Közép-Európa Kutatására.

Gábrity Molnár Irén. 2008. Tájidentitásunk a materiális és immateriális tényezők ölelésében. In *Regionális erőnlét*, szerk. Gábrity Molnár Irén–Mirnics Zsuzsa. 50–56. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

Gábrity Molnár Irén. 2011. A vajdasági magyarlakta térség felzárkózásának az esélye. *Közép-Európai Közlemények* 4 (14–15): 223–230.

Gábrity Molnár Irén. 2015. Ifjúságunk esélye a Vajdaságban. In *A régió TÍZpróbája*, szerk. Ricz András–Takács Zoltán. 189–202. Szabadka: Regionális Tudományi Társaság.

Gulyás László. 2002. A Vajdaság gazdasági életének jellemzői az első jugoszláv állam keretei között. In *Határok és az Európai Unió*, szerk. Szónokyné Ancsin Gabriella. 177–183. Szeged: SZTE Természettudományi Kar, Gazdaság és Társadalomföldrajz Tanszék.

Győri Ferenc. 2015. Termál- és gyógyvizekre épülő egészségturisztikai és rekreációs szolgáltatások a Dél-Alföld és a Vajdaság fürdőiben. In *A régió TÍZpróbája*, szerk. Ricz András–Takács Zoltán. 153–164. Szabadka: Regionális Tudományi Társaság.

Horváth Gyula. 2013. A kelet-közép-európai területi fejlődés két komponenséről. *Közép-Európai Közlemények* VI (20–21): 200–209.

Juhász József. 2010. A Vajdaság és az autonómia. A kisebbségi jogok képviselete Szerbiában, 1945–2009. *História* 1–2: 54–62.

Kókai Sándor. 2014. A bánság népessége a 18. században. *Közép-Európai Közlemények* VII (26–27): 90–98.

Komšić, J. 2007. Evropski političko-pravni pristup decentralizaciji i regionalizaciji. In *Evropske regionalne politike s osvrtom na perspektive Vojvodine*, szerk. Kosta Josifidis. 87–94. Novi Sad: Ekonomski fakultet Subotica.

Korhecz Tamás. 2009. *Otthonteremtőben a szülőföldön. Jogi és politikai esszék*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.

M. Császár Zsuzsa–Mérei András. 2011. A vallási térszerkezet változása a Vajdaságban 1944-től napjainkig. *Közép-Európai Közlemények* IV (14–15): 91–99.

Nagy Imre. 2007. A Vajdaság fejlettségének regionális különbségei. In *Vajdaság*, szerk. Nagy Imre. 554–558. Pécs–Budapest: MTA Regionális Kutató Központ.

Pál Ágnes. 2003. *Dél-alföldi határvidékek: a magyar–szerb–román határ menti települések társadalom- és gazdaságföldrajzi vizsgálata*. Pécs: Bornus.

Pál Ágnes. 2004. A Duna–Körös–Maros–Tisza eurorégió kialakulása. *Földtani Kutatás* 41 (3–4): 41–44.

Pál Ágnes–Takács Zoltán. 2011. A Vajdaság társadalmi-gazdasági helyzetének változásai és regionális sajátosságai napjainkban. *Közép-Európai Közlemények* IV (14–15): 156–165.

Pokrajinska vlada. 2010. *Statut Autonomne pokrajine Vojvodine*. http://www.vojvodina.gov.rs/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=19&dir=DESC&order=date&limit=5&limitstart=5 (2010. június 15.)

Probáld Ferenc. 2000. A jugoszláv utódállamok. In *Európa regionális földrajza*. 516–558. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.

Republički zavod za statistiku. 2012. *Statistički Godišnjak*. Beograd: Republički zavod za statistiku. http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2012/pdf/G20122007.pdf

Republički zavod za statistiku. 2016a. *Baza podataka, Stanovništvo.* http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=163 (2016. július 24.)

Republički zavod za statistiku. 2016b. *Regionalni bruto domaći proizvod. Regioni i oblasti Republike Srbije, 2014*. (preliminarni rezultati). Beograd: Republički zavod za statistiku.

Republički zavod za statistiku. 2016c. *Statistički kalendar Republike Srbije*. Beograd: Republički zavod za statistiku. http://webrzs.stat.gov.rs

Sefcsich György. 2006. A gazdasági tevékenység tényezői. In *Kistérségek életereje*, szerk. Gábrity Molnár Irén–Ricz András. 149–156. Szabadka: Regionális Tudományi Társaság.

Somogyi Sándor–Lakner Zoltán–Kajári Karolina. 2008. *Mactor*. Partnerek és célok viszonyainak értékelése. Szabadka: Regionális Tudományi Társaság.

Szilágyi István. 2013. Nemzeti kisebbség és autonómia kérdés a Kárpát-medencében. *Közép-Európai Közlemények* VI (20–21): 49–63.

Takács Zoltán–Szügyi Éva. 2015. Regionális fejlesztési ügynökségek a Vajdaságban. In *A régió TÍZpróbája*, szerk. Ricz András–Takács Zoltán. 49–64. Szabadka: Regionális Tudományi Társaság.

Summary

Ágnes Pál, Ferenc Győri:
The socio-economic geographical situation of Vojvodina today

Vojvodina – due to its geographical location – is in a strategic position in the European economic and political scene, but it is difficult for the region to take this advantage. This study examines the socio-economic geographical situation of Vojvodina today. On the basis of our earlier research into Serbian-Hungarian border zones, the aim of this research is to describe briefly the level of the region's social and economic development. The characteristics of its human resources, as well as the main features of the typical economic activities will be elaborated, with a special emphasis on agriculture and tourism, a significant part of the region's service industry. These factors are also heavily dependent on global and European economic processes and the flow of working capital. The openness, the integration and cooperation between different actors of the economic life may benefit the overall process.

RÉGIÓ – REGIONÁLIS GAZDASÁG – FELSŐOKTATÁS VISZONYRENDSZER

Takács Zoltán

BEVEZETŐ

A tanulmányban a felsőoktatási intézmények/egyetemek regionális gazdasági hatásait elemzem, szakirodalmi feldolgozás alapján.[1] Az egyetemek a gazdaságfejlesztési lehetőségek tárházai, melyek közvetlen és közvetett hatásaikkal formálják/fejlesztik régióikat. Az angolszász irodalom és empirikus kutatási eredmények nyújtanak megfelelő elméleti keretet e téma tanulmányozásához. Számos közvetlen gazdasági hatás figyelhető meg egy felsőoktatási intézmény esetében: azonnali működési bevételek (hallgatók száma alapján állami források), új munkahelyek létrehozása, új munkaerő alkalmazása, a helyi jövedelmek növekedése, a gazdasági fogyasztás növekedése (az egyetemi közösség: karok, látogatók és más aktorok összegzett kiadásai, költekezések, beszerzések, felszerelések vásárlása stb.). Ezzel párhuzamosan – számos közvetett gazdasági hatás – jelenik meg az egyetemek működése során: az ingatlanpiac fellendülése mellett, a lokális gazdaság fejlődése (az egyetemisták igényeit kielégítő szolgáltatások jelennek meg: boltok, elszállásolás, étkeztetés, szórakozás stb.), valamint a helyiek jövedelme is megnövekszik. A helyi vállalkozások megrendelésekkel fordulnak a felsőoktatási intézményhez, továbbá az új, magasabb fizetések magasabb adókat és járulékokat eredményeznek, amellyel a közigazgatási és költségvetési bevételek nőnek. Egy egyetem az oktatók és diákok által új kulturális igényeket generál, hathatósan befolyásolja a város arculatának alakulását, a szellemi pezsgést, új gazdasági szereplők vonzását, megtartását és a helyi szellemi tőke gyarapodását. A lokális öntudattal rendelkező polgárok kinevelése, oktatók letelepedése, megtartása, hosszú távon pedig tudástermelő, humánerőforrás-fejlesztő, kutatás-fejlesztési tevékenységek fejlődése a cél egy új intézmény telepítésének, illetve az egyetem létezésének, amely mindent összegezve, az életminőség/életszínvonal növeléséhez járul hozzá.

[1] A tanulmány a szerző *Felsőoktatási határ/helyzetek* című monográfiája *A felsőoktatás regionális-gazdaságfejlesztési szerepe* fejezetének szerkesztett változata (Takács 2013).

1. AZ EGYETEM LOKÁLIS GAZDASÁGI HATÁSAI

A felsőoktatási intézmények szűkebb és tágabb környezetükre gyakorolt legfontosabb gazdasági hatásait Brown és Heaney (1997) a következőkben összegzi: a gazdasági fogyasztás növekedése, új munkahelyek létrehozása, a lokális gazdaság serkentése, amelyet Lengyel (2005) folyamatábra formájában a következőképpen mutat be:

1. ábra. Az egyetemek helyi gazdasági hatásai

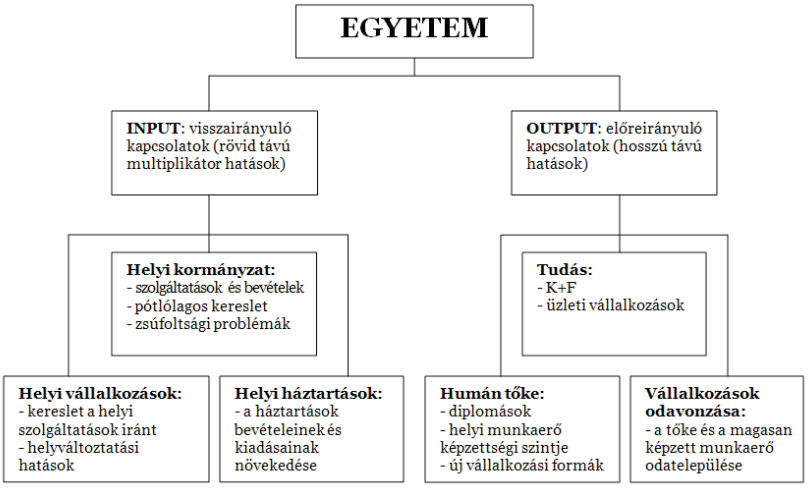

Forrás: Lengyel 2005: 195.

Egy felsőoktatási intézmény közvetlen gazdasági hatásait Lewis, J. (1988) a munkaerő alkalmazásában, a helyi jövedelmek növekedésében, míg közvetett hatásait a helyi vállalkozások megrendeléseinek és bevételeinek, valamint az általuk biztosított munkahelyek számának növekedésében összegzi. Ezekhez hozzájárul még a hallgatói szükségleteket kielégítő szolgáltatások (elszállásolás, étkeztetés, szórakozás stb.) bevételeinek és munkahelyeinek növekedése, továbbá az intézmény kívülről (pl. átképzési forrásokból) finanszírozott programjainak bevételnövelő, illetve munkahelyteremtő hatása. Egy új felsőoktatási intézmény számára lehetőség nyílik továbbá arra is, hogy (az intézmény hiányában) más városokban tanulók vagy egyáltalán nem tanulók kiadásait is megszerezze, őket helyben tartsa (Rechnitzer–Hardi 2003; Siegfried–Sanderson–McHenry 2006).

Az input–output vizsgálatok a gazdálkodó, a munkáltató és a hallgatókat toborzó felsőoktatási intézmények azonnali működési bevételeit (inputok) és az intézmények tudástermelő, humánerőforrás-fejlesztő, kutatás-fejlesztési tevékenységeiből származó, hosszabb távon kifejezésre jutó hatásokat/hasznokat (output) mérlegelik

(Petrás 2006). Rechnitzer és szerzőtársa (2003) a rövid távú inputok alatt azonnali bevételeket és előnyöket ért (a helyi munkahelyek, jövedelmek, a helyi gazdaságnak nyújtott szolgáltatások, helyi beszerzések). Siegfried és szerzőtársai (2006) az egyetem gazdasági fogyasztásra gyakorolt hatását elemzik, amely az egyetemi közösség (egyetemisták, karok, látogatók és más aktorok) összegzett kiadásaiból áll. A felsőoktatási intézmények gazdasági hatásinputjait a következők alkotják: a munkaerő-foglalkoztatás, a fizetések, az adók, az egyetemi felszerelések, eszközök, a szolgáltatások vásárlására költött kiadások, az építkezési kiadások, az egyetemi tanárok, az adminisztrációban foglalkoztatottak és az egyetemisták által helyben elfogyasztott termékek. A köz- és magánforrásokból, donációkból támogatott kutatások is növelik az egyetemek gazdasági hatását. Rechnitzer és Hardi (2003) a hosszú távú hatások/outputok hosszú listáját nevezi meg: az oktatók és a diákok által generált kulturális igények, a város arculatának alakulása, a szellemi pezsgés, az új gazdasági szereplők vonzása és megtartása, a helyi szellemi tőke, a lokális öntudattal rendelkező polgárok kinevelése, az oktatók letelepedése és megtartása (Rechnitzer–Hardi 2003).

Az intézmény multiplikátor (indukált) hatása a gazdaság élénkülésében, további jövedelemnövelő és munkahelyteremtő hatásában jut kifejezésre (Lewis, J. 1988). A szerző további, a helyi cégek számára ingyen képzett munkaerőből származó nyereséget említi, a helybeli diákok pedig útiköltséget takarítanak meg. Siegfried és szerzőtársai (2006: 16) szintén hangsúlyozzák a gazdasági, összegzett inputok multiplikatív hatását, az intézmény közvetett hatását a lokális közösségen belül. A multiplikatív hatások, illetve az ún. „hozzáadott értékek" kiszámításának több módszere is létezik[2], amelyek során az alapfeltételezés a következő: a helyi gazdaságokban létrejött új fogyasztások által jövedelmek jönnek létre, a vállalatok és az egyének pedig további, hozzáadott eszközöket költenek, „megtöbbszörözve ezáltal az elsődleges jövedelmeket". Ambargis és szerzőtársai (2011) a módszer kisebb módosításaira hívják fel a figyelmet, különösen abban az esetben, ha a felsőoktatási intézmények szűkebb és lokális környezetére gyakorolt gazdasági hatásainak elemzése a cél (helyi munkaerő, kizárólag helyben gyártott termékek vásárlása, a helyi gazdasági szubjektumok által forgalmazott termékek).

A kisvárosi egyetemek, kisebb intézmények (kisebb költségvetés, kevesebb foglalkoztatott) esetében, a helyi gazdasági hatás legfontosabb tényezői között a bejáró diákok általi fogyasztás jelenik meg. Rechnitzer és Hardi (2003) kutatásaiban a hallgatókat stabil, földrajzilag koncentrált, életkor, érdeklődés és vásárlási szokások szempontjából homogén csoportnak tekinti, akik által elfogyasztott termékek fontos szerepet játszanak a város gazdasága szempontjából. Siegfried és szerzőtársai

[2] „The off–the–shelf aproach/multipliers", „The bill–of–goods aproach" (Ambargis–McComb–Robbins 2011).

(2006) szerint, a posztgraduális képzésben résztvevők és más kutatók látogatásai, egyéb rekreatív tevékenységei is a fogyasztás e csoportjába sorolandók. Steinacker (2005) a legnagyobb közvetlen helyi gazdasági hatásként a lakásbérlésből és a kisboltok forgalmából származó bevételeket említi, amelyet kisvárosban, a diákok hiányában nem pótolná más bérlők megjelenése. Ezzel indirekt módon a helyiek jövedelme növekszik, az ingatlanpiac szélesedése mellett (Rechnitzer–Hardi 2003). Pénzügyi mutatókkal Siegfried és szerzőtársai (2006) ezt így határozzák meg: minden felsőoktatásra költött 1 dollár, a helyi gazdasági aktivitások által 2 dollárt hoz.

Siegfried és szerzőtársai (2006) az egyetemeket stabil, Steinacker (2005) immobil gazdasági szervezetekként mutatják be, amelyek nagyjából függetlenek a gazdasági élet változásaitól (recesszió, válságok), gazdaságélénkítő hatásuk mellett jelentős külső forrásokat vonzanak, közpénzeket és emberi tőkét mozgósítanak. Az intézményeken keresztül a lokális gazdaságok versengenek az erőforrásokért, hiszen a felsőoktatás finanszírozása döntően állami forrásokból történik (Rechnitzer–Hardi 2003).

Az egyetemek gazdasági hatása a humán erőforrás szempontjából is megnyilvánul. Az egyetemet végzettek – magasabb fizetéseiknek köszönhetően – magasabb adókat fizetnek (indirekt hatás), a helyi társadalomban elhelyezkedve (Bluestone 1993, idézi Brown–Heaney 1997) annak produktivitását, versenyképességét növelik, és ezek a Benefit-hatások a helyi társadalom más tagjaira is továbbgyűrűznek, végső célként az életminőséget/életszínvonalat növelve (Lengyel 2006). Például a többi foglalkoztatottra, akik a magasabb tudás, produktivitás és versenyképesség miatt jobb piaci feltételek között működő vállalatokban, szintén nagyobb fizetéseket valósítanak meg (Hoffman 2008).[3] Hoffman (2008) a nyugati országokban végzett kutatásokkal támasztja alá azt az általános költség és haszon megközelítést, miszerint az egyén és a közösség megvalósított gazdasági haszna háromszor nagyobb a felsőfokú végzettségű humán erőforrás iskoláztatásába fektetett kiadásaitól.

2. A HELYI TÁRSADALOM ÉS A FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNY KAPCSOLATA

Enyedi (2000) a középvárosok szempontjából fontos és jelentős gazdasági hatásra/előnyre hívja fel a figyelmet, a gazdaságtól látszólag távol eső, nagy vonzásterületű intézmények (főiskola, kutatóintézet, szabadidős intézmények stb.) megtelepedésével (befektetések vonzása, foglalkoztatás, helyi adók). Grosz és Rechnitzer (2005) a konzervatív felsőoktatási rendszer hiányosságaként (továbbá a főváros erősödő szerepeként) ítéli meg, hogy az új intézmények nehezen tudnak térségük szellemi központjává válni, ugyanakkor rámutatnak arra, hogy az egyik legfontosabb regi-

[3] „Economic/wage spillover" (Hoffman 2008).

onális innovációs tényező a felsőoktatás, amely a régió számára humán erőforrást biztosít (ugyanígy Horváth 2003; Rechnitzer 2011). Petrás (2009) szintén a helyi társadalmak erőtlenségére, érdektelenségére, vagy ezzel ellentétben a helyi-regionális elit minduntalan harcára, intézménytelepítési törekvéseire hívja fel a figyelmet.

Petrás (2006) a perifériikus térségekben működő regionális főiskolák helyi gazdaságfejlesztő és népességmegtartó hatását emeli ki (ellensúlyozva a központi hatalom helyi kezdeményezéseket és lokális érdekek érvényesülését gátló erőit). Véleménye szerint az intézmények közvetett hatásai: a közéleti szereplés, a „város életének integráns része (az adott felsőoktatási intézmény)", Rechnitzer megfogalmazásában (2011: 82) „a helyi gazdaság motorja", előnyösen befolyásolja a helyi értelmiség identitását, szellemét, társas életét, illetve az egész helyi társadalmat. Petrás szerint (2006) a kisvárosi intézmények városuk szellemi életének középpontjává válhatnak, ugyanis szellemiséget teremtenek, urbánus polgárságot nevelnek (Petrás 2009). Lokális hatásaik a helyi beágyazottság (Grabher 1993, idézi Petrás 2009)[4] – intézményi, oktatói, hallgatói dimenzió/kisugárzás – függvényében alakulnak (főiskolák mérete, helyben lakó, lokálpatrióta oktatók aránya, az intézmény helyi fiatalságra gyakorolt megtartó hatása). A beágyazottság az intézmények társadalmi tőkéjének, kapcsolathálózatainak megnyilvánulása, amely a helyi társadalom közötti folyamatos kölcsönhatás eredménye (kultúra, rendezvények, kiállítások, vásárok, sportélet, politikai és gazdasági élet). Sok esetben, az ilyen intézmények a városok számára kitörési pontot, az átalakulási folyamatokban felszínre kerülő funkcióvesztés rehabilitálását, az elvándorlás csökkentését és kulturális fellendülést is jelentenek (Petrás 2009).

A kisvárosi egyetemek elsősorban saját szűkebb környezetükből vonzanak hallgatókat, hatásuk nem regionális, hanem inkább csak a városukra terjed ki (Steinacker 2005). Az intézményekben végzett hallgatók döntő többsége nem marad a kistelepüléseken, ezért nagyon fontos a környező vidék, tágabb régió szerepe a kisvárosi intézmények működésében (Rechnitzer–Hardi 2003; Steinacker 2005; Petrás 2006). Fontos továbbá, hogy a helyi cégeknek az intézmény munkaerőképzési bázist is jelent, másrészt az egyetem feladata a gazdasági szerkezet által igényelt, hiányzó K+F háttér megteremtése (Rechnitzer–Hardi 2003).

3. A REGIONÁLIS FEJLESZTÉSEK SZEREPE ÉS AZ EGYETEMEK VILÁGA

Az egyetem a lokális és regionális gazdasági fejlődéshez szükséges tudás forrása, szerepe a tudás kommercializálása, tudástranszferek[5] által jut kifejezésre. Az egyetem innovatív, fenntartható, prosperáló és versenyképes régiók fejlődését/kialaku-

[4] „Local embeddedness".

[5] „Knowledge commercialization and transfer" (Huggins–Johnston 2009).

lását biztosítja. Az egyetemen kumulálódott tudás akkor válik valós erőforrássá, ha az újonnan felfedezett, felkutatott ötletek, folyamatok, termékek, gyakorlatok alkalmazhatóvá válnak, a globális tudás lokális szereplőknek adódik át, amely a gazdaság fejlődését szolgálja (Huggins–Johnston 2009). Ebben nyilvánul meg az egyetemek ún. „harmadlagos szerepe"[6] (Srinivas–Viljamaa 2008). Srinivas és szerzőtársa (2008) a harmadlagos szerep interpretálása során több tudományos megközelítést említ, amelyek közül egyik az innovációs rendszerek nemzeti, regionális és ágazati megközelítése (Lundvall 1992; Nelson 1993; Malerba 2002; Cooke et al. 2004; Etzkowitz–Leydesdorff 2000 munkáit idézve). További tudományos megközelítés a dinamikus kölcsönhatási, illetve a „Triple Helix Model", amely alapvetése, hogy az egyetem–gazdaság–kormányzati kapcsolatok (hármas) relációján kell az átfedési pontokat megtalálni egy innovatív gazdaságfejlesztési koncepció felépítéséhez (Etzkowitz és Leydesdorff [2000] kutatásai alapján Leydesdorff 2012). A harmadik tudományos vonalat a tudásintézmények, szolgáltatóintézmények koncepciója határolja be (Goddard 2008; Holland 2001; OECD 1999 kutatásokat összegez: Srinivas–Viljamaa 2008; Puukka–Marmolejo 2011; Nowotny–Scott–Gibbsons 2011), amelyek azt bizonyítják, hogy az egyetemek a regionális fejlesztések területén számos formában kifejezésre jutó, szignifikáns szerepet játszanak. Badat (2009) az egyetemek átfogó, a regionális fejlesztéseken túlmutató, öt kulcsfontosságú szerepét nevezi meg: magasan képzett egyének kinevelése (1.), demokrácia és demokratikus polgári társadalom felépítése (2.), gazdasági-környezeti fejlesztési szükségletek és kihívások megoldása (3.), a társadalom intellektuális és kulturális életének fejlesztése (4.), kutatás folytatása (5.).

Az egyetemek és a regionális gazdaság szereplőinek viszonyát, a történelem folyamán, a közszféra és a tudományos szektor különböző viszonyai határozták meg. A II. világháborút követően domináns volt az állami beavatkozások és támogatások időszaka, a regionális egyenlőtlenségek csökkentése érdekében. Az Egyesült Államok egyes tagállamaiban, már a XIX. század végén, az állami egyetemek régiófejlesztésre szánt pénzeszközöket kaptak (tradicionális támogatáspolitikai megközelítés), amely pont a regionális egyenlőtlenségek kiéleződéséhez vezetett (kanadai és ausztrál példák is ezt bizonyítják). Ugyanakkor már a XIX. században egyes európai egyetemek szoros kapcsolatokat építettek ki a lokális gazdasági szereplőkkel, amely később, szintén az állami támogatások és szabályozások időszakával, meggyengült, mélypontra a 70-es évek válságával került (Goddard 2008). Az amerikai (támogatott) egyetemi gazdaságfejlesztési szerepkör (Etzkowitz et al. 2000; Phan-Siegel 2006, idézi Erdős 2012), európai viszonylatokban nem hozott hasznosulást.

[6] „The third role of universities".

Ezt követően, a helyi kis- és közepes vállalkozások területi és gazdaságfejlesztési támogatásával, versenyképességük növelése céljából, spontánabban, alulról történő kezdeményezésekként alakulnak ki kapcsolatok a tudományos szféra és a gazdaság között. A század végén megjelenő „tanuló régiók"[7] koncepció a regionális politika gazdaságfejlesztési szerepkörét kibővítve, a tudás fontosságát felismerve, folyamatosan a gazdasági szubjektumok gyakorlati oktatására és a tudománytranszferre helyezi a hangsúlyt. Ipari klaszterek formájában, az egyetemek, a tudományos intézetek, valamint a gazdasági ágazatokat képviselő aktorok stratégiai partnerviszonyai alakulnak ki, ahol az egyetemek vállalkozói, a vállalkozók pedig tudományos szerepet öltenek magukra (Goddard 2008). A vállalati és regionális tanulás eredményeként létrejövő tanuló régiók szereplői, a közös előnyszerzés érdekében és tevékenységüket együtt koordinálva működnek együtt, ami lényegében a helyi tanulás és a régió megújulásához vezet (Rutten–Boekema 2007, idézi Lengyel 2012).

Erdős (2012) megállapítja, hogy a versenyen, a kormányzati ellenőrzéstől és pénzügyi forrásszabályozástól független (helyi források, politikai támogatások), a kutatói mobilitáson, flexibilis pénzügyi ösztönzésen alapuló (amerikai) koncepciók hoznak eredményeket. A magyar gyakorlatban a német és főleg a szovjet tudományszervezési modell maradványait véli felfedezni (bürokratikus, pártérdek-dominancia, korlátozott kutatószabadság, a tudományos akadémiai kutatás erősebb és megkülönböztetett támogatása) – (Erdős 2012). Így a posztszocialista országok (köztük Magyarország) esetében is az állam határozza meg az egyetem és az ipar egészét, kapcsolatait, interakcióit (Etzkowitz–Leydesdorff 2000, idézi Erdős 2012; ugyanígy Gál–Ptaček 2011), a tudás jelentős része pedig publikációk, konzultációs tevékenységek és egyéb informális csatornákon keresztül hasznosul, az egyetemen kívül (Erdős 2012).

4. RÉGIÓ – REGIONÁLIS GAZDASÁG – FELSŐOKTATÁS VISZONYRENDSZER

Egy egyetem akkor tud a regionális fejlesztésekben sikeresen szerepet vállalni, ha a két elkülönülő rendszer: (1.) az egyetem (az oktatás, a kutatás és a társadalmi szolgáltatások szinergiájával) és a (2.) régió érdeke (az innováció, a tudásátörökítés és a lokális szereplők összekötése) érintkezési pontjait, közös tevékenységi felületeit megtalálja (Arbo–Benneworth 2007; ugyanígy Nowotny–Scott–Gibbsons 2011; Puukka–Marmolejo 2011). Arbo és szerzőtársa (2007) hangsúlyozzák: az egyetem nemzeti intézményi feltételrendszerben tevékenykedik, amely sokszor behatárolja a regionális fejlesztési lehetőségeit, tevékenységeit. Az egyetem a nemzetközi, nemzeti

[7] „Learning regions".

és lokális színterek tényezőit figyelembe véve, erőforrásait integrálva tud sikeresen hozzájárulni a regionális fejlődéshez. Több szerző hangsúlyozza a területirányítási szintek munkamegosztását: a nemzetgazdaság a makrogazdaság által innovatív légkört alakít ki, a regionális kormányzás az intézményi és szervezeti tényezők erősítésén autonóm módon dolgozik, és ösztönzi az egyetemeket, az igazgatást és a gazdaságot az együttműködésre, amely a régió versenyképességének növeléséhez járul hozzá (Horváth 2003; Ivanić 2008; Puukka–Marmolejo 2011).

Huggins és szerzőtársa (2009) szerint az egyetemek és a regionális gazdaságfejlesztés kapcsolata kölcsönhatása nem uniformizálható. Az egyetemek különbözőképpen tudják saját erőforrásaikat kommercializálni, a régiók pedig különbözőképpen kezelik (és ismerik fel) az egyetemek regionális fejlesztésekben játszott szerepét, biztosítva minden feltételt a sikeres együttműködéshez. Boucher és szerzőtársai (2003) európai egyetemek vizsgálatával bizonyították, hogy bizonyos egyetemek erősebb és határozottabb feladatköröket látnak el régiójuk fejlesztésében. Ezt több (lényegében öt fő) tényező befolyásolja: a nemzeti felsőoktatási rendszer regionalizáltságának mértéke, a régió központi vagy perifériális helyzete, a regionális identitás jellege, a regionális hálózatok létezése és típusai, az egyetemek száma és mérete.

A kutatás szempontjából meghatározó a vidéki egyetemek, a centrumtérségeken kívül eső intézmények szerepe, amely országonként, kontinensenként változó lehet (a különböző korlátozó tényezőket, gyakorlatokat, működési feltételeket stb. figyelembe véve).

A vidéki (nem fővárosi) térségekben működő állami egyetemek saját missziójukat (kényszerszerűen) a regionális fejlesztésekhez igazítják. A közösségi erőforrások hiányában, ezek az intézmények nagyobb fogékonyságot kell, hogy mutassanak a lokális és regionális igények felé, demonstrálva saját „hasznosságukat", amelyhez közösségi támogatottságot is kapnak (Kitagawa 2007: 1105). Kitagawa (2007) az egyének, az akadémiai elit regionális igényeket szolgáló kutatási érdeklődését hangsúlyozza. Továbbá Japán példáját említve kiemeli, hogy a lokális közösségek hatásköréből fakadó pénzügyi támogatásokkal tovább erősödik az egyetem saját régiójával működtetett kapcsolata, a tudomány és innováció decentralizációja, a többszintű, horizontális-hálózati innovációs rendszerek államilag garantált intézményi rendje (Kitagawa 2007). A hálózatszerű tudományos-technológiai struktúrák széleskörű, regionális fejlesztési kapacitások kiépítését teszik lehetővé, Kanada példájából kiindulva, ahol a tudomány, technológia és innováció decentralizált támogatottságot élvez (Salazar–Holbrook 2007). Ellenben Vietnam példájával, ahol a regionális irányítás mezo-szintjének hiánya nagymértékben limitálja a fejlesztési erőfeszítéseket (Ramachandran–Scott 2009), hasonlóan a vizsgált európai térségek magyar és szerb példáihoz is.

Az egyetem és ipar viszonya[8] – az iparosodó országok vidéki egyetemei esetében – nem tud kormánypolitikai (központi) befolyás nélkül, hatékonyan fejlődni. A kormány feladata (Korea példáját említve) biztosítani a lehetőséget az egyetemek számára, hogy megújuljanak, kialakítsák saját regionális innovációs rendszerüket, és részt vegyenek abban a munkamegosztásban, amely során néhány intézmény a képzett munkaerő biztosításáról gondoskodik, míg mások a helyi tudásáramlás feladatát látják el ([Sohn et al. 2009]; ugyanígy latin-amerikai, afrikai és ázsiai országok/régiók példája [Srinivas–Viljamaa 2008]). A központokon kívül eső regionális felsőoktatási központok sok esetben csak a diplomások „kitermelésének" feladatát tudják ellátni (tradicionális egyetemi szerepkör), ugyanis a helyi gazdaság nem rendelkezik elegendő impulzussal, amely az egyetem és az ipar közötti kapcsolati viszonyt táplálná (García-Aracil–Fernández De Lucio 2008). Horváth (2003: 204) megfogalmazásában az egyetemi és ipari kapcsolatok (magyar példa) esetlegesek, a kooperációk inkább az egyetemek anyagi kondícióinak javítását, és nem az innovációs hálózatok kiépülését segítik.

A periférikus régiókban megtelepülő és működő cégek is befolyásolják ezeket az együttműködéseket (a kisebb cégek sokszor hatékonyabban működnek együtt [Srinivas–Viljamaa 2008], azonban szoros kapcsolatok nem alakulnak ki (a spanyol Valencia régió [García-Aracil és szerzőtársa 2008], vagy a Dél-Dunántúl példája [Horváth 2003]). Huggins és Johnston (2009) az egyes gazdasági ágazatok betelepülésében meghatározó motívumként említik a felsőoktatási és kutatási intézmények meglétét, régión belül. A külföldön beruházni szándékozó vállalkozók a telepítési tényezők közül (nemzetközi összehasonlításban, elsők között a német, a francia és a belga régiók befektetői) a szakmunkásképzés és továbbképzés, valamint az egyetemi, kutatási bázisok meglétét ítélik fontosnak (Nam-Nerb 1990, idézi Horváth 2003). Horváth (2003) kutatásai szerint, a humán infrastruktúra, a magasan képzett, műszakilag hozzáértő munkaerő fontossága a tőkevonzás esetében vitathatatlan. Ivanić (2008) hangsúlyozza a közvetlen külföldi tőkeberuházások által megvalósuló tudásterjedést, tőke, technológia- és tudástranszfer lehetőségét a régiók innovációs felzárkózási folyamataiban.

5. AZ INNOVÁCIÓ ÉS A RÉGIÓ KAPCSOLATA

Varga (2005) értelmezésében az innováció az a gazdaságilag hasznos új tudás, amely tudományos ismeretek bővülését, technológiák kifejlesztését, termékek kidolgozását és piacra hozatalát irányozza elő. Horváth (2003: 210) megfogalmazásában az innovációs lánc (vertikum) elemei: alap- és alkalmazott kutatások (1.), termék- és folyamatfejlesztés (2.), termelés (3.), valamint marketing, üzleti szolgáltatások, értékesítési rendszerek (4.).

[8] U–I – University–Industry.

A nemzeti innovációs politikákban világszerte felértékelődik a regionális dimenzió szerepe, az ehhez szükséges feltételrendszer megteremtése. Egy ország innovációs teljesítményét, Varga (2005) kutatásai szerint, két dolog befolyásolja: az innovációs rendszer szereplői (ipari szektor [termelők, beszállítók, vásárlók, ipari kutatóintézetek], akadémiai szektor [egyetemek, nonprofit és állami kutatóintézetek], és az innovációhoz kötődő szolgáltatói szektor [műszaki, marketing és jogi szolgáltatások]) által birtokolt tudományos, műszaki, gazdasági, jogi tudás tömege, és a szereplők közötti tudásáramlás intenzitása.

Magyarország esetében a regionális innovációs politika hiányosságai: a szereplők (ipar, szolgáltatók, egyetem) közötti együttműködési hajlandóság alacsony szinten stagnál (öröklött rendszer), az innovációs rendszer erős területi koncentrációja (a K+F támogatások 2/3-a Budapesten összpontosul). Elmarasztalandó a kormányzati támogatások hiánya, a vidéki tudásközpontok (regionális egyetemi központok) és a regionális kormányzati szint (gazdasági autonómia, a központi kormányzattal történő együttműködési hajlandóság) tisztázatlan szerepe, a regionális struktúrák erőteljes külső függősége (Varga 2005; ugyanígy Horváth 2003). Varga (2005) a vállalkozói szellem fejlődésének segítését, a természettudományos-műszaki diszciplínákban erős helyi akadémiai háttér fejlesztését, valamint megfelelő jogi háttér (szellemi tulajdon, szabadalmak) biztosítását látja szükségesnek a hiányosságok kiküszöbölésére (Varga 2005). Gál és Ptaček (2011) kutatásukban közép-kelet-európai országok példájával bizonyítják, hogy hiányzik a „kritikus tömeg" a technológiai-gazdasági rendszereken belül, amely a tudástranszfer folyamatokat serkentené.

Gál és Ptaček (2011) hosszú távú és rendszerszemléletű regionális politikai megközelítést javasolnak, amely kiegyensúlyozott tudományos-kutatói viszonyok felállítását célozza meg, országon/régión belül. Horváth (2003) és Rechnitzer (2011) a felsőoktatás és a területi politika, területi gazdaságfejlesztés szisztematikus szakpolitikai együttműködését hangsúlyozzák. Fontos a régiók (eltérő) innovációs képességeinek javítása a regionális egyenlőtlenségek mérséklése céljából, továbbá szisztematikusan növelni kell a fiatalok oktatását, a felsőfokú végzettséget megszerzők részarányát, a fiskális politikai intézkedésekkel pedig javítani kell a K+F kiadások arányát (Ausztria példáját [Grozea-Helmenstein 2010] és Magyarország példáját említve [Horváth 2003]), ugyanis a versenyképességet befolyásoló tényezők között ezek innovatív kapacitásainak minősége a meghatározó. A fejletlen régiók (európai összehasonlítás) feladata: fejleszteni fogadókészségüket a külső innováció befogadása érdekében, továbbá az egyetemeknek biztosítaniuk kell az innováció terjedését, mivel a gazdasági szféra (KKV szektor és a hagyományos ágazatok dominanciája miatt) teljesítőképessége elégtelen (Horváth 2003).

6. EURÓPAI ÉRTÉKREND – FELSŐOKTATÁS-SZERVEZÉSI TÁVLATOK?

EU RP (2011) az egyetemek regionális fejlesztésekben vállalt proaktív szerepéhez négy feltétel teljesülését nevezi meg:

– a gazdasági innováció az egyetemek kutatói szerepköréből fakad,
– a humán erőforrás fejlesztése az oktatással történő összekapcsolódás eredménye,
– az egyetem hozzájárul a régió intézményi (menedzsmentek közötti együttműködés), és a civil társadalmi kapacitásainak fejlesztéséhez, valamint
– a társadalmi fejlődés szoros kapcsolatban áll az egyetemek közszolgáltatási szerepkörével.

Keczer (2007) a többszereplős együttműködések különböző innovációs szervezeti egységeit nevezi meg: irodák, klaszterek, inkubátorok, Grozea és Helmenstein (2010) a nemzetközi biznisz parkok létrehozását említik (határon átívelő kapcsolatok fontosságát kiemelve), Horváth (2003) a tudományos-technológiai parkok és alcentrumok, ipari parkok, míg Srinivas és szerzőtársa (2008), holisztikus megközelítésben, a regionális és ágazati innovációs rendszerek kiépítését és működtetését emelik ki. EU RP (2011) ajánlások alapján: kisebb lépésekkel, kezdetben kevésbé komplex feladatok ellátásával (szaktanácsadás, egyetemisták gyakornoki munkája, ösztönző programok saját cégek alapítására), majd egyre komplexebb feladatokon át (egyetemi foglalkoztatottak által alapított cégek, innovációk), egészen a teljes körű szervezeti transzformációig (technológiai centrumok, klaszterek, nemzetközi hálózatépítés) valósíthatók meg ezek a célok.

IRODALOM

Ambargis, Zoé O.–McComb, T.–Robbins, Carol A. 2011. *Estimating the Local Economic Impacts of University Activity Using a Bill of Goods Approach*. Paper presented at the 19th International Input-Output Conference Alexandria, Virginia, June 13–19.

Arbo, P.–Benneworth, P. 2007. Understanding the Regional Contribution of Higher Education Institutions: A Literature Review. *OECD Education Working Papers*. 9. sz. H. n., OECD Publishing.

Badat, S. 2009. *The Role of Higher Education in Society: Valuing Higher Education.* http://eprints.ru.ac.za/1502/1/badat_hers.pdf (2013. május. 5.)

Boucher, G.–Conwey, C.–Meer, Els V. D. 2003. Tiers of engagement by universities in their region's development. *Regional Studies* 37 (9): 887–897.

Brown, Kenneth H.–Heaney, Michael T. 1997. A Note on Measuring the Economic

Impact of Institutions of Higher Education. *Research in Higher Education* 38 (2): 229–240.

Enyedi Gy. 2000. A magyar településfejlődés integrációs kihívásai az ezredfordulón. In *Urbanisztika 2000*, szerk. Csontos J.–Lukovich T. 117–125. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Erdős K. 2012. Az egyetemi vállalkozók Magyarországon – feltáratlan kutatási irányok. In *Dialógus a regionális tudományról*, szerk. Rechnitzer J.–Rácz Sz. 68–75. Győr: SZIE, Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Magyar Regionális Tudományi Társaság.

EU RP 2011. *Connecting Universities to Regional Growth: A Practical Guide*. Smart Specialisation Platform. European Union Regional Policy.

Gál Z.–Ptaček, P. 2011. The Role of Mid-Range Universities in Knowledge Transfer in Non-Metropolitan Regions in Central Eastern Europe. *European Planning Studies* 19 (9): 1669–1690.

García-Aracil, A.–Fernández De Lucio, I. 2008. Industry–University Interactions in a Peripheral European Region: An Empirical Study of Valencian Firms. *Regional Studies* 42 (2): 215–227.

Goddard, J. 2008. *The Role of the University in the Development of its City and Region*. Newcastle University [Public Lecture]. 1–19.

Grosz A.–Rechnitzer J. szerk. 2005. *Régiók és nagyvárosok innovációs potenciálja Magyarországon*. Pécs–Győr: MTA RKK.

Grozea–Helmenstein, D. 2010. Performanse austrijskih regiona u oblasti inovacija. CESS Magazin. *Časopis za regionalnu politiku i razvoj* 23–24: 12–13.

Hoffman, D. 2008. *The Contribution of Universities to Regional Economies. A Report from the Productivity and Prosperity Project (P3)*. Arizona: Center for Competitiveness and Prosperity Research.

Horváth Gy. 2003. *Európai regionális politika*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó.

Huggins, R.–Johnston, A. 2009. The Economic and Innovation Contribution of Universities: A Regional Perspective. *Government and Policy EPC* 27 (6): 1088–1106.

Ivanić, V. 2008. Brain Gain. CESS Magazin. *Časopis za regionalnu politiku i razvoj* 6: 2–3.

Keczer G. 2007. Az egyetemek szerepe a tudásalapú régiófejlődésben. In *Régiók a Kárpát-medencén innen és túl. Nemzetközi Tudományos Konferencia,* szerk. Gulyás L. 243–247. Szeged: Juhász Nyomda.

Kitagawa, F. 2007. The Regionalization of Science and Innovation Governance in Japan? *Regional Studies* 41 (8): 1099–1114.

Lengyel B. 2012. Tanulás, hálózatok, régiók. In *Dialógus a regionális tudományról*, szerk. Rechnitzer J.–Rácz Sz. 132–139. Győr: SZIE, Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, MRTT.

Lengyel I. 2005. Egyetemek lehetőségei elmaradott régiók versenyképességének javítására. In *Évkönyv 2004–2005*, szerk. Glück R.–Gyimesi G. 193–202. PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola. Pécs: PTE KTK.

Lengyel I. 2006. A regionális versenyképesség értelmezése és piramis modellje. *Területi Statisztika* 8 (2): 131–147.

Lewis, Jennifer A. 1988. Assessing the Effect of the Polytechnic, Wolverhamton, on the Local Community. *Urban Studies* 25 (1): 53–61.

Leydesdorff, L. 2012. *The Triple Helix of University–Industry–Government Relations*. Amsterdam: Amsterdam School of Communication Research (ASCoR) http://eprints.rclis.org/16559/1/The%20Triple%20Helix%20of%20University-Industry-Government%20Relations.Jan12.pdf (2013. március 31.)

Nowotny, H.–Scott, P.–Gibbsons, M. 2011. The Role of Universities in Knowledge Production. In *Higher Education. Major Themes in Education. V. Academic Work, Knowledge and Research*, ed. Tight, M. 423–441. Abingdon: Routledge.

Petrás E. 2006. Intézmény és lokalitás: a kisvárosi főiskolák helyi társadalomformáló hatása. In *Régió és oktatás. A „Regionális Egyetem" kutatás zárókonferenciájának tanulmánykötete*, szerk. Juhász E. 391–402. Debrecen: Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete.

Petrás E. 2009. A kisvárosi főiskolák helyi kulturális hatása – teória és realitás. In *Fiatalok a Kárpát-medencében: Mozaikok az ifjúság világáról*, szerk. Jancsák Cs. 80–93. Szeged: Belvedere.

Puukka, J.–Marmolejo, F. 2011. Higher Education Institutions and Regional Mission. Lessons Learnt from the OECD Review Project. In *Higher Education. Major Themes in Education. IV. Institutional Management and Quality*, ed. Tight, M. 222–249. Abingdon: Routledge.

Ramachandran, L.–Scott, S. 2009. Single-Player Universities in the South: The Role of University Actors in Development in Vietnam's North Central Coast Region. *Regional Studies*, 43 (5): 693–706.

Rechnitzer J. 2011. A felsőoktatás tere, a tér felsőoktatása. In *„Magyar Felsőoktatás 2010". Konferencia dokumentumok*, szerk. Berács J.–Hrubos I.–TEMESI J. 70–86. Budapest: BCE KK, NFKK.

Rechnitzer, J.–Hardi, T. szerk. 2003. *A Szent István Egyetem hatása a régió fejlődésére*. Győr: SZIE Gazdaság- és Társadalomtudományi Intézet.

Salazar, M.–Holbrook, A. 2007. Canadian Science, Technology and Innovation Policy: The Product of Regional Networking? *Regional Studies* 41 (8):1129–1141.

Siegfried, John J.–Sanderson, Allen R.–McHenry, P. 2006. *The Economic Impact of Colleges and Universities*. Nashville, Vanderbilt University Department of Economics. http://www.vanderbilt.edu/econ/wparchive/workpaper/vu06-w12.pdf (2013. március 31.)

Sohn, Dong-Won–Kim, Hyungjoo–Lee, Hyop J. 2009. Policy-driven University–

Industry Linkages and Regional Innovation Networks in Korea. *Environment and Planning C: Government and Policy* 27 (4): 647–664.
Srinivas, Smita–Villjamaa, Kimmo. 2008: Emergence of Economic Institutions: Analysing the Third Role of Universities in Turku, Finland. *Regional Studies.* 42 (3): 323–341.
Steinacker, A. 2005. The Economic Effect of Urban Colleges on their Surrounding Communities. *Urban Studies.* 42 (7): 1161–1175.
Takács, Z. 2013. *Felsőoktatási határ/helyzetek.* Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság. http://www.mtt.org.rs/publikaciok/mtt_konyvsorozatok/FelsooktatasiHatarhelyzetek2013.pdf (2016. március 11.)
Varga, A. 2005. Regionális innovációs politika: amerikai tapasztalatok és magyarországi lehetőségek. *Magyar Tudomány* (7): 857–869.

Summary

Zoltán Takács:
Region – regional economy – higher educational system of relations

The present study investigates the regional economic influence of higher educational institutions/universities through the analysis of relevant literature. Several direct economic effects can be detected concerning a higher educational institution: operating incomes, establishment of new workplaces, employment of new labor force, the rise of local earnings, and the increase of economic consumption. In parallel with the above mentioned phenomena, several indirect economic influences can also be observed: the development of local economy and real estate market as well as the increase of earnings among the local population. Local entrepreneurships present their demands towards higher educational institutions that result higher earnings, higher taxes and other charges, thus government revenue from taxes will also rise. A university, its lecturers and students generate cultural demands that positively influence the cultural life of a town and the local cultural capital also develops.

MAGYARTANÍTÁS – KEZDŐ FOKON?

Hózsa Éva

1. TEREPLÁTÁS, ÁLLAPOTFELMÉRÉS

Ha a mai vajdasági magyartanítás (ezen belül az irodalomtanítás) helyzete szóba kerül, külön problémákkal küszködik a köz- és a felsőoktatás, és ilyenkor nem csupán a tudásszintek és a stratégiák vitája kerülhet előtérbe, hanem mindazok a problémák, amelyekkel a magyartanár a „terepen" szembesülhet, ha egyáltalán sikerül munkába lépnie. A tanárjelöltek hospitálása és vizsgatanításuk évről évre való nyomon követése alkalmat nyújt olyan egyetemi felmérésekre és betekintésre, amelyek az aktuális problémákat helyezik előtérbe. A létszámfogyatkozás egyre szembetűnőbb a vajdasági magyar osztályokban, ugyanakkor a középiskolákban a tankönyvek száma is redukálódott; olyan régi a tanterv, hogy a pedagógus kénytelen elrugaszkodni tőle, ily módon sokan a tankönyvek használatát sem követelik meg, vizsgaórákon gyakran ketten használnak egy tankönyvet, esetleg fénymásolatot. Felmerül a kérdés, hogy otthon miből tanulnak a diákok, megtanulnak-e tankönyvből tanulni, van-e alkalmuk a szövegek újraolvasására, vagy erről már régen lemondtunk? A pedagógus sokféle „nyitódó", önreflexív tankönyvtípust, digitális információforrást, illetve didaktikai apparátust használ(hat), sikeresen alkalmazza/alkalmazhatja az itthoni és a külföldi továbbképzéseken hallottakat, a tanulók nagy része viszont az órai jegyzetekre, a tanári prezentációkra szorítkozik, a középiskolásoknak egyre kevesebb alkalmuk van összefüggő szövegek olvasására, hosszabb órai hozzászólásra, szóbeli felelésre, a kompetenciák fejlesztésére. Külön problémával küszködnek a szakközépiskolai magyartanárok, itt különösen a harmadik fokozat olvasmányainak átalakítására lenne szükség, a kreatív magyartanárok ezzel kísérleteznek. Mivel az általános iskolai tantervek időközben változtak, a középiskolai tanárok gyakran csak az órán szembesülnek azzal, hogy a tanulók egyes szövegeket már ismernek, azokat már az általános iskolában feldolgozták. A jelenlegi áttekintés az irodalomoktatással összefonódó gyakorlati kérdéseket, mégpedig a kezdet, az indulás vetületeit és szépségeit nyomatékosítja.

2. A KEZDŐK KIVÁLTSÁGA

Mielőtt a negyedéves hallgatók iskolai hospitálása megkezdődik, az újvidéki Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéken folyó elméleti módszertan oktatás keretében a kezdő tanár problémájára is részletesen kitérünk, a nagyvilágban végzett felmérések

alapján mutatunk rá ezekre a vonatkozásokra és az önértékelés szempontjaira. 2016-ban a hospitálás után felmérést végeztem a hallgatók körében főként arról, hogy mi okozta számukra a legnagyobb nehézséget. Kiderült, hogy a fegyelem szempontja már távolról sem központi probléma a kezdet kezdetén (a hallgatók szerint a mai interaktív tanítás során másként értelmezhető a fegyelem, mint régen, sőt a fiatal tanárok örülnek a vitakészségnek, az aktivitásnak, az egészséges órai nyugtalanságnak), inkább a motiváció jelent számukra gondot. Az óratervek és a hallgatók hospitálási naplói azt bizonyítják, hogy a kiemelkedő, jól teljesítő tanárjelöltek többsége a motivációt dolgozza ki leginkább, sokszor a tanóra záró része sikkad el, noha az órai kimenet és a lezárás sokféleségének jelentőségére az elméleti oktatás során külön hangsúlyt fektetünk. A motiváció mindig az oktatás kulcskérdése volt, ám manapság az olvasás és az olvasottság hiányával kell megküzdenie a pedagógusnak, gyakran még a tanárjelölt felkészültsége sem kielégítő. Az utóbbira jó példa, hogy a legtöbb óratervből hiányzik a kellő bibliográfia, a hallgatók nem mindig tájékozottak a szakirodalom terén, nem használják a monográfiákat, egyre kevésbé vállalják fel vagy tartják fontosnak ezek felkutatását. A tanárjelöltek tanításának előnye viszont az új hang, az újfajta kommunikáció, az alternatív változatokkal való kísérletezésben rejlő kritikai potenciál kiaknázása (Žižek 2016: 370) és a kortárs szépirodalom bevitele a tanórára, valamint az a kitartó kísérletező kedv, amelyet Németh László is hangsúlyozott a nevelésben. A módszertani mesterdolgozatok zömének kutatásai ezt az eredeti kísérletező kedvet, az élményközpontú ötlettárat, a vizualitás és a játék lehetőségeinek kiaknázását reprezentálják, ezért hívjuk meg fiatal tanárjelöltjeinket a magyartanárok továbbképzésére, ahol elmondhatják, sőt kellő időbeli távolságból értelmezhetik tevékenységüket, egy-egy konkrét órájukat.

Sikeres motivációnak bizonyult 2016-ban R. A. szabadkai gimnáziumi vizsgaóráján Arany János balladáinak hiedelemvilágból és babonák felőli megközelítése, K. D. dzsentrifotókat bemutató eredeti válogatása és felvidéki topográfiai megközelítése, amellyel Mikszáth *Gavallérok* című művének feldolgozását indította a topolyai gimnáziumban vagy A. P. kereszt és transzcendencia felőli szövegértelmezése, valamint a másfajta befejezés lehetőségének felvetésével való játék bevetése a zombori gimnáziumban megtartott Mikszáth-vizsgaórán (*Tímár Zsófi özvegysége*). Az említett példák a jelöltek szakirodalmi tájékozottságára utalnak, ugyanakkor mégis eredeti mozzanatból indítottak, amelyek a tanulók szövegértését segítették elő, egyúttal pedig alkalmat adtak az identitástudat és a kontextus ismeretének erősítésére, a beszélgetés és a vita elindítására. A végzős magyar szakos hallgatók a drámapedagógiai megoldásokhoz, a fantáziajátékok és asszociációs körök (Eck 2000: 67–68) megvalósításához is vonzódnak, ám legfőképpen a számítógép alapú felkészülésre, „az időszervezés, a tanulás, a megismerés és a kommunikáció új [mára már koránt-sem új!] médiumára" esküsznek (Z. Karvalics 2003: 62), műveleteiket céltudatosan

alkalmazzák. A tanárjelöltek munkáiból két évvel ezelőtt egy e-könyv is született, amelyet a magyartanárok továbbképzése során ki is osztottunk a jelenlévők között. Az iskolalátogatásaink azt igazolják, hogy a tanárok többsége alkalmazza az összegyűjtött modelleket a tanításban (Hózsa–Horváth Futó 2014).

3. FELMÉRÉS 2016-BAN

Amikor időnként a negyedéves hallgatók hospitálása után kérdőíves felmérést végzek, nem a statisztikai adatok begyűjtésére törekszem, hanem az első benyomások ellenőrzésére, az őszinte véleménynyilvánítás ösztönzésére. A következő „mozaikok" a tanárjelöltek korszerű gondolkodásmódjáról, (ön)kritikus hozzáállásáról tanúskodnak.

Kérdés: Mi okozta a legnagyobb nehézséget a tanításban?

– A versek feldolgozása
– Az órára való felkészülés
– Az idővel való gazdálkodás
– A házi feladat elkészítése és ellenőrzése
– Az érdektelenség

A felsorolt nehézségekkel nemcsak a kezdő pedagógusnak kell megküzdenie, a tanárjelöltek rávilágítottak a tanítás folyamatának mai dilemmáira: Hogyan szólítsuk meg az érdektelen tanulót? Mivel motiválhatjuk a házi feladatok önálló elkészítését? Mire elég a 45 perc, egyáltalán sok vagy kevés? A válaszok közül kiemelkedik az órára való felkészülés hosszúsága, ez a kezdet legnagyobb nehézsége, teljesen érthető. Szakmai szempontból a versek értelmezésének problémája a képzés átalakítására figyelmeztet, az egyetemi tanulmányok során az oktatóknak még több figyelmet kell fordítaniuk a versszövegek megközelítésére, az értelmezések lehetőségeire.

Kérdés: Mit változtatna meg a mai oktatásban (általános és középiskola a Vajdaság különböző településein)?

A tanárjelöltek válaszai két nézőpontot érintettek, ezek a következők: a tanuló és a tanár szemszögéből való megítélés.

A) A tanuló szempontjának kiemelése

– Szorongó gyerekeket – kevésbé görcsössé és merevvé tenném
– A tankönyv átalakítása, sokféle tankönyv
– Emberközelibb tananyag kellene

– A házi olvasmányok újragondolása
– A kortárs szerzők szövegeinek bevonása
– Több gyakorlati tudás szükséges
– Felszereltség, korszerűsítés
– Szakkörök szervezése

B) A tanár szempontjából

– Kevesebb adminisztráció
– Jog és kötelesség: több jogot a tanárnak, kevesebb külső beleszólást!
– Több szabadság a tanároknak

A feleletek sokrétűek, de kiemelhető, hogy a tanárság határmezsgyéjén álló tanárjelölt már a tanári pozícióra is felfigyelt. A 2015. évi megbeszélések során hevesen reagáltak a negyedéves hallgatók a tanári jogok korlátoltságára, arra, hogy a szülő mennyire beleszólhat a tanár munkájába, hogy a tanár mint értelmiségi, állandó ellenőrzés alatt áll. Az idei felmérés szintén a pedagógus szabadságát és az adminisztráció csökkentését vetette fel. Kiemelhető az „emberközelibb tananyag" megnevezés, amely az iskola és a diákok hétköznapjai között tátongó szakadékra utal.

Feladat: Értékelés az ötös skálán

a. A tanulók előtudása, érdeklődése
b. A vezető pedagógus/a mentor szakmai kompetenciája
c. Az iskola felszereltsége
d. A szünetek szervezettsége, működése
e. Az osztályzás objektivitása
f. A tanulók órai aktivitása
g. A tanulók szövegértése
h. A tanulók fegyelmezettsége
i. A tanulók olvasottsága
j. A tehetséges tanuló kibontakozási lehetősége
k. A megfigyelt tanórák szakmai színvonala
l. Az irodalom iránti érdeklődés
m. A nyelvtan iránti érdeklődés

n. Saját sikerélményei a tanítás során

o. Mennyiben keltette fel a tanulók érdeklődését?

p. Mennyiben tudta megvalósítani konkrét célkitűzéseit?

q. Mennyiben okozott örömet a tanítás?

r. Mennyiben tartja önmagát kreatív pedagógusnak?

A tanárjelöltek eltérő módon értékeltek, egyes szempontokat ki is hagytak, ugyanis nem mindenki kapott lehetőséget a tanulók osztályozására, a dolgozatok és házi feladatok javítására, hogy ennek objektivitásáról nyilatkozzon. A tehetséges tanulók kibontakozási lehetőségeinek megítélésére pedig hosszabb idő kellene, legfeljebb a hospitálási naplók érintik az anyanyelvi és egyéb versenyek eredményeit, az esetleges szakkörök és műsorok készítését. A legtöbb adatközlő közepes vagy ennél gyengébb osztályzattal értékelte a tanulók olvasottságát (3, 2), érdeklődését (3), az iskola felszereltségét (3) és a szünetek szervezettségét (3). A tanárjelöltek többsége általános iskolában hospitált, ezért emelték ki a nyelvtan iránti érdeklődést és előtudást (4), a középiskolákban többnyire felfigyeltek a nyelvtantanítás háttérbe szorítására. A tanulók fegyelmezettségével és a vezető tanár szakmai kompetenciájával többnyire elégedettek voltak a tanárjelöltek. Az önértékelésben a kritikus hozzáállás is megnyilvánult, de a tanítás a legtöbb tanárjelöltnek örömet okozott, élvezte, ha sikerült felkeltenie az érdeklődést, ha az irodalomértés stratégiáit hozzáférhetővé tette, az önértékelők többsége négyesre becsülte teljesítményét, a célkitűzések megvalósításában az ötös is gyakran előfordult. A tanárjelöltek a kilépő kártyákat is alkalmazták, tanítványaik értékelték óráikat, ezekből a visszacsatolásokból sokat tanultak. A fiatal tanárokkal másfajta, baráti kommunikáció alakult ki. A hallgatók rádöbbentek a tanár olvasói szerepére, formálódó irodalomszemléletének jelentőségére. Orbán Gyöngyi írja: „Kiindulópontunk legyen az, hogy a tanárnak mindenekelőtt saját irodalomszemléletével (előítéleteivel) kell tisztában lennie. Az irodalomhoz való viszonyunkat ugyanis alapvetően meghatározza, hogy milyen – tudatos vagy tudatosítatlan – előfeltételeink vannak az irodalom mibenlétét illetően. Abban, ahogyan a tanár egy irodalmi műről beszél, ahogyan értelmezi vagy egyszerűen csak felolvassa az osztályban, már benne rejlik az az elméleti alap, amely az ő irodalomértését működteti. […] A tanárt, mint olvasót az különbözteti meg más, nem hivatásos olvasóktól, hogy őneki – ahhoz, hogy taníthasson – kötelezően tisztában kell lennie ezzel a rejtett »elmélettel«, amely az irodalomértést a spontán olvasásban is (igen gyakran tudatosítatlanul) megalapozza” (Fóris-Ferenczi et al. 2003).

Kérdés: Ilyennek képzelte a tanári pályát?

– „Sokkal könnyebbnek gondoltam.”

– „A felkészülés rengeteg időt igényelt.”

– „Figyelni kell mindenre."
– „A tanulók nincsenek tisztában azzal, amit ez a pálya igényel."
– „A tanárok csak a tankönyvet használják."
– „Nehéz pálya. Becsúsznak olyan dolgok, amelyek elméletben soha."
– „A gyakorlat sokkal keményebb."
– „A módszerek kiválasztása fontos."
– „Öröm, élmény, megérte egyetemre járni."
– „Kreativitás, leleményesség kell hozzá."
– „Az idő (a tanóra rövidsége) nehézséget okoz."

Az idézett válaszok leszámolnak a sztereotípiákkal, miszerint a tanár keveset dolgozik, könnyű munkát végez. Az egyetemen szerzett elméleti tudás gyakorlati alkalmazása kihívást jelentett a kezdők számára, alaposan megdolgoztak célkitűzésük eléréséért. A válaszokból az is kiviláglik, hogy ki szeretné a jövőben is ezt a pályát járni, kit ejtett rabul a tanári hivatás. A hallgatók többsége rajongással számolt be legsikeresebb órájáról, egyéni eljárásairól. A szakmai gyakorlat során a vezető tanár is véleményezi jelöltje munkáját, hozzászólásaikból kitűnik, hogy megtiszteltetésnek érzik az egyetemistákkal való foglalkozást, valamint sokat tanulnak a jelöltek korszerűsítő törekvéseiből. A tanárjelöltek nagy többsége régi iskolájába és magyartanárához tér vissza, ott érzi magát biztonságban, noha a tanári kar többnyire még mindig diákként kezeli, tehát határhelyzetbe kerül, régi becenevét is visszanyeri a szakmai gyakorlat idejére. Ez a védettség, a valahova tartozás, mégis az egyetemi hallgató tevékenységének átváltozását, tanári identitásának kibontakozását teszi lehetővé. Az új, szövevényes kapcsolatokban a tanári szolidaritás is érvényesül, a legkiemelkedőbb az adai összefogás példája, ahol minden vizsgatanításra összegyűlnek a magyartanárok, valamennyien kíváncsiak a tanárjelölt teljesítményére, kollégájuk és tanítványaik helytállására.

4. REGIONALITÁS ÉS IRODALMI RÉGIÓ

A magyartanárnak, bárhol él és dolgozik, napra készen kell(ene) követnie a könyvek megjelenését és a teoretikus fordulatokat. Az internet és az akkreditált továbbképzések korában ez sokkal könnyebben realizálható, mint az elmúlt évtizedekben. Az ütemeltolódások némi helyrebillentéséhez a hospitáló tanárjelöltek rendszeresen hozzájárulhatnak. A fiatal hallgatók és a vizsgatanításra érkező egyetemi oktatók a tanítás környezetére és felszereltségére is koncentrálnak, a tapasztalatok azt iga-

zolják, hogy gyakori a „szegénység iskolája", sok esetben lehangoló látványt nyújtanak az elavult írói képekkel díszített, köteteket és technikai felszereltséget nélkülöző szaktantermek. A legújabb fürkészések a korszerűsödést, az eredeti és dinamikus ötletek alkalmazását, az anyaországból érkező szemléltető eszközök felhasználását is bizonyítják, főként a fiatal magyartanárok esetében, akik diákjaikkal együtt az újat *lájkolják*.

Az anyaországon kívül élő magyartanárnak az iskolán túl számos munkát illik felvállalnia, *alkotó* embernek kellene lennie, különösen a kisebb közösségekben fontos az önazonosság és a meghatározott *irodalmi régió* tudatosítása. Az egyetemi képzés során a regionális és helyi hagyományok kiemelésére is felhívjuk a hallgatók figyelmét, a megélénkült kultuszkutatás sok lehetőséget kínál a magyartanárnak arra, hogy kilépjen a tanóráról, valamint hogy kutattassa, újraolvastassa, újraértékelje, digitalizáltassa a helyi vonatkozású anyagot, de mindenekelőtt arra, hogy kellő hangsúllyal emelje ki és értelmezze újra a helyi örökséget (Bokányi 2006: 921). Számos példa igazolja, hogy a magyartanárok, a könyvtárosok és a múzeumi munkatársak ösztönzésére több helyet kaphat az oktatásban Kosztolányi vagy Csáth (Szabadka), Papp Dániel (Bácskossuthfalva), Gion Nándor (Szenttamás), Juhász Erzsébet és Fehér Ferenc (Topolya) stb., de ezen a téren még sok a tennivaló. Nem elég a kultuszteremtés, a tanmenetekben, a megpályázott projektekben és az érettségi témákban is meg kell nyilvánulnia az átértékelésnek, az európai távlatossággal mérhető korszerűsítő törekvéseknek, a tradíció újragondolásának, a kötelékek változatosságának, a kevésbé ismert alkotók felfedezésének, valamint az emlékhelyek felkeresésének, ahol a tanár „az irodalom tanítását is élményszerűvé varázsolhatja" (Bokányi 2006: 921).

IRODALOM

Bokányi Péter. 2006. A nyugat-pannon irodalmi régió: Egy kirándulás forgatókönyve. In *Irodalomtanítás a harmadik évezredben*, szerk. Fűzfa Balázs. 921–927. Budapest: Krónika Nova Kiadó.

Eck Júlia. 2000. *Drámajáték a középiskolai irodalomórán*. Budapest: Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet.

Fóris-Ferenczi Rita–Orbán Gyöngyi–Székely Melinda–Vincze Kata Zsófia–Zágoni Melinda. 2003. *Beszélgetőkönyv a megértő irodalomoktatásról.* Sepsiszentgyörgy: T3 Kiadó.

Hózsa Éva–Horváth Futó Hargita szerk. 2014. *Tanítástaktika: Magyartanárok kézikönyve.* Újvidék: BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék.

Žižek, Slavoj. 2016. *Zűr a Paradicsomban: A történelem végétől a kapitalizmus végéig.* Ford. Reich Vilmos. Budapest: Európa Könyvkiadó.

Z. Karvalics László. 2003. *Információ, társadalom, történelem. Válogatott írások.* Budapest: Typotex Kiadó.

Summary

Éva Hózsa:
Hungarian teaching – on a basic level?

The present paper touches upon the practical problems of Hungarian teaching within the context of primary and secondary schools in Vojvodina. Teachers of Hungarian language and literature who live outside the borders of Hungary need to take on several other tasks, such as being a creative person in the process of self-awareness raising as well as becoming aware of a literary region. The present overview presents the practical issues regarding literature teaching, which is based on the questionnaire survey conducted among graduating pre-service teachers following their teaching practice period. One of the most prominent demand of pupils/students is "a more humanized curriculum". More time is needed for the evolvement of talented pupils/students. A teacher of Hungarian language and literature needs to be up-to-date concerning the publication of books and theoretical innovations. Meanwhile, a teacher needs to use various types of textbooks, digital sources of information, the majority of pupils/students rely on their lesson notes and teacher presentations. Secondary school students have less and less chances to read complex texts and have longer verbal remarks during lessons or verbal examinations.

KÉPEK A JÖVŐRŐL

A HÁBORÚ GYERMEKEI: TRANSZGENERÁCIÓS TRAUMAÁTADÁS

Mirnics Zsuzsanna

1. ADALÉK A VAJDASÁGI MAGYAROK ÁLLAPOTVIZSGÁLATÁHOZ (SZERKESZTŐI MEGJEGYZÉS)

Szakemberek állapították meg, hogy: „Az elhúzódó gazdasági krízis, a nagy társadalmi különbségek és a tartós politikai válság súlyosan károsítja a fizikai és lelki egészséget. A társas dezintegráció elmélete (Wilson 1987) szerint a számos hatásnak csak egyike, hogy az egyének – akik a létszükségleteiket is csak nagy erőfeszítések árán tudják biztosítani – a kemény megélhetési küzdelemben elhanyagolják saját egészségük védelmét és pszichoaktív szerekkel csökkentik a rájuk nehezedő terheket (Walberg 1998). Ennél is fontosabb azonban a társadalmi és a társas kohézió fellazulásának ténye. A szegénység hatására egyaránt meggyengül a családok, a baráti körök, a közösségek és a társadalom összetartozása, ami a válások számában, az informális és formális közösségek, szervezetek hatástalan és céltalan munkavégzésében és a migrációs mutatókban (Browning 2002) is tükröződik. Gyenge társas támogatottság mellett az egyén szintjén rohamosan romló egészségi állapot tapasztalható (Kopp–Skrabski–Szedmák 1998). A társas közösségek már nem nyújtanak biztonságot, az életet nincs kiért, sőt talán nincs is miért értelmesen élni, a szegénységgel mégis nap mint nap meg kell küzdeni, eredménytelenül. Az addig érvényes értékrend, világkép teljesen felborul, elhalványul" (T. Mirnics 2005: 109).

Szerbiában, a 90-es évek háborús időszaka, megélhetési küzdelmei és halmozott stresszhelyzetei, valamint a jelenlegi gazdasági átmenet lassúsága, bizonytalansága nyomot hagyott a lakosság – és ezen belül a fiatalok – fizikai és lelkiállapotán. A tervek, távlatok hiánya egy társadalomban szinte lehetetlenné teszi a hosszú távú gondolkodást. Hol tart most a vajdasági magyarság? Sági a vajdasági magyarság személyiségjegyeit elemezve tapasztalta, hogy a folyamatos sebzettség és sebezhetőség (vulnerabilitás) állapotában él. „A Vajdaságban élő magyaroknak sajátos délvidéki személyiségszerkezetük van, amely egy kisebbrendűségi érzéssel átitatott mátrixba, háttérbe ágyazódik be. Ennek következményei a specifikusan megváltozott pszichés működés, az inadekvát érzelmi reakciók" (Sági 2001: 205–206). Általánosan jellemző a kisebbrendűségi érzés és a depresszió.

Ha visszatekintünk az elmúlt fél évszázadra, akkor nagymértékű politikai és gazdasági megrázkódtatásokat fedezhetünk fel, ami időről időre az elbizonytalanodást,

hontalanság érzését (az országok és hatalmi rendszerek szétesése, átformálódása) és az elvándorlást szította. A vajdasági magyarok jövőjét elsősorban a biztonságos otthonmaradásuk, vagyis a munkalehetőségek, vállalkozások, vagy továbbtanulási esélyük határozza meg. Mindezt pedig befolyásolja a régió és egész Szerbia fejlődése, továbbá az Európa Unióhoz történő csatlakozás üteme. Anélkül, hogy elvégeztem volna egy átfogó pszichoanalitikus vizsgálatot a vajdasági magyarok körében, ezúttal egy elméleti tanulmányt közlök a társadalmi traumák hatásairól.

2. A TRAUMATIZÁLTSÁG MINTÁZATAI (MIRNICS ZSUZSANNA TANULMÁNYA)

A pszichológiai szakirodalomban a trauma kifejezés érzelmileg túlterhelő, károsító eseményt, egy eseménysorozatot, vagy mindezek következményeit jelenti (Briere–Scott 2006). Figley (1985) úgy véli, a pszichés trauma olyan stressz és diszkomfort állapot, amely általában az elszenvedett erőszakból (harcban való részvétel, terrortámadás, nemi erőszak, fogság, súlyos egzisztenciális veszteség stb.), ennek következtében az elemi biztonságérzés sérüléséből fakad; továbbá pszichés következményekkel és testi tünetekkel jár. A trauma általános hatásai közé tartoznak egyes sajátos, esetenként kóros viselkedések, tudatos és tudattalan elhárítások, illetve megküzdések is. E sajátos helyzet hatására kialakuló maradandó következmények tartósan gátolhatják a későbbi adekvát stresszkezelést (Van der Kolk 2007).

A traumatizáltság több generáción keresztül érezteti hatását, mintegy „átadódhat" negatív beállítódás, zavart viselkedés, destruktivitás vagy öndestruktivitás és bizalmatlanság formájában (Van der Kolk 2007). A súlyos, túlterhelő gyermekkori tapasztalatok hatására sérül az „ősbizalom", amely a gyermeki önértékelés alapja, a személyiségbe indokolatlan szégyen és bűntudat épül be, kialakul vagy fokozódik a destruktív és öndestruktív magatartás (pl. öngyilkosság, alkoholizmus, más szerektől való függés, obesitas, promiszkuitás). Gyakori utóhatás lehet egyes krónikus betegségek megjelenése, pl. rák, diabétesz, szív- és érrendszeri és mozgatórendszeri panaszok, stroke, vese-rendellenességek. A gyermekkori traumatizáltság mindezek mellett negatív hatással van a szülő-gyermek viszony alakulására, a kortárs kapcsolatok működtetésére, valamint a párkapcsolatokra. Mindezen sokoldalú, rövid és hosszú távú utóhatások miatt rendkívül fontos a traumát követő, rövid vagy huzamos idejű, preventív vagy korrekciós jellegű, lélektani beavatkozás.

Korszerű vizsgálatában Atkinson (2008) azt a kérdést tette fel, hogy van-e összefüggés a gyermekkori trauma és a későbbi bűncselekmények elkövetése között. Bebörtönzött ausztrál őslakosok mintáján azt tapasztalta, hogy a felnőttkori erőszakos bűnelkövetés összefüggésben áll a gyermekkorban elszenvedett intenzív traumákkal.

Erős összefüggés volt a szexuális abúzus elszenvedése és a későbbi bűnözés között, különösen olyankor, ha a bántalmazás folyamatos volt, gyermekkortól felnőttkorig húzódott. Atkinson (2008) a vizsgálati csoportjukon a PTSD (poszttraumás stressz szindróma) tüneteit vélte felfedezni. Megállapítása szerint a súlyos gyermekkori sérülések és a felnőttkori erőszakosság kapcsolatát elsősorban a fel nem dolgozott PTSD közvetíti.

A társadalmi trauma súlyos sérülés, amely generációkon keresztül adódik tovább, mintegy hagyományozódik (Muid 2006); ilyen a politikai erőszak, a kitelepítés, a genocídium „kollektív emléke" egyes nemzedékekben. Milroy (2005) magyarázata szerint ez az „átadódás" többféle mechanizmus útján történik; például azáltal, hogy az esemény negatívan befolyásolja, s ez elidegenedetté, távolivá alakítja a szülő-gyermek kötődést, rombolja és megszakítja a tágabb családi és a közösségi kapcsolatokat; továbbá áthatja a szülők nevelési módszereit és ezáltal lelki zavart okoz. Mindezen következményeket még tovább súlyosbítja a huzamos ideig tartó stresszhelyzet, a társadalmi konfliktusok elhúzódása vagy eszkalálódása, illetve a trauma hatásának esetleges megtapasztalása a későbbi generációk (az eredetileg traumatizált személyek gyermekei) életében. A terheltség egyaránt érezteti hatását a betegségek, családi diszfunkciók, illetve a közösségben megtapasztalt erőszak formájában; még abban az esetben is, ha a fiatalabb generáció viszonylag védetten nőtt fel ősei fájdalmaitól. Duran és Duran (1995), valamint Volkan (2004) szerint a történelmi/társadalmi trauma emléke a kultúrával együtt adódik át, tehát részben „normává is válik", így a huzamosan traumatizált csoport diszfunkcionális közösséggé alakul (Duran és mtsai 1998; Muid 2006). Az érzelmi distressz e csoportoknál extrém mértéket ér el, rendkívül gyakori az antiszociális viselkedés, az agresszió és a súlyos szorongás (Scarpa 2001). A diszfunkcionális közösség szindrómát állapították meg Ralph és munkatársai (2006) a politikai erőszak által érintett ausztrál őslakosoknál, egyúttal leírták, hogy a patológiás viselkedés mögött lelki terhek számos rétege húzódik meg; egyik részük egyéni sebekből, a másik részük pedig közvetett (pl. szülők bántalmazása) és másodlagos (pl. a közösségben megfigyelt erőszak) traumatizáltságból fakad.

Memmoth és munkatársai (2001) megfigyelték, hogy diszfunkcionális közösségben az eredetileg sérült nemzedék utódainál a pszichés tünetek még súlyosabbá válhatnak, mint elődeiknél. A traumatizáltság rétegei gyakorlatilag „összeadódnak", folyamatosan erősítik a negatív tapasztalatok alapsémáit egyéni és közösségi szinten; megkérdőjelezve akár egy kisebb-nagyobb népcsoport elemi biztonságérzetét és az élet értelmességébe vetett hitét. Ralph és munkatársai (2006) valamint Bar-On (1995) hasonlóan azt tapasztalták, hogy a több generáción át megoldatlan társadalmi trauma és a gyermekkori sérülések összhatása eszkaláló jellegű, súlyosbítja a pszichés zavarokat.

A társadalmi traumák hatásait magyar szakemberek is tanulmányozták. Virág Teréz, a magyar holokausztáldozatok híres – személyesen is transzgenerációs érintettségű – terapeutája azt tapasztalta, hogy a zsidó áldozatok első generációja egyáltalán nem beszélt háborús szenvedéseiről; a mély hallgatást választották. Sokan örökre szakítani akartak a múltjukkal, eltávolodtak zsidó vallásuktól, törekedtek vegyes házasságokat kötni. Az első generáció zavart kötődési mintájára jellemző volt a legkisebb távolodásra adott kóros reakció, a veszteségektől való rettegés (Virág 1994). A túlélőknél súlyos szorongások, fóbiák, illetve depresszív tünetek, bizonyos esetekben paranoid téveszmék jelentkeztek. Képtelenek voltak megfogalmazni érzéseiket, indulataikat, mert a feldolgozatlan érzések előtörése elviselhetetlen lett volna számukra. Egyeseknél megfigyelhető volt továbbá az agresszor egyes vonásaival való tudattalan azonosulás is; például a súlyos önzés, vagy éppen az extrém alkalmazkodás és önalávetés.

A túlélők képtelenek voltak feldolgozni az őket ért traumát, így tudattalanul „átörökítették" annak nyomait utódaikra. Mintegy negyven évig nem beszéltek a népirtásról, erőteljesen szűrték az információkat (Várnai 1994). Ábrahám elméletében a fantom fogalma a ki nem mondott (kimondhatatlan) lelki tartalmak interperszonális és transzgenerációs következményeit írja le. A szerző kétféle helyzetet különböztet meg; a „crypte" olyan súlyos lelki titok, amely az alany személyes traumatikus élményén alapul, míg a „fantom" esetében valaki másnak a titkáról van szó, például a szülőéről, mely az egyént „kísérti". A „fantom" és a „crypte" együtt „él" egy-egy családdal, a trauma „benne van a levegőben".

A túlélők gyermekei, akik szüleikkel sajátos, különleges kapcsolatban álltak, ráéreztek a sötét múltra, és kénytelenek voltak magyarázatot keresni arra, hogy mi is történhetett. Tényleges információk hiányában fantáziával töltötték ki a titkok és a hallgatás okozta űrt, különféle történeteket, fikciókat, mítoszokat találtak ki (Virág 1994). A traumatikus fantáziák terhe mellett azt is hordozniuk kellett egyúttal, hogy megrendült a bizalmuk szüleikben és gondozóikban; ezáltal végképp magukra maradtak szorongásaikkal együtt.

Az áldozatok megtanították gyermekeiket magára a „túlélésre", de arra nem, hogyan kell a hétköznapi valóságban élni, ezáltal az utódok tudattalanul hordozták a szülők traumatizált identitásjegyeinek jelentős részét. Érthető tehát, hogy a holokauszt okozta utóhatások a második generációnál nagyon erőteljesek (hasonlóan Bar-On 1995, valamint Ralph és mtsai 2006 eredményeihez). Virág Teréz a terápiára jelentkező második generációban jellemzőnek találja a bűntudat érzését, a kötődési, agresszió- és indulatkezelési nehézségeket, a súlyos depressziót és szorongásokat, az elsivárosodó kapcsolatokat és az ürességérzést.

Varga (2011) a második generációnál a holokauszt traumatizáltság következő mintázatait írja le:

– A sérült szülő nem képes megfelelően gondozni gyermekét, így az utód a későbbiekben szeparációs szorongással, és ennek következtében változatos más lelki tünetekkel is küzd.

– A különféle nehézségek, katasztrófák, traumák és megpróbáltatások nyomán olyan erős családi normák alakulnak ki, amelyek megkérdőjelezhetetlenül közvetítődnek. A súlyos helyzetből szabadult felmenő kimondatlanul azt az üzenetet közvetíti, hogy „bírni kell", „sikeresnek kell lenni". Az utód ez alól csak abban a formában tehermentesedhet, ha kerülőutat talál, pl. megbetegszik.

– A szülők nemzedéke saját feldolgozatlan traumájából fakadó feszültségét az utódain vezeti le (pl. agresszíven), miután a trauma eredeti kiváltójával szemben ezt lehetetlen volna megtenni.

– A túlélők teljesíthetetlen elvárásokat támasztanak saját gyerekeikkel szemben, például azt várják tőlük, hogy majd begyógyítják súlyos sérüléseiket.

– Az utód viselkedése, közvetlenül vagy szimbolikus formában tükrözi a szülő traumáját (pl. a koncentrációs tábor túlélőjének utóda anorexiás). Ezzel együtt az utód átveheti a szülő valamely elfojtott, vagy elszenvedett érzését, így viselkedése alapján úgy tűnik, mintha közvetlenül őt érintette volna a súlyos stressz.

– A családban folyamatosan jelen levő feszültség miatt az utód önmagát hibáztatja.

A fenti lehetőségek egyik jellemző közös eleme, hogy az utód újra és újra „lejátssza" őse traumáját (acting out); azzal a mélylélektani, tudattalan funkcióval, hogy megteremtse a szenvedés feletti kontroll lehetőségét, avagy illúzióját. A „traumatizált én" átvitele révén a károsodott generáció szinte az identitást befolyásoló pszichológiai DNS-t „ülteti át" a fiatalabb nemzedékbe.[1]

A következőkben Volkan (2014) egyik rövidített esettanulmányát ismertetem; amely jól érzékelteti a fentebb elméletben ismertetett jelenségeket: a korábbi generációban feldolgozatlan terheltség „fantomszerű jelenlétét", hatását, illetve eszkalálódását a későbbi nemzedékben. Az eset betekintést enged a pszichodinamikus terápia, és általánosan a traumaterápia gyógyító lehetőségeibe is.

Peter negyvenes éveiben jelentkezett pszichoanalitikus terápiára. Házasságban élt, egy egyetemista gyermeke volt. Fegyvergyártással foglalkozó cégben dolgozott, e vállalkozás társtulajdonosaként. A terápia kezdetén már régóta alkoholizált és bu-

[1] Bizonyos esetekben az is előfordulhat, hogy a múltbeli esemény terhelő emléke több generáción át rejtőzik, „szunnyad", és csak bizonyos körülmények hatására éled fel az utódokban (Volkan 2004).

limiával (falásrohamokkal) küzdött, előfordult, hogy naponta többször is hánytatta magát. Családját nem érezte önmagához közel; társasági életüket a felesége szervezte, ő maga csupán passzívan vett részt benne. Gyermekéről így fogalmazott: „nem kedvelem a leányomat". Szexuális téren gátolt volt, viszont nagyon szívesen vadászott (ami a szexualitás pótlékaként működhetett az életében). Gyakran előfordult, hogy messzi tájakra utazott csak azért, hogy egzotikus állatokat ejthessen el. Vadász volt, de nem sportszerűen űzte ezt a tevékenységet; pl. Alaszkára kirándult, hogy helikopterből, géppuskából lövöldözzön az őzekre.

Terápiára való jelentkezését egy sajátos esemény előzte meg. Egy alkalommal egy üzleti vacsorán túl sokat ivott, aminek következtében nyilvánosan lehányta egy fontos politikai vezető ruháját. Felesége rendkívüli módon szégyenkezett a történtek miatt, és válással fenyegette meg. Peter azonban nem látszott érzékelni helyzete súlyosságát. A terápia kezdetén vagány stílus volt rá jellemző, bulimiáját bagatellizálta, hangsúlyozta, hogy tudja kontrollálni az ivást és az életét; nincs szüksége senkire; mellékesen megjegyezte, hogy a felesége kedvéért azért eljár majd az analízisbe. Mindazonáltal, a kezelés azonnal hatott, mert a terápia első hetétől abbahagyta az alkoholizálást.

A diagnózis alapján Peter szadisztikus vonásokkal színezett narcisztikus személyiségzavarban szenvedett. Egy saját képzelt univerzumban élt, ahol mindent ő mozgatott, világa célja pedig az önmaga csodálata volt. Gyakran egy szigetről álmodozott, ahol egyedül akart volna élni; ezt példázta otthona is. Egy külön szobát tartott fenn a trófeái számára, ahol szívesen üldögélt, eltöprengve a saját dicsőségén. Nem volt képes mélyebb kötődésekre: analitikusát kritizálta, esetenként csúnya szavakkal illette, feleségét hasonlóan becsmérelte, amikor azonban valamelyiküket akár egy hétig nem látta, máris szorongani kezdett, hipochondriás tünetei támadtak.

Az első hónapokban sokat panaszkodott. Elmondta, hogy Vietnamban, a háborús időszakban „a hadi kötelezettségek nyomása alatt" nőket és gyermekeket is gyilkolt. Húsz orvost irányított, köztük két pszichiátert, „olyanokat, mint a terapeutája". A terápia előrehaladtával becsmérlően megfogalmazta: „Ön egy kedves ember, doktor, de nem fontos a számomra. Kérem, ne nehezteljen rám, ha egyszer csak abbahagyom a terápiát." Kezelője számára nehéz volt ez az időszak, és csak szupervizora nyomására folytatta az együttműködést.

A terápia első évének végén Petert egy alkalommal fizikai rosszullét környékezte az édesanyja súlyos betegsége okozta stressz miatt. Az egyik terápiás ülést ekkor így kezdte: „Még Vietnamot is túléltem! A helikopterünk lezuhant, de túléltem!" A terápiás órákon ekkortól előkerültek a háborús fantáziák, rendszeresen arról álmodott, hogy íjjal és nyilakkal háborúzik. Ezzel egyidejűleg felismerte, hogy családjában is „harc dúlt", szülei szétköltözése után nagyanyja és anyja agresszíven viszonyult hoz-

zá, ami számára traumatizáló volt. Több gyermekkori emléke is előkerült azzal kapcsolatban, hogy biológiai apja megszégyenítette. Ötévesen, amikor egy kirándulás erejéig találkozott volna az édesapjával, az apa rengeteg ételt tukmált belé, ő pedig „válaszként" lehányta az apa öltönyét. Ekkortól az édesapja nem akarta őt többé látni. Peter a terápia során, az emlék hatására felismerte, hogy az agresszív túletetés érzelmi „méreg" volt az életében. Ezt a mintát ismételte: szeretetet (szimbolikusan: ételt) vett magához, majd kiöklendezte.

Peter nevelőapja különös figyelmet érdemel, nevelt fia életében ugyanis fontos szerepet játszott. A nevelőapa, Gregory a Fülöp-szigeteken elszenvedett szörnyű háborús traumái ellenére látszólag normális életet élt, ezzel együtt, volt egy pár furcsa szokása is. Többemeletes madárházat épített, amelyben száznál is több kis madárlakosztály volt. Rendkívüli gondossággal alkotta meg, egyenként ki is festette őket. Amikor aztán a kismadarak kikeltek a tojásukból, Gregory egyesével megszámozta a lábukat. Elővigyázatosságból tette, azért, hogy ha véletlenül kiesnek a fészekből, ugyanarra a helyre kerüljenek vissza, ellenkező esetben más madárcsaládok megölik őket. Peter, aki naponta figyelte a madárház körüli tevékenységeket, egyszer megfejtette a titkát. Tudta, hogy Gregory a háború alatt bizonyos időt egy japán fogolytáborban töltött, és nagyon sokat szenvedett, például azáltal is, hogy naponta szemtanúja volt társai halálának. Erre a traumára volt válasz a – madarak számára – létrehozott „tábor". Egy olyan „tábor" volt ez, melynek lakói nem halhattak meg, mert a gazdájuk vigyázott rájuk.

Gregory a saját megalázottságát, törékenységét fedezte fel a kismadarakban és Peterben is. Úgy tanította Petert, mint a madárkáit: egy elesett, kövér kisfiúból atletikus vadásszá szerette volna formálni, aki erősebb lehet másoknál, vagy legalábbis a medvéknél, szarvasoknál. Aki megölhet minden állatot, amelyet szeretne. Ahhoz azonban, hogy erős legyen és túléljen, szadizmusra tanította. Serdülőkorában testedzési gyakorlatokat írt neki elő, és fegyverhasználatra tanította. Aztán Peter a diplomaszerzés után bevonult Vietnamba, ahol a feladata részben nők és gyermekek gyilkolása volt; később pedig a fegyvergyártás területén helyezkedett el. Gregory és Peter időről időre együtt jártak vadászni – mint Peter később felismerte, elsősorban olyan esetekben, amikor kínozta őket a szorongás. Rossz érzéseiket állatok gyilkolásával próbálták levezetni és feloldani. Peter volt az állatok „sorozatgyilkosa".

Peter hasonlóképpen bánt a trófeáival, mint Gregory a madaraival. Miközben szadisztikus módszerekkel ölt, a trófeákat hosszú időn át kozmetikázta, alakította, egészen addig, amíg azok már majdnem élőnek tűntek; „élőt alkotott a halottakból".

Terápiája előrehaladásával az egyik ülésen kibukott belőle egyik nagy félelme is. Attól tartott, ha változtat állatgyilkolási szokásain, sőt, egyáltalán, „ha jobban lesz", ezzel veszélybe sodorja kapcsolatát Gregoryval. Nagy küzdelmet vívott önmagával,

míg terapeutája segítségével végül elhatározta, hogy nevelőapjának, mint a háború túlélőjének emlékünnepséget rendez. A rendezvény meghitt légkörben zajlott, Gregorynak jelentős támogatást nyújtott; lelki szempontból, viszonylagos egyensúlyba kerül.

Terápiája végéhez közeledve, Peter őszintén megbánta a háború során tanúsított kegyetlenkedését. Felismerte, hogy a vadászat formájában törekedett szimbolikusan „visszaadni" az agressziót az őt bántalmazóknak. Időről időre vadakkal álmodott, melyek elsuhantak mellette, ő pedig egyet sem bántott. Ahogyan traumája lassanként feldolgozódott, nárcisztikus karakterzavara enyhült, és fokozatosan közelebb került feleségéhez. Ezzel együtt, otthona is megváltozott: eladta a trófeáit, és a helyükön virágoskertet rendezett be.

A transzgenerációs traumaátadás kapcsán a szakirodalom elsőként a jelenséggel kapcsolatos tudatosságot emeli ki: annak megértését, hogy a közösség sorsa hat az egyénre, a családtörténet traumái átszövik az egyéni sorsot. McNally (2014) szerint súlyos hiba, ha a traumát „medikalizáljuk", azaz a fizikai és közvetlen lelki hatások biológiai enyhítésére szorítkozunk. Szükségszerű, elkerülhetetlen foglalkozni a lelki következményekkel, mégpedig nemcsak rövid, hanem hosszú távon és transzgenerációs vonatkozásban is. Bloom (1997) radikális megfogalmazása szerint a múlt elfogadása, az ősöknek való tiszteletadás és a tanulságok „levonása" lehet az egyetlen garancia arra, hogy egyáltalán legyen jövőnk. Ha a múlt feledésbe merül, a kapcsolati minták szintjén biztosan ismétlődik majd, mivel gyakorlatilag „beleég" a következő nemzedékbe.

Bloom szerint a társadalmi traumatizáltságot az egyéni, közösségi, illetve országos szinten végrehajtott együttes, rendszerszemléletű változások útján lehet megszüntetni. Külföldön, például az Egyesült Államokban, Ausztráliában, illetve Nyugat-Európában már vannak olyan közösségi kezdeményezések (pl. ún. rezilienciafejlesztő intervenciók), melynek célja a traumatizált csoportok lelki érintettségének csökkentése (Saul–Bava 2008). E kollektív intervenciók adott közösségben élők egymás iránti támogatásának és együttműködési mechanizmusainak célzott erősítését vállalják fel a traumával való megküzdés kapcsán és a hétköznapokban is, ezáltal a bizalom és a kompetencia érzés visszaállítására törekednek a közösség támogató erőinek használata, és a közösségben élő kompetens, modellértékű „vezéregyéniségek" szerepének megszilárdítása útján.

Weingarten (Weingarten 2004, idézi McNally 2014) úgy véli, a kollektív intervenciók csak bizonyos feltételek teljesülése esetén lehetnek eredményesek, például olyankor, amikor a problémák kezeléséhez jogi szankciók és rendőrségi akciók is társulnak, biztosítva, hogy a kegyetlenkedés ne ismétlődhessen meg. A beavatkozások sikerét támogathatják a politikai ellentétek megszüntetését célzó törekvések is,

például a meditáció, vagy a politikai konfliktusrendezés. Rendkívül fontos továbbá az intervenciót a közösség erőforrásaira és már meglevő próbálkozásaira építeni.

A lélektani intervenciók meglehetősen változatosak lehetnek a pszichoanalitikus/pszichodinamikus kezeléstől a célzott traumaterápia korszerű módszerein át a művészetterápiáig és a közösség mentálhigiénés fejlesztéséig. Közös elemeik többnyire mégis a következők: a bizalom építése egyéni és közösségi szinten, a bizalmatlanság és az indulatok oldása, maga a traumatikus esemény vagy eseménysorozat közvetlen vagy indirekt módszerek útján való feldolgozása, valamint az egyéni élettörténetre gyakorolt hatások felismerése a pozitív és negatív mozzanatokkal együtt. Általános cél továbbá a traumatikus eseménynek a személyes élettörténeti narratívába való integrálása, a megküzdés és reziliencia (ellenálló képesség) erősítése, valamint az új, értelmet adó életcélok felé való nyitás. Ilyenformán a pszichológus, a mentálhigiénikus, vagy más segítő szakember „megtöri a csendet", együttérző tanúja az elszenvedett, vagy hozzátartozó által átélt erőszaknak; továbbá eszközöket és erőforrásokat ad, segítve a hétköznapi életbe való reintegrációt (Weingarten 2004).

A transzgenerációs traumaátadás elkerülhető a trauma okozta stressz betegség feloldása, a bizalom újraépítése és az értelmes életcélokba vetett hit „visszaadása", a hétköznapi élet örömeihez és küzdelmeihez való visszavezetés útján.

IRODALOM

A tudattalan fantomjai. Beszélgetés Török Máriával és Rand Miklóssal. Magyar pszichoanalitikusok Párizsban. 1998. *Thalassa* 9 (2–3): 109–122. Ez a beszélgetés eredetileg *„Les fantômes de l'inconscient"* címmel a *Le Journal des psychologues* című folyóirat 1990. novemberi számában jelent meg. 14–18.

Atkinson, Caroline. 2008. *The violence continuum: Australian Aboriginal male violence and generational post-traumatic stress.* PhD thesis. Darwin: Charles Darwin University.

Bar-On, Dan. 1995. *Fear and hope: Three generations of the Holocaust*. Cambridge: Harvard University Press.

Bloom, Sandra. 1997. *Creating sanctuary: toward the evolution of sane societies.* New York and London: Routledge.

Briere, John Neale–Scott, Catherine. 2006. Principles of trauma therapy: A guide to symptoms, evaluation, and treatment. *Sage Publications*.

Browning, C. R. 2002. The span of collective efficacy: Extending social disorganization theory to partner violence. *Journal of Marriage and the Family* 64. 833–850.

Duran, Eduardo–Duran, Bonnie. 1995. *Native American post-colonial psychology.* Albany: State University of New York Press.

Duran, Eduardo–Duran, Bonnie–Heart, Maria Yellow Horse Brave–Horse Davis, Susan Yellow. 1998. Healing the American Indian soul wound. In *International handbook of multigenerational legacies of trauma*, szerk. Danieli, Yael. 341–354. New York: Plenum Press.

Figley, Charles. 1985. *Trauma and its wake: The study and treatment of post traumatic stress disorder.* New York: Brunner/Mazel.

Kopp–Skrabski–Szedmák. 1998. *A szociális kohézió jelentősége a magyarországi morbiditás és mortalitás alakulásában. Magyarország az ezredfordulón*, szerk. Glatz Ferenc. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.

McNally, Damien. 2014. *Transgenerational Trauma: Dealing with the Part in Northern Ireland*. http://www.wavetraumacentre.org.uk/uploads/pdf/1404220890--100105-WAVE-transgen-report.pdf. (2016. június 22.)

Memmott, Paul–Stacy, Rachael–Chambers, Catherine–Keys, Catherine. 2001. *Violence in Indigenous communities.* Canberra: Commonwealth Attorney General's Department.

Milroy, Helen. 2005. Preface. In *The Western Australian Aboriginal Child Health Survey: The social and emotional wellbeing of Aboriginal children and young people*, szerk. Zubrick, S.R.–Silburn, S.R.–Lawrence, D.M. et al. Perth: Curtin University of Technology and Telethon Institute for Child Health Research.

Muid, Onaje. 2006. T*hen I lost my spirit: An analytical essay on transgenerational theory and its application to oppressed people of color nations*. Ann Arbor: UMI dissertation Services/ ProQuest.

Ralph, Naomi–Hamaguchi, Kathy–Cox, Marie. 2006. Transgenerational trauma, suicide and healing from sexual abuse in the Kimberley region, Australia. *Journal of Aboriginal and Indigenous Community Health* 4 (2): 118–136.

Sági Zoltán. 2001. Délvidéki lelkiállapot. In *Fészekhagyó vajdaságiak*, szerk. Gábrity Molnár Irén–Mirnics Zsuzsa. 205–212. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

Saul, Jack–Bava, Saliha. 2008. *Implementing Collective Approaches to Massive Trauma/Loss in Western Contexts: Implications for Recovery, Peacebuilding and Development*. Paper presented at Trauma, Development and Peacebuilding Conference, New Delhi, India, September 9–11.

Scarpa, Angela. 2001. Community violence exposure in a young adult sample: Lifetime prevalence and socioemotional effects. *Journal of Interpersonal Violence* 36–53.

T. Mirnics Zsuzsanna. 2005. A vajdasági magyar fiatalok egészségvédő és egészségkárosító magatartása. In *Közérzeti barangoló*, szerk. Gábrity Molnár Irén–Mirnics Zsuzsa. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

Van der Kolk, Bessel. 2007. Developmental impact of childhood trauma. In *Understanding trauma: Integrating biological, clinical and cultural perspectives*,

szerk. Kirmayer, L–Lemelson, R. – Barad M. 224. Cambridge University Press.
Varga Katalin. 2011. A transzgenerációs hatások az epigenetikai kutatások tükrében. *Magyar Pszichológiai Szemle* 66 (3): 507–532.
Várnai György. 1994. A Holocaust késői pszichoszomatikus és pszichoszociális hatásai. *Thalassa* 5 (1–2): 147–159.
Virág Teréz. 1994. KÚT és műhely. A holocaust-szindróma megjelenése a pszichoterápiás gyakorlatban. *Thalassa* 5 (1–2): 129–138.
Volkan, Vamik. 2004. *Blind Trust: Large Groups and Their Leaders in Times of Crisis and Terror*. Charlottesville: Pitchstone Pub.
Volkan, Vamik. 2014. *Animal Killer: Transmission of War Trauma from One Generation to the Next*. Karnac Books.
Walberg, P. et al. 1998. Economic change, crime, and mortality crisis in Russia: regional analysis. *British Medical Journal* (7154): 312–318.
Weingarten, Kaethe. 2004. Witnessing the effects of political violence in families: Mechanisms of intergenerational transmission of trauma and clinical interventions. *Journal of Marital and Family Therapy* 30 (1): 45–59.
Wilson, W. J. 1987. *The truly disadvantaged: The inner city, the underclass, and public policy.* Chicago: University of Chicago Press.

Summary

Zsuzsanna Mirnics:
The children of war: trans-generational trauma transmission

The war era of the 1990's, struggle for livelihood, multiple stress situations, the current slow economic transition and insecurity have negatively influenced the physical and mental condition of the youth in Serbia. The future of the Hungarian population in Vojvodina is determined by their secure living conditions, job opportunities, entrepreneurship, or further educational opportunities. In retrospect of the past 50 years, considerable political and economic convulsions took place that from time to time causes hesitation, feeling of stateless (due to the break-up of states), therefore nurtures migration. Without having conducted any empirical psycho-analytical research among the Hungarian population in Vojvodina, a theoretical study regarding the traumatic influences on societies is presented.

A VAJDASÁGI MAGYAR FIATALOK MÉRFÖLDKÖVEI: TOVÁBBTANULÁS, JÖVŐKÉP ÉS ÖNSZERVEZŐDÉS

Ágyas Réka

A tanulmány a vajdasági ifjúság[1] fontosabb mérföldköveinek – továbbtanulás, jövőkép és migráció valamint az önszerveződés – kérdését járja körül az elmúlt pár évben elvégzett regionális kutatások eredményei alapján.

1. A TOVÁBBTANULÁS MOTIVÁCIÓI

A vajdasági fiatalok továbbtanulással kapcsolatos bizonytalanságát több dolog is táplálja. Egyrészt, mint minden középiskolás fiatal racionálisan próbálja mérlegelni, hogy számára megéri-e hosszú távon az energiabefektetés, ami a felsőfokú végzettség megszerzéséhez kívánatos – sokan teszik ezt elsőgenerációs diplomásként. Továbbá választ előtt állnak a vajdasági magyar fiatalok, hogy anyanyelven, szülőföldjükön, korlátozott szakválasztási lehetőséggel, vagy bizonytalanul, többségi nyelven kezdje tanulmányait, vagy emigráljon az anyaországba.

Az elmúlt években számos olyan változás történt mind a szerbiai felsőoktatásban, mind a vajdasági magyarság oktatási szintjének emelésében, ami megkönnyítheti a felfelé irányuló mobilitást. A továbbtanulást serkentő külső pozitív hatások különösen fontosak a vajdasági magyar fiatalok életében. A vajdasági magyar kisebbség iskoláztatási szintjére jelentős lemaradás jellemző. A tömbmagyar területek oktatási adatai Magyarkanizsa községben (3,71%) és Topolya községben[2] (5,23%) az egyetemi vagy annál magasabb végzettséggel rendelkező lakosság alacsony részarányát mutatják, jelentősen elmaradva ezzel a vajdasági (9,18%) és a szerbiai (10,59%) mutatóktól. Nemzeti közösségek helyzetét vizsgálva a magyarok esetében a főiskolai végzettség 3,3%, az egyetemi végzettség 3% (a szerbek esetében 4,6% és 6,7%) (Kajári 2006; Takács 2009; bővebben Gábrity Molnár 2006a, 2006b). A 2011-es népszámlálási adatok alapján Észak-Bácska[3] (49,37%) és

[1] Az ifjúságot a 15 és 35 év közötti korosztály közé „szorítottuk", függetlenül attól, hogy a fiatal elérte-e már azt a társadalmi státust, mely már a felnőtté válással egyenlő, vagyis van jövedelme, foglalkozása, családja (Andorka 2006).

[2] Községek (opština) – néhány, esetenként akár 10–20 települést egyesítő, a lokális önkormányzat irányítása alatt álló, közigazgatási-területi egységek Szerbiában.

[3] Ide tartozik: Topolya, Kishegyes, Szabadka község.

Észak-Bánát[4] (46,69%) közigazgatási régiókban a középiskolai végzettségű népesség részaranya a vajdasági átlag (50,91%) alatt található, sőt az Észak-bánáti régió a szerbiai (48,93%) átlag alatt van.

A több mint ezer főt megszólító felsőoktatási ösztöndíjprogram értékelésére[5] vonatkozó kutatás eredményeiből láthatjuk, hogy a jelenlegi vajdasági magyar hallgatók/volt hallgatók szüleinek iskolai végzettsége alacsony. Az édesanyák esetében a megkérdezettek 79%-ának középiskolai (61,2%) vagy annál alacsonyabb (18,8% általános iskola, 0,8% befejezetlen általános iskola) iskolai végzettsége van, az édesapák esetében ez 81% (65,1% középiskolai, 15,2% általános iskola, 1,2% befejezetlen általános iskola) (Ágyas 2014a: 12). Tehát a mai egyetemisták nagy része elsőgenerációs értelmiség (lesz), emiatt meglehetősen korlátozott kulturális és társadalmi tőkével rendelkeznek.

Másrészt, a bolognai oktatási rendszer is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a felsőfokú végzettség megszerzése is egy elérendő cél legyen a vajdasági magyar fiatalok életében, miszerint már alap- és mesterképzésen vehetnek részt a szerbiai diákok is, egyre vonzóbb, hogy 3 vagy 4 év alatt felsőfokú oklevelet szerezhet az egyén. Harmadrészt a Magyar Nemzeti Tanács ösztöndíjprogramja szintén egy olyan tényező, amely megkönnyítheti a vajdasági magyarok továbbtanulását, illetve a döntést, hogy ez hol valósuljon meg Szerbiában vagy Magyarországon. A Vajdaságban megfigyelhető alacsony továbbtanulási hajlandóság lehetséges oka az is, hogy a vajdasági egyetemisták, főiskolások 35%-a tanul Magyarországon (Gábrity Molnár 2003: 16). A Magyarországon való továbbtanulási hajlandóság nem csökken a szerbiai magyarok körében, sőt folyamatos növekedés tapasztalható az Oktatási Hivatal adatai szerint: a 2010/2011-es évben összesen 1206 diák kezdte meg felsőfokú tanulmányait 2011/2012-ben 1435, 2012/2013-ban 1506 fő. A Magyar Nemzeti Tanács ösztöndíjprogramjának önmagában (még) nincs akkora ereje, hogy ezt a folyamatot megállítsa, ezért fontosabb azt vizsgálni, hogy jelenleg maga az ösztöndíjprogram mennyiben könnyíti meg a Szerbiában maradt magyarok továbbtanulással kapcsolatos döntését.

A *Vajdasági tanulók Magyarország vonzásában (2011)* kvalitatív kutatás szintén arra mutatott rá, hogy Szerbiában továbbtanuló fiatalok esetében a továbbtanulással kapcsolatos döntések inkább mondhatók kényszerdöntéseknek – szemben azon vaj-

[4] Ide tartozik: Ada, Magyarkanizsa, Nagykikinda, Törökkanizsa, Zenta és Csóka község.

[5] 2014-es év elején online kérdőíves kutatás keretein belül valósult meg a Magyar Nemzeti Tanács felsőoktatási ösztöndíjprogramjának értékelése. A felmérés a Magyar Nemzeti Tanács felsőoktatási ösztöndíjasain kívül (889 válaszadó) a korábbi demonstrátorokra és felsőoktatási ösztöndíjasokra (49 válaszadó), az elesett/kibukott ösztöndíjasokra (13 válaszadó) is koncentrált, illetve azokra, akik nem kaptak ösztöndíj támogatást (88 válaszadó) a Magyar Nemzeti Tanácstól. A négy különböző csoport kérdőívéhez tartozó kérdések meghatározott része azonos volt, annak érdekében, hogy a csoportok közti azonosságokra, illetve különbségekre fény derüljön.

dasági magyarokkal, akik Magyarországon tanultak tovább – abban az értelemben, hogy sokan közülük egyetemi tanulmányaik alatt Szerbia határain kívül is el tudták volna képzelni magukat, mégis (anyagi megfontolásból) Szerbiában maradtak. „Az volt a probléma, hogy állami támogatású egyetemre ott nem kerülhettem be ugye, mert nem sikerült elintézni a papírokat, és akkor idejöttem végül is. Ez volt az egyedüli ok, mert felvettek a közgazdaságira is és annyi pontom volt, hogy bekerültem volna ott is államin, viszont nem kaphattam állami támogatást az állampolgárság miatt és akkor itt is bekerültem államira és akkor persze logikus döntés volt, hogy akkor itt folytatom”[6] (Ágyas 2013a: 334). Mérlegelve családjuk anyagi helyzetét, úgy hozták meg a továbbtanulással kapcsolatos döntésüket, hogy az a legkisebb anyagi megterhelést jelentse szüleiknek. Továbbá mindenképp vonzó tényezőként jelent meg az, hogy Szerbiában lehetőségük volt állami finanszírozáson tanulni (a Magyar Nemzeti Tanács ösztöndíjprogramja 2011 júliusában került kihirdetésre).

A Magyar Nemzeti Tanács ösztöndíjának célja az is, hogy segítse az egyetemisták és családjuk életét, hogy a hallgatók energiájukat tanulmányaikba és a szorosan ahhoz kapcsoló tevékenységekbe fektessék, ezáltal olyan sikereket érjenek el, amelyek hosszú távú hatása a tanulmányok folytatásában és a sikeres munkaerőpiaci érvényesülésben nyilvánul meg.

1. ábra. Középiskola utáni továbbtanulás motivációja az MNT aktív ösztöndíjasainál (N = 713)

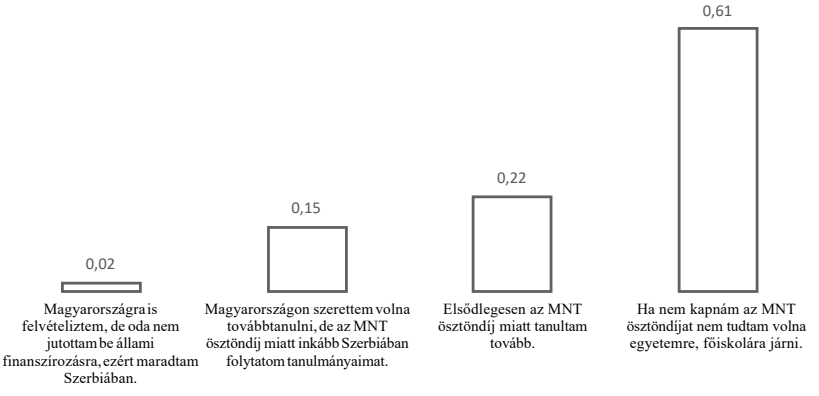

A kutatás eredményei továbbra is megerősítik, hogy a vajdasági magyar fiatalok többsége költséghatékony továbbtanulási stratégiát folytat pályaválasztása során. Így hozza meg azt a döntést, miszerint anyagi okok miatt nem tanul tovább, de emiatt választja a közelebbi, olcsóbb oktatási intézményeket. A Magyar Nemzeti Tanács

6 25 éves, végzős nő, Szabadka.

ösztöndíjasai körében a középiskola utáni motivációkban nagy szerepet játszott az ösztöndíjjal járó anyagi támogatás, ugyanis a leggyakoribb érvényes válaszok szerint a továbbtanulást nagymértékben befolyásolja az anyagi helyzet. Megfigyelhető az a tendencia, hogy már az olcsóbbnak vélt (sok esetben lakhatási, utazási költségeken tudnak spórolni a családok) szerbiai továbbtanulás is problémát jelent a családoknak. Az érvényes válaszadók 22%-a jelezte, hogy elsődlegesen ez az ösztöndíj lehetőség miatt tanult tovább. A lemorzsolódási[7] arányok függvényében viszont látható, hogy hamar kiesnek a felsőoktatásból azok a diákok, akiknél inkább anyagi motivációval párosult a továbbtanulás. A megkérdezett hallgatóknál már megjelenni látszik az ösztöndíj itthon marasztaló célja, ugyanis az érvényes válaszadók 15%-a jelezte, hogy Magyarországon szeretett volna továbbtanulni, de e lehetőség miatt, inkább itthon maradt. Az ösztöndíjasok között elenyésző azok aránya, akik kényszerből választották a szerbiai továbbtanulást (1. ábra).

Továbbtanulásra való ösztönzés mellett, kihívás még a szülőföldön továbbtanulók esetében, hogy tannyelv szerint próbálnak iskolát választani, emiatt kevésbé differenciált a vajdasági magyar diákok szakválasztása, így a lakosság képzettségi struktúrája etnikai egyenlőtlenségeket mutat. Az anyagi megfontolásokon túl a környezetnyelvvel kapcsolatos problémák nehezítik a szerbiai kisebbség pályaválasztását. A mai napig tapasztalható nem megfelelő szerb nyelv tanításának következménye, hogy a fiatalok olyan szakmát választanak, amit tudnak (legalább részben) anyanyelvükön tanulni, a szakmai piaci létjogosultsága alig jelenik meg. Gyakori az a döntési stratégia, hogy előbb a felsőoktatási intézmény helyét határozza meg a fiatal (földrajzi közelség, tömbmagyar terület) és csak ezután körvonalazódik maga a szak. A *Vajdasági tanulók Magyarország vonzásában (2011)* elnevezésű kutatás eredményei is azt támasztják alá, hogy a nyelvi környezet miatt megerősödött Szabadka vonzásköre a felsőfokú továbbtanulást fontolgatók körében (bővebben Gábrity Molnár 2006b: 117–121). „Tehát így ketten jöttünk Magyarországra, tehát közgazdasági szakra. A többiek azok meg, ugye [nekik] egyértelmű volt, hogy Szabadka, tehát

[7] A viszonylag magas lemorzsolódás több okra is visszavezethető, viszont egyöntetű tendenciát mutat. Az első generációs ösztöndíjasok közül 2012-re 134 diák bontotta fel a szerződést, illetve ismételt évet, ennek következtében elesett az ösztöndíj támogatástól, majd a 2013-as évre még 46-an. Így a 2013-as évre az első generáció 38%-a morzsolódott le. A második generáció is hasonló tendenciát követ. Eddigi adatok alapján a hallgatók 27%-a elesett az ösztöndíj támogatástól (31 fő év közben bontotta fel a szerződést, míg 84 fő évet ismételt). A szakközépiskolákból érkező diákok nagyobb számban morzsolódnak le, mint a gimnáziumban végzett hallgatók, viszont a jelenség egyaránt jellemző az elégséges középiskolai átlagú diákokra, mint a Vuk-diplomás tanulókra, csak kisebb számban. Feltételezhetően a szakközépiskolákból érkező diákok nehezebben tudnak alkalmazkodni az egyetemi, főiskolai oktatási rendszer követelményeihez, több idő szükséges számukra, hogy a fokozottabb tanulás tudatosodjon bennük. Sajnos rendkívül alacsony volt a válaszadói hajlandóság a kibukott ösztöndíjasok körében, így e csoport kapcsán nagy általánosítások nem tehetők, viszont ha a kutatás teljes célcsoportját nézzük a szülők iskolai végzettsége meglehetősen alacsony (Ágyas 2014a:12).

még a többi választási lehetőség között se [válogattak], és ez elsősorban a nyelvnek a problémája miatt, mivel hogy senki nem tudott annyira szerbül, hogy belevágjon egy ilyen teljesen újba, vagy nem akart. És ugye Szabadka [a Közgazdasági Egyetem] az meg olyan köztudott, hogy ott ugye van pár tantárgy, ami ugye magyarul van, tehát később igazából már nincs, csak az első egy évben, ott még van"[8] (Ágyas 2013a: 334–335).

A kutatási eredmények egyöntetűen azt sugallják, hogy a vajdasági magyar fiatalokban – már általános iskolás korosztályoknál – tudatosítani kell, hogy Szerbiában léteznek olyan támogató intézmények és szolgáltatások, ami segíti őket felsőfokú tanulmányaikban. A sikeres továbbtanulást és pályaválasztást a korlátozott kulturális és gazdasági tőke behatárolja. Számos program került kidolgozásra és megvalósításra, annak érdekében, hogy Szerbiában való továbbtanulás népszerűsége növekedjen a vajdasági magyarok körében az általános iskolától egészen a doktori tanulmányokig. Ilyen például az MNT beiskolázási programja, az iskolabuszok hálózata, a szülőföldön való továbbtanulást népszerűsítő körutak, tehetséggondozás, szakképzés fejlesztése, átképzési lehetőségek stb. Mennyiségi növekedésen kívül minőségbeli fejlesztésekre – piaci elvárásokhoz igazítani a fiatalok szakválasztását – is számos jó példát láthatunk, pl. az MNT ösztöndíja a hiányszakmák kiemelt támogatása által, szerb nyelvű felzárkóztató képzés, ezzel hosszú távon segíteni tudják a vajdasági magyarok sikeresebb érvényesülését a szerbiai munkaerőpiacon.

2. MUNKAMIGRÁCIÓ JÖVŐTERVEI – ITTHON ÉS/VAGY OTTHON

A vajdasági magyar fiatalok időszakos munkavállalási célú (migrációs) jövőterveinek meghatározásához magyarországi és szerbiai felsőfokú képzésben bekapcsolódott fiatalok (egyetemisták, doktoranduszok) véleményét fogom ütköztetni a kvantitatív adatokkal.

A *Vajdasági tanulók Magyarország vonzásában (2011)* kvalitatív kutatás is megerősítette, hogy a globalizáció korában egyáltalán nem tűnik végleges döntésnek az emigráció, vagyis attól, hogy ők Magyarországon fejezik be az egyetemet, egyaránt gondolkoznak a hazatérésen, illetve a további vándorláson is. Azon csoport esetében, akik szülőföldjükön tanultak tovább, tanulmányaik elején úgy gondolták, hogy Szerbiában, vagyis Vajdaságban szeretnének élni és dolgozni, viszont ez az évek folyamán teljesen megváltozott. Fontolgatják a külföldi munkavállalást, elsősorban Magyarországot említették célországként, de voltak olyanok, akik Nyugat-, illetve Észak-Európában látják az érvényesülés esélyét. „Gondolkoztam, és nagyon erősen kitartottam amellett, hogy én itt fogok maradni ebben az országban. És én nézegettem, hogy

[8] 20 éves, másodéves férfi, Szeged.

miért mondják ezek a politikusok, hogy jaj megy a fiatalság el innen – mondom, amikor itt is milyen jó. De most, amikor kicsit tágabbra nyíltak a szemeim, látom, hogy miről beszélnek az emberek. Tehát megfordult most már a fejemben, hogy nem itt folytatnám tovább az életemet. Nem a Balkánon"[9] (Ágyas 2013a: 344).

Viszont nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy 2010. május 25-én az országgyűlés elfogadta a kettős állampolgárság módosításáról szóló 2011. évi XIV. törvényt. Ennek értelmében 2011. január 1-jétől honosítási eljárással könnyebbé vált a magyar állampolgárság megszerzése, így a vajdasági magyarok is igényt tarthattak a könnyebb mobilitási lehetőséget adó európai uniós útlevélre. Az identitáserősítő jellege mellett e döntés nagymértékben csökkentheti a hazatérési hajlandóságot mind az anyaországból, mind egyéb külföldi országból. Nem áll rendelkezésünkre pontos statisztikai adat arról, hogy a külföldi tanulmányaik befejeztével hányan térnek haza, de bizonyos következtetéseket levonhatunk a Szekeres László Alapítvány adataiból.[10] Naprakész adatok híján még nem tudjuk megállapítani, hogy a 2010-es évtől Magyarországon tanuló diákok honosították-e oklevelüket, viszont ha az alább látható tendencia folytatódik a költségek visszaigénylésére vonatkozóan, feltételezhetjük,[11] hogy a diákok 10%-a sem tér haza tanulmányaik befejeztével (2 ábra).

2. ábra. A Szekeres László Alapítvány által diplomahonosítási támogatásban részesített kérelmezők száma (N = 585)

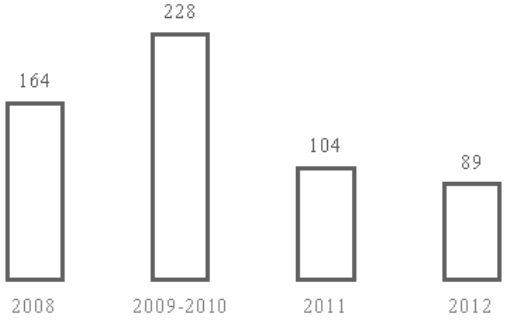

Forrás: Szekeres László Alapítvány belső adatbázisa, saját szerkesztés.
Megjegyzés: Az adatok az adott évben beadott kérvényeket mutatják. Ez azt jelenti, hogy olyan esetek is bekerülhettek, akik sokkal korábban fejezték be tanulmányaikat és csak később honosították oklevelüket.

9 25 éves, végzős férfi, Újvidék.

10 A Szekeres László Alapítvány foglalkozott Szerbiában a diplomahonosítás költségeinek megtérítésével, később már a Magyar Nemzeti Tanács.

11 Összevetve az Oktatási Hivatal adataival.

Az egyre inkább csökkenő hazatérési kedvhez többek között hozzájárul a diplomahonosítás kapcsán vélt[12] – kevés esetben valós – bürokratikus nehézségek is a felsőfokú végzettséggel rendelkezők esetében. A 2013-as évben megvalósult online kérdőíves felmérés[13] célcsoportja azon vajdasági magyar egyének voltak, akik külföldön végezték felsőfokú tanulmányaikat és már elvégezték vagy folyamatban van oklevelük honosítása. A honosítás becsült időtartama széles időintervallumban mozog. Azon egyének esetében, akiknél már lezárult ez a folyamat, az esetek 75%-ában 6 hónap alatt befejeződött,[14] 11%-nak 6–9 hónapon belül. 7%-ra volt jellemző, hogy a folyamat elhúzódott 9–12 hónapig, míg 7%-ra volt csupán jellemző, hogy 1 évnél tovább tartott volna a folyamat. A 216 válaszadó közül mindössze 22 egyén jelezte, hogy különbözeti vizsgákat tett/fog tenni (Ágyas 2013b). A hazatérési hajlandóságot némiképp előremozdíthatja, hogy 2015. október 1-jétől megváltozott a diplomahonosítási eljárás. Egyszerűsített, központosított eljárásban végzik a külföldön megszerzett oklevelek elismerését, az oktatási minisztériumon belül működő ENIC/NARIC Akkreditációs Központban.

A bürokratikus gátak „megszűnése" még nem jelenti azt, hogy a külföldön tanuló vajdasági magyarok hazatérnek majd szülőföldjükre, számos pozitív gazdasági változás lenne csak képes nagyobb számú fiatal hazacsábítására. A család és a barátok közelsége, a lokálpatriotizmus miatt nagyon kis arányban, de jellemző a hazatérés, sok esetben a kétlakiság.

Kutatási adatok hiányában nincs teljes képünk arról, hogy a hazatért vajdasági magyar diplomások vissza tudtak-e integrálódni a szerb munkaerőpiacra. Ennek a képnek egy részletébe nyerhetünk csak betekintést, miszerint a 2013-as évig visszamenőleg a vajdasági magyarok diplomahonosítására vonatkozó kutatás eredményei azt mutatják, hogy a hazatért fiatalok 80%-ának volt munkahelye a megkérdezés időszakában. A munkahellyel rendelkezők közel 73%-a a végzettségének megfelelő vagy nagyjából annak megfelelő munkát végez. Továbbiakban azt is látjuk, hogy (független attól, hogy akkor dolgozott vagy sem) a válaszadók picit több, mint fele rövid távon Szerbiában képzeli el magát, emellett viszonylag magas a bizonytalanok aránya (29%), akik vélhetően a munkahely és annak minősége függvényében döntenek majd az emigrációról (3. ábra).

---

12 A 34%-ának 1–3 hónapon, 41%-ának pedig 3–6 hónapon belül.

13 A kutatás támogatója Bethlen Gábor Alap, a Magyar Nemzeti Tanács és a Szekeres László Alapítvány. A 2013 júliusában megkezdett kutatás a szerbiai diplomahonosítás folyamatára, illetve a hazatért értelmiség elhelyezkedésére, jövőképére kérdezett rá. Összesen 216 egyén, 20 magyarországi felsőoktatási intézmény, közel 50 különböző karhoz tartozó végzettségű személy osztotta meg oklevelének honosításával kapcsolatos tapasztalatait.

14 Annak tekintetében, hogy az egyén alap- vagy mesterdiplomáját honosította különösebb eltérés nem volt, így ezeket külön nem elemzem.

3. ábra. Szerbiában tervez-e maradni az elkövetkező 5 évben? (N = 215)

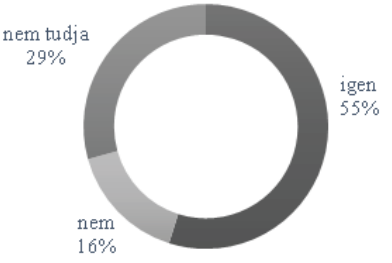

Az *Aranymetszés 2013 – Kárpát-medencei doktorandusz életpálya-vizsgálat* a külföldön tanuló doktoranduszok hazatérési és emigrációs hajlandóságát is vizsgálta. Megállapítható, hogy a munkahellyel rendelkező doktoranduszok 80%-a Szerbia munkaerőpiacán vannak jelen, és az érvényes válaszadók közel 70%-a továbbra is Szerbiában tervez maradni. Azon válaszadók körében, akik első helyen Szerbiát jelölték meg (49 egyén), azok közül összesen 14 olyan egyén volt, aki második helyen is jelölt be országot (ezek közül 12-en Magyarországot írták be). Elenyésző azok száma, akik nem Magyarországon, illetve nem Szerbiában tervezik életüket a doktori fokozat megszerzése után. A jelenlegi kivándorlási hullám függvényében Magyarországra elvándoroltra még, mint ingázóra tekintünk, aki a két ország közötti kapcsolati hálóját kihasználja, élénkítve a gazdaság, tudomány és oktatás színterét. Viszont a hazatérés rögös lehet, a friss doktori fokozattal rendelkező egyénnek szembesülnie kell számos kihívással: a Magyarország és Szerbia közötti jövedelemegyenlőtlenségekkel, a kutatóhelyek hiányával, a kisebbségi létbe való „visszalépéssel", a többségi és/vagy a kisebbségi tudományos életbe való beágyazódás kérdésével, kapcsolati tőké kihűlésével stb. (Ágyas–Novák–Rózsa. 2013: 90–91).

Láthatjuk, hogy a magasan képzett fiataljaink az otthon–haza relációjában próbálják megtalálni az érvényesülés útját. A *vajDasági geneRáció* kötetben mintegy 130 fiatal kutató és doktorandusz bemutatkozása mellett olvashatunk a vajdasági magyar tudományos élet és tudományos utánpótlás gondolataiból is. A tudományos utánpótlás jövőképe bizonytalan, a Szerbiában való érvényesülési lehetőségek nehézségeit mutatja az is, hogy a legtöbb esetben a Vajdaságban, illetve ingázva Magyarország és szülőföldjük között (terveznek) mozognak(-ni) a fiatalok. Hangjukból érezzük a lokálpatriotizmust, de reálisan értékelik helyzetüket, miszerint, „sajnos, tanulmányaik után sokan elvesznek az alapvető egzisztencia biztosításában, a kevés és rossz munkafeltételek miatt, valamint az alacsony munkabér okozta több párhuzamos munka vállalásában. Sajnos sokan a megoldást külföldön keresik és meg is találják." Amennyiben jelentősebb változások nem következnek be a közvetlen környezetünkben

a korlátozott lehetőségek, a külföldi – sok esetben könnyebbnek vélt – boldogulás miatt a fiatal kutatóink az emigráció útjára lépnek majd, és egyre nagyobb kihívás lesz az emigráltak hazacsábítása is. „...a hazai (ezen belül a vajdasági magyar) tudományos intézmények intenzív fejlesztésére, kapcsolati hálójának kibővítésére volna szükség, ami alapot, kiindulási pontot és visszatérési lehetőséget teremtene a fiatal kutatóknak" (Ágyas 2014b: 61).

4. ábra. Közeljövőre vonatkozó leggyakoribb válaszok az MNT aktív ösztöndíjasai körében

Visszatérve a szülőföldön tanuló főiskolai, egyetemi hallgatókra az akkori MNT ösztöndíjasok[15] 45%-a vélekedett úgy (ők csak ezt a kategóriát jelölték be), hogy „Mivel Szerbiában fejezem be tanulmányaimat, itt tervezem a jövőmet, itt szeretnék dolgozni." Ezután a közeljövővel kapcsolatos bizonytalanság a jellemző, az érvényes válaszadók 33%-a „Teljesen bizonytalan a jövőjével kapcsolatban." Az adatokból következtethető, hogy a fiatalok az esetleges sikertelen szerbiai próbálkozás után a magyarországi vagy a külföldi érvényesülés stratégiáját választják majd, de elsődlegesen a szülőföldön szeretnének érvényesülni. A kérdőívet kitöltött ösztöndíjasok 22%-a jelölt egyértelműen olyan kategóriát, ami az emigrációt vonja maga után (4. ábra).

Az elmúlt pár év kutatásai azt tükrözik, hogy a felsőfokú képzettséggel rendelkező vajdasági magyarok többsége igaz sokszor az országhatárt átlépve, de elsődlegesen a Kárpát-medence területén képzelik el a jövőjüket. E lehetőséggel érdemes lenne élni: „a vajdasági magyar tudományos élet szereplőiben és a tudományos utánpótlásban nagy potenciál rejtőzik, mivel összekötő híd szerepet tudnak betölteni a Kárpát-

[15] Arra a kérdésre, hogy: „Milyen terveid vannak a közeljövőre vonatkozóan?" több választ is adhattak. A következő kategóriák közül tehették ezt meg: (1.) Mivel Szerbiában fejezem be tanulmányaimat, itt tervezem a jövőmet, itt szeretnék dolgozni; (2.) Tanulmányaim végeztével Magyarországon szeretnék élni, dolgozni; (3.) Tanulmányaim végeztével külföldre (nem Magyarországra) szeretnék menni; (4.) Teljesen bizonytalan vagyok a jövőmmel kapcsolatban.

régióban élő magyar ajkú és a volt Jugoszláviában tevékenykedő kutatók között". Ennek fényében mindenképp szükséges, hogy nemzetközi projektek segítségével erős kapcsolatrendszert építsünk ki elszármazottainkkal, egymás támogatásával erősítve a szülőföldön maradtak esélyeit egyaránt (Ágyas 2014b: 49).

3. ÖSSZEGZÉS HELYETT: A VAJDASÁGI MAGYAROK TÁRSADALMI TŐKÉJE

Bármilyen nemzetpolitikai célt nehéz sikeresen megvalósítani, olyan közösségi térben, ahol hiányzik a kapocs. Tény, hogy a hazatérési motivációkban kulcsfontosságú elemként jelenhet meg a családi és a baráti kapcsolatok, viszont a folyamatos kivándorlási hullámoknak (tanulmányi és/vagy munkavállalási) köszönhetően a fiatalok személyes kapcsolati hálója külföldön is megjelenik már. Érdemes azt is megvizsgálni, hogy a vajdasági magyar fiatal szerves részévé tud-e válni a vajdasági–szerbiai közösségnek, civil politikai aktivitása megjelenik-e és egyáltalán fontosnak tartják-e a társadalmi részvételt.[16]

Egy 2011-es felmérésből azt láthatjuk, hogy minden negyedik-ötödik felnőttkorú külhoni magyarok részben vagy teljesen apolitikus beállítottságú. Ez a passzív magatartás elsősorban az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezőkre, a hátrányos helyzetűekre, valamint a tartós munkanélküliekre fokozottan jellemző. Tény, hogy ezeket a jegyeket a vajdasági magyarok hatványozottan magukon viselik. Nem meglepő, hogy a vajdasági magyar közössége jelene és jövője iránt inkább közömbös, így egyre nehezebb (lesz) mobilizálni az érintett csoport tagjait a közösségi célok érdekében. A kutatás rámutat, hogy a fiatalok közéleti érdeklődése relatív pozitív irányba mozdult el, viszont ez a vizsgált vonatkozásban azt jelenti, hogy némiképp kiegyenlítődni látszik az évtized elején mért szakadékszerű távolság a fiatalok, valamint a közép- és időskorúak között (Dobos 2011: 11). Az általános értékrendek összehasonlításában is azt látjuk, hogy a legalacsonyabb átlagértéket a „környezet, közössége problémáinak felvállalása" kapta.[17]

[16] Bővebben Ágyas et al. 2016.

[17] A 100-as skálára transzponált átlagérték 2001-ben 65 volt, míg 2011-ben 61, mind a két időszakban a legalacsonyabb érték. Ezzel szemben mindkét kutatási időszakban a legmagasabb átlagértéket a család kapta (2001-ben 97, 2011-ben 98), ezután a munka, szabadság és a magyar nemzethez tartozás következett (Dobos 2011: 39).

A *Pedagógus hallgatók pályaorientációja – 2014*[18] kvantitatív felmérés is alátámasztja a korábbi megállapításokat, miszerint közel a hallgatók fele semmiféle civil szervezeti tevékenységben nem vesz részt. Láthatjuk, hogy aki viszont elkötelezett a közösségi munkában, az viszonylag proaktív. A diákok 30%-a félévente, vagy annál gyakrabban kapcsolódik be civil kezdeményezésekbe (5. ábra).

5. ábra. Civil szervezeti tevékenységben való részvétel gyakorisága, % (N = 185)

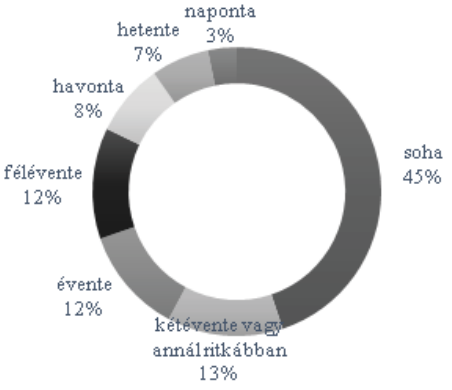

A kulturális feltételek híján nehézkes a vajdasági magyarok társadalmi felemelkedése. A múltból hozott kisebbségi közérzet a mai napig jelen van, az önmeghatározási nehézségek, az érdektelenség, kilátástalanság és a motiváció hiánya nem szűnt meg a mai fiatalokban sem (bővebben T. Mirnics 2001, 2002; Rehák 1979; Hódi 1992).

[18] A 2014/15-ös tanévben a négy határon túli régióban (Erdély, Felvidék, Vajdaság, Kárpátalja) 15 város összesen 23 intézményében működött magyar nyelvű középfokú vagy felsőfokú óvodapedagógus- és tanítóképzés, összesen 2429 pedagógushallgató (közülük 828 középiskolás diák, 1601 egyetemi hallgató) részvételével. Összesen 194 vajdasági magyar hallgató töltötte ki a kérdőívet, a megkérdezettek 86%-a (166 fő) a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar diákja, 14%-a (28 fő) pedig a szakfőiskola hallgatója. Ez szakonként azt jelenti, hogy az MTTK osztálytanítói képzésben részt vevő hallgató 79%-a, óvópedagógus hallgatóinak 70%-a osztotta meg a véleményét. A becsült adatok szerint pedig a szakfőiskola magyar anyanyelvű hallgatóinak 54%-a vett részt a kutatásban. A lekérdezés során, amelyre 2014 novembere és 2015 áprilisa között került sor, összesen 1880 kérdőívet sikerült kitöltetnünk, amely a teljes minta 77%-át jelenti. A távolmaradásból fakadó 23%-nyi hiány ellenére, lekérdezésünket teljes körűnek tekintjük, mert minden intézménybe előzetes egyeztetés alapján személyesen látogattunk el, volt, ahová többször is (bővebben Ágyas 2015a).

A *Külhoni magyar ifjúságkutatás – 2014 kvalitatív kutatás*[19] arra világított rá, hogy a vajdasági magyarok közéleti aktivitása a vélt vagy valós kisebbrendűségi érzésből fakadó önbizalomhiányra, a nyitottság (akár a többségi nemzettel szemben), a kommunikáció, a mobilitás és a nyelvtudás hiányára is visszavezethető. „Hát van egy ilyen félelem is talán bennük így megmutatni magukat, mármint olyan értelemben, hogy ők képesek arra, hogy elmenjenek egy Youth in Action-képzésre, ahol angolul kell beszélni, holott nem is olyan szinten megy az angol beszéd, ahogy elképzelik. Igazából úgy érzem, hogy az önbizalomhiány az, ami nagyon durva, és nagyon sok mindenre kihat" (Ágyas 2015b: 14).

Mindenképp szükséges, hogy az ifjúsági önszerveződések célja a generációs önbizalomhiány leküzdése legyen, továbbá, hogy segítsenek megteremti a közösségi biztonságérzetet, ezáltal egy proaktív fiatal(os) közeget hozzanak létre. A délvidéki szervezetek képviselői szerint segíteni kell a fiatalokat abban, hogy megtalálják a helyüket szülőföldjükön, hogy kialakuljon egy erős kapocs a kultúra, az egyház, a cserkészet vagy akár a civil és politikai szféra mentén. Ezáltal kialakulhat bennük egy pozitívabb, perspektivikusabb jövőkép, amely hosszú távon akár az emigrációt is csökkentheti a térségekben. „…volt egy ilyen felmérés a fiataloknál, hogy azok, akik sportoltak, valamilyen egyesületben voltak, civil szervezetben, azokat kevésbé foglalkoztatta őket az elmenés, az elvándorlás problematikája. Elsősorban a munkanélküliség játszik szerepet, de ha valamilyen módon integrálódott, ha megtalálta a segítő kezeket, a csapatot vagy a társait, hogy egyesületben van... jól érzi magát, akkor nehezebben fog elmenni. Ha ő ezt nem érezte meg, meg nem találta meg, akkor könnyebben elmegy. Tehát amikor nincsenek ezek a fogódzkodók, ezek a közösségi kapcsok" (Ágyas 2014c: 17).

IRODALOM

Ágyas Réka. 2013a. Vajdaság taszításában?! A szülőföldjükön, illetve Magyarországon tanuló vajdasági magyar egyetemisták munkával kapcsolatos attitűdjei, munkavállalási esélyei, valamint jövőtervei a migrációs tervekkel,

[19] A Nemzetstratégiai Kutatóintézet megbízásából a Külhoni magyar ifjúságkutatás – 2014 projekt keretében készült egy átfogó összegzés a délvidéki ifjúsági civil szervezetekről. A kutatás interjúkra támaszkodott, melyek különböző jellegű szervezetek vezetőivel készültek. A szélesebb látószögű megvilágítás érdekében külön figyelmet szenteltek annak, hogy a civil szervezetek közül képviseltetve legyen politikai, kulturális, oktatási, vallási és kimondottan civil társulás is, hiszen ezáltal pontosabb képet kaphatunk arról, hogy egy-egy szféra képviselője hogyan látja az éppen aktuális helyzetet. A projekt az ifjúsági szervezeteket helyezte a középpontba, de mivel a szervezetek besorolása e tekintetben sokszor nem egyértelmű, hiszen kevés olyanról tudunk, melynek tagságát kimondottan a 15 és 29 év közötti korosztály képezi (lásd nagycsaládosok egyesülete, cserkészek), így a kapott eredmények alapján általános következtetéseket is levonhatunk.

döntésekkel való összefüggésben. In *Határhelyzetek IV. - Hagyomány és jövőkép. Anyanyelv(ek), oktatáspolitikai stratégiák, karrierkövetés*, szerk. Kötél Emőke–Szoták Szilvia. 325–354. Budapest: Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium.

Ágyas Réka. 2013b. V*ajdasági magyarok diplomahonosítási folyamatának visszakövetése és munkaerőpiaci helyzetének vizsgálata*. Kutatási jelentés az MNT megrendelésére. Kézirat.

Ágyas Réka. 2014a. *Felsőoktatási ösztöndíjprogram értékelése*. Kutatási jelentés. Kézirat.

Ágyas Réka. 2014b. Vajdasági utópia: A vajDasági geneRáció véleménye a vajdasági magyar tudományos életről. In *VajDasági geneRáció*, szerk. Takács Zoltán–Novák Anikó–Rózsa Rita. 58–62. Szabadka: Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete.

Ágyas Réka. 2014c. *Délvidéki fiatalok kihívásai ifjúsági kötődésű szervezetek képviselőjének szemszögéből*. Kutatási jelentés. Kézirat.

Ágyas Réka. 2015a. Diákként sokat tanultunk, tanítóként még többet?! Pedagógushallgatók pályaorientációja a Vajdaságban. *Kisebbségkutatás* 24: 66–88.

Ágyas Réka. 2015b. *A magyar ifjúság állapota a külhoni régiókban*. Kézirat (megjelenés alatt a Nemzetstratégiai Kutatóintézet jóvoltából).

Ágyas Réka–Gruber Enikő–Kovács Sárkány Hajnalka–Námesztovszki Zsolt–Szügyi Éva. 2016. Fókuszban a vajdasági magyar civil szféra – önszerveződések sikerei és nehézségei. *Civil Szemle* 13 (1): 77–95.

Ágyas Réka–Novák Anikó–Rózsa Rita. 2013. Pillanatfelvétel a vajdasági magyar doktoranduszokról. In *Aranymetszés 2013 - Külhoni magyar doktoranduszok a Kárpát-medencében*. 80–100. Budapest: MTA Domus program.

Andorka Rudolf. 2006. *Bevezetés a szociológiába.* Budapest: Osiris Kiadó.

Dobos Ferenc. 2011. *Értékrend és életmód változások az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyarok körében 1997–2011*. Kutatási jelentés. http://www.kmkf.hu/tartalom/ertekrend.pdf (2015. január 15.)

Gábrity Molnár Irén. 2003. Anyanyelvű felsőoktatás feltételei a Vajdaságban. In *A vajdasági magyar felsőoktatási konferencia.* Szabadka, 2003. november 21–22. Szabadka: Magyar Nemzeti Tanács.

Gábrity Molnár Irén. 2006a. Oktatásunk jövője. In *Oktatási oknyomozó, Vajdasági kutatások, tanulmányok*, szerk. Gábrity Molnár Irén–Mirnics Zsuzsa. 61–122. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

Gábrity Molnár Irén. 2006b. Oktatásügy – a tudás alapú társadalom felé. In *Kistérségek életereje – Délvidéki fejlesztési lehetőségek*, szerk. Gábrity Molnár Irén–Ricz András. 103–130. Szabadka: Regionális Tudományi Társaság.

Hódi Sándor. 1992. *A nemzeti identitás zavarai.* Újvidék: Forum Kiadó.

Rehák László. 1979. *A kisebbségtől a nemzetiségig.* Újvidék: Forum Kiadó.

T. Mirnics Zsuzsanna. 2001. Hazától hazáig. A Vajdaságban és Magyarországon tanuló vajdasági magyar egyetemi hallgatók életkilátásai és migrációs szándékai. In *Fészekhagyó vajdaságiak*, szerk. Gábrity Molnár Irén–Mirnics Zsuzsa. 163–204. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

T. Mirnics Zsuzsanna. 2002. Élhető élet és kisebbségi távlatok. Hatalomváltás és jövővárás. In *Holnaplátók*, szerk. Gábrity Molnár Irén–Mirnics Zsuzsa. 39–76. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

Summary

Réka Ágyas:
The milestones of Hungarian youngsters in Vojvodina:
further education, future visions and self-organization

The present study aims to investigate the main life goals of the Hungarian youth in Vojvodina, namely further education, future vision, migration and self-organization based on research conducted in the past few years. The survey conducted in 2011 shows that every fourth/fifth Hungarian adult in Vojvodina proves to be partially or totally apolitical. This passive behavior is mostly typical of citizens with a primary school level education, who belong to the low or middle category of wages as well as who are permanently unemployed. In lack of cultural conditions it is a struggle for the Hungarian population in Vojvodina to overcome its social difficulties. The minority atmosphere originating from the past is still present, thus the struggle of self-awareness, disinterest and lack of motivation are still present in the lives of the Hungarian youth in Vojvodina. It is crucial for various youth self-organizations to overcome the lack of confidence within the present generation, as well as to establish community safety in order to ensure a proactive young generation.

VAJDASÁGI HALLGATÓK A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEMEN

T. Molnár Gizella

Közismert tény, hogy az iskolai végzettség befolyásolja az egyén munkaerőpiaci esélyeit, és így a szülőföldön való boldogulás lehetőségeit is, ami különösen érzékelhető a kisebbségi létben, a szomszédos országokban élő magyarság esetében, ahol a magyar tannyelvű képzésekben való részvétel lehetőségei korlátozottak. Ennek következtében sok határon túli fiatal a magyarországi felsőoktatási intézményeket célozza meg, és a magyar egyetemeken szerez diplomát. Köztudott azonban az is, hogy tanulmányai végeztével nem mindenki tér vissza a szülőföldjére, elég sokan maradnak Magyarországon, vagy mennek tovább diplomával a zsebükben valamelyik európai uniós országba. Jelen tanulmány, illetve kutatási jelentés a Szegedi Tudományegyetemen tanuló vajdasági magyar hallgatók tanulási motivációit, életpálya terveit és lehetőségeit vizsgálja, a körükben végzett felderítő jellegű primer kutatások (interjú, fókuszcsoportos beszélgetés) előzetes eredményeinek egy részét összefoglalva.

A 2011-es népszámlálás adatai szerint a Vajdaság közel 2 milliós lakosságának 13%-a magyar nemzetiségű. Ha azonban ennek a magyar nemzetiségű lakosságnak az iskolai végzettségét vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a többségi népességhez képest kimutatható a magyarok képzettségi lemaradása, kiváltképpen, ha a teljes szerbiai átlaghoz hasonlítjuk. Az alapszintű tanulmányait a diákok 80–85%-a az anyanyelvén kezdi el, de a felsőbb szinten ez az arány csökken, hiszen Szerbiában a szerb tannyelvű oktatás az általános, és minél magasabb fokú iskoláról beszélünk, annál kevesebb a lehetőség az anyanyelvi képzésre. Valószínű, hogy ezzel függ össze az a tény is, hogy kevesebb a középiskolát végzettek, és még kevesebb a felsőoktatásban oklevelet szerzők száma a magyarok között. Szembetűnő, hogy a vajdasági magyarok mindössze 5,2%-a, míg Szerbia lakosságának 10,59%-a rendelkezik egyetemi diplomával. Ha ezt a vajdasági magyar anyanyelvű lakosságra vetítve szemléljük, az egyetemen tanulók száma alig több mint 6%, ami a 13%-os össznépesség reprezentációnak a felét sem éri el (Gábrity Molnár 2016: 111–114). Márpedig a képzettség a munkaerőpiaci esélyeket is jelentősen befolyásolja, ugyanakkor az is tény, hogy magyar tannyelvű felsőoktatásban igencsak szűkösek a lehetőségek Szerbiában, így nem csoda, hogy a felsőoktatásban az egyik legnagyobb probléma a magyar anyanyelvű hallgatók (és a többi kisebbség) alacsony részaránya.

Több – elsősorban kvantitatív – kutatásból (Gábrity Molnár 2012, 2013, 2016; Takács 2013; Takács–Kincses 2013) ismerjük ezeket a főbb mutatókat, bár valószínű, hogy az utóbbi években tovább romlott a helyzet. Ezek a vizsgálatok az okokra is próbálnak rámutatni, amelyek közül az egyik legfontosabb a vajdasági magyar felsőoktatás rendezetlen helyzete, de bizonyára hasonlóan fontos ok a magyar lakosság nyelvismeretében tapasztalható deficit, elsősorban az államnyelvet illetően, de más idegen nyelvek esetében is. Nagy problémát jelent a későbbi munkaerőpiaci lehetőségek szempontjából a magyar tannyelvű képzési lehetőségek egysíkúsága is: ugyanis Szerbiában jelenleg magyar nyelven elsősorban társadalom- és humán tudományokat lehet tanulni, esetleg közgazdasági és műszaki végzettséget lehet szerezni, de utóbbiak esetében gyakori, hogy nem a képzés teljes időtartamára jellemző a magyar nyelvű képzés, illetve nem feltétlenül minden kurzusra. Ezek a jelenségek már mutatják a vajdasági felsőoktatás problémáit, de utalhatunk a földrajzi egyenetlenségekre, vagy a felsőoktatásban való részvétel finanszírozási problémáira is. Így a tanulni vágyó vajdasági fiatalok közül egyre többen kényszerülnek arra, illetve a nehézségeket számba véve döntenek úgy, hogy tanulmányi célokkal Magyarországra menjenek. A mindennapi oktatói gyakorlatomban magam is találkozom többükkel, és igen jó a tapasztalatom velük kapcsolatban: általában kiemelkedően jól teljesítenek, szorgalmas, céltudatos magatartásukkal tűnnek ki a többiek közül, ami feltételezhetően a kisebbségi létben való szocializációból is adódik, de persze számos egyéb tényező is befolyásolja. A kutatásomnak egyrészt épp ez volt az indítéka: szerettem volna terveiket, céljaikat közelebbről megismerni, a magyarországi tanulmányok vállalásának motivációit kideríteni, illetve megtudni, mi a véleményük a Vajdaságban elérhető felsőoktatásról, majd a diploma megszerzése után az elhelyezkedési lehetőségekről. Másfelől az is ösztönzött a kutatásra, hogy hátha megtudhatunk arról is valamit, hogy mit lehetne tenni a vajdasági fiatalok szülőföldjükön való boldogulásának, képzésének érdekében. Tudnak-e a fiatalok megoldásokat javasolni? A kutatás félig strukturált személyes interjúk, illetve fókuszcsoportos beszélgetések módszerét használva történt, a Szegedi Tudományegyetemen tanuló, frissen végzett, vagy diploma előtt álló egyetemi hallgatók körében. Ennek azért is van jelentősége, mert – bár 2010-es adataink vannak – tudjuk, hogy a Magyarországra érkező vajdasági hallgatóknak több mint a fele a Szegedi Tudományegyetemen folytatja tanulmányait (Takács–Kincses 2013: 257).

Jelen tanulmány csupán arra vállalkozik, hogy ízelítőt adjon a kutatás keretében lefolytatott első fókuszcsoportos beszélgetés eredményeiből, tapasztalataiból, illetve az interjú során kapott legjellemzőbb válaszokat összefoglalja.[1] A kutatás jelenleg is folytatódik, a további eredmények későbbre várhatók.

[1] A fókuszcsoportos beszélgetés 2016. július 7-én 14 és 16.30 között zajlott le a SZTE JGYPK Felnőttképzési Intézetben, Szegeden. Moderátor: T. Molnár Gizella.

A fókuszcsoportos beszélgetés résztvevői frissen végzett andragógia mesterszakos, illetve diplomázás előtt álló jogász, védőnő szakos hallgatók voltak, akik elsősorban tömb magyar területről (Magyarkanizsáról) érkeztek Szegedre.

A magyarországi tanulmányok választásának motivációit, illetve a lehetőségek megismerését illetően a többség megemlítette a rokonok, barátok példáját, akik már itt tanulnak, és tapasztalataikat megosztották velük, valamint a felvi.hu portálról szerzett információkat, de volt olyan is, aki a középiskolában szervezett felvételi tájékoztató roadshow-n hallotta először pl. az andragógia szak lehetőségét. További fontos motiváció volt, hogy aki magyarul akar tanulni, annak kevés lehetősége van Szerbiában, hiszen ha nem tanító, óvónő vagy közgazdász akar lenni, akkor csak szerbül van lehetősége a felsőoktatásban részt venni, márpedig olyan szinten nem ismerik a nyelvet. A szerb nyelven szerzett tudás véleményük szerint nem lehet olyan mély, kevesebb a sikerélmény is. A joghallgató azt a szempontot is kiemelte, hogy a precíz jogi nyelvet mindenképpen legjobb, ha az anyanyelvén sajátítja el az ember, ezért fel sem merült, hogy az Újvidéki Egyetemre jelentkezzen, ráadásul könnyebben tudott államilag támogatott helyre bekerülni Szegeden, mint Újvidéken, még akkor is, ha itt emelt szintű érettségit kellett tennie a bekerüléshez. Védőnő végzettséget pedig a felsőoktatásban nem tudott volna szerezni, mert Szerbiában nincs ilyen jellegű képzés, ugyanis a szakközépiskolai végzettség elegendő az egészségügyi állások betöltéséhez. Nem véletlen tehát, hogy az ETSZK-n csak az interjúalany ismeretségi körében több mint tíz vajdasági hallgató van. A motivációk között megemlítették még Szeged város vonzerejét is, ami megegyezik a magyarországi hallgatók körében végzett kutatás eredményével, ahol az egyetemválasztásban szintén előkelő helyet foglalt el a város (Szűcs–T. Molnár 2009). A beszélgetés résztvevői kiemelték még Belgrád és Újvidék távolságát és idegenségét a megszokott környezethez képest, amelyhez jobban hasonlít a szegedi, ahol ráadásul anyanyelven lehet tanulni. Ugyanakkor ez a fókuszcsoportos beszélgetés cáfolni látszik azt a sztereotípiát, amely szerint a Magyarországon tanuló diákok a vajdasági gazdasági elithez, illetve az értelmiségi elithez tartozó családokból érkeznek. A résztvevők szüleinek egyike sem rendelkezik felsőfokú végzettséggel, ez a fajta motiváció nem jön számításba az ő esetükben. Ugyanakkor a többség említette az idősebb testvér, vagy rokon „úttörő" szerepét a továbbtanulásban. „Nem volt kérdés, hogy tanulok a középiskola után" – fogalmazott az egyikük, míg a másik: „Nem mondták, hogy mit csináljak, de utólag úgy érzem visszagondolva, hogy engem úgy neveltek, már kiskoromtól kezdve, hogy tanuljak, már a középiskolába is úgy kerültem." Ő azért választotta Magyarországot, hogy „valami jót" tanuljon, és az otthoni lehetőségek közül egyiket sem akarta választani.

Arra a kérdésre, hogy ha lett volna helyben lehetőség, akkor is Szegedre jönnek-e, a többség nemmel válaszolt, amit azzal indokoltak, hogy könnyebb lett volna a meg-

szokott komfortzónán belül boldogulni, és nyilván a költségek szempontjából is inkább azt támogatták volna a szülők is. A védőnőjelölt különösen hangsúlyozta, hogy ha lett volna otthon képzés, mindenképpen maradt volna. Volt azonban, aki már korábban, a középiskola megkezdésekor elszakadt a szülői háztól, ő mindenképpen jönni akart. A többség könnyen beilleszkedett az új környezetbe. Többen úgy érzik a magyarországi tanulmányaik befejeztével, illetve ahhoz közel, hogy sokkal nyitottabbak, befogadóbbak lettek ők maguk is az ittlétük alatt, sok újdonságot ismertek meg nemcsak a tanulmányaik során, hanem a mindennapokban is. A jogászhallgató kiemelte, hogy nagyon megérte Szegeden tanulni, mert azon túl, hogy uniós diplomát fog kapni, rengeteg olyan lehetősége volt, ami pl. Újvidéken nem lett volna. Ilyen volt az Erasmus ösztöndíj, amelynek keretében fél évet Norvégiában tölthetett, de azok a szakmai gyakornoki programok is, amelyeket részben a SZTE Karrier Iroda, részben az Alma Mater biztosított számára, de hasonlóan jó lehetőséget látott a szakmai kapcsolatok építésében is.

Szerettem volna arról is képet kapni, hogy a hallgatók előzetes elvárásai mennyiben teljesültek a szegedi képzések során, illetve a saját előzetes tudásukat mennyire találták megfelelőnek a tanulmányaikhoz. A képzésekkel nagyon elégedettek voltak, többen kiemelték pozitív tapasztalatként a tanár-diák viszony oldottságát, a személyre szabott foglalkozást és törődést. Szakmailag színvonalasnak ítélték a képzésüket, bár a védőnőképzésben részt vevők a képzés gyakorlati oldalát kevesellték. Aki andragógia alap- és mesterképzést is itt végzett, azt emelte ki, hogy az alapképzés nehezebb volt, mint amit várt. Az előzetes tudásukat a beszélgetés résztvevői megfelelőnek ítélték, sőt, bizonyos területeken úgy érezték, hogy jobb helyzetben voltak, mint a Magyarországon érettségizett hallgatótársaik. Ketten a szabadkai Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó Gimnáziumban érettségiztek, s mindketten kiemelték, hogy nagyon sokat kaptak ettől az iskolától. Itt eleve magyarországi tankönyveket használtak, tehát közel azonos tudásanyaggal rendelkeztek, sőt, egyes területeken, mint pl. a kötelező latin nyelv, szélesebb körű ismeretekkel rendelkeztek, mint a többiek, és úgy érezték, hogy a kettős kultúra is előnyt, szélesebb látókört jelentett számukra, s az oktatás is igen színvonalas volt. Így nem okozott gondot pl. a magyarországi emelt szintű érettségi teljesítése sem, a latin nyelv ismerete pedig kifejezetten előnyös volt a jogi képzésben, de a bölcsész területen is. A szakközépiskolában végzettek ugyanakkor arról számoltak be, hogy ott már jóval kevesebb ismeretet lehetett elsajátítani, az oktatás eleve a szakmai ismeretekre fókuszált, az általános műveltség fejlesztésére jóval kevesebb gondot fordítottak. Nem fektettek hangsúlyt pl. az irodalomra, a történelemre, pláne nem a magyar történelemre, így aki olyan területen tanult tovább (andragógus) annak bizony sok mindent kellett pótlólag megtanulnia. Az egészségügyi szakközépiskolában végzett beszélgető partner viszont kiemelte azt is, hogy az ott szerzett szakmai alapok kifejezetten előnyt jelentettek számára a

szegedi képzésben, ahol az évfolyamtársai nagyobbik része gimnáziumban érettségizett, így az alapoktól kellett kezdeniük a tanulmányaikat, pl. anatómiából, míg ő sokkal könnyebben és jobb eredményekkel teljesítette a követelményeket, hiszen a szakmai ismeretek egy részét már a középiskolában megszerezte.

Mint már a bevezetőben említettem, a fókuszcsoportos beszélgetés nemcsak a személyes életutak megismerésére, hanem általánosabb, a vajdasági magyar fiatalokat érintő problémák megismerésére, feltárására is irányult. Ezek közül az egyik legfontosabb, hogy mi lehet az oka annak, hogy a felsőoktatásban a magyar nemzetiségű fiatalok annyira alulreprezentáltak, mint ahogyan azt a statisztikák mutatják. Az interjúalanyaim tapasztalatai alapján is azt mondhatjuk, hogy a kérdés rendkívül összetett, és sokféle okot lehet említeni.

Egyikük, aki Nagykikindán, szerb többségű környezetben járt általános iskolába, kiemelte, hogy a problémák már ott, az általános iskolában elkezdődnek. Ők ott a magyar tannyelvű osztályban 14-en voltak, és közülük már középiskolába is csak 4-en mentek tovább, így hát nem csoda, hogy a felsőoktatásban még kevesebben jelennek meg. Ahonnan ő érkezett, a lakosság elsősorban földműveléssel, állattenyésztéssel foglalkozik, a családok nagy részének jövedelme ebből származik, és fel sem merül, hogy a kötelező oktatáson kívül tovább tanuljon a gyermek. Sokkal inkább arra nevelik már kicsi korától kezdve, hogy felnőve átvegye majd a szülőktől a családi gazdaságot, és azt folytassa tovább. Ehhez pedig szerintük nincs szükség további iskolákra, pl. okos, tehetséges osztálytársának a továbbtanulását a szülei nem támogatták, és anyagilag sem akartak erre áldozni. Ezt a többiek is megerősítették: a mezőgazdasági népességből alapvetően kevesen tanulnak tovább már az általános iskola után is, sok probléma van a szülők szemléletével, ismereteivel, akik nemcsak hogy nem ösztönzik a gyermeküket erre, de nem is támogatják őt, ha mégis ilyen tervei lennének, holott a mezőgazdasági termelés is fejleszthető és modernizálható lehetne a megfelelő szakismeretek birtokában. Inkább arra törekszenek, hogy a családi tőke, a családi gazdaság egyben maradjon. Ha mégis a továbbtanulás mellett döntenek, a középiskola az elsődleges cél, a felsőoktatás már végképp nem jön szóba.

A másik beszélgető partnerem arról számolt be, hogy a középiskolai osztályában 25-en voltak, ebből csak 5-en mentek a felsőoktatásba, a többiek nagy részének meg sem fordult a fejében, hogy további tanulmányokat folytasson. Sokan közülük is a mezőgazdaságban, a családi gazdaságban folytatták a további életüket. Ugyanakkor a párhuzamos szerb osztályokban 50% felett volt a továbbtanulni akarók aránya. Különösen sajnálkozva említette az egyik osztálytársa példáját, aki nagyon tehetséges és okos volt, szerinte „még orvosit is fejezhetett volna", azonban a szülei nem támogatták a továbbtanulását, így meg kellett elégednie a szakközépiskolai végzettséggel. Beszélgetőtársam olyan cikket olvasott az újságban, amely arról szólt, hogy azok a

szülők küldik tovább a gyerekeiket, akik megfelelő anyagi háttérrel rendelkeznek, de szerinte a szerbek sincsenek jobb helyzetben, úgyhogy inkább a szemlélettel lehet a probléma. Mint ahogyan nagyon rossz hozzáállásnak értékelték mindannyian azt a környezetükben gyakran tapasztalt jelenséget is, hogy a tanulást nem látják kiútnak, illetve az életkörülmények javítását szolgáló eszköznek. Nyilván a sok negatív tapasztalat következtében kialakult egy olyan szemlélet, hogy hiába tanul valaki, akkor sem boldogul. „Mit csinálsz majd azzal a diplomával?", „Jó, és akkor mit fogsz csinálni, lesz-e állásod?" – hangzanak el gyakran a kérdések, és „Lehet bármilyen diplomád, ha nem vagy párttag, úgysem kapsz vele munkát!" – jellegű kijelentések. Beszélgetőtársaim mindegyike szerint nagy probléma, hogy eléggé általános a szűk látókörűség: nem látják be, hogy a felsőfokú végzettség mennyi többletet ad még akkor is, ha nem feltétlenül a szakmában lehet vele elhelyezkedni, hiszen ez a többlet, a felsőoktatásban megszerzett kompetenciák sokasága munkaerőpiaci előnyöket is jelent. „Lehet, hogy nem a szakmámban fogok tudni otthon dolgozni, de ennek a szakmának köszönhetően lesz állásom" – jelentette ki az egyik frissen végzett andragógus, és valószínűleg igaza is van. Egy másik beszélgetőtársam szerint a továbbtanulásra való hajlandóság deficitje összefügghet a kettős identitással is. Szerinte a negatív tapasztalatok, melyek lényege, hogy magyarként nehezebb boldogulni, generációról generációra hagyományozódnak, és ennek alapján mondják azt, hogy „hiába tanulsz, nem lesz belőled semmi", és ez a negatív életszemlélet jellemző a magyarokra.

Próbáltuk megvitatni azt is, mit lehetne tenni annak érdekében, hogy a vajdasági magyarok közül többen tanuljanak, akár csak a középiskolákban. Egyöntetű vélemény, hogy az iskola, az oktatáspolitika változtatására lenne szükség. A pályaorientáció pl. az iskolákban nagyon hiányos, nem fektetnek erre kellő hangsúlyt, bár persze pozitív példa is akad szerencsére. De gyakori, hogy pl. „egy általános iskolás ott ül a padban, nem tudja, mi legyen, és nincs, aki segítene neki, nem tudja, milyen lehetőségei vannak, merre induljon, egyáltalán merre indulhatna". A pedagógusok egy részének kompetenciái is hiányosak már az általános iskolában is, akár a pályaorientáció terén, de más területeken is. Pl. „nem tudnak segíteni a gyerekeknek abban, hogy hogyan kell tanulni. Hogy legalább tanulni megtanítsák őket, de gyakran a szakismeretekben is komoly hiányosságok tapasztalhatók." Ez már befolyásolja a középiskolákban való továbbtanulási hajlandóságot is.

A felsőoktatásban való részvételi szándékot is sokféle tényező határozza meg. Sokan nem akarnak átjönni Magyarországra, ott pedig szerbül nem tudnak tanulni, az esetleg választott területen. Vagy a nyelvet kellene jobban tudni, vagy a magyarul tanulás lehetőségeit kellene bővíteni, hiszen nagy hátrány, hogy kicsi a választék. Aki nem óvónő, tanító, közgazdász, vagy esetleg informatikus akar lenni, az nem tud magyarul tanulni, alapvetően tehát a magyar nyelven tanulás lehetőségeinek

bővítésére lenne szükség, de a meglévő lehetőségek következetesebb szabályozására is – hivatkoznak a kortársak, barátok hazai tapasztalataira. Ugyanis van olyan szak és lehetőség, ahol az első két évet magyarul végezheti a hallgató, utána pedig szerb nyelven folytathatja, de akkor az első két évben a szerb nyelvre is rá kellene erősíteni, ez pedig nem történik meg. De az is gyakran előfordul, hogy pl. lehallgat valaki egy tárgyat magyarul, de vizsgázni szerbül kell, mert az asszisztens nem tud magyarul.

Legnagyobb hátráltató tényező a nyelvismeret hiánya. Aki otthon akar karriert befutni, annak ismernie kellene az államnyelvet, és persze ez a diploma megszerzése után földrajzilag is behatárolja az életpályát, hiszen aki nem tud szerbül, az csak magyar környezetben tud munkát kapni, és korlátozottak a lehetőségei. Csak néhány olyan város van, ahol elég magyarul tudni, úgyhogy a mobilitás is korlátozott. Pedig beszélgetőtársaim nagyobbik része magyar környezetben (pl. Magyarkanizsán) felnőve a 12 év kötelező oktatás alatt sem tanult meg rendesen szerbül. Aki vegyes lakosságú, vagy szerb környezetben élt és tanult már az általános iskolában, (pl. Nagykikindán), az sokkal jobban beszéli a nyelvet, de bevallottan nem az iskolai oktatás miatt, hanem mert egészen egyszerűen a mindennapi életben rákényszerült a szerb nyelv használatára. Így hát arról is kénytelenek voltunk beszélni, hogy mi az oka, hogy ennyi év oktatás sem elegendő a szerb nyelv korrekt elsajátítására? Egybehangzó vélemény volt, hogy Szerbiában az iskolai nyelvoktatás katasztrofális színvonalú, nemcsak a szerb nyelv esetében, hanem a többi idegen nyelvnél is. (Sajnos ez a magyarországi közoktatásban is tapasztalható, nem véletlen, hogy az uniós tagországok közül Magyarország az utolsó helyen áll a felnőtt lakosság legalább társalgási szintű nyelvismerete szempontjából az Eurobarométer adatai szerint.[2]) Mindenesetre a fókuszcsoportos beszélgetés rávilágított arra, hogy a szerb nyelv oktatása a mindennapi nyelvhasználat szempontjából nem hatékony, nem elsősorban a nyelvi kompetenciák fejlesztésére irányul, nem kommunikáció központú és pláne nem gyakorlatias. Pl. az iskolai fordítási feladatok gyakran kapcsolódtak régi, török időbeli szövegekhez, nincs fejlesztés, felzárkóztatás, a tankönyvek elavultak, nem igazodnak a gyermekek életkori sajátosságaihoz.

Gyakori, hogy a pedagógusok sem megfelelően viszonyulnak a kérdéshez, pl. az egyik beszélgetőtársam arról számolt be, hogy a középiskolában eleve kategorizálták őket: te Magyarkanizsáról jöttél, úgysem tanulsz meg szerbül, így hát nem is nagyon tanították őket. Nem volt pl. csoportbontás, néhányan, akiknek kicsit jobban ment a nyelv, szerepeltek az órákon, a többiek felé semmi figyelem nem fordult a tanár részéről. A környezet nyelvének ismerete a legfontosabb az idegen nyelvek közül, tehát az államnak is többet kellene ezzel foglalkoznia, új tantervek, tankönyvek, módszerek bevezetésével, ami talán hatékonyabb lenne. A Kosztolányiban érettségizettek

[2] Lásd: http://piackutatas.blogspot.hu/2012/06/felmeres-nyelvtudasrol-az-eu-ban.html.

viszont arról számoltak be, hogy ott a nyelvtanítás is jobb volt, csoportbontásban tanították őket, és az ott eltöltött négy év sokat segített a nyelvi kompetenciáik fejlesztésében. Mindenesetre a nyelvi háttér erősen befolyásolta a pályaválasztásuk magyarországi irányultságát, s úgy gondolják, hogy a tanulmányaik végeztével a munkahely keresésben, a visszamenni, vagy maradni dilemma eldöntésében is meghatározó lesz.

Ami az utóbbit illeti, a jogász hallgató Magyarországon szeretne maradni, a többiek azonban otthon szeretnének boldogulni, bár még nem tudják, hogy sikerülni fog-e.

A védőnő jelölt a diplomával a kezében mindenképpen haza szeretne menni, otthon szeretné a pályáját elkezdeni, bár előre látja, hogy ez nehéz lesz a szakmájában, már csak azért is, mert Szerbiában nem alakították még ki a védőnői hálózatot, ami külön feladat lenne. Emellett, ha mégis kapna lehetőséget, az is probléma, hogy nincsenek az állások felsőfokú végzettséghez kötve az egészségügyben, középfokú végzettséggel el lehet helyezkedni, de a bér kevesebb. Ha a munkáltató teheti, inkább azt a jelöltet alkalmazza, akinek kevesebbet kell fizetni, bár ez nem csak az egészségügyben jellemző. Beszélgetőpartnerem viszont elég elszánt: „ha az ajtón nem engednek be, az ablakon próbálkozom, mindenképpen harcolni fogok, hogy otthon dolgozzam". A jogász hallgató mindenképpen Magyarországon akar karriert építeni, bár először csak tanulási céllal érkezett, mára letelepedett Szegeden, saját bevallása szerint már sokkal inkább ide kötődik, a szakmát itt ismerte meg, és a szerbiai joganyagot és a nyelvet sem ismeri úgy, hogy ott karriert kezdhessen.

A két most végzett andragógus hivatásnak, küldetésnek érzi a szerbiai felnőttképzésben való munkálkodást, hiszen ott épp csak elkezdődött ennek a területnek a fejlesztése a 2014-ben életbe lépett felnőttképzési törvény alapján. Egyikük doktori képzésre jelentkezik most, kutatási témaként is a szerbiai felnőttképzést választotta. „Mindenképpen szeretném az ottani állampolgárokat segíteni, részt venni a felnőttképzés fejlesztésében, amiben nagy hiányosságok tapasztalhatók. Még nem tudom részt tudok-e venni a doktori képzésben, és azt sem, hogy innen tudok többet segíteni, vagy ott, de mindenképpen az ottani embereknek szeretnék segíteni mindazzal, amit itt tanultam." – fejtette ki. Kolléganője egyelőre marad Szegeden, munkát ajánlottak neki a szakmájában, amit megélhetési okokból el is vállalt, de ezt csak átmenetnek tekinti. „Iszonyatos kettősség van bennem, én ugyan tudok szerbül, de nem tudom elképzelni, hogy szerbül dolgozzak, és szerbül készítsek pl. képzési programokat. Ugyanakkor nagyon szeretnék hazamenni, ott hasznos lenni, és tudom, mekkora szükség lenne ezen a területen képzett szakemberekre. A vajdasági magyar környezetemet is nagyon szeretem, ott kellene valamit magyarul kialakítani az ottani magyaroknak. De ha hazamegyek, mit csinálok? Egyelőre nem látom a lehetőségét, hogy ott elhelyezkedjem." Ez is egy nagy probléma, amit említenek, hogy

a munkahelykereséshez nincs információ, nincs segítség, nincs egy kialakult rendszer. Akik Szerbiában fejezik be a felsőfokú tanulmányaikat, azok is nehezen kapnak állást, és nekik még a diploma honosítását is le kell bonyolítani, bár ez a folyamat az utóbbi időben az új rendelkezések életbelépésével jelentősen egyszerűsödött,[3] de még mindig időigényes és a fordítás költséges. Ennek ellenére mindketten honosíttatni fogják a diplomáikat.

A bevezetőben már említettem, hogy kíváncsi voltam arra, hogy vannak-e a fókuszcsoportos interjú résztvevőinek elképzelései, megoldási javaslatai a megfogalmazott problémákkal kapcsolatban? A beszélgetés végén egy, az egész témakört átfogó „brainstorming" alakult ki, melynek során a partnereim felelősségteljes gondolkodásról, ráadásul az andragógusok komoly szakmai hozzáértésről tettek tanúbizonyságot, és sok kreatív ötlettel, javaslattal álltak elő. Befejezésül ezeket foglalom össze.

Több rendszerszintű változtatási javaslat hangzott el, amelyek nemcsak a vajdasági fiatalok szülőföldön tartását, illetve tanulmányaik után a hazatérését segítenék elő, hanem az egész régió, illetve egész Szerbia fejlődése szempontjából is igen fontosak lennének.

Mindenek előtt óriási problémát jelent, hogy Szerbia nem rendelkezik semmilyen képesítési keretrendszerrel, holott egy országos keretrendszer elősegíthetné a sokféle képesítés rendszerének áttekinthetőségét, figyelembe vehetné a munkaerőpiaci igényeket, lehetőséget biztosíthatna az egyénnek az életpálya megtervezéséhez, és meghatározhatná, hogy milyen állások betöltéséhez milyen képesítésre van szükség, ezzel csökkentené a munkavállalók kiszolgáltatottságát a bérek vonatkozásában is. A nemzeti képesítési keretrendszerek az átláthatóság és a tanulás támogatásának eszközeként jelennek meg mindenütt, segítséget nyújtanak a képesítések összefüggéseinek megértéséhez, a külső elvárások (pl. munkáltatók) szem előtt tartásához, de az élethosszig tartó tanulás során a továbblépéshez is. Arról nem is beszélve, hogy az Európai Unió tagállamai az utóbbi években összehangolták a nemzeti képesítési keretrendszereket, és az Európai Parlament és az Európa Tanács ajánlása alapján a tagországok önkéntesen létrehozták az Európai Képesítési Keretrendszert, ami az egyes országokban megszerzett végzettségek és képesítések megfeleltetését is elősegíti, s emellett új szemléletet, a tanulmányi eredmény, vagyis kimenet alapú képzés bevezetését is jelenti.[4]

Tekintve, hogy Szerbia csatlakozni kíván az Európai Unióhoz, mindenképpen szükség lenne a képesítési keretrendszer megalkotására. Ez hozzájárulhatna a másik

[3] Tudósítás: http://www.mnt.org.rs/oktatas/egyszerusodik-diplomahonositas.

[4] Részletesen a képesítési keretrendszerről lásd: http://www.oktatas.hu/LLL/kepesitesi_keretrendszer/mkkr/tortenet_es_eredmenyek/megszuletett_a_kepesitesek_kozos_nyelve.

rendszerszintű javaslat megvalósításához is, mégpedig az oktatási rendszer nyitottságának a növeléséhez, benne a felsőoktatás rendszerének átláthatóbbá tételéhez és modernizálásához is, ami szintén fontos elvárásként fogalmazódott meg a beszélgetés során. A modernizálás során szükség lenne a tananyag korszerűsítésére, a tanulási eredményekben való gondolkodásra, tehát hogy mire kell képesnek lennie a végzett hallgatóknak, milyen tudást kell megszerezniük, milyen kompetenciákkal kell rendelkezniük, hogy az adott szakmában a megfelelő attitűdökkel, felelősséggel és autonómiával tudják majd a munkájukat végezni. A modernizáció kiterjedhetne a papíralapú ügyintézés elektronikus kiváltására is, ami ugyan nem cél, hanem eszköz, de az átláthatóságot, a szabályok egységesítését, a jelenleg időnként kaotikus viszonyok megszüntetését nagyban elősegítené.

A felsőoktatás fejlesztésén belül a magyar nyelvű felsőoktatás terén is az átlátható szabályozást jelölték meg a legfontosabbnak, biztos lehessen abban a hallgató, hogy ha magyarul tanulja az adott kurzust, akkor magyarul is fog vizsgázni, pontosan mit kell tennie ennek érdekében stb. Az otthonmaradáshoz szükség lenne a szakok kínálatának bővítésére is. Tekintve, hogy ehhez nem feltétlenül áll rendelkezésre a megfelelő oktatói humán erőforrás (hiszen a korábbi generációk képzési lehetőségei még szűkösebbek voltak), érdemes lenne erősíteni és konkrét feladatokhoz kötni a kapcsolatokat a magyarországi intézményekkel, de ott helyben is a felsőoktatási intézmények között. Fontos lenne a hallgatói és az oktatói mobilitás erősítése oda-vissza a két ország között. Most, hogy a diplomahonosítás egyszerűbbé vált, akár a Szegedi Tudományegyetem, akár más magyarországi felsőoktatási intézmény szervezhetne kihelyezett képzéseket azokon a szakokon, amelyek nem érhetők el Szerbiában magyar nyelven, ezzel bővítve a kínálatot. Nem feltétlenül szükséges minden képzésfajtához külön intézményt létesíteni, elegendő lenne a meglévők profiljának bővítése akár ilyen módon is. Mindez természetesen nem jelenthet elzárkózást a többségi népességgel szemben, sőt növelni kellene a nyitottságot, kihasználni a multikulturális közeg adta lehetőségeket gazdasági és kulturális téren egyaránt. Ehhez a legfontosabb út a szerb nyelvoktatás fejlesztése a felsőoktatásban is, de a közoktatás különböző szintjein is átfogó reformokra, a tankönyvek és a tananyagok korszerűsítésére lenne szükség, ami elsősorban a kommunikáció alapú, és az életkori sajátosságokhoz igazodó nyelvoktatás megvalósítását jelenthetné.

A szülőföldön maradás támogatásának fontos eszközeként erősíteni kellene a pályaorientációt, a pályaválasztási tanácsadás rendszerét kialakítva. Már az általános iskolában kellene a középiskolák felé motiválni a fiatalokat, illetve a középiskolások számára is fontos lenne egy olyan mentori hálózat kialakítása, mely segít megtalálni a céloknak megfelelő lehetőségeket. Ez pedig már előrevetíti a munkaerőpiacon való megfelelés esélyét is. Mivel a legnagyobb problémát ezen a területen is a megfelelő orientáció és az információ hiánya okozza, fontos lenne a munkaügyi központok

rendszerének korszerűsítése, felnőttképzési szakemberek bevonásával. Léteznek ugyan munkaügyi központok Szerbiában, ezeknek a szerepe azonban csak formalitás. Egy éven keresztül rendszeresen jelentkezni kell ugyan a nyilvántartottaknak, amit ők meg is tesznek, mert kötelező, de az egésznek a nyilvántartáson kívül más szerepe nincs. A beszélgetőpartnereim ismeretségi körében senki nincs, aki ezeknek a központoknak a segítségével talált volna új állást, ami nem is csoda, hiszen nincsenek kapcsolatban a cégekkel, intézményekkel, nem vezetnek nyilvántartást arról, hogy hol, milyen munkaerőre van szükség, nem hirdetnek képzéseket, esetleg a szükségleteknek megfelelő átképzéseket, szakmai képzéseket. Általában az a jellemző, hogy a munkát keresők még egy önéletrajzot sem tudnak megírni, még ebben sem tudnak semmilyen segítséget nyújtani. Ezért lenne érdemes egy információs rendszert létrehozni a munkaerőpiaci kereslettel, képzéseket szervezni, tanfolyamokat, ahol pl. legalább azt meg tudnák tanulni az érintettek, hogy a munkahelykereséshez milyen kompetenciákat kell megszerezniük, arról nem is beszélve, hogy a piaci igényeknek megfelelő képzéseket lehetne szervezni.

Felmerült az is, hogy a javaslatok előkészítéséhez érdemes lenne egy olyan kutatócsoportot létrehozni, amely egyrészt a magyar nyelvű felsőoktatás fejlesztését, másrészt a munkaerőpiaci igényeknek megfelelő képzésfejlesztések tudományos igényű megalapozását végezhetné el.

Természetesen mindannyian tisztában vagyunk vele, hogy a megfogalmazott javaslatok nem fognak varázsütésre megvalósulni, valamint azzal is, hogy az illetékesek nagy része tisztában van a problémákkal, és persze komoly anyagi erőforrásokra is szükség van mindehhez. Ugyanakkor számomra fontos eredménye ennek a fókuszcsoportos interjúnak az is, hogy a résztvevők szerint életbevágó, hogy minél több fórumon megfogalmazódjanak ezek az igények, és a fejlesztés szükségességét minden lehetséges módon hangsúlyozzák, mert ezek megvalósításával hozzá lehetne járulni a magyar fiatalok szülőföldön maradásához, és addig kellene elkezdeni, amíg még nem késő.

IRODALOM

Gábrity Molnár Irén. 2012. A magyar nyelvű (felső)oktatás helyzete és esélyei a Vajdaságban. *Társadalmi Együttélés* (1): 1–14.

Gábrity Molnár Irén. 2013. A magyar nyelvű felsőoktatás és a munkaerőpiac a Vajdaságban. In *Felsőoktatás és munkaerőpiac – Eszményektől a kompetenciák felé*, szerk. Darvai Tibor. 229–240. Szeged: SETUP – Belvedere Meridionale.

Gábrity Molnár Irén. 2016. A szakképzettségi szerkezet alakulása multikulturális és határmenti régióban. In *Sodrásban: képzések, kutatások*, szerk. Sütő Erika–

Szirmai Éva–Újvári Edit. 109–128. Szeged: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
Szűcs Norbert–T. Molnár Gizella. 2009. Pillanatfelvétel – az andragógia BA képzés első 3 évéről. *Kultúra és Közösség* 13 (2): 21–25.
Takács Zoltán. 2013. *Felsőoktatási határ/helyzetek.* Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.
Takács Zoltán–Kincses Áron. 2013. Vajdasági hallgatók Magyarországon. *Területi Statisztika* 53 (3): 253–270.

Internetes források:
http://www.oktatas.hu/LLL/kepesitesi_keretrendszer/mkkr/tortenet_es_eredmenyek/megszuletett_a_kepesitesek_kozos_nyelve
http://www.mnt.org.rs/oktatas/egyszerusodik-diplomahonositas
http://piackutatas.blogspot.hu/2012/06/felmeres-nyelvtudasrol-az-eu-ban.html

Summary

Gizella T. Molnár:
Students from Vojvodina at the University of Szeged

It might even be commonplace to state that educational attainment greatly influences individuals' chances in the labour market, and therefore their pursuit of well-being in their home country. This is especially true for minority groups, e.g. for Hungarians in neighbouring countries, where the opportunities to participate in multilingual educational programs are limited. Consequently, many young Hungarians growing up outside of Hungary attend Hungarian higher education institutions and attain degrees there. However, this also results in the fact that many of them do not return to Serbia, but choose to remain in Hungary, or immigrate to other EU countries, along with their degrees and professional skills. This study examines the educational motivations, career aims and opportunities of Hungarian students from Vojvodina at the University of Szeged through summarizing the results of primary research conducted in the topic, including personal interviews and focus group discussions.

A VAJDASÁGI DOKTORANDUSZOK ÉS FIATAL KUTATÓK ELÉGEDETTSÉGE AZ ÚJVIDÉKI EGYETEM DOKTORI KÉPZÉSÉVEL

Szlávicz Ágnes – Grabovac Beáta

BEVEZETŐ

Egy térség fejlődése, lakosainak boldogulása, jövője nagymértékben az értelmiségi réteg tevékenységétől, elhivatottságától függ. A tudományos kutatók és a tudományok doktora címmel rendelkezők világszerte a legértékesebb humán tőkét testesítik meg. Többek között Vittorio (2015) is kiemeli a doktori képzés fontosságát, azt, hogy a doktoranduszok a társadalom számára különös értékkel bírnak, kihatnak a tudományterületük fejlődésére, de emellett a tudományos életen kívül is jelentős hatásuk van, hozzájárulnak az innovációk létrejöttéhez és elterjedéséhez, valamint a termelékenység növeléséhez is. A tudományos kutatók kompetenciái jelentős mértékben meghatározzák egy nemzet tudományos előmenetelét, valamint az adott állam felsőoktatási rendszerének minőségét.

Jelen tanulmány célja, hogy a rendelkezésre álló hazai és nemzetközi szakirodalom alapján rávilágítson azon tényezőkre, amelyek meghatározzák a doktori képzés minőségét és a végzett PhD-hallgatók elhelyezkedési lehetőségeit. Az empirikus kutatás az Újvidéki Egyetem doktoranduszainak ez irányú meglátásait térképezi fel. A kapott adatok alapot képezhetnek az Újvidéki Egyetem karain folyó doktori képzés fejlesztéséhez.

1. A DOKTORI KÉPZÉS AKTUÁLIS TENDENCIÁI

Manapság a felsőoktatás expanziójának vagyunk tanúi. A doktori képzés egyre több fiatal diplomás számára jelent vonzó karrierlehetőséget. A mai hallgatók azonban nagymértékben különböznek azon hallgatóktól, akik az ún. Bologna-rendszer előtt szereztek doktori fokozatot. A jelenlegi PhD-hallgatók általában fiatalabbak, a doktori képzést azonnal az egyetemi képzés után megkezdik, nem rendelkeznek munkatapasztalattal. Legtöbbjük nem titkolt célja, hogy a doktori cím megszerzése után (vagy már előbb) a felsőoktatásban helyezkedjen el. A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy az egyetemi karokon nem tud elhelyezkedni minden oda vágyó frissen végzett doktor. Ezért nagyon fontos lenne, hogy a doktori képzés során a PhD-hallgatók olyan kompetenciákat is elsajátítsanak, amelyeket az akadémiai szférán kívül is használhatnak, amik segítik őket a közszférában vagy a gazdaságban való sikeres munkavállalásban.

A jelenlegi helyzetben az egyetemek számos, a doktori tanulmányokat érintő kihívással szembesülnek. A fő kihívás a doktori képzés minőségéhez, a doktori programok és a PhD-hallgatók számának ugrásszerű növekedéséhez köthető. A mai doktoranduszok többsége az Y generáció tagja, más értékrendet és viselkedési módot képvisel, mint a bolognai rendszer előtt végzett, többségében X generációs PhD-hallgató. A doktori címet szerzettek elhelyezkedési nehézségei az egyetemeket is érintik, hiszen számukra is fontos, hogy a frissen végzett PhD-hallgatók a munkaerőpiacon keresett és megbecsült kompetenciákkal rendelkezzenek. Az említett kihívásokkal szinte minden állam, minden PhD-stúdiumot szervező egyetem szembesül. Mivel a doktori képzés komoly követelményeket támaszt nemcsak a hallgatók, a tanáraik, az intézmények, de a finanszírozást biztosító állam felé is, fontos követni a doktori képzéssel kapcsolatos új trendeket, kihívásokat és folyamatosan javítani a doktori tanulmányok színvonalát és a PhD-hallgatók és a társadalom elvárásainak megfelelően alakítani őket.

A vajdasági magyarság számára az értelmiségi réteg, azon belül a tudományos utánpótlás kinevelése kulcsfontosságú. A doktoranduszok elégedettsége a doktori képzéssel, majd a fokozatszerzést követő elhelyezkedési lehetőségekkel, szülőföldi boldogulási lehetőségeikkel meghatározó szempont az itthon maradás, elvándorlás kérdésének megítélésében. A doktori fokozattal rendelkező fiatal csúcsértelmiségi réteg emigrációja a kisebbségi közösség hosszú távú megmaradását veszélyeztetheti. Ezért is fontos figyelemmel kísérni attitűdjeiket, elégedettségüket és a lehetőségekhez mérten az elhivatottságukat növelő lépéseket foganatosítani.

2. A DOKTORI KÉPZÉS LEGFONTOSABB KIHÍVÁSAI

A doktori képzések legfőbb kihívásait – amelyek kihatnak a legfontosabb érintettekre: az egyetemekre, amelyek kialakítják és megvalósítják őket; az egyetemi tanárokra, akik előadóként és témavezetőként is fontos szerepet töltenek be; a PhD-hallgatókra a tanulmányaik során, valamint később, a megszerzett kompetenciák felhasználása során; és a társadalom egészére, amely a legmagasabb szintű képzés pénzügyi alapjait biztosítja; – a szakirodalom alapján három csoportba oszthatjuk. Ezek: a doktori képzés minősége, különbözősége és expanziója; a PhD-hallgatók demográfiai jellemzői és motivációja; a végzett PhD-hallgatók elhelyezkedési lehetőségei.

2.1. A doktori tanulmányok minősége, különbözősége és expanziója

A doktori képzés minőségével kapcsolatban Porter és Phelps (2014) kifejti, hogy az állami felsőoktatási intézményeknek olyan képzést kell nyújtani, hogy a végzett hallgatók jelentősen hozzájáruljanak a társadalom jólétéhez. Porter és Phelps (2014)

kanadai kutatási eredményekre támaszkodva a doktori képzés lehetséges problémáit veszi górcső alá. A legnagyobb problémát abban látják, hogy a doktori képzés a PhD-hallgatókat csupán az akadémiai karrierre készíti fel, s nem járulnak hozzá azon képességeik fejlesztéséhez, amelyek az egyetemeken és kutatóintézeteken kívüli munkavállalást szolgálnák. A kutatási témák legtöbbször túl specifikusak, szűkre szabottak, elvontak és nincsenek közvetlen kapcsolatban a gyakorlattal, a gazdasági vagy társadalmi helyzettel. Az észak-amerikai doktoranduszok azt is kiemelték, hogy kevés tapasztalattal rendelkeznek a csapatmunka terén, és nincs elegendő tapasztalatuk a tudományos projektumok menedzseléséhez.

Az Európai Doktoranduszok és Fiatal Kutatók Tanácsának kutatásai (Gülay et al. 2011) rámutatnak arra, hogy az Egységes Európai Felsőoktatási Térségben jelentős különbségek vannak a doktori képzés tartalmát, felépítését, a hallgatókkal szembeni elvárásokat, a megszerzett tudást és készségeket, valamint a finanszírozás módját illetően. Az Európai Unión belül nincs a doktori képzésre vonatkozó egységes szabályrendszer, az egyetemek különböző elvárásokat fogalmazhatnak meg a PhD-hallgatóktól elvárt követelményeket illetően. A doktori képzések különbsége könnyen felvetheti a tanulmányok során megszerzett kompetenciák minőségének kérdését is. A tudományok doktorai által megszerzett kompetenciákra vonatkozó egységes standardok hiánya jelentős mértékben megnehezíti az elhelyezkedésüket is, hiszen az egyetemeken kívüli lehetséges munkaadók sem ismerik pontosan az egyes doktori képzések sajátosságait és értékeit.

Parada és Peacock (2015) a felsőoktatási rendszer, s azon belül a doktori képzések expanziójára hívja fel a figyelmet. Kiemelik, hogy az Eurostat adatai alapján 2011-ben az Európai Unió 27 tagállamában összesen 750 000 doktorjelöltet tartottak számon, ami az előző évtizedhez képest 60%-os növekedést tükröz. Az OECD államokban a doktori fokozatot szerző egyének száma 38%-kal nőtt.

A doktori képzésben résztvevők impozáns száma, valamint az a tény, hogy csak mintegy 50%-uk helyezkedhet el az akadémiai szférában, a tudományok doktorainak újfajta karrierútjaira irányítja a figyelmet. Felvetődik az a kérdés is, hogy vajon a doktori képzés során a hallgatók szereznek-e olyan tudást és készségeket, amelyek az akadémiai szférán kívüli elhelyezkedésüket tennék lehetővé. Vajon a munkaerőpiac megérti-e és értékeli-e a tudományok doktorainak tudását?

A több mint 400 szerbiai doktorandusz körében 2014-ben végzett felmérés tanulsága szerint (Doktoranti Srbije 2015) Szerbiában is jelentős gondot okoz a doktori képzések különbözősége. A megkérdezettek meglátása szerint nincs elegendő egyetemi tanár, aki felvállalhatná a doktoranduszok mentorálását, a doktori képzések szintje aránylag alacsony és a finanszírozás is gyakran okoz gondot.

Papp és munkatársai (2014) az ARANYMETSZÉS 2013 elnevezésű, az Magyar Tudományos Akadémia által támogatott kutatás eredményeire hivatkozva, ami 1100 külhoni doktoranduszt célzott meg, kiemelik, hogy a doktori tanulmányok minőségét – a doktoranduszok véleménye alapján – a megszerzett tudás, a szakmai készségek és a kiépített szakmai ismeretségi kör határozza meg.

Mindezek alapján fontos a doktori képzések komplexebb áttekintése, szabályozása és a megszerzett kompetenciák definiálása. A doktoranduszok, a potenciális munkaadók és a társadalom is elvárja, hogy a doktori képzés során a PhD-hallgatók a szűk tudományterületükhöz kapcsolódó ismeretanyagon kívül olyan készségeket is elsajátítsanak, amelyek a gyakorlati életbe való bekapcsolódásukat segítik, a kutatási témájuk kiválasztása, annak megvalósítása és az eredmények alkalmazása során is.

2.2. A doktoranduszok demográfiai jellemzői és főbb mozgatóerői

Az Európai Doktoranduszok és Fiatal Kutatók Tanácsa által végzett kutatás (Gülay et al. 2011) rámutat arra, hogy az Európai Unióban a doktoranduszok 2/3-a nappali hallgató, nincs munkaviszonyban és a doktori képzésre való jelentkezés előtt sem szerzett komolyabb munkahelyi tapasztalatot. A legtöbb doktorandusz fiatal, 80%-uk 26 és 35 év közötti, élettársi kapcsolatban él, gyermek nélkül. Legtöbbjük a doktori fokozat megszerzése után valamely felsőoktatási intézményben vagy kutatóintézetben szeretne elhelyezkedni.

A doktori képzést folytató egyetemeknek tisztában kell lenni a doktoranduszok többségét alkotó Y generáció (az 1980 és 2000 között született fiatalok) sajátos igényeivel, viselkedési normáival is. A fiatalok is megtapasztalják a doktori képzésben rájuk nehezedő nyomást, egyre növekvő publikálási elvárásokat, mégis az Y generáció tagjait merítik ki legkevésbé ezen elvárások. Kutatásaikban leginkább az interneten, valamint a közösségi hálón elérhető forrásokra támaszkodnak, jobban szeretnek otthonról dolgozni, de nagyon fontos számukra a mentoruk személyes támogatása is. A fiatal doktoranduszok többsége elégedetlen a doktori képzés során megtapasztalt általános hozzáállással, hiányzik nekik a kutatási területükhöz igazodó sajátos támogatás és oktatás. A témavezetőjüktől elvárják, hogy a kutatási terület szaktekintélye legyen, de ugyanakkor rendelkezzen a tudományos utánpótlás kineveléséhez szükséges interperszonális készségekkel is. Általában, az Y generációs doktoranduszok kritikusabbak és kevésbe elégedettek, mint idősebb társaik voltak.

Az Európai Doktoranduszok és Fiatal Kutatók Tanácsa (EURODOC) kiemeli az új doktorandusz generáció elvárásainak való megfelelés fontosságát, de ugyanakkor az európai doktori képzés hagyományainak és értékeinek ápolását is hangsúlyozzák. Az EURODOC (Gülay et al. 2011) kutatás az Európai Unió doktoranduszainak ala-

csony mértékű mobilitására is ráirányította a figyelmet. Fő kiváltó okként a pénzügyi források szűkösségét és a túl összetett pályázási rendszert jelölték meg. Annak érdekében, hogy az európai doktoranduszok nagyobb része vegyen részt különböző csereprogramokban a doktori képzések átláthatóságát is növelni kellene.

Papp és munkatársai, a Kárpát-medence magyar ajkú doktoranduszainak körében végzett felmérése alapján (ARANYMETSZÉS 2013) a doktoranduszok kettős motivációjára hívják fel a figyelmet. A régió doktoranduszainak körében a szakmai érdeklődés és a tudományos karrier mellett a hallgatói státus meghosszabbításának lehetősége is nagy jelentőséggel bír. A munkatapasztalat hiánya nem csak egyéni karrierútjukat befolyásolja, de kihat a doktori képzés tartalmára, valamint a felsőoktatási rendszer egészére is. Papp és Csata (2013) kiemelik, hogy a Kárpát-medencében a doktoranduszok többsége a szakmai érdeklődés, a karrierfejlesztés lehetősége, az egzisztenciális tényezők vagy a munkaadó elvárásai alapján dönt a doktori képzésre való jelentkezésről. A doktori iskola kiválasztása során döntő jelentőséggel a szakmai érdeklődés és a doktori iskola hírneve bír, de emellett az is fontos, hogy a jelölt hol fejezte be az egyetemi tanulmányait. Elégedettségük a témavezetővel való együttműködéstől, a karrierfejlesztési lehetőségektől, a szakmai együttműködési lehetőségektől, közös kutatási és publikálási projektumoktól függ.

A vajdasági magyar doktoranduszok és fiatal kutatók motivációját vizsgálva, az ARANYMETSZÉS 2013 elnevezésű kutatás 102 vajdasági megkérdezettjének válasza alapján Ágyas, Novák és Rózsa (2014) kifejti, hogy kutatás vajdasági magyar adatközlőinek 65%-a Magyarországon folytatja a doktori tanulmányait. A szülőföldi doktori képzésben résztvevők számára az Újvidéki Egyetem jelenti az alma matert, hiszen a Belgrádi Egyetem karain a vajdasági magyarok csupán elenyésző része tanul. A vajdasági magyarok körében is megfigyelhető a doktoranduszok számának növekedése. Demográfiai jellemzőik hasonlóak az európai kollégáikéhoz: többségük szintén fiatal, általában 25 és 35 életév közötti, egyedül él, és nincs gyermeke. Ezen réteg is a szakmai-tudományos szempontok alapján döntötte el, hogy doktori képzésre jelentkezik. A későbbi munkavállalás szempontjai közepesen fontos tényezőnek, míg a környezet elvárásainak való megfelelés a legkevésbé fontos döntési kritériumnak bizonyult. A doktori képzés minőségével csupán a Szerbiában tanuló vajdasági magyar doktoranduszok 46%-a elégedett. Elégedetlenségük leginkább a doktori képzés tartalmához, a tanárok hozzáállásához, a kutatási projektumok hiányához köthető. Vágyott karrierútként az egyetemi tanári hivatást jelölték meg.

2.3. A doktoranduszok elhelyezkedési lehetőségei

Annak ellenére, hogy a kutatási adatok (Gülay et al. 2011; Vittorio 2015) azt mutatják, hogy a végzett PhD-hallgatók csupán 50%-a tud elhelyezkedni az akadémiai szférában, a doktori iskolák többsége a hallgatókat csupán az egyetemi karrierre készíti fel. A téma szakértői szerint a doktori képzésnek a PhD-hallgatókat az egyetemi és az egyetemen kívüli karrierre is fel kell készítenie, olyan tudást és készségeket kell biztosítani, amelyek lehetővé teszik, hogy a frissen végzett tudományok doktorai az akadémia szférában, de a közigazgatásban és a vállalati szférában is sikeresek lehessenek. Nagyon fontos, hogy az egyes doktori iskolák világosan kijelöljék a végzett hallgatók lehetséges karrierútjait. Vittorio (2015) megoldásként a gazdasági egyetemeken jelöli meg, ahol a doktori képzés során a doktoranduszok konkrét ipari problémák megoldásain dolgozhatnak.

A Kárpát-medencei ARANYMETSZÉS 2013 kutatási eredményei alapján Papp és Csata (2013) kiemeli, hogy az itteni doktoranduszok a tudományos fokozat megszerzése után legtöbbször az akadémiai szférán belül maradnak. Az idézett kutatók szerint ez a magatartás több okra is visszavezethető. Elsőként a doktori képzések sajátosságait emelik ki, amelyek a doktoranduszokat csupán a felsőoktatási és kutatási területre készítik fel. Emellett, a régió nagyvállalatai, de a kutatási-fejlesztési tevékenységet folytató multinacionális vállalatok sem tartanak igényt a tudományok doktoraira, mivel úgy vélik, hogy tudásuk csupán elméleti jellegű és csak az akadémiai elit számára mérvadó.

A szerbiai doktoranduszok körében végzett felmérés (Doktoranti Srbije 2015) eredményei komoly gondokra mutatnak rá hazánk legértékesebb humán erőforrásának kiaknázása terén. A megkérdezett több mint 400 doktoranduszok fele ugyanis nincs munkaviszonyban, és meglátása szerint nehezen is tud majd elhelyezkedni. Többségük szerint a fiatal értelmiségi, kutatói réteg számára Szerbiában nincs jövő, 36%-uk komolyan tervezi, hogy elhagyja az országot és szaktudását máshol kamatoztatja.

Ágyas, Novák és Rózsa (2014) az ARANYMETSZÉS 2013 elnevezésű kutatás keretében 102 vajdasági magyar doktorandusz lekérdezésével zajlott felmérése ugyancsak rámutat a végzett PhD-hallgatók elhelyezkedési nehézségeire, különösen azok körében, akik a doktori képzést külföldön végezték, hiszen gyakran nem rendelkeznek megfelelő szerbiai kapcsolatrendszerrel. Nehezítő körülményt jelent az is, hogy a fiatalok szerint egyes vajdasági felsőoktatási intézményekbe szinte lehetetlen bejutni, főleg megfelelő tudományos, szakmai beágyazódás nélkül. Emellett, a kutatóintézetek hiánya is szűkíti a szülőföldön boldogulást kereső fiatal doktorok elhelyezkedési lehetőségeit. Azonban így is a megkérdezett munkaviszonyban levő doktoranduszok és fiatal kutatók több mint 70%-a Szerbiában van munkaviszonyban. Ez talán azzal is magyarázható, hogy relatíve biztos munkahely hiányában a vajdasági magyar fiatalok többsége nem is meri felvállalni a doktori képzéssel járó mindennemű befektetést.

Takács és Gábrity Molnár (2012), valamint Takács (2014) publikációiban ismertetett, a Regionális Tudományi Társaság pályázati forrásaiból 2011-ben megvalósított, fókuszcsoportos beszélgetés módszerével végzett kutatás is arra mutat rá, hogy a vajdasági magyar doktoranduszok és fiatal tudományos kutatók nehéznek ítélik meg hazai helyzetüket, szűkösnek találják a szülőföldi elhelyezkedési és boldogulási lehetőségeiket. Többségük Vajdaságban nem talált megfelelő munkalehetőséget, egy részük csak projekt alapú kutatásokban vesz részt. A hazai szakmai kapcsolatrendszerük szegényes, de nemzetközi kapcsolatokkal sem nagyon rendelkeznek, külföldi konferenciákon is csak elvétve vesznek részt. A munkavállalás során kifejezetten fontosnak ítélik meg a mentoruk segítségét, ajánlásait. A munkaviszonyban levők azonban jónak tartják anyagi helyzetüket, a szerbiai átlagnál jóval magasabb fizetésekkel rendelkeznek. A vizsgálatból kiderült, hogy a fiatal kutatók helyzetét nagyban meghatározza a tudományterületük, annak munkaerőpiaci hasznosíthatósága.

A témával foglalkozó szerzők többsége kiemeli, hogy a végzett doktoranduszok elhelyezkedési nehézségei, a világos karrierutak hiánya, a fiatal kutatók tudásának nem megfelelő felhasználása nagyon negatívan érinti a fiatal kutatókat és tudományterületüket is, hiszen csaknem ellehetetleníti az új tudományos eredmények elterjedését, alkalmazását. Ez a doktori képzést finanszírozó társadalom számára is hatalmas gondot jelent.

Annak érdekében, hogy a doktoranduszokat jobban felkészítsék az akadémiai karrierre, valamint a közszférában és az üzleti életben való helytállásra, Porter és Phelps (2014) kutatási eredményeik alapján a következő készségek elsajátítását tartják fontosnak: menedzseri készségek, interperszonális készségek, vállalkozási készségek.

A Doktori képzés Szerbiában című kiadvány (2014) szerzői kiemelik, hogy az európai tapasztalatok alapján az egyetemek fontos szerepet játszhatnak abban, hogy a doktoranduszok olyan ún. „soft" készségeit fejlesszék, amelyeknek az akadémiai szférán kívül is hasznát vehetik. Kiemelték a kommunikációs készségek, a vezetői készségek, a kutatói készségek fontosságát. Emellett azt is javasolják, hogy az egyetemek fordítsanak nagyobb hangsúlyt a végzett doktoranduszok karrierútjának támogatására, segítsenek a potenciális munkalehetőségek felkutatásában. Az egyetemek új szerepkörének nehézsége, kihívása abban rejlik, hogy mindez természetesen nemcsak tőlük függ, hanem a közszféra és az üzleti élet szereplőinek nyitottságától is. Jelentős szemléletváltásra is szükség van, a doktori képzésről a figyelmet az egyes doktoranduszok felé kell fordítani és kutatási területüknek, kompetenciáiknak megfelelő támogatást kell számukra biztosítani a doktori képzés során, valamint később, a tudományos fokozat megszerzését követően, a tudásuk hasznosításának legmegfelelőbb formáinak felkutatásában.

Csak ezen változtatások után várható, hogy a doktori fokozattal rendelkező fiatalok birtokában lesznek annak a tudásnak, készségnek és „tudatállapotnak", hogy tudományos munkájukkal ne csak az akadémiai szféra, de a társadalom egészének fejlődéséhez is hozzájáruljanak. A vajdasági magyarság számára pedig a tudományos utánpótlást, az értelmiség elit rétegét, a jövő értelmiség képzésének zálogát jelentő, magyar nyelven is oktató és publikáló egyetemi tanárok és tudományos kutatók a szülőföldjükön maradjanak.

3. A VAJDASÁGI DOKTORANDUSZOK ÉS FIATAL KUTATÓK ELÉGEDETTSÉGE A KÉPZÉSÜKKEL

3.1. Kutatási módszer

A szakirodalom és a doktori stúdiumokra a szűkebb és a tágabb környezetből ható legfontosabb tényezők áttekintése alapján, körvonalazódott a kutatás témája, amely az Újvidéki Egyetem doktori képzésének versenyképességét és nemzetköziségét vizsgálta. A pilot kutatás célja feltérképezni azt, hogy a doktoranduszok és a fiatal doktori titulussal rendelkezők mennyire elégedettek a doktori képzés versenyképességének és nemzetköziségének különböző aspektusaival, valamint a doktori fokozattal rendelkezők elhelyezkedési lehetőségeivel. Fontos kiemelni, hogy a kutatás nem értékelte az Újvidéki Egyetem doktori stúdiumainak objektív elemeit, sem a minőséggel, versenyképességgel, nemzetközi együttműködéssel, valamint a doktori fokozattal rendelkező személyek foglalkoztatottságával kapcsolatos tényállást, hanem a kutatásban részt vevő személyek attitűdjeit vizsgáltuk e témakörrel kapcsolatban.

Az empirikus kutatásban kiemelt figyelmet szenteltünk az Újvidéki Egyetem doktoranduszainak következő attitűdjeire:

- az Újvidéki Egyetem doktori stúdiumainak versenyképessége – azon összesített osztályzat alapján, amelyet a résztvevők a doktori képzés minőségére, a mentorral való együttműködésre, a képzés tartalmára, a doktoranduszok kutatásokba való bekapcsolására, a doktoranduszok tanításba való bevonására, a kutatási téma jelentőségére (a doktori disszertáció témájára) és a versenyképességgel kapcsolatos esetleges nehézségekre adtak
- az Újvidéki Egyetem doktori stúdiumainak nemzetközisége – ez a doktoranduszok számára elérhető mobilitási programokra, a külföldi tanulmányutak finanszírozási lehetőségeire, a külföldi partnerekkel kialakított intézményi és egyéni együttműködés szintjére, valamint a nemzetköziesítés lehetséges akadályaival kapcsolatos attitűdök feltérképezésére irányult

– az Újvidéki Egyetem végzett doktoranduszainak foglalkoztatása – ez a téma a következőket foglalta magába: a doktoranduszok a doktori képzés elkezdése előtti elhelyezkedési tervei, megvalósítási lehetőségei, a felsőoktatási szférán kívüli elhelyezkedés elfogadása, a megszerzett kompetenciák értékelése a felsőoktatási szférában, a felsőoktatáson kívüli elhelyezkedési készségek szintje, az egyetem, valamint a mentor segítsége a felsőoktatáson kívüli karrier kiépítése szempontjából (a disszertáció munkaerőpiaci értéke és a munkavállalás során fellépő esetleges nehézségek)

Az empirikus kutatás módszereként kérdőíves felmérést alkalmaztunk. A függő változókat a résztvevők versenyképességgel, a nemzetköziséggel és a munkavállalással kapcsolatos attitűdjei képezték. A független változók közé a résztvevők demográfiai adatai (nem, kor, családi állapot, foglalkoztatottság), valamint olyan kérdések kerültek, amelyek a hallgatói státusra és a szakmai profilra vonatkoztak. A kutatást online kérdőív segítségével végeztük el, a Google Form program segítségével. A potenciális résztvevők csoportját jelenlegi doktoranduszok és fiatal kutatók alkották, akik doktori titulusukat az elmúlt öt évben szerezték meg az Újvidéki Egyetemen. A kutatást 2016 áprilisában valósítottuk meg.

A végső mintába 72 személy került. A doktori képzés versenyképességével és nemzetköziségével való elégedettség értékeléséhez, valamint a doktoranduszok foglalkoztatottságára irányuló kérdéseknél ötfokú Likert-skálát használtunk. Az 1-es érték a résztvevők teljes elégedetlenségét jelölte, míg az 5-ös érték teljes elégedettséget jelentett az értékelt aspektust illetően.

Az eredmények elemzésekor külön hangsúlyt fektettünk a megkérdezettek hallgatói státusának és tudományos profiljának bemutatására, valamint arra, hogy megismerjük az Újvidéki Egyetem jelenlegi és egykori doktoranduszainak véleményét az alma materük doktori képzéseinek versenyképességével és nemzetköziségével, valamint a doktori fokozatot szerzett fiatalok foglalkoztatottságával kapcsolatosan.

3.2. A résztvevők demográfiai profilja

A következő rész a megkérdezettek demográfiai jellemzőit ismerteti. A kérdőívet kitöltők többsége (55%) nő volt, a többiek férfiak (45%). A kor szerinti megoszlás a következőképpen alakult: a résztvevők többsége (53%) a 30 és 35 év közötti kategóriába tartozott, míg csaknem 1/4-ük a 23 és 29 év közötti korcsoportba sorolható. 40 évnél idősebb 8%-uk, míg 15%-uk 36 és 40 év közötti. A megkérdezettek nagy része már nem a szüleivel él: 1/3-uk saját családot alapított és partnerével, valamint gyermekeivel, 26% partnerével, míg 23% egyedül él. 13%-uk még mindig a szüleiknél lakik. Az elhelyezkedést illetően a kapott adatokból megállapítható, hogy a válaszadók túlnyomó többsége (93%) már munkaviszonyban van.

A résztvevők mintegy fele (52%) az Újvidéki Egyetemen, míg hozzávetőlegesen 1/10-ük más szerbiai felsőoktatási intézményben dolgozik. A többi adat arra mutat rá, hogy a résztvevők 1/3-a a felsőoktatáson kívül kapott munkát: 18%-uk az állami szférában, míg 11%-uk a magán szférában. Az Újvidéki Egyetem doktoranduszainak 5%-a külföldön dolgozik. A megkérdezettek 53%-a átlag feletti fizetéssel rendelkezik, 37%-uk átlagossal, míg 10%-uk átlag alattival. A kapott adatok alapján megállapítható, hogy a kutatásban részt vevő doktoranduszok és doktori fokozattal rendelkező fiatalok pénzügyi helyzete kielégítő, hiszen többségük a szerbiai átlagnál magasabb fizetést biztosító munkahelyen dolgozik.

3.3. A kutatás eredménye

Az eredmények elemzésekor külön hangsúlyt fektettünk a megkérdezettek hallgatói státusának és tudományos profiljának bemutatására, valamint arra, hogy megismerjük az Újvidéki Egyetem jelenlegi és egykori doktoranduszainak véleményét az alma materük doktori képzéseinek versenyképességével és nemzetköziségével, valamint a doktori fokozatot szerzett fiatalok foglalkoztatottságával kapcsolatban.

3.3.1. A résztvevők hallgatói státusa és tudományos profilja

A 1. táblázat a vajdasági fiatalok jelenlegi hallgatói státusával kapcsolatos adatokat mutatja be.

1. táblázat. A megkérdezettek jelenlegi státusa a doktori képzés keretében

Státus	**Válaszadók aránya (%)**
Megvédte a doktori disszertációt	34
Vizsgázik a doktori képzés keretein belül	32
Írja a doktori disszertációt	27
A doktori disszertáció védésére vár	7

A megkérdezettek mintegy 2/3-a (66%) aktív hallgatói státussal rendelkező doktoranduszok, akik jelenleg is vizsgáznak, a disszertációjukon dolgoznak, vagy annak megvédésére várnak. A megkérdezettek 1/3-a védte már meg értekezését és doktori titulussal rendelkezik. A következő táblázatban (2. táblázat) az látható, hogy kik mely intézményben végzik/végezték doktori tanulmányaikat.

2. táblázat. A megkérdezettek megoszlása a doktori képzés intézménye szerint

A doktori képzés intézménye	**Válaszadók aránya (%)**
Újvidéki Egyetem	90
Külföldi egyetem – EU-s ország	8
Más szerbiai egyetem	1
Külföldi egyetem – EU-n kívüli	1

A kutatásban részt vevő fiatalok túlnyomó többsége az Újvidéki Egyetem valamely doktori iskolájának (volt) hallgatója, míg kevesebb, mint 10%-uk más, az Európai Unión belüli intézmény doktorandusza. Ők azért kerültek be a kutatásba, mert annak ellenére, hogy nem az Újvidéki Egyetem doktori képzésére járnak, az utóbbi munkatársaként megfelelő rálátásuk van a hazai doktori képzés minőségére és nemzetköziségére. A 3. táblázat azt mutatja, hogy a résztvevők mely időszakban kezdték meg a doktori tanulmányaikat: a PhD-program, illetve a bolognai rendszer bevezetését megelőzően vagy azután.

3. táblázat. A doktori stúdiumok megkezdésének időpontja

A doktori stúdiumok megkezdésének időpontja	**Válaszadók aránya (%)**
2005–2010	53
2011–2016	44
2005 előtt	3

A megkérdezettek nagy része a bolognai rendszer bevezetése után iratkozott be a doktori képzésre, tehát a disszertáció megírása és megvédése mellett az előadásokon való részvétel, a vizsgázás és a publikálás is kötelező (volt) számukra.

4. táblázat. A megkérdezettek megoszlása tudományáguk szerint

Tudományágak	**Válaszadók aránya (%)**
Humán és társadalomtudományok	39
Technikai és technológiai tudományok	28
Orvostudomány	19
Matematika és természettudományok	9
Művészetek	5

A résztvevők legnagyobb részét (39%) azok a doktoranduszok alkotják, akik humán és társadalomtudományi, valamint műszaki és technológiai (28%), illetve orvosi PhD-programra (19%) járnak. A természettudományi és matematikai tudományterületen a résztvevők 9%-a, míg a különböző művészeti ágakon a megkérdezett doktoranduszok csupán 5%-a tevékenykedik.

5. táblázat. A doktoranduszok feladatkörei a doktori képzésük alatt

A doktoranduszok feladatkörei	**Válaszadók aránya (%)**
Oktatás az alap- és mesterképzésen	57
Egyéb feladatok	22
Kutatásokban való részvétel	13
Segítség a mentornak/professzoroknak a különböző feladatok végzésében	8

A megkérdezettek nagy része (57%) oktatott az Újvidéki Egyetem valamely karának alap- vagy mesterképzésén, azonban a tudományos kutatásokba csak 13%-uk kapcsolódhatott be.

6. táblázat. A doktori képzésben való részvétel motivációs háttere

A doktori iskolába iratkozás motivációs háttere	**Válaszadók aránya (%)**
Felsőoktatási intézményben folyó munka iránti érdeklődés	30
Érdeklődés egy adott szakmai/tudományos kérdés iránt	29
Kutatómunka iránti érdeklődés	18
Az elhelyezkedés valószínűségének növelése	9
Munkahelyi követelmény	8
Ösztöndíjas státus	1

A résztvevők legnagyobb része (30%), azért kezdte el a doktori tanulmányait, hogy növelje esélyeit a valamely felsőoktatási intézményben való munkavállalásra vagy pedig azért, mert egy meghatározott tudományos kérdés iránt érdeklődött (29%). A résztvevők 1/5-énél (18%) a doktori stúdiumokra való iratkozás fő hajtóereje a tudományos kutatómunkával való foglalkozás szándéka volt.

3.3.2. A doktori képzés minőségével kapcsolatos attitűdök

Fontos volt kielemeznünk, mi a doktoranduszok véleménye az Újvidéki Egyetem doktori stúdiumainak minőségéről, versenyképességéről, nemzetköziségéről, és az elhelyezkedési esélyekről. Az értékelési skálán az osztályzatok 1 és 5 között mozogtak, ahol az 1-es osztályzat a megkérdezett egyén teljes elégedetlenségét, míg az 5-ös osztályzat teljes elégedettségét mutatja. A 7. táblázat a résztvevők átlagosztályzatait ismerteti az Újvidéki Egyetem versenyképességének különböző aspektusaival kapcsolatban.

7. táblázat. A doktori stúdiumok versenyképességével kapcsolatos értékelés

A doktori stúdiumok versenyképességének aspektusa	**Osztályzat**
1. A mentor szakmai kompetenciája	3,89
2. A mentorral való együttműködés	3,77
3. A doktori disszertáció témaválasztásának folyamata	3,46
4. A mentorválasztás folyamata	3,45
5. A mentor segítsége a kutatási eredmények publikálásában	3,23
6. Az előadó tanárok viszonya a doktoranduszhoz	3,14
7. A kutatásmódszertannal kapcsolatos megszerzett tudás	3,11
8. A doktori stúdiumok alatt szerzett szaktudás	3,04
9. A kutatási eredmények publikálásához szükséges megszerzett tudás és készségek	3,04
10. A mentor segítsége a kutatási projektumokba való bekapcsolódásnál	3,01
11. A mentor segítsége a szakmai ismeretségek bővítésében (networking)	2,90
12. A doktori stúdiumok tartalma	2,82
13. Megszerzett szakmai ismeretség (networking)	2,75
14. A doktori iskola tudásfelmérési módszerei	2,66
15. A kutatási eredmények tágabb környezet felé történő sikeres kommunikálásához kapcsolódó megszerzett készségek	2,65
16. A kutatási eredmények gazdasági/gyakorlati felhasználhatóságával kapcsolatos megszerzett tudás és készségek	2,53
17. A kutatási projektumok adminisztrációs feladataival kapcsolatos megszerzett tudás és készségek	2,52
18. Csapatmunkával kapcsolatos megszerzett készségek	2,48
19. A doktori stúdiumok előadásainak minősége	2,45
20. Megszerzett menedzseri készségek	2,43
21. Kutatási projektumok irányításához szükséges megszerzett tudás és készségek	2,30
22. Megszerzett vállalkozói készségek	2,18

A doktori stúdiumok versenyképességének különböző aspektusai közül a megkérdezettek a mentoruk kompetenciájával (osztályzat: 3,89) és a vele való együttműködéssel (osztályzat: 3,77), valamint a doktori disszertáció témaválasztásával (osztályzat: 3,46) a leginkább elégedettek. Közepes szintű elégedettség a doktori stúdiumok tartalmával és a vizsgáztatás rendszerével, valamint a megszerzett szakmai ismeretséggel (az osztályzat 2,7 körüli) kapcsolatban figyelhető meg. A jelenlegi és a volt doktori hallgatók legalacsonyabb szintű elégedettsége a doktori stúdiumok során elhangzott előadások minőségével, valamint a megszerzett menedzseri, projektumvezetői és vállalkozói készségekkel kapcsolatban tapasztalható, hiszen ezen aspektusok megítélésénél 2,5 alatti átlagértékek születtek.

8. táblázat. A doktori stúdiumok nemzetköziségével kapcsolatos értékelés

A doktori stúdiumok nemzetköziségének aspektusa	**Osztályzat**
1. A mentor személyes ismeretsége a külföldi kollégákkal	3,04
2. Az Újvidéki Egyetem nemzetközi együttműködése külföldi egyetemekkel	2,87
3. Intézményközi nemzetközi együttműködés azon a karon, amelyen doktorandusz tanul (vagy tanult)	2,79
4. Az Újvidéki Egyetem alap- és mesterképzéseinek keretében megszerzett oklevelek presztízsértéke külföldön	2,79
5. Az Újvidéki Egyetemen megszerzett doktori fokozat presztízsértéke külföldön	2,79
6. A doktoranduszok részvétele külföldi tudományos tanácskozásokon	2,77
7. Mobilitási programok hozzáférhetősége az Újvidéki Egyetemen	2,75
8. A mentor közös kutatásai külföldi kollégákkal	2,65
9. A doktoranduszok idegennyelv-tanulási lehetőségei	2,43
10. A kar/tanszék keretében meglevő egyéni nemzetközi együttműködés	2,34
11. A kar/tanszék külföldi partnerekkel közösen megvalósított kutatási projektumai	2,32

A kapott válaszok azt mutatnak, hogy a résztvevők sokkal kevésbé elégedettek a doktori stúdiumok nemzetköziségének különböző aspektusaival, mint a versenyképesség különböző aspektusaival. A nemzetközi együttműködést illetően a doktoranduszok a mentor és a külföldi kollégák együttműködésével (osztályzat: 3,04), valamint az egyetem más külföldi egyetemekkel kialakított nemzetközi együttműködésével (osztályzat: 2,87) a leginkább elégedettek. Az elégedettség alacsonyabb szintje figyelhető meg a PhD-hallgatók külföldi tudományos tanácskozásokon való részvételi lehetőségeivel, valamint a mobilitási lehetőségeikkel és a mentorok külföldi kollégákkal való szoros együttműködésének megítélésében (az osztályzat 2,7 körüli). A jelenlegi és a végzett doktoranduszok a nyelvi kompetenciák pallérozásával és a saját karuk/tanszékük nemzetköziségének szintjével a legkevésbé elégedettek,

hiszen az átlagosztályzatok 2,5-nél alacsonyabbak. A 9. táblázat a megkérdezettek felsőoktatási és azon kívüli munkavállalási lehetőségeinek értékelését mutatja be.

9. táblázat. A doktoranduszok elhelyezkedési lehetőségeinek értékelése

A doktoranduszok elhelyezkedésének aspektusai	**Osztályzat**
1. Az egyetemi munkához szükséges megszerzett tudás és készségek – tanítás	3,44
2. Az egyetemi munkához szükséges megszerzett tudás és készségek – kutatás	3,15
3. Az egyetemi munkához szükséges megszerzett tudás és készségek – publikálás	3,14
4. A tudományos intézményekben való munkavállaláshoz szükséges tudás/készségek	2,99
5. A mentor segítsége a felsőoktatási szférán belüli karrier kiépítésében	2,93
6. Az állami szférában való munkavállaláshoz szükséges megszerzett tudás/készségek	2,89
7. Külföldi munkavállaláshoz szükséges megszerzett tudás és készségek	2,75
8. A mentor segítsége a felsőoktatási szférán kívüli karrier kiépítésében	2,70
9. A gazdasági szférában való munkavállaláshoz szükséges megszerzett tudás/készségek	2,41
10. Az Újvidéki Egyetem segítsége a doktorandusz felsőoktatási szférán belüli karrierjének kiépítésében	2,27
11. Vállalkozói tevékenységhez szükséges megszerzett tudás és készségek	2,21
12. Az Újvidéki Egyetem segítsége a doktorandusz felsőoktatási szférán kívüli karrierjének kiépítésében	2,08

Az Újvidéki Egyetem jelenlegi doktoranduszai és a végzett doktorok azzal a szerzett tudással a leginkább elégedettek, amely a felsőoktatási szférán belüli elhelyezkedéshez szükséges – konkrétan a tanításhoz, a kutatáshoz és a publikáláshoz (osztályzatok 3,1 és 3,5 között). A résztvevők közepesen elégedettek azzal a megszerzett tudással, amely az állami szektorban való elhelyezkedéshez és a külföldi munkához szükséges, valamint a mentor segítségével a felsőoktatáson kívüli karrier kiépítéséhez (osztályzatok 2,7 és 2,9 között). A megkérdezettek a felsőoktatáson kívüli munkavállaláshoz szükséges megszerzett képességek szintjével, valamint az egyetem által nyújtott karrierépítési segítségnyújtással a legkevésbé elégedettek (az osztályzatok alacsonyabbak 2,5-nél).

Az 1. ábra a doktoranduszok általános elégedettségi szintjét mutatja be az Újvidéki Egyetem doktori stúdiumainak versenyképességével és nemzetköziségével, valamint az elhelyezkedési lehetőségekkel kapcsolatban.

1. ábra. A doktori stúdiumok különböző minőségi aspektusainak értékelése

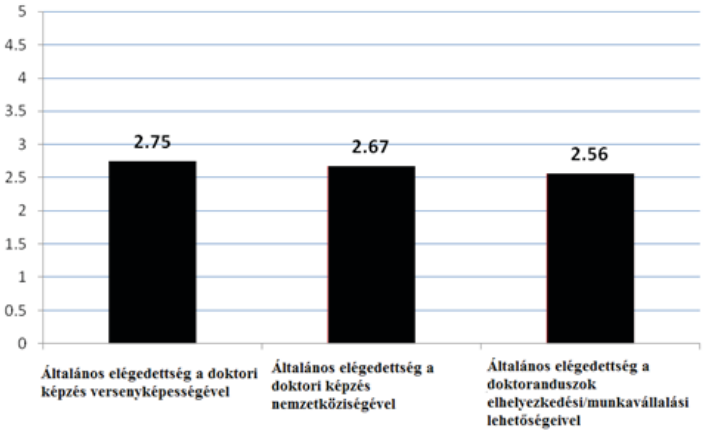

A megkérdezettek értékelése arra mutat rá, hogy az Újvidéki Egyetem jelenlegi doktoranduszai és a doktori fokozattal rendelkezők közepesen elégedettek a doktori stúdiumok minőségének különböző aspektusaival. A legmagasabb elégedettségi szint (osztályzat: 2,75) a versenyképesség különböző aspektusaival kapcsolatban figyelhető meg. Ezután következnek a nemzetköziség különböző aspektusaival (osztályzat: 2,67), majd az elhelyezkedés lehetőségeivel (osztályzat: 2,56) kapcsolatos elégedettségi szintek.

4. ÖSSZEFOGLALÓ

A tudósok, kutatók, doktoranduszok minden ország legértékesebb humán erőforrását képezik. Tőlük függ nemcsak a felsőoktatási rendszer minősége, műszaki és technológiai előrehaladása, hanem a különböző társadalmi reformok is. Ezért felettébb fontos, hogy a jövő vezető szakembereinek, egyetemi tanárainak kinevelése megfeleljen a környezet elvárásainak.

A jelenlegi társadalmi változások fontos kihívást jelentenek a doktori képzések megvalósítását illetően világszerte, s így nálunk is. Az egyetemek, mint a bolognai folyamat harmadik szintű, akadémiai oktatást megvalósító intézmények a doktori tanulmányok expanziójával és különbözőségével szembesülnek, ami könnyen megkérdőjelezheti e stúdiumok minőségét is. A doktoranduszok demográfiai profilja is jelentős változáson ment át, egyre nagyobb a fiatal PhD-hallgatók aránya, akik az egyetemi képzés legmagasabb szintjét közvetlenül a diplomázás után, szakmai és kutatói tapasztalat nélkül kezdik meg. Az Y generáció tagjai a stúdiumok értékét

praktikusabb oldalról közelítik meg, az elvárásaik sokkal magasabbak, mint az idősebb hallgatóké volt. Kiemelten fontos számukra a nemzetközi tapasztalat, a hallgatói mobilitási lehetőségek, valamint a nemzetközi tudományos együttműködés is.

A doktori képzés megkezdésének fő motívuma a felsőoktatási intézményekben való elhelyezkedés lehetősége, az egyetemi oktatói állás vagy egy tudományos intézményen belüli kutatói pozíció. Azonban, a doktori képzések elterjedése miatt a doktori fokozattal rendelkezőknek csupán a fele kap lehetőséget arra, hogy felsőoktatási intézményben helyezkedjen el. A doktori stúdiumoknak fel kellene készíteni a fiatal doktorokat a felsőoktatáson kívüli foglalkoztatásra is, az állami adminisztrációban vagy a gazdasági szférán belüli munkavállalásra.

Az Újvidéki Egyetem doktoranduszai és már végzett doktorai körében elvégzett empirikus kutatás célja az volt, hogy feltérképezze ezen személyek demográfiai és szakmai profilját, hallgatói státusát, valamint felmérje elégedettségüket az egyetem doktori stúdiumainak versenyképességével és nemzetköziségével, valamint a doktoranduszok elhelyezkedési lehetőségeivel kapcsolatban.

A 72 résztvevő válaszai alapján megállapítható, hogy az itteni doktoranduszok demográfiai profilja és a motivációs hajtóerőik nagyon hasonlóak más országok doktori hallgatóinak adataihoz. A megkérdezettek nagy része 35 évnél fiatalabb, a doktori stúdiumokat a későbbi felsőoktatási intézményben való elhelyezkedési lehetőség miatt kezdte el, míg a résztvevők fele dolgozik jelenleg az egyetemen belül.

A kapott eredmények azt mutatják, hogy a hazai doktoranduszok általános elégedettségi szintje közepes. Az egyetem versenyképességének különböző szempontjait értékelve a megkérdezettek legtöbbje pozitívan értékeli a mentor kompetenciáját, a vele való együttműködést és a mentortól kapott segítséget. Közepes szintű elégedetlenség figyelhető meg azonban a doktori képzés keretében elhangzó előadásokkal kapcsolatosan, valamint a doktori képzés hatásával a felsőoktatáson kívüli elhelyezkedéshez szükséges kompetenciák fejlesztése terén.

A nemzetköziség különböző aspektusait számba véve jelenleg a mentornak van fő szerepe, az ő személyes ismeretségi hálójának, amelyen keresztül a doktoranduszn ak is segít a nemzetközi szakmai kapcsolatok kialakításában. Míg az egyetemi szintű nemzetközi együttműködés jó osztályzatot kapott, addig ugyanezen aspektusban elégedetlenség észlelhető a kar/tanszék szintjén. A felmérésben részt vett doktoranduszok úgy vélik, hogy az Újvidéki Egyetem doktori képzése megfelelően felkészíti őket a felsőoktatási szférában való tevékenykedéshez – az oktatásra, a kutatásra és a tudományos eredmények publikálására –, azonban elégedetlenségüket fejezték ki amiatt, hogy a felsőoktatáson kívüli munkavállalás során szükséges kompetenciák fejlesztése nem megfelelő.

A kutatási eredmények alapján azt a következtetést vonjuk le, hogy az Újvidéki Egyetem, hasonló kihívásokkal néz szembe, mint a régió, Európa és a világ többi egyeteme. Annak érdekében, hogy a doktoranduszok és a környezet elvárásainak megfeleljen, a doktori képzés megvalósításában jelentős változásokat kell alkalmazni, erősíteni kell az együttműködést a gazdasággal, jelentős változtatásokra van szükség, mégpedig a doktori képzés céljának, a doktori fokozattal rendelkezők kompetenciáinak, az oktatás lebonyolításának, a disszertáció témaválasztásával kapcsolatban, valamint ösztönözni kell a nemzetközi együttműködést és az új tudományos eredmények gyakorlati hasznosítását is. Lényeges az is, hogy a doktori titulussal rendelkezők szakmai, tudományos és interperszonális kompetenciáit oly módon fejlesszék, hogy ez összhangban legyen az Y generáció szükségleteivel, interaktív módon, a gyakorlati hasznosulást hangsúlyozva.

IRODALOM

Ágyas R.–Novák A.–Rózsa R. 2014. Pillanatfelvétel a vajdasági magyar doktoranduszokról – az Aranymetszés 2013 – Kárpát-medencei doktorandusz életpálya-vizsgálat tükrében. In *VajDasági geneRáció*. 33–43. Szabadka: Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete.

Ateş, Gülay–Holländer, Karoline–Koltcheva, Nadia–Krstić, Snežana–Parada, Filomena. 2011. T*he First Eurodoc Survey on Doctoral Candidates in Twelve European Countries.* Brussels: EURODOC.

Doktoranti Srbije. 2015. *Izveštaj o doktorskim studijama u Republici Srbiji 2014.* Novi Sad: Udruženje studenata doktorskih studija i mladih istraživača Srbije.

Papp Z. A.–Bajcsi I.–Novák A.–Séra M.–Csata Zs.–Székely T. 2014. *Kárpát-medencei magyar doktorandusz életpálya-vizsgálat.* Domus szülőföldi ösztöndíj kutatási beszámoló.

Papp Z. A.–Csata Zs. 2013. Külhoni magyar doktoranduszok: nemzetközi kontextusok és Kárpát-medencei jellegzetességek. *Kisebbségkutatás* 2013 (3): 7–33.

Parada, F.–Peacock, J. 2015. The Quality of Doctoral Training and Employability of Doctorate Holders: The Views of Docoral Candidates and Junior Researchers. In *The European Higher Educational Area – Between Critical Reflections and Future Policies*, eds. Curaj et al. 593–612. London: Springer.

Porter, S. D.–Phelps J. M. 2014. Beyond Skills: An Integrative Approach to Doctoral Student preparation for Diverse carreers. *Canadian Journal of Higher Education* 44 (3): 54–67.

Takács Z. 2014. Mit tudunk a vajdasági magyar doktoranduszokról? In *VajDasági geneRáció*. 6–17. Szabadka: Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete.

Takács Z.–Gábrity Molnár I. 2012. Karrierutak, érvényesülési pályák, emigráció a vajdasági magyar doktoranduszok körében. In *Évkönyv – Tanulmánygyűjtemény.* 180–190. Szabadka: Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar.

Vittorio, N. 2015. European Doctoral programs in Light of EHEA and ERA. In *The European Higher Educational Area – Between Critical Reflections and Future Policies*, eds. Curaj et al. 545–560. London: Springer.

Summary

Ágnes Szlávicz, Beáta Grabovac:
The contentment of doctoral candidates and young researchers with their training in Vojvodina

The purpose of the present study is to enlighten the factors that define the quality of doctoral trainings and job opportunities of doctoral graduates based on domestic and international literature concerning this matter. The empirical research conducted among doctoral students of the University of Novi Sad aims to reveal more regarding the above mentioned matter. The average contentment level of doctoral candidates is medium. The majority of the research subjects positively evaluated the competences of mentors and their professional co-operation. Medium level of contentment characterizes the courses of the doctoral training. International relations prove to be poor, namely mentors have a main role in establishing international relations, so their personal networks provide opportunities for the doctoral candidates to establish their own professional relations. Doctoral candidates are discontent with the practical aspects of their research and the publication opportunities of their scientific research results as well as their job opportunities.

KAPCSOLATAINK TERÜLETI DIMENZIÓJA

A HATÁRON ÁTÍVELŐ EURÓPAI UNIÓS FINANSZÍROZÁSÚ PROGRAMOK HATÁSAI ÉS TERÜLETI DIMENZIÓI VAJDASÁGBAN

Ricz András

BEVEZETŐ

Az Európai Unió terület és szomszédság politikájának lényege a leszakadó térségek felzárkóztatása, legyen szó új uniós tagállamról, vagy oda igyekvő, esetleg csak az Európai Unióval szomszédos területről. Szerbia, és északi tartománya Vajdaság, mely lakosságának a 2011-es népszámlálás szerint 13%-a magyar nemzetiségű, ebből a szempontból speciális helyzetben van. A tartományt három oldalról az Európai Unió tagországai határolják. Az Európai Unió célja e térséggel egyértelmű: leépíteni mindenféle határt, összhangban a regionális politikájával, melyben a szomszédságpolitikának, mint lehetséges fejlesztési és kapcsolatépítő intézkedésnek, kiemelt szerepe van. A fennálló helyzetben Szerbia célja nem lehet más, mint az integrációs folyamat felgyorsítása, annak érdekében, hogy minél előbb az Unió teljes jogú tagjává váljon, és ne egy zárványként egzisztáljon Kelet-Európa térképén.

A szerbiai rendszerváltás után az Európai Unió még a 2003-as programozási évben megadta a lehetőséget a tartomány számára, hogy 2004 és 2005 folyamán a Phare CBC program keretében fejlesztési forrásokat hívjon le Szomszédsági Programok keretében, majd pedig 2006-tól 2009-ig az Interreg programok segítségével további felzárkóztató támogatásokhoz jutottak a Magyarországgal és Romániával határos kisrégiók.

A 2007–2013-as programozási periódusban Szerbia számára az IPA program keretében láttak elő fejlesztési forrásokat. E források már nemcsak Vajdaság számára, hanem Szerbia és minden szomszédja számára előlátott határon átívelő programokat, illetve országon belüli fejlesztéseket is lehetővé tett. Vajdaság esetében ez a program még nagyobb jelentőséggel bírt, hiszen nyugatról Horvátországgal is megkezdődhetett e program keretében a projektek végrehajtása, valamint délen egy kis határszakaszon Bosznia-Hercegovinával is.

Jelen munka keretében röviden összefoglalom a Phare CBC, valamint az Interreg programok hatásait, foglalkozom a 2009-től lezajlott IPA eszközökből allokált projektek területi megoszlásával. A munka során elemzésre kerülnek a programok területi eredményei, hatásai a magyar lakosságra. A célom az volt, hogy megvizs-

gáljam a projektek által lekötött uniós források konkrét, mérhető eredményeit, a térség szubjektumai, ezen belül a magyar érdekeltségű intézmények, civil szervezetek, önkormányzatok számára. A dolgozatból az is kiderül, hogy az eddig lezajlott projektek földrajzi megoszlása milyen mértékben volt egyenletes, ezek a projektek mennyire voltak eredményesek a fejletlen térségek felzárkóztatásának szempontjából, külön figyelmet szentelve az egyes programok megvalósulásának helyszínére és azok összefüggéseire a vajdasági községek fejlettségével, illetve az adott községben élő magyarság arányával. A munka módszertanilag mind makro-, mind pedig mikroszinten vizsgálni tudja magát a programot, illetve az egyes projektek eredményességét is.

1. SZERBIA/VAJDASÁG ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ FORRÁSAI

Szerbia folytatja sokszor tévelygő útját az Európai Unióba, miután elhárultak azok az akadályok, amelyek Koszovó viszonylatában az uniós integrációt hátráltatták. A közelmúltban megnyíltak a csatlakozási tárgyalások a két legfontosabb fejezet keretében (a 23. és a 24.), amelyek az igazságszolgáltatás reformjáról és az alapvető polgári jogokról, a jogharmonizációról, véleménynyilvánítás szabadságáról és a biztonsági rendszerek reformjáról szólnak. Ezekkel párhuzamosan a 2014–2020-as programozási időszakban a Szerbia számára előlátott IPA források is meghaladják az évi 200 millió eurót, valamint a szerbiai intézmények jogosulttá válnak a direkt brüsszeli források lehívására is.

Vajdaság földrajzi elhelyezkedése stratégiai jelentőségű, ezért minden eddigi természeti, környezeti adottság jelentős mértékben átértékelődik. A tartományt 3 oldalról uniós országok veszik körül, így egyedüli alternatíva a régió számára is csak Európa. Egyes eddigi marginalizálódó adottságok épp az új helyzetben jutnak kiemelt szerephez, amelyeket a régió fejlődésének előmozdításához mindenképpen ki kell használni. A 2007–2013-as költségvetési periódusban az Európai Unió Szerbia és a Nyugat-Balkán többi állama számára az IPA (Instrument for Pre-Accession Assistance) alapból tervezett fejlesztési forrásokat. Ennek az alapnak öt prioritása volt: az első az intézményépítést és a stratégiai beruházásokat, a második a határon átívelő programokat, a harmadik a regionális fejlődést, a negyedik a szociális fejlődést, az ötödik pedig a mezőgazdasági termelést (IPARD) támogatja. Ezek közül, az előző periódusban Szerbia számára csak az első kettő volt elérhető. Az IPA forrásokon kívül, a 2007–2013-as költségvetési periódusban összesen 11 alaphoz pályázhattak a szerbiai intézmények. Legszélesebb körben a határon átívelő programok támogatásai érhetők el.

2. A SZERBIAI KÖZSÉGEK FEJLETTSÉGE

A munka egyik alapmotívuma annak vizsgálata, hogy a határ menti projektek által felhasznált fejlesztési források, milyen területfejlesztési eredményeket hoztak, elsősorban a leszakadó félben lévő községek és a községek közötti fejlődésbeli különbségek megszüntetése szempontjából. A szerb közigazgatási rendszerben, a község (vagy város) a NUTS 4-es szintnek felel meg, amely egy nagyobb várost és annak a vonzáskörzetében lévő kisebb településeket jelent. Ha a központi település városi funkciókkal rendelkezik, akkor a község városi ranggal rendelkezik, ha ez nem áll fenn, akkor csak község, ami mind hatásköri mind pedig pénzügyi szempontból hátrányosabb mintha városról lenne szó. A munka szempontjából az, hogy városról vagy községről beszélünk, a területi besorolást nem befolyásolja csak a fejlettség szempontjából releváns.

A községek fejlettségi szintjét alap és korrekciós mutatók alapján határozzák meg. A besorolást az adott mutatók alapján minden évben elvégzik és közzé teszik a Szerb Köztársaság Hivatalos Lapjában. Vajdaság községeinek/városainak fejlettségi szintjei a 2014-es besorolás szerint a következők:

– Köztársasági átlag feletti fejlettséggel rendelkezik: Szabadka, Újvidék, Magyarkanizsa, Zenta, Versec, Pancsova, Verbász.
– Fejlettsége a köztársasági átlag 80–100%-a: Apatin, Ada, Topolya, Óbecse, Nagykikinda, Ruma, Zombor, Mitrovica, Temerin, Karlóca, Törökkanizsa, Nagybecskerek.
– Fejlettségük a szerbiai átlag 60–80%-a: Alibunár, Bácspetrőc, Fehértemplom, Kishegyes, Hódság, Szenttamás, Magyarcsernye, Begaszentgyörgy, Törökbecse, Csóka, Zichyfalva.

A tömbmagyarság élettere az első vagy a második csoportba került, kivéve Kishegyest és Csókát.

3. AZ IPA PROGRAMOK ELŐZMÉNYEI

2004-től 2009-ig szerb–magyar és szerb–román viszonylatban a Phare CBC majd pedig az Interreg programok voltak elérhetőek a pályázók számára. A Phare CBC esetében a programok elsősorban felkészülési lehetőséget adtak a későbbi uniós programok fogadására.

A Phare Magyar–Szerb Kísérleti Kisprojekt Alap, (PSPF – Pilot Small Projects Fund) átfogó célja, a kis méretű, „emberek közötti", határon átnyúló természetű, helyi közösségi fejlesztések támogatása volt, a határrégiók szereplőinek bevonásával. A prog-

ramban csak magyarországi határ menti nonprofit vagy profitorientált szervezetek pályázhattak, viszont kötelesek voltak egy vajdasági partnerszervezettel társulni. A projekt pénzügyi forrásával csak a magyarországi pályázó rendelkezhetett, viszont a projekt tevékenysége Vajdaságban is megvalósulhatott. Fő támogatási területei a következők voltak: területfejlesztés, gazdaságfejlesztés, turizmus, humánerőforrás-fejlesztés (képzés, kulturális csereprogramok), természet- és környezetvédelem.

Az Interreg szomszédsági programban, amely trilaterális Magyarország–Szerbia–Románia programként került definiálásra, már a partner országok potenciális pályázói egyenjogúan vettek részt a fejlesztési elképzelések végrehajtásában. Ez volt az első olyan uniós program, amelyben a szerb felek is saját jogon pályázhattak uniós források lehívására, így a brüsszeli, a nemzeti irányító hatóságok, de a pályázók számára is nagy kihívás volt a program végrehajtása. Fő támogatási területei a következők voltak: infrastruktúra-fejlesztés, környezetvédelem, üzleti infrastruktúra-fejlesztés, vállalkozásfejlesztés, intézmények és közösségek közötti együttműködés, kutatási együttműködés.

Az első két kiírásban, tematikus szempontból, a nyertes projekteket a sokszínűség jellemzi. Ha a nyertes projekteket szervezeti szempontból vizsgáljuk, akkor a Phare programhoz képest sokkal tarkább a kép: az élen az egyesületek és az oktatási intézmények állnak, őket követik a községi önkormányzatok, a tartományi kormányzat és a közvállalatok, s végül a vállalkozásfejlesztési központok. A Phare programhoz képest a községi önkormányzatok jelentősen visszaestek, az egyesületek tartották magukat, míg az oktatási intézmények és a tartományi kormányzat jelentősen előretört.

A megvalósítás során egyértelművé vált, hogy a program prioritásai létező, valós problémák megoldását célozták meg. A pályázatok beérkezése után az egyes intézkedésekben átlagosan ötszörös túljelentkezés volt. Legnagyobb túlpályázás az „Üzleti infrastruktúra és közös üzleti szolgáltatások fejlesztése" (11x-es), illetve a „Együttműködés elősegítése a K+F és az oktatás területén" (6x-os) című prioritásokban volt.

Szerbia és Románia 2004-től kapcsolódott be a PHARE Szomszédsági Programba. Az első kis projekteket támogató pénzügyi keret 4 millió eurót tett ki, amelyhez 1,27 millió euró nemzeti hozzájárulást allokáltak. A program célja a gazdasági és társadalmi fejlődés és kohézió megteremtése volt. A jogosult területek Romániában Temes, Krassó-Szörény, Mehedinc megyék, míg Szerbiában a kelet-szerbiai Bori és Branicsevói körzetek, illetve a vajdasági Észak-, Dél- és Közép-bánáti körzetek. A pályázati kiírásra összesen 228 projektet nyújtottak be ebből 58 került finanszírozásra a PHARE CBC és a román kormány által, míg 20 pályázatot a CARDS alap finanszírozott, a szerbiai pályázók számára. E program második pályázati felhívásában csak helyi közvállalatok és turisztikai szervezetek nyújthattak be pályázatokat, helyi gazdaságfejlesztési és szociális program keretében. Két közös projekt került elfogadásra.

A Románia–Szerbia és Montenegró Szomszédsági Program (2004–2006) hosszú előkészítés után csak 2006 nyarán jelentette meg az első, a 2004. évre vonatkozó pályázati felhívását (de ezek után felgyorsultak az események, mert késő őszre megjelent már a következő, a 2005-ös is). A romániai Európai Integrációs Minisztérium és a szerbiai Európai Újjáépítési Ügynökség (amely Szerbián belül az összes európai uniós támogatást koordinálta s egyben a CARDS program kezelője) által közösen meghirdetett első, 2004. évi pályázati felhívás beadási határideje 2006 júliusa volt. A romániai oldalon a forrást a Phare CBC program biztosította, míg a szerb oldalon a CARDS program. A program általános célja a két ország közötti gazdasági-társadalmi fejlődés kiegyenlítése és a határon átívelő együttműködés erősítése volt. Ezen belül két nagy prioritási területet jelöltek meg: a lokális gazdasági és társadalmi fejlődés (szerbiai forrás: 2,23 millió euró), valamint a „People to People" akciók, az ún. kis projekt alap (szerbiai forrás: 0,50 millió euró).

Területileg vizsgálva 5 projekttel Versec áll az élen, ezt követi Nagybecskerek 2-2 projekttel. Van még nyertes pályázat Törökkanizsáról, Csókáról és Szécsányból. Ezek a korábbi projektek kiváló alapot teremtettek a 2007–2013-as programozási időszakban lehívható IPA források számára (humán erőforrás képzése, projektgenerálás, tapasztalatszerzés).

4. MAGYARORSZÁG–SZERBIA IPA HATÁRON ÁTNYÚLÓ EGYÜTTMŰKÖDÉSI PROGRAM

Az Európai Bizottság C(2008)1075 számú döntésével 2008. március 25-én fogadta el a 2007–2013 időszakra szóló Magyarország–Szerbia IPA Határon Átnyúló Együttműködési Programot. A program egyik fő célja a tagállamok (Magyarország) és a tagjelölt országok (Szerbia) határon átnyúló együttműködése és a támogatásra jogosult területek fokozatos gazdasági-társadalmi integrációjának erősödése volt. A program előcsatlakozási támogatási eszközként működött az 1085/2006/EK Tanácsi Rendelet és annak végrehajtásáról szóló 718/2007 Bizottsági Rendelet alapján.

A támogatásra jogosult terület Magyarország délkeleti, valamint Szerbia északi részén helyezkedik el. A földrajzilag a Nagyalföld régióhoz tartozó tájat a Duna folyam és a Tisza köti össze. Magyarországon Csongrád és Bács-Kiskun megyéket foglalja magába. A programterület szerbiai részén, a jogosult térség a Vajdaság Autonóm Tartomány NUTS 3-as szintű területei: Nyugat-Bácska, Észak-Bácska, Észak-Bánát, Dél-Bácska és Közép-Bánát. A 20%-os rugalmassági szabály értelmében, Dél-Bánát és Szerémség, az ún. kapcsolódó területek is jogosultak a támogatásra.

A program hosszú távú, általános célja egy fenntartható és biztonságos környezetvédelemben együttműködő régió létrehozása volt. Az együttműködés keretében a

közös kulturális és természeti örökség megőrzése, a gazdasági lehetőségek kiaknázásának erősítése, közös oktatási, kutatási tevékenységek létrehozása volt a fő cél, ezáltal elősegítve a munkahelyteremtést. A stratégiai cél eléréséhez az alábbi öt specifikus célnak kellett teljesülnie: a határvidék elszigeteltségének csökkentése a határ elérhetőségének növelésével, környezeti fenntarthatóság és biztonság a határzónában, szinergiák és együttműködések elősegítése a gazdasági életben, a közös kulturális örökség megőrzése a kulturális értékek, hagyományok bemutatásával és a turizmus fejlesztésével, kulturális, oktatási és kutatási együttműködések elősegítése. A fenti célok eléréséhez további prioritások és beavatkozási területek kerültek megfogalmazásra.

1. ábra. A szerb–magyar IPA program jogosultsági területe

5. ROMÁNIA– SZERBIA IPA HATÁRON ÁTNYÚLÓ EGYÜTTMŰKÖDÉSI PROGRAM

A Románia–Szerbia Határon Átnyúló Együttműködési Programot az Európai Unió előcsatlakozási alapjának határon átnyúló együttműködések komponenséből finanszírozták a kedvezményezett országok társfinanszírozásával. A program célja a gazdaság versenyképességének növelése a határ menti övezetben és a közösségek életfeltételeinek javítása a határ mindkét oldalán. Mivel a határ menti programok alapjai már lehelyezésre kerültek az IPA program a saját stratégiai célkitűzései felé irányult, amely lényege a szerb–román határtérség egyenletes gazdasági és társadalmi fejlődésének támogatása. Az 546 kilométer hosszú szerb–román határt körül-

belül 230 kilométer hosszan a Duna folyam, mint természetes határvonal képezi. A jogosultsági terület e határvonal mentén NUTS 3-as szinten volt meghatározva román részről és NUTS 2-es szinten szerb részről. A jogosult területek Romániában Temes, Krassó-Szörény, és Mehedinci megyék, míg Szerbiában a vajdasági Észak-, Közép- és Dél-bánáti körzetek, valamint a Bori és a Branicsevói körzetek szűkebb Szerbiában. A program 3 fő prioritásból állt, amelyek további intézkedésekre oszlottak. A prioritások a gazdasági és társadalmi fejlődés, a környezetvédelem és az árvízi felkészültség növelése, valamint a „People to People", emberek közötti kapcsolatok fejlesztése volt.

2. ábra. A román–szerb IPA program jogosultsági területe

6. HORVÁTORSZÁG–SZERBIA IPA HATÁRON ÁTNYÚLÓ EGYÜTTMŰKÖDÉSI PROGRAM

Ez a program előzmény nélküli, Szerbia és Horvátország között sem Phare, sem Szomszédsági Program nem volt folyamatban az elmúlt években, így ez a régió jó ötéves lemaradásban volt a másik eddig vizsgált két határrégióval szemben. Ennek két oka volt, amelyek egymással összefüggenek: Horvátország kiválása Jugoszláviából háború árán történt, így a háborús feszültség még jó néhány évig érezhető volt a határtérségben is, másrészt az országok gazdasága sem volt kész az uniós integrációra. A 2007–2013-as uniós programozási időszakban Horvátország számára megnyíltak a határ menti források a szerb határ mentén.

A program jogosult területe a Duna két oldala Vajdaságban a Nyugat-, Észak- és Dél-bácskai körzetek, valamint Szerémség, illetve kapcsolódó területként (a 20%-os szabálynak megfelelően) a szerbiai Mácsva volt. Horvát részről a Duna nyugati partján az Eszék-Baranyai, a Vukovár-Szerémi megye, illetve kapcsolódó területként a Pozsega-Szlavónia és a Brod-Posavina megye vett részt a programban. A program két prioritása a fenntartható társadalmi és gazdasági fejlődés, és a program megvalósításához szükséges technikai segítségnyújtás. A fenntartható társadalmi és gazdasági fejlődés prioritásnak három intézkedése volt: a gazdasági fejlődés, a környezetvédelem és a „People to People", emberek közötti programok.

Az intézkedések általános céljai a gazdasági együttműködés elősegítése, a határon átmenő kereskedelmi forgalom növelése, a munkaerőpiaci mobilitás fejlesztése és a közös gazdasági tervezés voltak. További céljai a turizmus fejlesztése, a határ menti regionális identitásra és a természeti erőforrásokra alapozva, valamint a határ menti régió környezetének védelme közös intézkedések és a környezettudatos életforma kialakításával, és a helyi közösségek közötti jószomszédi kapcsolatok kialakítása.

3. ábra. A horvát–szerb IPA jogosultsági területe

Forrás: http://www.croatia-serbia.com/hr/

7. AZ IPA PROJEKTEK KÖRÜLMÉNYEINEK ÖSSZEFOGLALÓJA

2013 májusáig a három programterületen összesen nyolc pályázati kiírásra került sor. Szerb–magyar viszonylatban 3 alkalommal volt lehetőségük a pályázóknak projektterveket beadni (2009, 2011, 2012). A három kiírásban több mint 750 projektterv érkezett be támogatási kérelemként, amelyből az első körben 70, a második körben 67 pályázóval kötöttek támogatási szerződést, míg a harmadik körben 61 projektet választottak ki. A fennmaradt támogatási összeget a harmadik kör tartalék listájára került projektjei között osztották szét.

Román–szerb viszonylatban a két kiírás során mintegy ötszáz pályázat került beadásra a két körben és a 61 nyertes pályázatnak 26,6 millió euró támogatást ítéltek oda, a gazdasági és társadalmi együttműködés, környezetvédelem, valamint az emberek közötti együttműködés témában.

Horvát–szerb viszonylatban először került sor együttműködési program meghirdetésére. A 2010-es első körben összesen 2,7 millió eurót osztottak szét 11 pályázat számára, a 2012-ben meghirdetett második körben pedig 5,6 millió euró forrás felhasználásával 11 szerződött projekt volt. 2015 májusában még egy harmadik pályázati kiírás is volt, de a fennmaradt eszközök elosztásának eredménye még nem ismert. Ezen a határszakaszon, összesen 5,6 millió euró támogatási forrást osztottak szét.

Ha a területfejlesztés szemszögéből nézzük az elért eredményeket, ki lehet jelenteni, hogy ezek a támogatási források jelenleg az egyedüliek, amelyek jelentős külső fejlesztési forrásokat vonnak be Vajdaság területi fejlődésébe. Az infrastrukturális projektek végrehajtásával olyan fejlesztések valósulhattak meg, amelyeket az ország a saját erejéből csak sok év múlva tudott volna megoldani. Egyébként a szerb területi tervezés egyáltalán nem számol a határ menti térséggel, hiszen mindenekelőtt a „magterületek" azok, amelyekre fejlesztési forrásokat szán.

A fenntarthatóság, mint minden más uniós támogatású programnál jelen esetben is egyik alapvető kritériuma a támogatottságnak. A határ menti projektekben nem könnyű mérni azokat az indikátorokat, amelyek a projekt fenntarthatósági időszakában jellemzik a határon átívelő hatást, de egy fokkal könnyebben lehet elemezni azokat a mutatókat, amelyek adott országon belül mutatják meg a projekt által létrehozott termék hosszú távú eredményeit. Az infrastrukturális projektek keretében tisztán ki lehet mutatni a fenntartási időn belül azokat az eredményeket, amelyek egy-egy út, vagy árvízi védekezési vonal használatából erednek.

Nehezebb a továbbfejleszthetőséget garantálni, hiszen ha nincs kellő motiváció, vagy anyagi és humán erőforrás akkor sok esetben elhalnak a projekt befejeztével ezek a fejlesztések. Több esetben is találunk erre ellenpéldát a vajdasági oldalon,

meg kell említeni az Ásotthalom–Királyhalom határátkelőt, ahol miután elkészült az út a határon keresztül, hazai forrásból építették ki a határátkelőhely infrastruktúráját. Hasonló a helyzet a már említett kerékpárúttal is, amelyre mindhárom kiírásban sikerült forrásokat biztosítani, így folyamatosan épülhet Szeged, Szőreg és Törökkanizsa között. Gazdaságfejlesztésben is van hasonlóan jó példa: az első körben megalakított klaszter a működéshez a második pályázati körben tudott forrásokat biztosítani. Sajnos gyakran hiányzik a projektek végrehajtásához szükséges önerő és előfinanszírozás, valamint sok esetben a projekt végrehajtásához szükséges szaktudás is kezdetleges.

8. AZ IPA PROJEKTEK FÖLDRAJZI MEGOSZLÁSA

A projektek földrajzi megoszlásának elemzése két kimutatást produkál: az első a projektgazdák területi megoszlására vonatkozik, a másik pedig a projekt megvalósulásának földrajzi helyét veszi figyelembe.

4. ábra. A nyertes projektek területi megoszlása a projektgazdák székhelyei szerint

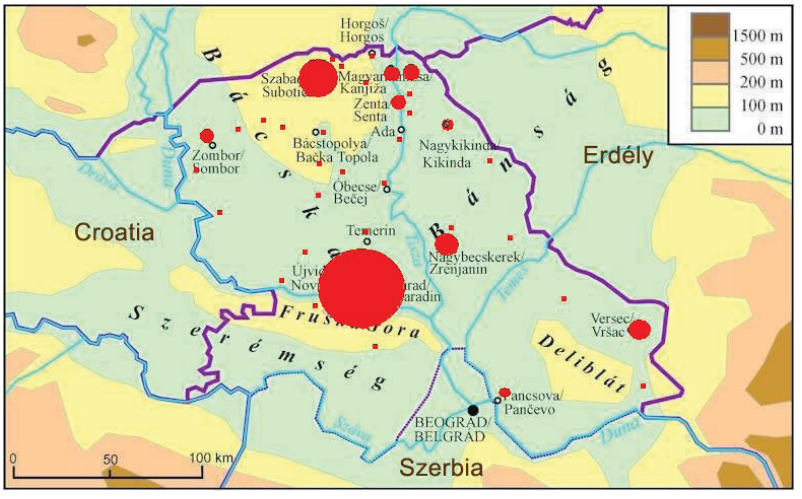

Forrás: Saját szerkesztés.

A székhely szempontból összesen 43 vajdasági településen találhatók a nyertes projektvégrehajtók. Vannak nyertes pályázók nagyobb településekről, mint Szabadka és Újvidék (dominálnak a projektek megvalósítói száma szerint), egészen a legkisebbekig, mint Kavilló és Ludas (4. ábra). Újvidék jelentős dominanciája (1. táblázat)

elsősorban annak köszönhető, hogy az infrastrukturális projekteket (valósuljanak meg azok bárhol is) főleg az újvidéki székhelyű közvállalatok (Put Közvállalat, Vode Vojvodine Közvállalat) vagy a tartományi adminisztráció titkárságai (Gazdasági, Regionális, Tervezés Titkárság) valósították meg. Szabadka dominanciája elsősorban a határ közelségének tudható be. A többi projekt elsősorban középnagyságú városokban valósult meg: Nagybecskerek, Törökkanizsa, Zenta, Magyarkanizsa és Zombor (1. táblázat). Ők hagyományosan jól szerepelnek a határon átívelő programokban, a határközelségnek, a jó partneri viszonyoknak és a hosszú távra tervezett jól átgondolt fejlesztési irányvonalaknak köszönhetően. A magyar lakosú községek/városok jelentős eredményeket érhettek el főleg a korábbi kapcsolatrendszerüknek, jó projekt ötleteiknek, valamint a kommunikációs hálózataiknak köszönve.

1. táblázat. A legtöbb nyertes pályázóval rendelkező települések

Újvidék	86
Szabadka	61
Nagybecskerek	13
Törökkanizsa	12
Zenta	9
Magyarkanizsa	7
Zombor	7

Forrás: Saját szerkesztés.

Ha azt vizsgáljuk, hogy a projektnyertes székhelye határos-e (községi szinten) valamely partner országgal, megállapíthatjuk, hogy 118 nyertes pályázó határos valamely más program országgal, ami csak 45%-a az összes projektnek. Hasonló az adat projekt megvalósulásának helyszíne szerint is: 137 nyertes pályázó, ami csak 52%-a az összes projektnek. Ennek oka, hogy számos olyan projekt nyert az elmúlt években, amelynek a megvalósulási helye nem a pályázó székhelye szerinti település (hanem pl. újvidéki székhelyű tartományi vagy állami intézmények). Ennek egyenes következménye, hogy nem érvényesül a határon átívelő hatás, mivel túlságosan szélesre kiterjedt a programterület. Így a határ menti területek perifériás jellege nem változik – annak ellenére, hogy a határ menti programok lényege e leszakadás csökkentése. A magyar nemzettest szempontjából eredményesebb pályázati munkát lehetne megvalósítani, ha a pályázatra jogosultak területe csökkenne, mivel a magyar tömb az országhatár mentén él.

Ha megvizsgáljuk, hogy a pénzforrások milyen fejlettségű községekbe érkeztek (a nyertes pályázók székhelye szerint), akkor kijelenthetjük, hogy a fejlettek vannak

előnyben. A támogatások így nem csökkentik eléggé a hátrányos helyzetű régiók lemaradását. Megállapítható, hogy a kistelepülések többszörösen hátrányos helyzetben vannak, mert amellett, hogy nincs elég önerő és erőforrás a pályázatok lehívására, még a támogatási programok sem eredményezik a kis- és a periférián lévő települések támogatottságát.

9. ÖSSZEFOGLALÓ – KÖVETKEZTETÉSEK

(1) Számos olyan nemzetközi projekt van, amely nem a pályázó székhelye szerinti településen valósul meg (Újvidék kerül előnybe). A támogatások valójában nem csökkentik a hátrányos helyzetű régiók leszakadását, inkább növelik a fejlettségi különbségeket, ami miatt a határ menti területek perifériás jellege nem változik. Nem érvényesülnek kellőképpen a határon átívelő hatáselemek sem, mivel túl széles a programok által lefedett terület és a legnagyobb forrásokat nem is határ menti települések viszik el, hanem a nagy és fejlett városok.

(2) A kistelepülések hátrányos helyzetben vannak, mert nincs elég tapasztalatuk, erőforrásuk a pályázatok lehívására és esélytelenek a felzárkózásra.

(3) A pályázások során a tömbmagyarság által lakott települések relatív jó helyzetben vannak, mivel számos hasznos projekt megvalósult a területükön, a határ közelségének és elsősorban a magyar–magyar kapcsolatoknak köszönhetően, főleg a Magyarország–Szerbia programban.

(4) A térség és a tartomány fejleszthetősége jelentősen függ az uniós finanszírozástól, mivel általuk, az elmúlt 3 év alatt, a hazai fejlesztési források sokszorosa került a rendszerbe. Arra viszont jobban kell ügyelni, hogy a következő programozási periódusban a források területileg indokolt hasznosulással kerüljenek elosztásra, megtartva a területi és az ágazati arányosságokat is.

IRODALOM

Határok Nélkül. VÁTI. 2008. Az INTERREG IIIA Közösségi Kezdeményezés. Magyarország–Szerbia és Montenegró Határ menti Együttműködési Program keretében megvalósult fejlesztések: 2004–2006. Budapest: Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Közhasznú Társaság. http://docplayer.hu/825004-Region-innen-hataron-tul.html

Magyar–magyar célok a határ menti együttműködési programokban I. 2006. Adaptatio–M Kft. Budapest. http://adaptatiom.hu/elemzesek-tanulmanyok

Magyarország–Szerbia IPA Határon átnyúló együttműködési Program, 2007–2013-

as programozási időszakra vonatkozó programdokumentum, 2008. http://www.hu-srb-ipa.com/hu/

Nađ, Imre–Ric, Andraš–Ribar, Đula–Nađ, Mikloš. 2015. *Spremnost i pripremljenost lokalnih samouprava AP Vojvodine za prijem i korišćenje razvojnih fondova Evropske Unije*. Temerin: Prospero.

Nagy Imre. 2009. Határ menti együttműködés a Dél-Alföld és szomszédos államok határterületei között. In *A Kárpát-medence régiói 10. Dél-Alföld.* Pécs–Budapest: MTA Regionális Kutatások Központja–Dialóg Campus Kiadó.

Nagy Imre–Ricz András–Nagy Miklós. 2015. Az INTERREG IIIA – CARDS (CBC) támogatások földrajzi sajátosságai és hatásai a helyi és területi fejlődésre a Vajdaság AT határrégióiban, 2004–2006. In *A régió TÍZpróbája*, szerk. Ricz András–Takács Zoltán. 101–112. Szabadka: Regionális Tudományi Társaság.

Pejović, Andrija–Živadinović, Bojan–Lazarević, Gordana–Knežević, Ivan–Lazović, Mirjana–Mirić, Ognjen. 2011. *Instrument za pretpristupnu pomoć (IPA). Prekogranični program Hrvatska–Srbija 2007–2013. Programski Dokument.* Evropski pokret Srbija. Beograd: Friedrich WEbert Stiftzung. http://www.emins.org/sr/publikacije/knjige/11-ipa-2007-2013.pdf

Programski Dokument, Prekogranični program Hrvatska–Srbija, 2007–2013. http://www.croatia-serbia.com/hr/

Ricz András. 2011. A határon átívelő európai uniós programok hatásai a vajdasági magyarság helyzetére. In *Magyarságkutatás Vajdaságban*, szerk. Gábrity Molnár Irén. 151–169. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

Ricz András. 2013. A határon átívelő projektek újabb hatásai Vajdaság területi fejlődésére. In *Régiók Fejlesztése*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar.

Romania–Serbia IPA Cross-Border Cooperation Programme, Programming Document, 2008. http://www.evropa.gov.rs/CBC/PublicSite/Programme.aspx?Id=35

Vlada Republike Srbije. 2007. *Izveštaj o međunarodnoj pomoći Republici Srbiji u 2006. godini.* Beograd: Ministarstvo za ekonomske odnose sa inostranstvom.

Vlada Republike Srbije. 2008. *Izveštaj o međunarodnoj pomoći Republici Srbiji u 2007. godini*. Beograd: Ministarstvo finansija.

Vlada Republike Srbije. 2009. *Izveštaj o međunarodnoj pomoći Republici Srbiji u 2008. godini.* Beograd: Ministarstvo finansija.

Vlada Republike Srbije. 2011. *Izveštaj o međunarodnoj pomoći Republici Srbiji u 2010. godini.* Beograd: Kancelarija za evropske integracije.

Vlada Republike Srbije. 2012. *Izveštaj o međunarodnoj pomoći Republici Srbiji u 2011. godini.* Beograd: Kancelarija za evropske integracije.

Summary

András Ricz:
Effect analysis of cross-border European Union financed programs on the territory of Vojvodina

The purpose of the European Union's territory and neighbour policy is to ensure the close up of lagging regions. The possibility of developing regarding the region and the autonomy highly depends on the financing of the European Union. It is important to focus the territorial distribution of resources to justified regions during the next period in order to ensure the territorial and sectorial ratio. Several international projects are realized not on the applicants' territory (Novi Sad proves to be in a privileged position). The subsidy indeed do not minimize the drawbacks of the disadvantageous regions, but rather further increase them, thus the peripheral features of the border regions remain constant. The influence of cross-border activities is insufficient, since the territories covered by the programs prove to be too wide and the majority of resources are not utilized by the border regions, but big and developed towns.

A SZERB–HORVÁT HATÁR MENTI KAPCSOLATOK A NAPI ÍROTT MÉDIÁBAN

Szügyi Éva

BEVEZETŐ

A nyugat-balkáni országok területi, regionális fejlettségbeli különbsége, a fejlett észak és a fejletlen dél közötti egyenlőtlenségek, a politikai és etnikai különbségek mindig is jelentősek voltak, a balkáni háború után pedig tovább nőtt az eltérés. A nagy Jugoszlávia széthullásával újrarajzolták a határokat, megalakult több kis állam, melyek területi szerkezete és területi fejlődése torzzá és egyenetlenné vált. A háború következtében mélyen gyökerező szomszédsági ellenségképek jöttek létre. Mindemellett a balkáni országok igyekeznek megfelelni az Európai Unió követelményeinek, hogy tagsági státust nyerjenek. Így az egyes országok, régiók együttműködése is az uniós csatlakozás lehetőségének figyelembe vételével történik. Mivel a csatlakozás a legtöbb ország számára perspektívát jelent, ezért az európai elvárásoknak megfelelően kialakították a statisztikai régiókat, kijelölték a régióhatárokat, létrehozták a szükséges intézményi infrastruktúrát.

Ezek a folyamatok egyes balkáni államokban még kezdetlegesek, a lakosság még csak barátkozik az Európai Unió fogalmával és az uniós elvárások gondolatával. A történelmi régiók fogalma benne él a köztudatban. Most viszont „mesterségesen", meghatározott kritériumok mentén létrehozott régiókat kell elfogadnia a lakosságnak és a döntéshozóknak. A folyamat sikerességét befolyásolja, hogy a balkáni országokra jellemző az uniós feltételeknek való megfelelés és az uniós forrásokhoz való hozzájutás közvetlen képzettársítása, aminek következtében a régiók létrehozásakor sokkal inkább az anyagi haszonszerzés lehetőségét tartották szem előtt, mint a tényleges funkcionalitást.

Az Európai Unió kohéziós politikájának célja a térségben a gazdaság fejlesztése és a politikai párbeszéd megteremtése volt. A csatlakozási folyamat számos együttműködési megállapodás megkötésével kezdődött el az egyes országok és az Európai Unió részéről, majd megkezdődött a nyugat-balkáni országok közötti együttműködések újraindítása az OBNOVA, PHARE, CARDS programok által. Szerbia több uniós országgal tud pályázni különböző határon átnyúló támogatásokra.

Multietnikus térségről van szó, ahol a határok meghúzásával ki lettek jelölve az új államok területei, viszont a határ két oldalán többnyire ugyanaz a nemzet él, a történelem folyamán lezajlott jelentős külső és belső népességmozgás ellenére is. Az

uniós programok mellett tehát az egyes települések maguk is kezdeményezhetik az együttműködés különböző formáit. Az azonos nyelv, illetve a lakosság kétnyelvűsége segíti a kapcsolatok építését, újjáépítését. Szemben áll ezzel a több évig tartó háború és az éveken át tartó gyűlöletszítás.

A kutatásom[1] célja az volt, hogy megvizsgáljam a régió, illetve a regionális együttműködés, mint fogalom megjelenését a napi írott médiában. A vizsgált terület a szerb–horvát határ mente volt és egy országos, valamint egy regionális fókuszú napilap hasábjain kerestem az említett fogalmak megjelenését és annak sűrűségét, továbbá elemeztem a cikkeket tartalmuk szerint.

1. A NUTS RENDSZER

Ahhoz, hogy egy állam csatlakozhasson az Európai Unióhoz, ki kell alakítania a NUTS (Nomenclature d'unités territoriales statistiques – Nomenclature of Territorial Units for Statistics) rendszerét. A NUTS rendszer megalapítója az Európai Unió Statisztikai Hivatala (Eurostat), és azzal a céllal jött létre még a 70-es években, hogy az Unió tagállamainak a területi egységeinek társadalmi-gazdasági mutatói összehasonlíthatóak legyenek. A NUTS alapelve, hogy figyelembe veszi a szervezeti területi elrendezést, általános földrajzi egységet jelent és a felosztás hierarchikus. E rendszer szerepe 1988-tól vált jelentőssé a közös regionális politika szabályozásával (Szügyi 2015a: 240).

Az országoknak a területük nagyságával összhangban 5 területi szintet kell kialakítaniuk: a makrorégió a NUTS 1-es szint, mely régiókból áll, ez a NUTS 2-es szint, amit körzetek alkotnak, ez a NUTS 3-as szint. A legalacsonyabb szintek a LAU 1-es és a LAU 2-es szintek, melyek a községek és települések szintjei. A NUTS rendszer tehát ötfokozatú, hierarchikus rendszer, mely átfedésmentesen határolja le az állam egész területét. A „NUTS rendelet" 2003-ban lett elfogadva az Európa Tanács által, azzal a céllal, hogy definiálják a rendszer jogi kereteit. Így a később csatlakozó országok számára szigorúbbakká váltak a csatlakozási követelmények. A rendelet meghatározza az egyes szintek népességhatárait (1. táblázat), valamint azt, hogy mely közigazgatási egységekből kell felépülniük az egységeknek.

[1] Euroborderscapes WP4, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont (2014–2015).

1. táblázat. A NUTS régiók kialakításánál alapvető kritérium a lakosok száma

Szint	Legalacsonyabb lakosságszám	Legmagasabb lakosságszám
NUTS 1	3 000 000	7 000 000
NUTS 2	800 000	3 000 000
NUTS 3	150 000	800 000

Forrás: Vlada Republike Srbije 2010a.

Ebben a rendszerben legnagyobb szerepük a régióknak van, mivel ez a szint a pénzügyi támogatások célterülete, ami a közös regionális politika első célkitűzése. A támogatások a társadalmi, gazdasági, infrastrukturális fejlesztésekre irányulnak az elmaradott területek felzárkóztatása céljából. A régiók fejlettségének egyik fő mutatója az egy főre jutó GDP.

A NUTS egységeket közigazgatási egységek alkotják. Nem feltétlenül kell minden szintnek közigazgatási egységként működni, ellenben, ha egy területi szint nem közigazgatási egység, akkor azt alacsonyabb szintű közigazgatási egységek összevonásával lehet csak létrehozni.

A NUTS régiók szerepe tehát az, hogy az Európai Unión belül összehasonlíthatóvá tegyék a régiók statisztikai adatait. Ez a rendszer azonban nem csupán statisztikai célokat szolgál és nem csupán statisztikai szempontból előnyös, mivel ezen felül támogatja a közös regionális politika szabályozását is, figyelembe véve, hogy az egyes támogatások célterületeiként különböző területi szintek határozhatók meg.

2. SZERBIA NUTS RENDSZERE

Szerbiában a többi balkáni államhoz hasonlóan a NUTS rendszer kialakítására az uniós csatlakozási törekvések mentén került sor. A régiók számának meghatározását heves vita kísérte. Több verzió került megvitatásra. Az első szerint négy, a második szerint öt, a harmadik szerint kilenc NUTS 2-es régió lett volna optimális (Takács 2011: 282). Mindezekkel szemben a Regionális Fejlesztési Törvény tervezetének értelmében hét NUTS 2-es régiót határoztak meg. A törvény 2009-ben került elfogadásra, majd újabb hosszas vitákat követően sor került a módosítására 2010-ben, amelynek értelmében ötre csökkentették a régiók számát.

A hatályos törvény értelmében a Szerb Köztársaságot két NUTS 1-es régió alkotja: Észak-Szerbia és Dél-Szerbia. A NUTS 2-es területi egységet a következő régiók jelentik: Belgrád régió, Vajdaság régió, Sumádia és Nyugat-Szerbia régió, Dél- és Kelet-Szerbia régió és Koszovó és Metóhia régió. A NUTS 2-es szint a regionális fej-

lesztéspolitika, a területtervezés és a megvalósítás feladatköréért felelnek. A törvény értelmében a régiók statisztikai funkcionális területi egységek, amelyeket a területükön elhelyezkedő helyi önkormányzati egységek alkotnak.[2]

A létrehozott régiók (NUTS 2-es szint) egy vagy több térséget/körzetet (NUTS 3-as szint) foglalnak magukba, melyekből Szerbiában 30 található. A körzetek/térségek (NUTS 3-as szint) funkcionális területi egységek, a tervezés és regionális fejlesztéspolitika végrehajtásának hordozói (Tripković 2003: 117). A körzetek lakosságának száma 150 000 és 800 000 fő között változhat. Nem rendelkeznek sem fővárossal, sem jogi szubjektivitással. A körzeteket a községek (opština) alkotják (LAU 1-es szint). A községek több települést (LAU 2-es szint) összefogó, legalacsonyabb szintű közigazgatási egységek. Egy nagyobb lakosságszámú, központi szerepkört betöltő település és a körülötte fekvő kisebb települések alkotják. Egyenlő az önkormányzattal.

A régiók kialakításával szembetűnővé váltak a regionális különbségek. Egyrészt megállapítható, hogy minden szerbiai makrorégió GDP átlaga az Európai Unió átlaga alatt alakul. Másrészt kirajzolódtak az országon belüli erőteljes fejlettségi különbségek.

3. HORVÁTORSZÁG NUTS RENDSZERE

A regionalizáció megvalósulását erősen akadályozta, hogy Horvátország centralizált állam volt. A decentralizáció nem volt biztosítva, mivel a központi irányítás sem hatalmat nem delegált az alacsonyabb szintekre, sem pénzügyi forrásokat nem biztosított a regionális politika lokális szinten történő megvalósulásához. Ennek következménye, hogy a horvát regionális politika fragmentált rendszert hozott létre.

A horvát régiók meghatározása nem volt zökkenőmentes. Bár az ország megyékre történő felosztása a régmúltba nyúlik vissza, a fragmentáció komoly problémát okozott a regionalizáció megvalósítása során. Úgyszintén problémát okozott az ország egyes területei közötti nagymértékű regionális különbség, amelyek a háború okozta károkkal súlyosbodtak. A határok átrajzolásával egykori fejlett területek kerültek periférikus helyzetbe és a fejletlen területek száma gyarapodott a háborút megelőző évekhez képest. A régiók közötti eltérések főként a lakosság aránytalan eloszlásából, az eltérő gazdasági fejlettségből és a lakosság eltérő iskolázottsági szintjéből adódtak.

A horvát Regionális Fejlesztési Törvény 2009-ben vált hatályossá. Mivel az Európa Tanács által elfogadott NUTS rendelet szerint a NUTS 1-es szint lakosságszáma három- és hétmillió között lehet, ezért Horvátország teljes területe képezi ezt a szintet, tekintve, hogy az ország lakosainak száma a 2011-es lakossági összeírás alapján 4 226 221 fő.

[2] A törvény 4. szakasza (Vlada Republike Srbije 2010b).

Horvátország megyéi (općina) megfelelnek a NUTS 3-as szintnek. A megyéknek történelmi hagyományuk van az országban, viszont a nagy számuk és az európai uniós átlaghoz viszonyított átlagos lakosságszámuk a nagymértékű fragmentációt támasztja alá. LAU 1-es szintek nem lettek meghatározva, ebből következik, hogy a LAU 2-es szinteket a városok reprezentálják (Lőrinczné Bencze 2014: 93).

NUTS 2-es szint, vagyis régiók azonban nem léteztek Horvátországban. Kialakításukat számos verzió beterjesztése előzte meg. Az ország lakosságszáma a maximálisan öt régió elfogadását irányozta elő, de e tekintetben akár a két régió is megfelelő lehetett. Ez a két szám között bármi elfogadható volt, csupán az változhatott, hogy mely régióhoz mely megyéket sorolták. Végül hosszas vita után a háromrégiós változat lett elfogadva 2007-ben (Pámer 2009: 268). Ezzel a lehatárolással Horvátországban is kiéleződtek az egyes régiók közötti fejlettségbeli eltérések, hiszen a főváros, mint az ország gazdasági húzóereje, GDP hozzájárulásával messze meghaladta a keleti területek fejlettségét. Ez azonban nem kedvezett az uniós forrásokhoz való hozzájutásnak. A horvát kormány emiatt felülvizsgálta a kialakított három NUTS 2-es szintet és 2013-ban újradefiniálták azt. Innentől Horvátország két NUTS 2-es szintre tagolódik: Kontinentális Horvátországra és az Adriai régióra.

4. TERÜLETI EGYÜTTMŰKÖDÉSEK, HATÁRON ÁTÍVELŐ PROGRAMOK AZ EURÓPAI UNIÓ ÉGISZE ALATT

Az uniós csatlakozási folyamatban Szerbia számára a 2000-es évek közepétől hozzáférhetőek az európai uniós pénzügyi források. Ezek zömében határon átnyúló projektek formájában pályázhatók meg a PHARE CBC, az Interreg és az IPA programok keretein belül.

Ezen programok (kiváltképp az IPA) kedvező helyzetbe hozták Vajdaságot, hiszen három uniós országgal határos és egy rövid szakaszon Bosznia-Hercegovinával is lehetősége van pályázni. Az IPA alap öt prioritást ölel fel:

I. Intézményépítés és stratégiai beruházások támogatása

II. Határon átívelő programok

III. Regionális fejlődést támogató program

IV. Szociális fejlődés

V. Mezőgazdasági fejlődés

Legszélesebb körben a határon átívelő programok támogatásai érhetőek el. Az IPA Határon Átnyúló Együttműködési Programnak nem voltak előzményei Szerbia

és Horvátország között, hiszen nem valósult meg sem Phare, sem Szomszédsági Program korábban. Ennek egyik oka, hogy a balkáni háborúk utáni általános feszültség még érzékelhető volt a határtérségben.

Horvátország számára először a 2007–2013-as uniós programozási időszakban nyílt lehetőség a határ menti források felhasználására Szerbia irányába. A programra a következő területek jogosultak: a Duna mindkét oldala Vajdaságban, Nyugat-, Észak- és Dél-Bácska körzetek, továbbá Szerémség. A horvát oldalon pedig: a Duna nyugati partján Eszék-Baranya megye, Vukovár-Szerém megye, illetve kapcsolódó területként Pozsega-Szlavónia és Brod-Posavina megyék. A program két prioritást ölel fel: a fenntartható társadalmi és gazdasági fejlődést és technikai segítségnyújtást, vagyis a program megvalósítását. A fenntartható társadalmi és gazdasági fejlődés prioritásnak három intézkedése van: a gazdasági fejlődés, a környezetvédelem és a „People to people", emberek közötti programok (Ricz–Nagy 2014: 115).

Az intézkedések a következő célokat definiálják: a gazdasági együttműködés serkentése, a határon átmenő kereskedelmi forgalom növelése, a munkaerőpiaci mobilitás fejlesztése és a közös gazdasági tervezés, valamint a turizmus fejlesztése a határ menti regionális identitásra és a természeti erőforrásokra alapozva. Célterület ezen felül a határ menti régió környezetének védelme közös intézkedések és a környezettudatos életforma kialakításával, valamint a helyi közösségek közötti jószomszédi kapcsolatok kialakítása.

5. A KUTATÁS CÉLJA ÉS MÓDSZERTANA

Kutatásomban azt vizsgáltam, hogy megjelenik-e, illetve amennyiben igen, hogyan jelenik meg a napi írott sajtóban a szerb–horvát határ menti együttműködés. A vizsgálat tárgyát képező határ menti együttműködésre több szempont miatt esett a választásom:

- valamikor egy állam keretein belül létezett Szerbia és Horvátország,
- a háborús viszonyok miatt kialakult ellenségképek következtében megszakadt kapcsolatok újraéledhettek az idő múlásával,
- a határ mindkét oldalán élnek magyarok is, hidat képezve a két utódállam között,
- a magyarokon kívül jelentős többséget képez horvát oldalon a szerb, szerb oldalon pedig a horvát kisebbség.

Kutatásom során két napilapot vizsgáltam: egy regionális fókuszút: *Magyar Szó* – magyar nyelven és egy országos fókuszút: *Politika* – szerb nyelven. A kutatás tárgya

a szerb–horvát határ menti kapcsolatok megjelenése a napi írott médiában. A vizsgált időszak: 2000. január 1-jétől 2013. december 31-ig tartott. A kutatás időtartama: 2013. november–2014. június, amely során felhasználtam a napilapok elektronikus archívumát,[3] illetve a *Magyar Szó* esetében az újvidéki szerkesztőségben őrzött archív példányokat, valamint a *Politika* esetében az újvidéki Matica srpska Könyvtárban őrzött archív példányokat.

6. A VIZSGÁLT TERÜLET

A vizsgált terület a magyar vonatkozású napilap szempontjából Szerbiában a Vajdaság, míg Horvátországban a Kontinentális Horvátország régió.[4]

6.1. Vajdaság

Vajdaság Szerbia északi régiója, székhelye Újvidék (Novi Sad). Lakosainak száma a 2011. évi népszámlálási adatok szerint 1 916 889 fő volt. A régió lakossága multietnikus, területén ugyanis több mint húsz etnikai csoport él. Az államalkotó nemzet mellett jelentős számban élnek itt magyarok, szlovákok, horvátok, montenegróiak és románok is (Huszka 2008: 197). Hivatalos használatban hat nyelv van, ami tükrözi a vidék változatos etnikai és nyelvi összetételét. A szerb nyelv mellett ezek a magyar, a horvát, a szlovák, a román és a ruszin nyelvek (Trombitás–Szügyi 2016). Politikai és földrajzi szempontból lényeges, hogy Vajdaság négy országgal határos, melyek közül három az Európai Unió tagja: Magyarország, Románia és Horvátország (Hajdú–Szügyi 2015: 385).

1. ábra. Vajdaság

[3] A *Magyar Szó*nak 2008 májusától, a *Politiká*nak 2006 júliusától van elektronikus archívuma.

[4] Szerbiával közvetlenül Eszék-Baranya és Vukovár-Szerémség megyék határosak.

Közigazgatási szempontból fontos, hogy Vajdaság Szerbia autonóm tartománya, saját kormánnyal és képviselőházzal. Az autonómia kereteiről, gazdasági, jogi tartalmáról kialakításától kezdve viták folynak. Vajdaság esetében az autonómia nem tipikus, hiszen lakosságának többsége nem valamely nemzeti kisebbségből került ki, hanem az államalkotó nemzet etnikai közössége van túlsúlyban. Helyi területi közigazgatási szempontból községekre (45), körzetekre (7) és egy megyei jogú városra Újvidékre tagolódik. A községek a helyi közigazgatás alapegységei, valójában több földrajzi értelemben vett települést foglalnak közigazgatási keretbe. A helyi képviselő-testület irányítja, közigazgatási-közszolgáltatási funkciójuk viszonylag széleskörű.

2. táblázat. Szerbia GDP megvalósulása

Régió	**GDP összesen**		
	2011	**2012**	**2013**
Belgrád	39,9	39,7	39,9
Vajdaság	25,6	27,2	27,2
Sumádia és Nyugat-Szerbia	20,1	19,0	18,9
Dél- és Kelet-Szerbia	14,4	14,0	13,9

Forrás: Saját szerkesztés a Szerb Köztársaság Statisztikai Hivatalának adatai alapján.

Vajdaság fejlett régió. A GDP-je évek óta stabilan a 26% körül mozog (2. táblázat). Ezzel a második legfejlettebb régió Szerbiában Belgrád régió után. Az átlagkereset szempontjából Vajdaság szintén a második helyet foglalja el Belgrád régió után (3. táblázat). A gazdaság főként a Dél-bácskai körzetben, Újvidék városában és annak agglomerációjában koncentrálódik. A bejegyzett vállalatok 53%-a és a bejelentett dolgozók több mint 50%-a ebben a térségben van, de jelentős gazdasági erővel bír Szabadka városa is.

3. táblázat. Bruttó átlagbérek a gazdasági szektorban

	2012. szeptember			**2013. szeptember**		
	Összesen	**Nők**	**Férfiak**	**Összesen**	**Nők**	**Férfiak**
Belgrád	78 268	72 411	84 158	79 890	73 005	86 922
Vajdaság	61 005	56 676	65 202	62 292	57 018	67 436
Sumádia és Közép-Szerbia	54 170	52 689	55 500	54 938	53 326	56 416
Dél- és Kelet-Szerbia	55 753	50 126	59 983	56 265	51 265	60 595

Forrás: Saját szerkesztés a Szerb Köztársaság Statisztikai Hivatalának adatai alapján.

A régió meghatározó egyetemi központja Újvidék, szabadkai kihelyezett karokkal, melyeknek nincs intézményi önállóságuk. Az állami alapítású intézményeken kívül Vajdaságban számos magántulajdonú egyetem működik. A lakosság iskolai képzettsége az országos átlagnál magasabb (4. táblázat). Az átalakulás időszakában a gondot az jelentette, hogy a frissen végzett diplomások egy része nem tudott a régióban elhelyezkedni, ezért elhagyta az országot.

4. táblázat. 15 évnél idősebb lakosság iskolai végzettség szerint (2013)

	Szerb Köztársaság				
	Összesen	**Észak-Szerbia**		**Dél-Szerbia**	
		Belgrád régió	**Vajdaság régió**	**Sumádia és Nyugat-Szerbia régió**	**Dél- és Kelet-Szerbia régió**
Összesen	6 161 584	1 426 710	1 654 339	1 733 212	1 347 323
Iskolai végzettség nélkül	164 884	16 751	38 475	58 835	50 823
Nem befejezett általános iskola	677 499	58 259	176 738	240 810	201 692
Általános iskola	1 279 116	198 842	359 761	406 000	314 513
Középiskola	3 015 092	749 079	842 142	818 188	605 683
Főiskola	348 335	117 137	81 030	81 728	68 440
Egyetem, akadémia	652 234	279 642	151 844	121 276	99 472
Ismeretlen	24 424	7 000	4 349	6 375	6 700

Forrás: Saját szerkesztés a Szerb Köztársaság Statisztikai Hivatalának adatai alapján.

A munkanélküliség magas és főleg a fiatal populációt sújtja, ezért az utóbbi évtizedekben megnőtt a gazdasági elvándorlók száma. Ennek ellenére Vajdaság összlakosságának száma nem változott drasztikusan, hiszen a déli, fejletlenebb területekről jelentős számú betelepült érkezett az autonóm tartományba. Ezzel ugyanakkor megváltozott Vajdaság lakosságának etnikai összetétele (Szügyi 2015b: 55).

6.2. KONTINENTÁLIS HORVÁTORSZÁG

Horvátország két NUTS 2-es régióra tagolódik: Adriai és Kontinentális Horvátországra. A Vajdasággal határos horvátországi régió Kontinentális Horvátország, melynek nagyobb tájegységei Közép-Horvátország, Szlavónia és Peri–Pannon-Hor-

vátország. Közigazgatásilag tizennégy megyére tagolódik. Területe 31 889 km², lakosainak száma a 2011-es népszámlálási adatok szerint 2 872 954 fő. A régióban megvalósított GDP 29 943 797 euró volt.[5]

Szerbiával két megyéje határos: Eszék-Baranya megye, területe 4 155 km², népessége a 2011-es népszámlálási adatok szerint 305 032 fő és Vukovár-Szerém megye, területe 2 454 km², lakosainak száma 204 768 fő. Érdemes megjegyezni, hogy a GDP megvalósulás tekintetében Szlavónia legfejlettebb (Eszék-Baranya) és legfejletlenebb (Vukovár-Szerém) megyéiről van szó.

2. ábra. Horvátország

Kontinentális Horvátország régiót a természetföldrajzi adottságokon kívül meghatározzák a gazdasági magterület folytonos újrarendeződése és az etnikai-kulturális sajátosságok (Rácz 2015: 93). Horvátország függetlenné válása utáni változások főleg a fővárost és a határ menti területeket érintették. A régió déli és keleti része a délszláv háborúban súlyos gazdasági és társadalmi károkat szenvedett.

A régióra jellemző a lakosság sokszínű nemzetiségi összetétele, annak ellenére, hogy a délszláv háború igencsak megváltoztatta a lakosság számát és nagyban befolyásolta a külső és belső migrációt. A lakossági mozgásokra jellemző, hogy főleg a főváros, Zágráb és agglomerációja a célja a belső migrációnak, míg a szerb határ mente területein egyre csökken a lakosság száma. A horvát nemzet mellett jelentős számban élnek a régióban még szerbek és magyarok, valamint romák, csehek, szlovákok, bosnyákok, albánok, szlovének, de nagyobb létszámban élnek itt németek, oroszok és ukránok is. A legnagyobb kisebbség a szerb, részarányuk Vukovár, Sziszek és

[5] 2012. évi adat.

Karlovác településeken meghaladja a 10%-ot. A magyar nemzetiségűek részaránya Eszék-Baranya megyében a legmagasabb. A romák főleg Muraközben élnek, a legtöbb cseh kisebbségű település pedig Belovár megyében található.

A népesség iskolai végzettsége Kontinentális Horvátország régióban alacsonyabb az országos átlagtól. E tekintetben egyedül Zágráb képez kivételt, mivel csak ebben a megyében haladja meg a felsőfokú végzettségű lakosság száma az általános iskolai végzettségűekét. Képzettség tekintetében a legrosszabb képet Szlavónia mutatja, ahol a régiós átlaghoz viszonyítva is alacsonyabb az átlagos iskolázottság. Két nagy egyetemi központ található a régióban: Zágráb és Eszék.

A munkanélküliség főként Szlavóniában magas. A gazdasági, szellemi élet a háború következtében súlyosan károsodott a keleti térségben. Horvátország függetlenné válásával az ország ezen része peremvidékké vált és egyre jobban leszakadt fejlettség szempontjából a többi kontinentális területtől, de főként a fővárostól és a tengermelléktől.

Horvátországban a fővárosnak központi, gazdaságirányító szerepe van. Gazdasági, kulturális és közlekedési központ. Zágráb GDP termelése egyre jelentősebb. 2000-ben még 29,2%, 2008-ra már eléri a 31,4%-ot, 2010-ben pedig már meghaladja a 33,3%-ot. Eszék a Kárpát-medence irányába nyit, ezért jelentősége nagy. Zágráb és Eszék-Baranya megyét leszámítva a kontinentális térség többi megyéjében az országos átlag alatti a GDP megvalósulás.

7. A KUTATÁSI EREDMÉNYEK

A *Politika* mint országos szinten megjelenő napilap meddő forrásnak bizonyult. „Régió" fogalma alatt a Balkán országait jelölik a cikkek, illetve főként a volt jugoszláv tagállamokat. A napilapnak külön „*Region*" (*Régió*) című rovata foglalkozik a régiót (főként a Nyugat-Balkánt) érintő kérdésekkel. Ezek zömében az aktuális politikai helyzetre vonatkozó cikkek, például az elnökválasztással kapcsolatban vagy elnöki találkozókról, Horvátország esetében az Európai Unióhoz való csatlakozásról, de számos cikk szól a 90-es években vívott háború alatt történt népirtásokról, kegyetlenségekről, a háborús bűnösök kiadatásáról, illetve elvétve tartalmaz úgynevezett „színes" cikkeket, például extrém időjárási viszonyokról, különös/különleges eseményekről vagy történetekről.

Az említett időszakban megjelent napilapok átnézése után a szubjektív véleményem az, hogy együttműködés helyett még mindig az ellentétekre, a múltbéli sérelmekre helyezi a lap a hangsúlyt. Régió alatt a volt tagállamokat érti, a cikkek témájukban csak igen elvétve foglalkoznak például Romániával vagy Bulgáriával.

Az együttműködésnek tulajdonképpen semmilyen formájáról nem olvashattam az újság egyetlen rovatában sem. Országos szinten nem jelenik meg a határ menti, helyi szintű együttműködésekről szóló beszámoló. Egyáltalán nem foglalkoznak az IPA projektumok kapcsán sem a határon átnyúló együttműködésekkel, annak ellenére, hogy Szerbia régiói (Belgrád régió – a legfejlettebb régió kivételével) mind jogosultak az ilyen jellegű projektek megvalósítására.[6]

A *Magyar Szó* esetében több cikket is találtam a határ menti együttműködésekkel kapcsolatban. Legtöbb a magyar–szerb határ menti kapcsolatokról szól, valamivel kevesebb román–szerb, valamint hármas: magyar–román–szerb együttműködésről szóló cikket találtam. Mindezek mellett megjelentek horvát–szerb, illetve magyar–horvát–szerb határ menti együttműködésről szóló cikkek is. Ezek témái a legkülönfélébbek, a politikai eseményektől kezdve a civil kezdeményezésekig mindent felölelnek, de terjedelmük rövid (olykor csupán pár soros tudósításról beszélhetünk) és éves szinten alig néhány írásról van szó.

A talált cikkek értékelésénél nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy azon kívül, hogy regionális (Vajdaság) szinten megjelenő napilapról van szó, az újság nyelve magyar. Érthető tehát, hogy erősebb a Magyarország iránti kötődés, mint a horvátországi kapcsolatok, bár a Nyugat-bácskai községek ugyanolyan jó viszonyt ápoltak Eszékkel, mint Bajával a 90-es évek háborúja előtt. Akkoriban az önkormányzatok, a színházak, a fotóklubok és az íróegyesületek folyamatos kapcsolatban álltak egymással. Majd jött a mindkét fél számára tragikus háború és a 90-es évek végén Szerbia NATO bombázása, ami hosszú időre befagyasztotta a volt jugoszláv tagállamok közötti kapcsolatokat.

Régiós szinten tehát már lényegesen többet foglalkoznak a határ két oldalán lévő szervezetek közös munkájával, legyen szó akár állami intézményről, akár civil szervezetről.

A vizsgált időszakban összesen 22 cikket találtam, amelyekben előfordul a szerb–horvát határ menti együttműködés. Legnagyobb számban a régiók közötti együttműködésről, közös projektmegvalósításról, gazdasági együttműködésről szóló cikket olvashattam. A 2000-es évek elején kizárólag ilyen témákról adott hírt a *Magyar Szó*, majd a későbbi időszakokban megjelentek a környezetvédelemmel, közösségi és kulturális programokkal foglalkozó cikkek is a gazdasági együttműködések és közös projektmegvalósítás mellett.

[6] Ezeknek a projektumoknak a célja a szomszédos régiók fejlesztése mellett a volt jugoszláv tagállamok egymás közti viszonyainak javítása lenne.

5. táblázat. A kritériumoknak megfelelő cikkek száma tartalmuk szerint éves felbontásban

	Gazdaság/ Együttműködés	Társadalom/ Közösség	Környezet	Kultúra/Sport	Σ
2000–2005	7	–	–	–	7
2006–2010	2	1	3	2	8
2011–2013	3	3	1	–	7

Forrás: Saját szerkesztés.

Az események, melyekről a cikkek szóltak, többnyire politikai találkozók voltak, ahová a médiát meghívták. A 22-ből mindössze 7 cikk szólt civil szervezetek, egyesületek, szövetkezetek, illetve a gazdasági kamarák közötti együttműködésről, közös programszervezésről.

8. ZÁRÓ GONDOLATOK

Az elfeledett együttműködések az utóbbi néhány évben újból éledeznek, kezdve az országok elnökeinek, gazdasági/politikai vezetőinek, önkormányzati képviselőinek protokolláris látogatásaitól a színházak vendégszerepléséig, kapcsolatban állnak egymással a környezetvédők, a kerékpárklubok, fotóklubok stb. Horvátország uniós csatlakozása óta az önkormányzatok és a civil szervezetek folyamatosan keresik egymást közös pályázás érdekében az uniós előcsatlakozási és más alapoknál.

Tény, hogy ezekről a kapcsolatokról a sajtó keveset ír, aminek legfőbb oka, hogy maguk az érintettek is zömmel úgy viselkednek, mintha valami, ha nem is bűnös, de a közvélemény előtt titkolandó, a traumák okozta sebeket semmibe vevő dolgot cselekednének, és nem értesítik a médiát, vagy csak akkor, amikor már lezárult, befejeződött az esemény.

Persze a nyilvánosság nincs mindig kizárva, ilyen pl. a bezdáni Hármastalálkozó, aminek hírével találkozni lehetett a *Magyar Szó*ban is. Ám, tekintve, hogy a horvát–szerb határ menti kapcsolatok jellegükben ugyan nemzetköziek, de tényszerűen lokálisak vagy regionálisak, az országos napilapok számára kevésbé (vagy egyáltalán nem) fontosak. A helyi sajtó viszont nem kerüli meg az ilyen eseményeket, folyamatokat. Zomborban a *Dunatáj* és a *Somborske Novine* hetilapok cikkeztek például a fent említett témáról, bizonyára így van ez a hódsági *Naše Novine*, vagy az apatini *Glas Komune* és *Apatinske Novine* lokális fókuszú újságok esetében is. Tehát a lokális, valamint regionális jellegű híreket, beszámolókat inkább a helyi fókuszú lapokban kell keresni.

IRODALOM

Hajdú Zoltán–Szügyi Éva. 2015. Szerbia. In *Kelet- és Közép-Európa régióinak portréi*, szerk. Horváth Gyula. 385–407. Budapest: Kossuth Kiadó.

Huszka Beáta. 2008. *Szerbia decentralizációja: a kisebbségi dimenzió.* Budapest: Európai Összehasonlító Kisebbség Kutatások Közalapítvány.

Lőrinczné Bencze Edit. 2014. A horvát területi politika jogszabályi hátterének változásai. In *A területi fejlődés dilemmái*, szerk. Lukovics Miklós–Zuti Bence. 93–103. Szeged: SZTE Gazdaságtudományi Kar.

Pámer Zoltán. 2009. A dél-dunántúli régió és a horvát önkormányzati középszintek, valamint a területfejlesztési intézményrendszer kapcsolatai. In *Magyarország és a Balkán – Balkán Füzetek Különszám II*. 268–279. Pécs: PTE TTK FI KMBTK.

Rácz Szilárd. 2015. Horvátország. In *Kelet- és Közép-Európa régióinak portréi*, szerk. Horváth Gyula. 93–101. Budapest: Kossuth Kiadó.

Ricz András–Nagy Imre. 2014. A határon átívelő programok területi dimenziói Vajdaságban. In *Regionális kaleidoszkóp*, szerk. Takács Zoltán–Ricz András. 115–122. Szabadka: Regionális Tudományi Társaság.

Szügyi Éva. 2015a. Régiók és regionális politika Szerbiában. In *Távol és közel, az elmúlt 25 év területi folyamatai, szerkezetei, intézményei, ahogy az új generáció látja, A IX. Fiatal Regionalisták Konferenciája*, *Győr,* szerk. Berkes Judit–Kecskés Petra. 240–251.

Szügyi Éva. 2015b. Szerbia régiói az európai uniós csatlakozás tükrében. *Létünk* XLV/Különszám: 55–76.

Takács Zoltán. 2011. Régiók és a regionális politika intézményrendszere Szerbiában. *Területi statisztika* 14 (51) (3): 282–296.

Tripković, Milan. 2003. Regionalizálódás Szerbiában, különös tekintettel a Vajdaság helyzetére. *Tér és Társadalom* 17 (4): 117–155.

Trombitás T.–Szügyi É. 2016. A többségi tannyelv-választást befolyásoló tényezők vizsgálata a vajdasági magyar kisebbség körében, tömb- és szórványterületen. In *A fenntarthatóság perspektívái a Kárpát-medencében*, szerk. Garaczi Imre. Veszprém: Veszprémi Magyarságtudományi Kutatások.

Vlada Republike Srbije. 2010a. Uredba o nomenklaturi statističkih teritorijalnih jedinica. *Službeni Glasnik RS.* Br. 109/2009 i 46/2010. Beograd.

Vlada Republike Srbije. 2010b. Zakon o regionalnom razvoju. *Službeni Glasnik RS.* Br. 51/2009 i 30/2010. Beograd.

WP 4 (*Europeanisation: European Integration and Conceptual Change*): http://www.euborderscapes.eu/index.php?id=workpackages

Summary

Éva Szügyi:
Serbian-Croatian cross-border relations in the daily written media

The purpose of the present research is to provide an analysis of regional co-operation as a concept published in the daily written media. The territory under investigation is the cross-border region of Serbia and Croatia as well as one state and regional daily paper. It is a fact that cross-border regional activities are more vivid throughout the past few years, namely municipalities and non-governmental organizations continuously seek each other's co-operational opportunities with the purpose of mutual tender application at European Union pre-accession and other funds. It is a fact that the media rarely discussed such relations mostly because it is mostly the subjects that fail to inform the media. Usually the co-operation becomes public when the event has successfully been realized. The reason behind the phenomenon is that the co-operations do not evolve adequate political advantages, however the traumas of the war era are still present in both societies.

ÚTKERESÉS A MAGYARSÁGKUTATÁS SODRÁSÁBAN

AZ MTT 25 ÉVE

Összeállította: Gábrity Molnár Irén

1. A kezdetek

A titói időszakban az értelmiségi alkotásvágya csakis állami támogatással valósulhatott meg, persze kizárólag azoknál, akik lojálisak voltak a szocialista rendszerhez/párthoz. A kisebbségben élő magyarok formálisan elnyerték a nyelvhasználati jogot az alapfokú és középfokú oktatásban és részben a felsőoktatásban is, sőt művelődési és tudományos intézményeket is létesíthettek, főleg ha azt multikulturális jelleggel működtették (a szerbekkel együtt). Valójában, az egybeolvasztott (szerb–magyar) oktatási és művelődési intézményeken keresztül évtizedeken át tartott a kisebbségi értelmiségiek csendes asszimilációja. A Milošević-időszakban a háborús, nacionalista eufóriában Szerbia szerkezeti reformkészsége lehetetlen volt, sok szempontból később is nehézkes lett. A világutazáshoz szokott, vállalkozó hajlamú, viszonylag jól képzett vajdasági magyarok is elszegényedtek, a középréteg életszínvonala a létminimumra csúszott le. Különösen sok értelmiségi és szakember vándorolt el külföldre. A tudományművelés terén beszűkült a kreativitás – új módokat, utakat követelt magának.

Az ezredforduló óta Szerbiában, a hiányos állami támogatások ellenére, a civil (nonprofit) szervezetek is kiveszik részüket a kulturális és tudományos kezdeményezésekben. Zoran Đinđić kormányzásának idején nőtt az egyéni alkotásvágy, beindultak a csoport- és magánkezdeményezések, leginkább a helyzetfelmérés és perspektívakeresés terén. A vajdasági magyar értelmiségiek törekedtek az autentikus önszerveződésre, miközben a tudományos intézmények/műhelyek folyamatosan az anyaország támogatására vártak, vagy éppen Szerbia lendületesebb reformtörekvéseire. A vajdasági magyarok, megmaradásuk érdekében építkeztek, önálló művelődési és oktatási intézményeik alapításával/megreformálásával. Talpra szerették volna állítani, vagyis önállósítani könyvkiadó tevékenységüket, médiahálózatukat, oktatásrendszerüket.

2. Társadalom-tudományos és kisebbségkutatások (Próbálkozások, eredmények)

Tudományos tevékenység a Vajdaságban, a szerbiai állami felsőoktatási rendszer keretében, kutatóintézetekben, levéltárakban és nonprofit kutató műhelyekben zajlik. A kisebbségekhez tartozó tehetséges kutató, karriert igazán akkor futhatott be, ha környezetének teljesítményét jóval felülmúlta és nem akadékoskodott, vagyis bizo-

nyította lojalitását a mindenkori hatalom felé. A magyar tudósok egy része határozottan kinyilvánította politikai vagy nemzetiségi érzéseit, és munkájuk során kimutatták, hogy szívügyük a magyar szellemiségű és anyanyelvű oktatás az óvodától az egyetemig.

Vajdaságban az utóbbi néhány évtizedben a magyar tudományosság és publikálás irodalom- és nyelvközpontú. A kisebbségkutatás is sokáig a nyelvhasználat témában mozgott. A többi humán tudomány területén, a kisebbségi nyelveken nem igen folyhatott felsőfokú képzés, sem pedig önálló tudományos kutatás. Ezért Vajdaságban kevés a szociológus, politológus, de a pszichológus, pedagógus, történész is, aki anyanyelvén publikál.

A kilencvenes években a magyarok önszerveződésének folyamatában, előtérbe került a nemzeti kisebbségek identitás- és magatartás-vizsgálata. Gyűjteményes munkák, tanulmánykötetek bizonyítják, hogy kellettek az empirikus szociológiai, jogi és politológiai kutatások az etnikumok helyzetéről. Anyaországi támogatással sikeres tudományos kutatások folyhattak a következő témakörökben: nyelvhasználati szempontok, a magyar nyelvű oktatáshálózat feltérképezése, demográfiai és migráció-, szórványkutatás, vallási és ifjúsági magatartás-vizsgálatok empirikus elemzése, szociolingvisztikai és médiakutatások. A nevelés- és fejlődéslélektan, a kétnyelvűség pszichológiája, a magyar–szerbhorvát kétnyelvűség lélektani vizsgálata immár elmélyült empirikus módszerrel gyakorolt téma lett.

A Magyarságkutató Tudományos Társaság (1991-ben) azzal a céllal alakult, hogy tudományos – szociológiai, pszichológiai, demográfiai, néprajzi, jogtudományi, történelmi és más társadalmi jellegű – kutatásokat folytasson Vajdaságban, szakirodalmat gyűjtsön, szakmunkákat jelentessen meg, külön tanulmánykötéteket publikáljon, tanácskozásokat, kiképzéseket és előadásokat szervezzen. Tagjai egyetemi tanárok, tudományos kutatók, értelmiségiek, újságírók, közéleti személyek. A Magyar Tudományos Akadémia a társaságot 2002-ben Vajdasági Kutatóállomásának nevezte ki. A kutatások módszertana főleg empirikus adatgyűjtés (mélyinterjú, kérdőívezés, fókuszcsoportos vizsgálat), magatartás-vizsgálat, esettanulmányok, dokumentum- és statisztikaelemzés. Erre épültek a tanulmányok és tudományos cikkek százai.

A tudományos kutatások eredményeit a Magyarságkutató Tudományos Társaság rendszeresen publikálja, saját kiadványsorozatban (eddig 27 kötetünk jelent meg, ebből 16 az MTT könyvsorozatában), valamint számos vajdasági és külföldi (főleg anyaországi) folyóiratokban és szaklapokban.

2.1. Az MTT kiadványok (1991–2016)

A Magyarságkutató Tudományos Társaság köreiben elkészült kutatások eredményeit fontos a közvélemény elé tárni. A könyvsorozat előkészítésében részt vevő kis csapatunk kitűnően működött.[1] Publikációinkban soha sem törekedtünk egyszólamúságra. „Az egymásnak feleselő tanulmányok – hisszük – továbbgondolásra késztetnek más kutatókat és az érdeklődő olvasókat egyaránt." – írtuk a *Kisebbségi létjelenségek* előszavában.

Köteteink gyakran nem kínálnak megoldásokat, de a következtetések sokszor maguktól adódnak. „A délvidéki humán erőforrásba való befektetéseknek sürgősen el kell érniük a következő célokat: felkészült szakembereket kell képezni, akik jól ismerik – és merik használni – anyanyelvüket, az államnyelvet és legalább egy világnyelvet; egészségvédő magatartásuk és kultúrájuk is segíti őket abban, hogy versenyképessé váljanak a munkaerőpiacon, s a társadalmi reformtörekvésekhez tudjanak alkalmazkodni" (*Közérzeti barangoló* 2005).

Mirnics Zsuzsa szerkesztő-író írta le a következő sorokat egyik kötetünkben: „A megmaradási ösztön, az örök emberi forrás: a bízni akarás marasztalja azokat, akik maradtak. Életképességünknek számtalanszor adtuk tanújelét a kisebbséget próbára tevő, nehéz időkben. Gondjainkat nem felnagyítva, önmagunkat nem elsiratva, eredményeinket nem túlozva, esélyeinket azonban őszintén mérlegelve adunk hírt magunkról… – hátha egymásba kapaszkodó kezeinkhez újabb kezek kulcsolódnak." A délvidéki magyarságot pedig arra szeretném emlékeztetni, „hogy megmaradásuk nem lehet azonos a bezárkózással. A nemzeti kisebbségek csak akkor tudnak közösségként létezni, ugyanakkor integrálódni a tágabb értelemben vett társadalmi folyamatokba is alkotni szülőföldjükön, ha részt vesznek egy kiegyensúlyozott, biztonságos közéletben." Mikor tudjuk majd elmondani magunkról, hogy megteremtettük a kiegyensúlyozott és biztonságos életteret?

MTT könyvsorozat – mtt könyvtár
(Szerkesztők: Gábrity Molnár Irén és/vagy Mirnics Zsuzsa):

1. *Anyanyelvű oktatásunk* (Tanulmánykötet és címtár), 1997.
2. *Vajdasági útkereső* (Tanulmánykötet és címtár), 1998.
3. *Vajdasági marasztaló* (Millenniumi tanulmánykötet és címtár), 2000.
4. *Fészekhagyó vajdaságiak* (Tanulmánykötet és statisztikai adattár), 2001.
5. *Holnaplátók* (Ifjúsági közérzetmérleg), 2002.
6. *Térfoglaló* (Ifjúsági szerep- és közösségvállalás), 2003.

[1] A sorozatszerkesztők Gábrity Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa, a tördelés és borítólap Csernik Előd vagy Csernik Attila munkája, a nyomda pedig sokáig az újvidéki Verzál volt, majd más nyomdák is, mint a szabadkai Grafoprodukt, vagy a tóthfalusi Logos.

7. *Kisebbségi létjelenségek* (Szórvány és szociolingvisztikai kutatások), 2003.
8. Göncz Lajos: *A vajdasági magyarok kétnyelvűsége* (Nyelvpszichológiai vonatkozások), 2004.
9. *Mi ilyen nyelvben élünk* (A vajdasági magyar nyelvhasználat rétegei, mintái, állományi, változási jellemzői – nyelvszociológiai és korpuszvizsgálati tanulmányok), 2004.
10. *Támogatás és hasznosulás* (Hatástanulmányok az anyaországi juttatásokról), 2005.
11. *Közérzeti barangoló* (Műhely és előadás-tanulmányok), 2005.
12. *Oktatási oknyomozó* (Vajdasági oktatástanulmányok), 2006.
13. *Regionális erőnlét* (A humánerőforrás befolyása Vajdaságban), 2008.
14. *Magyarságkutatás Vajdaságban*, 2011.
15. Takács Zoltán: *Felsőoktatási határ/helyzetek*, 2013.
16. *Kutatások sodrásában – az mtt 25. éve* (Jubileumi tanulmánykötet), 2016.

A társaság külön publikációi:

1. Hódi Sándor–Rehák László szerk. 1992. *Kisebbségi autonómiák – önkormányzati törekvések (Dokumentumgyűjtemény)*. Szabadka–Ada: Magyarságkutató Tudományos Társaság.
2. Szöllősy Vágó László. 1992. *Petőfi a déli végeken. A jugoszláviai Petőfi kultusz nyomában*. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.
3. Tóth Lajos. 1994. *Magyar nyelvű oktatás a Vajdaságban 1944-től napjainkig*. Életjel Könyvek 56. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság–Szabadkai Szabadegyetem–Életjel.
4. Szöllősy Vágó László. 1994. *Népünkkel - népünkért (A szabadkai Népkör krónikája 1872–1992)*. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.
5. Biacsi Antal. 1994. *Kis délvidéki demográfia*. Életjel Könyvek 57. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság–Szabadkai Szabadegyetem–Életjel.
6. Bálizs Jutka–Mikes Melánia. 2004. *Játsszunk, énekeljünk magyarul! – pedagógusok kézikönyve*, szerk. Mirnics Zsuzsa. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.
7. Csehák Kálmán 2004. *Történelmi múltunk és jelenünk – összegyűjtött tanulmányok*, szerk. Gaál György. Szabadka–Újvidék: Magyarságkutató Tudományos Társaság–Vajdasági Magyar Tudományos Társaság.
8. Vajda Gábor. 2006. *Remény a megfélemlítettségben – A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete (1945–1972)*, szerk. Mirnics Zsuzsa. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.
9. Vajda Gábor. 2007. *Az autonómia illúziója. A magyarság eszme- és irodalomtörténete a Délvidéken (1972–1989)*, szerk. Mirnics Zsuzsa. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

10. Korhecz Tamás–Gábrity Molnár Irén–Deli Andor. 2007. *Tolerancia-építők – Graditelji tolerancije – Constructors of tolerance* (Vajdaság tolerancia-program euroregionális és EU-adaptációja). Pannon füzetek 1. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság–Pannónia Alap.
11. Szónokyné Ancsin Gabriella–Pál Viktor–Karancsi Zoltán szerk. 2007. *A határok kutatója*. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

Könyvkiadás támogatása:

1. Mirnics Zsuzsanna. 2006. *A személyiség építőkövei – Típus-, vonás- és biológia elméletek*. Budapest: Bölcsész Konzorcium HEFOP Iroda–Károli Gáspár Református Egyetem.
2. Káich Katalin. 2016. *A színész és a színjáték dicsérete. A Szabadkai Népszínház magyar társulatának első negyven éve*. Életjel könyvek 166. Szabadka: Életjel Kiadó.

2.2. Az MTT kutatási témái

A Magyarságkutató Tudományos Társaság (az MTA Vajdasági Kutatóállomása) kutatási projektumai 2000-től 2016-ig témacsoportok szerint:

- kisebbségi magatartás-vizsgálatok, magyar közösség etnikai önszerveződésének feltételei, a vajdasági magyarok időszerű állapotvizsgálatai, változó demográfia (12 kutatás)
- az anyanyelvű oktatás múltja és jövője, a vajdasági iskolahálózat feltérképezése (22 kutatás)
- munkaerő-kutatás (10 kutatás)
- a nemzeti, vallási és polgári identitás (4 kutatás)
- a vajdasági magyarok migrációja (7 kutatás)
- ifjúsági kutatások (5 kutatás)
- médiakutatások (4 kutatás)
- demográfiai- és szórványkutatások (4 kutatás)
- művelődéstörténeti kutatás (4 kutatás)
- nyelvpszichológiai és szociolingvisztikai projektum (2 kutatás)
- a civil szervezetek kutatása és egyéb adattárgyűjtés (3 kutatás)

A kutatási projektek részletezett adatai:

I. IDENTITÁSKUTATÁS

1. *Vallási identitáskutatás a vajdasági felnőtt magyar lakosság körében* – empirikus kutatásszervezés a KOD (Budapest) koordinálásával. Kutatáskoordinátorok: Gereben Ferenc és Tomka Miklós (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar Budapest), 2000.

2. *A vajdasági magyarság társadalmi közösségének jövőképe – A regionális és nemzeti tudat konfliktusai.* Az Illyés Közalapítvány (Budapest) által támogatott kutatás, 2001.
3. *KÁRPÁT PANEL–szociológiai kutatás 2007*, A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet (Budapest), 2007–2008. Projekt partnerek: MTA Etnikai és Kisebbségkutató Intézet (Magyarország), Max Weber Társadalomkutató Alapítvány (Erdély–Románia), Fórum Kisebbségkutató Intézet (Felvidék–Szlovákia), LIMES Társadalomkutató Műhely (Kárpátalja–Ukrajna), Magyarságkutató Tudományos Társaság (Vajdaság–Szerbia), 2007–2008.
4. *Identitás, vándorlás és etnikai folyamatok a Vajdaságban*. A Magyar Tudományos Akadémia Titkárságának (Budapest) a szomszédos országokban működő magyar tudományos szervezetek műhelytámogatása keretében, 2015.

II. MÉDIAKUTATÁS

5. A vajdasági magyarok esélyei az EU-n kívül és médiakutatás. Az Illyés Közalapítvány (Budapest) által támogatott kutatás, 2003.
6. *Média 2007* – empirikus kutatás a vajdasági Magyar Nemzeti Tanács Tájékoztatási Bizottságának megrendelésére (a Tartományi Végrehajtó Tanács, Újvidék támogatásával) a Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka) szervezésében, 2007.
7. *Tájékoztatási igények a Vajdaságban*. Az MTA HTMT Ösztöndíj Program egyesületi kutatási támogatásával valósult meg, Budapest, 2007.
8. P*annon RTV közvélemény-kutatás* – „Környezetvédelem határok nélkül" című HU-SRB/1002/122/100 kódszámú IPA projekt. Pályázó a Kecskeméti Televízió Nonprofit KFT, partnerek a szabadkai Pannon RTV, Probitas, Magyarságkutató Tudományos Társaság, 2012–2013.

III. MAGATARTÁS-VIZSGÁLATOK, ETNIKAI ÖNSZERVEZŐDÉS, ÁLLÁSPONTVIZSGÁLAT

9. *A vajdasági magyar értelmiség időszerű magatartásformája*. Az Illyés Közalapítvány (Budapest) által támogatott kutatás, 2000.
10. *A vajdasági magyar közösség etnikai önszerveződésének társadalmi feltételei, változó politikai és tranzíciós gazdasági feltételek közepette.* Az Arany János Közalapítvány (Magyar Tudományos Akadémia, Budapest) támogatásával, 2001.
11. *Közvélemény-kutatás – a vajdasági választópolgárok álláspontja és magatartás-vizsgálata*. A Zenith Műhely (Szabadka) és a Magyarságkutató Tudományos Társaság közös koordinálásával, 2002.
12. *A választópolgárok elégedettségi szintje a reformtörekvések ütemével* (Szociológiai, antropológiai és empirikus közvélemény-kutatás). Az Arany János Közalapítvány (MTA, Budapest) támogatásával, 2004.

13. *Hol tartunk jövőnk felmérése/tervezése kapcsán?* Empirikus kutatás egy észak-bácskai község polgárai körében. Az Illyés Közalapítvány (Budapest) által támogatott kutatás, 2004.
14. *A vajdasági magyarlakta önkormányzatok felnőtt lakosságának magatartása és álláspontja* (Vajdasági önkormányzatok által megrendelt empirikus kutatás – terepmunka/kérdőívezés a vajdasági magyar felnőtt lakosság reprezentatív mintáján és adatelemzés), 2004.
15. *Időszerű magatartás-vizsgálatok a vajdasági magyarok körében:* a magyar iskolahálózat átszervezhetősége Vajdaságban – demográfiai trendek, politikai és közéleti befogadó készség, foglalkoztatási esélyek, a vajdasági magyarság jelenével foglalkozó társadalomtudományi (kérdőíves) kutatás. Az Illyés Közalapítvány (Budapest) által támogatott kutatás, 2005.
16. *A magyar közösség etnikai önszerveződésének feltételei – magatartás-vizsgálat*. A Vajdaság Tartományi Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi Titkárság (Újvidék) támogatásával, 2005.
17. *A kultúraközvetítés gyakorlata a vajdasági iskolások körében – empirikus kutatás a vajdasági iskolások körében*. A Vajdaság Autonóm Tartomány, Vajdasági Tolerancia Program euroregionális és EU-adaptációja (Újvidék), Pannónia Alap (Szabadka) támogatásával, 2006.
18. *Az autonómia illúziója. A magyarság eszme- és irodalomtörténete a Délvidéken* (Vajda Gábor kéziratának kielemzése és rendezése). A Magyar Tudományos Akadémia (Budapest) a szomszédos országokban működő magyar tudományos szervezetek műhelytámogatása keretében, 2007.
19. *Kisebbségi létjelenség a Vajdaságban. Regionális fejlődés a humán erőforrás magatartása tükrében.* A Magyar Tudományos Akadémia (Budapest) a szomszédos országokban működő magyar tudományos szervezetek műhelytámogatása keretében, 2007.
20. *Culturally Composite Elites, Regime Changes and Social Crises in Multi-Ethnic and Multi-Confessional Eastern Europe. (The Carpathian Basin and the Baltics in Comparison - CC. 1900–1950).* Name of the host institution: CEU – Közép-Európai Egyetem (Budapest); Name of the Principal Investigator: Victor Győző Karady, ELITES08, 2008–2011.

IV. MIGRÁCIÓKUTATÁS

21. *A vajdasági magyarok migrációjának hatása társadalmi szerkezetükre*. Az Illyés Közalapítvány és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma (Budapest) által támogatott kutatás, 2000–2001.
22. *A jugoszlávok/vajdasági magyarok migrációjának okai és következményei a társadalmi-politikai krízis okán*. Az Arany János Közalapítvány (MTA, Budapest) támogatásával, 2002.

23. *A szerb–magyar határon átívelő kapcsolatrendszer és migrációs hajlam*. Magyar Tudományos Akadémia Titkárság (Budapest) műhelytámogatása, 2010.
24. *Integrating (trans)national migrants in transition states (IMIG)* Project of the co-operation programme SCOPES Bern; The Swiss National Science Foundation (SNSF) and the Swiss Agency for Development and Cooperation (SDC) programme "SCOPES – Scientific cooperation between Eastern Europe and Switzerland 2009–2012". A Svájci Nemzeti Tudományos Alapítvány (SNSF) és a Svájci Fejlesztési Ügynökség és az Együttműködés (SDC) programja „Tudományos együttműködés szempontjai Kelet-Európa és Svájc között 2009-2012". Submitted to the Swiss National Science Foundation (SNSF) by Prof. Dr. Doris Wastl-Walter (Department of Geography, University of Bern), 2010–2013.
25. *Szerb állampolgárok Magyarországon*. Kincses-Kovács Kft. Budapest koordinálásával és az Európai Unió Európai Integrációs Alap támogatásával. Kutatás vezető: dr. Kincses Áron (Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest). EIA/2011/1.3.5. és a Magyar Tudományos Akadémia Titkárságának (Budapest) a szomszédos országokban működő magyar tudományos szervezetek műhelytámogatása keretében, 2012.
26. *A migrációs és remigrációs folyamatok az Alföldön és a Vajdaságban 1990–2010*; Projekt címe: *Voice of the Village / A hely szelleme – Kapcsolattartás az elszármazottakkal.* Hungary–Serbia IPA Cross-border Co-operation Programme, HUSRB/1002/222/033. Kistérségek Fejlesztéséért Tudományos Egyesület, Academic Society for the Development of the Micro-regions Budapest. Vajdasági projektpartner: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2012.
27. *Migrációs modellek, életvitelek* – empirikus kutatás, elemzés és tanulmányírás. Magyar Tudományos Akadémia Titkárság (Budapest) műhelytámogatása, 2012.

V. MUNKAERŐ-KUTATÁS

28. *Munkaerő-kutatás Vajdaságban*. Az Apáczai Alapítvány (Budapest) megrendelésére a Márton Áron Szakkollégium (Budapest) koordinálásával, 2001.
29. *A vajdasági fiatal értelmiségiek munkaerőpiaci kilátásai*. Az Arany János Közalapítvány (Magyar Tudományos Akadémia, Budapest) támogatásával, 2003.
30. *Karrierutak vagy parkolópályák? Friss diplomások karrierje, migrációs tendenciája, felnőttképzési igényei a Kárpát-medencében*. Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet koordinálásával az Apáczai Közalap (Budapest) támogatásával, 2006.
31. *Határon túli magyar közoktatási rendszerek hatásvizsgálata – a munkaerőpiaci relevancia tükrében*. Az Apáczai Közalapítvány támogatása és a Márton Áron Szakkollégium és a Határon Túli Oktatás Fejlesztéséért Programiroda (Budapest) koordinálásával, 2006.
32. *Hazaé®sz projekt* a Vajdasági Módszertani Központ (Szabadka) munkaerőpiaci

elhelyezkedést segítő, esélyegyenlőségi programsorozata a hazatérést invitáló diplomahonosítás témában. A Szülőföld Alap támogatásával, Szabadka, 2008.

33. *A Vajdasági magyarok esélyegyenlőségének a vizsgálata a régió munkaerőpiacán.* A Magyar Tudományos Akadémia (Budapest) a szomszédos országokban működő magyar tudományos szervezetek műhelytámogatása keretében, 2012.
34. *A munkáltatói igények a Vajdaságban. A képzési igények és a munkaerővel szemben támasztott elvárások felmérése a Vajdaság foglalkoztatóinak körében.* A Magyar Tudományos Akadémia Titkárságának (Budapest) a szomszédos országokban működő magyar tudományos szervezetek műhelytámogatása keretében, 2015.
35. *Emberi tényező az oktatásban – külhoni magyar pedagógushallgatók pályaorientációs vizsgálata.* Nemzetpolitikai Kutatóintézet (Budapest). A Bethlen Gábor Alap támogatásával, 2015.
36. *Magyar pedagógusképzés Vajdaságban, a térség munkaerőpiacának a szolgálatában.* A Vajdaság Tartományi Oktatási, Közigazgatási és Nemzeti Közösségi Titkárság és a Magyar Tudományos Akadémia Titkárságának (Budapest) a szomszédos országokban működő magyar tudományos szervezetek műhelytámogatása keretében, 2015.
37. *Terepvizsgálat és esettanulmányok írása a külhoni fiatal magyar vállalkozók helyzetéről.* Megbízó a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkársága, a Nemzetpolitikai Kutatóintézettel és a Hétfa Kutatóintézet Korlátolt Felelősségű Társasággal (Budapest) együttműködve, 2016.

VI. IFJÚSÁGKUTATÁS

38. *Mozaik 2001 Ifjúságkutatás – Vajdaság, Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. A Nemzeti Ifjúságkutató Intézet (Budapest) koordinálásával, 2001–2002.
39. *Felmérés a vajdasági magyar fiatalok időszerű politikai nézeteiről és magatartásáról.* Az MTT és a Vajdasági Ifjúsági Fórum/VIFÓ (Szabadka) közreműködésével. A Határon Túli Magyarok Hivatala támogatásával, Budapest, 2001.
40. *A fiatalok továbbtanulási szándéka* – kérdőíves kutatás. A HTOF – Határon Túli Oktatás Fejlesztéséért Programiroda (Budapest) koordinálásával, megrendelő a Határon Túli Magyarok Hivatala Budapest, 2002.
41. *Külhoni Magyar Ifjúságkutatás – KMI 2014*. Az ifjúságkutatások leltára. Szakértői javaslat – ifjúságfejlesztés a Vajdaságban. A Nemzetstratégiai Kutatóintézet (Budapest) koordinálásával, a vajdasági magyarság erőforrásainak és ifjúságának magatartás-vizsgálata. Partnerek a Kárpát-medencei tudományos műhelyek, 2014.
42. *Az ifjúsági önszerveződés lehetőségei és esélyei a külhoni magyar régiókban*, kutatás és tanulmány a Külhoni Magyar Ifjúságkutatás – 2014 projekt zárókötetébe. Nemzetstratégiai Kutatóintézet (Budapest), 2015.

VII. DEMOGRÁFIAI KUTATÁSOK

43. *A vajdasági magyarok fogyatkozása*. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia (Budapest) támogatásával. Kutatócsoport: Gábrity Molnár Irén, Mirnics Károly, Biacsi Antal, Papp Árpád, 2000.
44. *Promene demografskih obeležja vojvođanskih Mađara u multikulturalnoj sredini / A vajdasági magyarok demográfiai mutatóinak változásai a multikulturális környezetben*. A Vajdaság Tartományi Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi Titkárság (Újvidék) megrendelésére, 2002.
45. *Nemzeti kisebbségből szórványnépesség – vajdasági szórványkutatások*. Az Arany János Közalapítvány (Magyar Tudományos Akadémia, Budapest) támogatásával, 2003.
46. *A vajdasági magyarság iskolai szintjének elemzése, demográfiai összefüggésekben* – statisztikai trendek értelmezése. Az Arany János Közalapítvány (Magyar Tudományos Akadémia, Budapest) támogatásával, 2004.

VIII. OKTATÁSKUTATÁS

47. *Namere osnovaca u završnim razredima i njihovih roditelja prilikom upisivanja u srednje škole / A végzős magyar általános iskolások és szüleik lekérdezése a továbbtanulási szándékaikról Vajdaságban*. Empirikus felmérés és elemzés a Tartományi Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi Titkárság (Újvidék) megrendelésére, 2002.
48. *Az önálló vajdasági magyar felsőoktatási intézmény megvalósíthatósági tanulmánya*. A Nemzetközi és Határon Túli Felsőoktatás Fejlesztési Programiroda megrendelésére a Határon Túli Magyarok Hivatala (Budapest) támogatásával, 2001–2003.
49. *A kisebbségi magyar tannyelvű oktatási és kulturális intézményrendszer működésével és fejlesztésével kapcsolatos kérdések vizsgálata – Magyar tanuló ifjúság magatartása és a magyar szakemberi és elitképzés felső szinten Vajdaságban.* Az Arany János Közalapítvány (Magyar Tudományos Akadémia, Budapest) támogatásával, 2003.
50. *Znanje i stepen korišćenja kompjutera od strane profesora i nastavnika u Vojvođanskim školama / A vajdasági közoktatásban dolgozó pedagógusok számítógép használatának empirikus kutatása*. A Vajdaság Tartomány Oktatási- és Művelődési Titkárság (Újvidék) megrendelésére, 2003.
51. *A kisebbségi magyar tannyelvű oktatási és kulturális intézményrendszer működésével és fejlesztésével kapcsolatos kérdések vizsgálata.* Magyar tanuló ifjúság magatartása és a magyar szakemberi és elitképzés felső szinten Vajdaságban. A Magyar Tudományos Akadémia Arany János Közalapítvány (Budapest) támogatásával, 2004.

52. *Analiza stanja obrazovanja mađarske nacionalne manjine u Vojvodini sa posebnim osvrtom na potrebe u visokom školstvu / A vajdasági magyar nyelvű oktatás helyzete külön tekintettel a felsőoktatásra.* Vajdasági Tartományi Oktatási- és Művelődési Titkárság (Újvidék) megrendelésére, 2004.
53. *A határon túli magyar felsőoktatási és kutatásfejlesztési tevékenység támogatásának vizsgálata, elsősorban hazai és külföldi humán erőforrások bevonásával.* A Határon Túli Felsőoktatási és K+F Támogatások és Hasznosulásuk, Nemzeti kutatási és fejlesztési program, 5/150/2001. Koordinátor: Berényi Dénes akadémikus. Budapest, 2001–2004.
54. *Oktatásunk jövője – A vajdasági magyar felsőoktatási tervek és működtetésének lehetséges intézményrendszere*. A Magyar Tudományos Akadémia Arany János Közalapítvány (Budapest) támogatásával, 2005.
55. *A tudáshoz anyanyelven – Délvidéki oktatáskutatások témafelbontásban: Oktatásunk jövője – A vajdasági magyarság anyanyelvi oktatási iskolahálózatát befolyásoló népességcsökkenés; Nemzetiség és anyanyelv szerinti népességcsökkenés; Iskolaválasztás a Vajdaságban; Szabadkai iskolastatisztika*. A Magyar Tudományos Akadémia Titkársága (Budapest) által támogatott műhelykutatások, 2005.
56. *A magyar nyelvű oktatás a többnyelvű Vajdaságban* (Anyanyelv, kétnyelvűség és iskola a Vajdaságban. Az iskola szerepe a magyar nyelv megtartásában és a sikeres szocializációban). A Vajdaság Tartomány Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi Titkárság (Újvidék) támogatásával, 2005.
57. *A Kárpát-medencei magyar felnőttképzés rendszere – elemzések*. A HTOF – Határon Túli Oktatás Fejlesztéséért Programiroda (Budapest) koordinálásával, 2006.
58. *Karrierutak vagy parkolópályák? Friss diplomások karrierje, migrációs tendenciája, felnőttképzési igényei a Kárpát-medencében*. Apáczai Közalapítvány támogatásával és a Magyar Tudományos Akadémia Etnika-nemzeti Kisebbségkutató Intézet (Budapest) koordinálásával, 2006.
59. *A „bolognai folyamat" Szerbiában az Újvidéki Egyetem példáján, a BCE „Bolognai folyamat" Közép-Európában projektumban*. Debreceni Egyetem TEK megrendelésére, Felsőoktatás-kutató és Fejlesztő Központ (CHERD) koordinálásával. Kutatásvezető: Kozma Tamás. Támogató: Oktatásért Közalapítvány, 2007.
60. *Az Észak-vajdasági régió szakképzési programok európai felzárkóztatása.* A Magyarország–Szerbia Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007–2013. Gazdaság, oktatás és kultúra keretén belül a Közös oktatási és kulturális fejlesztések témakör. Támogató: Esély a stabilitásra (Szeged). Projektpartnerek: Nyitott Távlatok (Szabadka), Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka), a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Szakképzési, Továbbképzési és Távoktatási Központja és a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Felnőttképzési Intézete, Közművelődési Tanszék, 2007–2008.

61. *A vajdasági (magyar) felnőttoktatás lehetséges modellje a munkaerőpiac függvényében*. A Magyar Tudományos Akadémia Határon Túli Magyar Tudományosságért Ösztöndíjprogram Kuratóriuma (Budapest) támogatásával. Koordinátor: az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2008.
62. *Felnőttképzési programok európai felzárkóztatása Vajdaságban – Felnőttképzési Háló Terv és a helyszíni intézményi esettanulmány adattára*. A Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság (Újvidék) támogatásával, 2008.
63. *Felnőttképzés fejleszthetősége Vajdaságban*. A Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság és a Határon Túli Magyar Tudományosságért Ösztöndíjprogram műhelytámogatása (Budapest) keretében, 2008.
64. *Tehetségpontok Vajdaságban*. Támogatók: A Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága (Budapest) és a Bolyai Farkas Alapítvány a Magyarul Tanuló Tehetségekért, 2009.
65. *Projekt – External evaluation of the SER 032 project: "The Inclusion of Roma Pupils in Secondary Schools in the AP Vojvodina"*. Name of the host institution: Roma Education Fund (REF), Baarerstrasse 12, CH 6300 ZUG, Switzerland. Terepmunka és adatelemzés a Vajdaság Tartomány Oktatási Titkárságának (Újvidék) megrendelésére, 2009.
66. *Oktatásszervezés (előkészítés-piackutatás) a Vajdaságban*. Támogatók: MTA Titkársága és a Szülőföld Alap (Budapest). Megrendelő: SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Felnőttképzési Intézet. Partner a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar Szabadka, 2009.
67. *Project of the co-operation programme IPA – "HANDSHAKE – Development of Hungarian and Serbian vocational and adult education systems through competency based training activities" (Kézfogás – Magyar és szerb szakképzési és felnőttképzési rendszerek fejlesztése, kompetencia alapú képzési tevékenységek)*. Probitas Civil Szervezet (Szabadka). HUSRB/0901/221/099-PROBITAS-05. Project period: 15/07/2011–30/09/2011.
68. *Oktatási intézményeink együttműködésének szükségessége és esélyei a magyar–szerb határ két oldalán*. A Magyar Tudományos Akadémia Titkárság (Budapest) műhelytámogatása, 2011.

IX. SZOCIO- ÉS PSZICHOLINGVISZTIKAI KUTATÁS

69. *A vajdasági magyar nyelvhasználat rétegei, mintái, állományi, változási jellemzői* – szociolingvisztikai kutatás a Szociográfiai Műhely (Magyarkanizsa) közreműködésével. Az Arany János Közalapítvány (Magyar Tudományos Akadémia, Budapest) támogatásával, 2004–2005.
70. *Anyanyelv, kétnyelvűség és iskola a Vajdaságban* – pszicholingvisztikai kutatás. Az Arany János Közalapítvány (Magyar Tudományos Akadémia, Budapest) támogatásával, 2004.

X. MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI KUTATÁS

71. Az MTT alapítójának, *dr. Rehák László hagyatékának gyűjtése, kéziratainak elemzése és életrajzának feldolgozása*. A Szegedi Tudomány Egyetem, Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjtemény megrendelésére. Koordinátor: Vincze Gábor történész, a Társadalomelméleti és Kortörténeti gyűjteménye szakreferense, a NKÖM Milleniumi Programiroda szegedi programvezetője, 2000–2001.
72. *A szabadkai Népszínház első negyven éve* (Káich Katalin levéltári anyaggyűjtése). A Tartományi Oktatási, Közigazgatási és Nemzeti Közösségi Titkárság (Újvidék) és a Magyar Tudományos Akadémia Titkárság (Budapest) műhelytámogatása, 2014.
73. *A bánáti tipográfus, Pleitz Ferenc Pál (1804–1884) születésének 210., halálának 130. évfordulójára.* (Németh Ferenc anyaggyűjtése és kézirata). A Tartományi Oktatási, Közigazgatási és Nemzeti Közösségi Titkárság (Újvidék) és a Magyar Tudományos Akadémia Titkárság (Budapest) műhelytámogatása, 2014.
74. *A nagybecskereki Piarista Gimnázium története (1846–1920).* Németh Ferenc anyaggyűjtése. A Tartományi Oktatási, Közigazgatási és Nemzeti Közösségi Titkárság (Újvidék) és a Magyar Tudományos Akadémia Titkárság (Budapest) műhelytámogatása, 2015.

XI. ADATBÁZISOK KÉSZÍTÉSE

75. *„Magyar szervezetek a Kárpát-medencében"* című adatbázis, az Agora iroda (Szabadka) közreműködésével (adatgyűjtés és adatpontosítás). A Márton Áron Szakkollégium (Budapest) megrendelésére, 2001–2002.
76. *Kárpát-medencei inter-etnikai tudásmenedzsment projekt keretében, a délvidéki terepmunka koordinálása* – adatbázis és adatállományok integrálása települési szinten. A Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézetének (Budapest) támogatásával és a Zenith Műhely (Szabadka) közreműködésével, 2002–2003.
77. *CIVIL ÚT-MUTATÓ kiadvány sorozat I–X. multimédiás CD + internet adaptáció elkészítése*. Az Esély a stabilitásra Közalapítvány (Szeged) támogatásával, a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar, Közművelődési Tanszék közreműködésével, 2006.

2.3. Támogatások

A Magyarságkutató Tudományos Társaság főleg pályázatok útján szerzett támogatásokból végzi tevékenységét. Évi rendszerességgel pályáztunk (1999-től) az akadémiai intézeteknél/alapítványoknál:

- Magyar Tudományos Akadémia Titkárság (Budapest) Határon Túli Magyar Tudományosságért Ösztöndíjprogram műhelytámogatása, Arany János Közalapítvány és Domus Ösztöndíjprogram

Támogatást kaptunk anyaországi alapítványoktól és intézetektől:

- Apáczai Közalapítvány, Szülőföld Alap, Illyés Közalapítvány (Budapest), Esély a stabilitásra (Szeged)
- MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, ma az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségi Intézete (Budapest)
- Balassi Intézet (Budapest)
- Márton Áron Szakkollégium (Budapest)
- Magyar Oktatási Minisztérium (Budapest)
- Határon Túli Magyarok Hivatala (Budapest)
- Nemzetstratégiai Kutatóintézet (Budapest)
- Nemzetpolitikai Kutatóintézet (Budapest)
- Magyar Professzorok Világtanácsa (Budapest)
- Magyar Szociológiai Társaság Etnikai Kisebbségkutató Szakosztálya (Budapest)
- Pécsi Akadémiai Bizottság Kisebbségkutató Munkacsoportja (Pécs)
- MTA Kutatásszervezési Intézete (Budapest)
- Országos Széchényi Könyvtár Hungarika Dokumentációs Osztálya (Budapest)
- Nemzeti Kulturális Alapprogram, Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program (Budapest)
- Nemzeti Ifjúságkutató Intézet (Budapest)
- Hétfa Kutatóintézet Korlátolt Felelősségű Társaság (Budapest)
- Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia (Budapest)
- Magyar Nyelvi Intézet (Budapest)
- JELTÁRS Jelenkor Társadalomkutató Műhely (Budapest)
- Nemzetközi és Határon Túli Felsőoktatás Fejlesztési Programiroda (Budapest)
- Kincses–Kovács Kft. (Budapest)
- KÓD Piac-, Vélemény- és Médiakutató Kft. (Budapest)
- Agora Iroda Szabadka/Budapest

Mindenkor bevállaljuk a partnerséget az egyetemek karaival, vagy intézeteivel, akár alapítványain vagy projektjein belül:

- University of Bern Department of Geography (Svájc)
- Debreceni Egyetem Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ (CHERD)
- Szegedi Tudományegyetem, Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjtemény
- Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Szakképzési, Továbbképzési és Távoktatási Központja
- Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Felnőttképzési Intézete
- Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar (Szabadka)

- CEU Közép-európai Egyetem (Budapest)
- The Swiss National Science Foundation (SNSF) and the Swiss Agency for Development and Cooperation (SDC)
- Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar (Budapest)
- Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem Egyesület – EPMSz (Svájc)
- Békéscsabai Regionális Képző Központ

Társaságunk kutatási megrendeléseket vagy partnerségi lehetőséget kapott:

- a Vajdaság Tartomány Végrehajtó Tanácsának Titkárságaitól (Jogalkotási Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi Titkárság, Oktatási és Művelődési Titkárság Újvidék)
- Vajdasági Magyar Művelődési Intézettől (Zenta)
- Pedagoški savet Novi Sad
- Vajdasági Módszertani Központtól (Szabadka)
- médiaházaktól, folyóirat szerkesztőségektől (Magyar Szó Újvidék, Pannon Alap Szabadka, Létünk Szerkesztősége Szabadka, Kecskeméti Televízió Nonprofit Kft., Duna Televízió Budapest, Enamiké Budapest)
- vajdasági önkormányzatoktól (Szabadka Polgármesteri Hivatal, Zenta Polgármesteri Hivatal, Magyarkanizsa Polgármesteri Hivatal)
- Magyar Nemzeti Tanácstól
- Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji (Beograd)
- Szabadegyetemtől (Szabadka)
- civil szervezetektől (Regionális Tudományi Társaság Szabadka, Vajdasági Magyar Akadémia Tanács Újvidék, Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium Újvidék, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság Újvidék, Észak-bácskai Pedagógusszövetség Szabadka, Életjel Kiadó Szabadka, Vajdasági Ifjúsági Fórum/VIFÓ, Probitas Civil Szervezet Szabadka, Aracs Társadalmi Szervezet a Művelt Faluért, Pax Romana Szabadka, Keresztény Értelmiségi Kör Szabadka, Nyitott Távlatok Szabadka, Zenith Műhely Szabadka, Híd Szabadka, Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság Újvidék, Ženske studije Subotica)

Tanulság:

A vajdasági magyar tudomány új önszerveződésének folyamatában vagyunk/lennénk, hiszen a társadalmi közéleti feltételek dinamikusan megváltoztak az országban, sőt egész Európában. Soha jobban, mint most, szükségünk van a tudós elit pozitív magatartásformájára. A változó társadalmi értékek és csüggedés időszakában is a megoldási javaslatokra kell összpontosítanunk.

MELLÉKLETEK

KÖZLEMÉNYEK
A MAGYARSÁGKUTATÓ TUDOMÁNYOS TÁRSASÁG 25 ÉVES TEVÉKENYSÉGÉRŐL

1991–1995

1. 1991. június 19-én fogadták el a Magyarságkutató Tudományos Társaság első alapokmányát (statútumát) a Szabadkán megtartott alakuló közgyűlésen, amelynek szövegét Sebestyén Árpád terjesztette elő. Ugyanakkor megválasztották dr. Rehák Lászlót a társaság elnökének, aki a kezdeményező bizottság nevében megindokolta a társaság működésének okait és fontosságát. A munkaprogram előterjesztése után vita következett a tevékenységről. A társadalmi szervezetek és a polgárok egyesületeiről szóló törvény 11. szakasza alapján (Vajdasági AT 3/84 és 36/87 számú Hivatalos Lapjában) megindult az alapítás jogi eljárása.

2. A hivatalos bejegyzéshez szükséges okiratok kidolgozása során, 1991. június 25-én, 12 személy látta el kéziratával a kezdeményező dokumentumot. Ők a következő személyek voltak: Rehák László, Gábrity Molnár Irén, Laki László, P. Kovács Žnideršič Ružica, Horváth László, Tóth Lajos, Kovács Zsuzsanna, Sebestyén Árpád, Kocsis Mihály, Vajda János, Szekeres László, Szöllősy Vágó László. A társaság székhelye a szabadkai Városháza második emeletén volt, a Létünk szerkesztőségében (Trg slobode 1., Szabadka).

3. A szabadkai belügyi szervek a társadalmi szervezetek regiszterébe 1991. szeptember 16-án jegyezték be a Magyarságkutató Tudományos Társaságot a 377. sorszám alatt, Naučno društvo za hungarološka istraživanja néven. A dokumentumot Gyólai Attila állította ki.

4. 1991 és 1995 között Rehák László elnök szervezésében több nyilvános előadást és vitatribünt tartott a társaság történelmi, hagyományápoló és politikai témában. Összejöveteleinket, a kutatói műhelyvitákat a szabadkai Városháza termeiben tartottuk, együttműködve a Létünk folyóirat szerkesztőségével és az Életjel tagjaival is. Ilyen előadások voltak például Várady Tibor akadémikustól: *A kollektív jogok kérdéséről*; Mirnics Károlytól: *Demográfiai jellegzetességek a jugoszláviai magyar nemzetiség életében.*

5. A Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség megalakulásának kezdeményezése és a vajdasági magyar művelődési egyesületek és művelődési házak magyar szakosztályainak meghívása 1992-ben. A népkörös összejövetel kezdeményezői: Rehák László, a Magyarságkutató Tudományos Társaság elnöke, Hódi Sándor

alelnök és Szöllősy Vágó László főtitkár. Az ülésen közfelkiáltással kimondták a művelődési szövetség újjáalakítását, amihez a történelmi VMDK, az MTT és a Népkör adta a kezdeményező bizottság tagjait. Dobrica Ćosić akkori államelnök táviratban gratulált, a tartományi Kisebbségügyi Titkárság, az anyaországi HTMH, az Illyés Közalapítvány és a Magyar Oktatási és Művelődési Minisztérium támogatta a művelődési szövetséget.

6. A társaság elnöke felvette a kapcsolatot a vajdasági civil és művelődési szervezetekkel, a Vajdasági Magyar Demokratikus Közösség (VMDK) érdeklődő tagjaival és a Magyarországi Határon Túli Hivatal irodavezetőivel.

7. Az MTT első publikációja, a frissen megalakult VMDK tagjainak a kezébe került, az évi közgyűlésük során: *Kisebbségi autonómiák – Önkormányzati törekvések (Dokumentumgyűjtemény, 1992)*. Szerk. dr. Hódi Sándor és dr. Rehák László, Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka–Ada, 1992.

8. Nyilvános könyvbemutató a Népkör épületében. Szöllősy Vágó László: *Petőfi a déli végeken. A jugoszláviai Petőfi kultusz nyomában*, Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 1992.

9. 1992 és 2004 között beindult a munka 4-5 kutatási projektumon, megvalósításuk azonban pénzügyi akadályokba ütközött a hiperinfláció miatt. Témakörök, az aktuális jugoszláv politikai rendszer jellemzése, a kisebbségek kollektív jogai és a civil mozgalom lehetőségei voltak. A szponzorok és az alapítványok támogatásának megnyerése nagy erőfeszítést igényelt. Főleg irodaeszközöket kaptunk ajándékba: egy fénymásoló gépet és két írógépet.

10. Kapcsolatfelvétel az MTA Kutatásszervezési Intézetével és az Országos Széchényi Könyvtár Hungarika Dokumentációs Osztályával, a vajdasági magyar tudósok, kutatók és szakemberek címtárának elkészítése céljából (1992).

11. Együttműködési szándéknyilatkozatot ír alá Rehák László a Magyarságkutató Tudományos Társaság nevében és Baranyai-Bosnyák István a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság (JMMMT) képviselője. Újvidék, 1993.

12. Kötet kéziratrendezése és együttműködés az Életjel kiadóval és a szabadkai Szabadegyetemmel: dr. Tóth Lajos: *Magyar nyelvű oktatás a Vajdaságban 1944-től napjainkig*, Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, társkiadó a szabadkai Szabadegyetem, Életjel könyvek 56, 1994.

13. Könyvbemutató: dr. Szöllősy Vágó László: *Népünkkel – népünkért (A szabadkai Népkör krónikája 1872–1992)*, Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, Népkör, 1994.

14. Nyilvános könyvbemutató és vitatribün a vajdasági magyarok fogyatkozásáról. Biacsi Antal: *Kis délvidéki demográfia*, Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, társkiadó a szabadkai Szabadegyetem, Életjel könyvek 57, 1994.

15. Dr. Rehák László halála (1994) után, az MTT 1995. december 9-én tartotta a következő közgyűlését, az új városháza épületében. Az ülés elnöklő tagjai: Gábrity Molnár Irén, Hegedűs Antal és Mirnics Károly. Elnökségi tagok: Balla Ferenc, Gábrity Molnár Irén, Hegedűs Antal, ifj. Korhecz Tamás, Mirnics Károly és Szalma József.

1996–2000

16. A 2. elnökségi ülés 1996. február 26-án Szabadkán. Témája az MTT évi kutatási tervének és anyagi helyzetének megbeszélése, valamint új irodahelyiség keresése, bebútorozása és felszerelése.

17. Az MTT fénymásolójának és írógépének átvétele Hódi Évától, Adán, 1996. április 1-jén (Gábrityné Molnár Irén és ifj. Korhecz Tamás), majd ezt követően elhelyezésük az Aga Mamužić utca 13. szám alatti, 2. emeleti irodahelyiségben.

18. Komputer és lézernyomtató vásárlása anyaországi adományból.

19. A 3. elnökségi ülés 1996. június 7-én. Témája az MTT Aga Mamužić utcai irodahelyiségének a berendezése. Rehákné Pósa Rózsa által adományozott bútorzat, valamint dr. Rehák László kéziratának leltárba vétele. Az elnökség elfogadta a Társadalmi Könyvviteli Szolgálatnak benyújtott éves és féléves elszámolást. Beszámoló a társaság pályázatokon való részvételéről, a folyamatban levő kutatásokról.

20. A 4. elnökségi ülés 1996. október 4-én. Napirenden az anyanyelvű oktatás témájára készülő nemzetközi tanácskozás szervező és programbizottságának munkabeszámolója.

21. Az első nemzetközi tudományos tanácskozást *Az anyaországukon kívül élő nemzetiségek anyanyelvű oktatásának kérdései* címmel 1996. november 23-án tartottuk meg a szabadkai Népkörben a magyarországi Művelődési és Közoktatási Minisztérium, Vajdaság Tartomány Kisebbségügyi Titkársága és a Szabadkai Önkormányzat támogatásával.

22. Munkabizottsági ülés a fenti tanácskozás záró javaslatainak elkészítése céljából, és a tanácskozás sajtóvisszhangjának megvitatása 1996. december 6-án, a Magyarságkutató Tudományos Társaság irodájában.

23. Az 5. elnökségi ülés, 1996. december 6-án, melyen elemezték és elfogadták az 1996. évi identitáskutatási téma kéziratait és pénzügyi elszámolását, valamint az 1997. évi kutatások, pályázatok tervét.

24. Pályázatok benyújtása a budapesti Illyés Közalapítványnál (a vajdasági oktatási hálózat feltérképezése), valamint a helyszíni adatkutatás megtervezése (kérdőívek, dokumentumelemzés, interjúk). 1997 márciusa (Gábrity Molnár Irén).

25. A Magyarságkutató Tudományos Társaság az Aracs Társadalmi Szervezettel együtt *Nemzeti megmaradásunk stratégiája* címmel értelmiségi tanácskozást tartott Szabadkán, a Népkörben 1997. május 17-én. Részt vett rajta az MTT valamennyi tagja (hozzászólások, a záróokmány kidolgozása).

26. A 6. elnökségi ülés 1997. december 9-én, melynek napirendjén a következő évi munkafeladatok és a pénzügyi elszámolás szerepelt. Az elnökség elfogadta az *Anyanyelvű oktatásunk* című tanulmánygyűjtemény költségvetését. Előkészületek a közgyűlésre.

27. *Anyanyelvű oktatásunk* (szerk. Gábrityné Molnár Irén–Mirnics Zsuzsa) című könyv bemutatása a Népkörben 1997. december 9-én. A kiadvány megjelenését támogatta a magyarországi Művelődési és Közoktatási Minisztérium és a Szabadkai Polgármesteri Hivatal.

28. Az MTT évi közgyűlése 1997. december 20-án a Népkörben, Szabadkán. A jegyzőkönyvek elfogadása, vita az alapszabályzatról, beszámoló az 1996–1997. évi tevékenységről, a pénzügyi helyzetről, az új elnökség és a felügyelő bizottság megválasztása, az 1998. évi munkaterv és a tagdíj meghatározása.

29. Elnökségi ülés 1998. február 16-án, az elnökségen belüli tisztségek elosztása: elnök Gábrity Molnár Irén, alelnökök Szalma József és Mirnics Károly, titkár Korhecz Tamás, pénztáros Mihályi Katalin. Az elnökség elfogadta az 1997. évi kutatás tartalmi és pénzügyi lezárását, döntést hozott egy 1998-ban megjelenő könyv kiadásáról, és meghozta új kutatási tervét, illetve meghatározta rendezvényeinek ütemét.

30. Elnökségi ülés 1998. július 24-én, amelyen a tagok elfogadták a pályázatokon véglegesített kutatási és rendezvényprogramokat, kiosztották a kiadvánnyal és egyéb tevékenységgel kapcsolatos feladatokat. Az 1998 őszén megjelenő *Vajdasági útkereső* című könyv szerkesztője Gábrityné Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa, műszaki szerkesztő Csernik Attila, készíti az újvidéki Verzál Nyomda, támogatja az Illyés Közalapítvány (kutatás és tanulmányok megírása), valamint a Szabadkai Polgármesteri Hivatal (nyomdaköltségek).

31. *A vajdasági magyar anyanyelvű oktatás jövője* című rendezvény szervezőbizottságának ülése 1998. október 15-én, a Népkörben: előadók, vita, program, meghívottak, terem stb.

32. *A vajdasági magyar anyanyelvű oktatás helyzetéről* szóló tanácskozás (előadások és vita) megtartása, valamint a *Vajdasági útkereső* című kiadványunk bemutatása. Szabadka, Népkör, 1998. október 31.

33. A vajdasági magyarok migrációjának vizsgálatára megalakult kutatócsoport munkaülése, a kérdőívek elfogadása és a munka menetének megbeszélése az MTT irodájában (Mirnics Károly, Papp Árpád, Biacsi Antal, Szalma József, Gábrity Molnár Irén). 1998. november 20.

34. Részvétel a Magyar Professzorok Világtanácsa Elnökségének alakuló ülésén. Budapest, MTA Székház, 1998. december 10.

35. Az mtt könyvtárának bibliográfiai rendezése, az Aracs könyvadományának feldolgozása a Tanítóképző Akadémia magyar hallgatói részére, mintegy 500 címszóban, kikölcsönzés lehetőségével. 1999. február első hete.

36. Kapcsolatfelvétel a szabadkai székhelyű, újonnan megalakuló Hrvatsko akademsko društvo (HAD) társadalmi szervezettel (Ivanović Josip mgr. elnök betagosítása). MTT iroda, 1999. február 19.

37. Részvétel a HAD évi közgyűlésén a közös kutatási programok és kiadványok megvitatása céljából (Gábrity Molnár Irén és Mirnics Károly). Szabadka, Városháza, 1999. március 13.

38. Az újonnan bejegyzett újvidéki Vajdasági Magyar Tudóstársasággal szervezendő közös fellépések megtervezése dr. Ribár Béla és dr. Szalma József révén.

39. Elnökségi ülés, az 1998. évi elszámolások és zárszámadások, az alapszabályzat, a tagdíj javaslatának elfogadása, az 1999. évi tevékenység vázolása, valamint a közgyűlés előkészítése. Az ellenőrző bizottság felhívása a munkára az évi beszámoló és elszámolások kapcsán (dr. Tóth Lajos, dr. Horváth Mátyás és mgr. Kocsis Mihály). Szabadka, 1999. március 24.

40. A Kárpát-medencei kutatásban való aktív részvétel (kérdőívezés megszervezése Vajdaság-szerte) a Duna Televízió nézettségével kapcsolatban, a KOD Médiakutató Intézettel (Budapest), 1999 márciusában.

41. Részvétel a Magyar Professzorok Világtanácsa európai részlegének megalapításában (Gábrity Molnár Irén elnök szekcióvezető szerepében). Svájc, Genf, l999 júniusa.

42. Előadások a Hrvatsko akademsko društvo szervezésében megtartott Religioznost i ličnost című vallástudományi konferencián (Hegedűs-Kovácsevics Katalin és Gábrity Molnár Irén). Szabadka, Bunjevačko kolo, 1999. július 31.

43. Pályázás az Illyés Közalapítványnál a migrációkutatás folytatása céljából és a 2000. évi tudományos rendezvények pénzelésére. 1999. szeptember.

44. Az MTT elnökségi ülése 1999. november 12-én, a kutatási program beindítása és a vajdasági tanulmányi részanyag begyűjtése a CEBA Kiadó (Budapest) *Magyarok a világban* című kiadványa számára. Az évi elszámolások elfogadása. A 2000. millenniumi év munkaprogramjának tervezése.

45. *Az Intercultural and Peace Education for Mutual Understanding in Hungary and the Neighboring Countries* munkacsoportjában való többnapos részvétel Budapesten (Gábrity Molnár Irén), az European Youth Centre szervezésében. 1999. december 2–4.

46. A *Magyar tudomány Vajdaságban* rendezvényen való részvétel a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság szervezésében. Újvidék, a Szerb Tudományos Akadémia újvidéki székháza, 1999. december 11.

47. Részvétel a Horvát Akadémiai Társaság tudományos tanácskozásán Szabadkán a Bunjevačko kolo épületében. A tanácskozás témája: *Duševno zdravlje* (Gábrity Molnár Irén és Ivanović Josip). 1999. december 17–18.

48. Hju Poulton történész tudós fogadása az MTT irodájában Szabadkán, aki a Minority Rights Group International londoni képviselőjeként érkezett konzultációs ülésre, 2000. január 28-án (Gábrity Molnár Irén, Mirnics Károly).

49. A Magyar Professzorok Világtanácsának kibővített elnökségi ülése (képviselő Gábrity Molnár Irén). Budapest, 2000. január 31.

50. A *Vajdasági marasztaló* című millenniumi kiadványunk kéziratainak begyűjtése, szerkesztése, majd nyomdába bocsátása (Mirnics Zsuzsa, Gábrity Molnár Irén). 2000. január–március.

51. *A jugoszláviai magyarok demográfiai és költözködési jellemzői* rendezvény megszervezése és előadásainak megtartása. Szabadka, Népkör, 2000. március 25.

52. Az Illyés Közalapítvány 2000. évi pályázatára készített anyag adminisztrálása (*A vajdasági magyar értelmiség időszerű magatartásformája*). 2000 márciusa.

53. *A vajdasági magyarok fogyatkozása* című kutatás a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia (Budapest) támogatásával. Kutatócsoport: Gábrity Molnár Irén, Mirnics Károly, Biacsi Antal és Papp Árpád. 2000.

54. Rendezvényszervezés 2000. március 22-én, nyilvános előadás és vitaest a Rehák László Alapítvány által létrehozott Dr. Rehák László Kollégiumban (Szabadka) a bentlakó diákok és egyetemisták részvételével.

55. *Vallási identitáskutatás a vajdasági felnőtt magyar lakosság körében*, empirikus kutatásszervezés Vajdaság-szerte (562 kérdőív) az Aufbruch nemzetközi vallásszociológiai projekt keretében (vezetők Tomka Miklós és Gereben Ferenc), a KOD (Budapest) közvetítésével. 2000.

56. Az évi közgyűlés előkészítése az elnökségi tagokkal, új tagok felvétele. Szabadka, MTT iroda, 2000. április 22.

57. Aktív részvétel a Vajdasági Ifjúsági Tanács (VIT) alakuló ülésén. Szabadka, Népkör, 2000. május 4.

58. A Vajdasági Magyar Oktatási Tanács ülésén való részvétel. Szabadka, Vajdasági Módszertani Központ, 2000. május 5.

59. Évi közgyűlés. Az elnöki beszámoló és az ellenőrző bizottság vitája után újraválasztották az elnökségi tagokat és az elnököt. Az ellenőrző bizottság tagjai: Kocsis Mihály, Horváth Mátyás és Szecsei Mihály. Szabadka, Népkör, 2000. május 5.

60. A millenniumi ünnepi rendezvény szervezése és a *Vajdasági marasztaló* könyv nyilvános bemutatása. Előadóvendég: dr. Szarka László történész, a Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Műhelyének vezetője. Szabadka, Népkör, 2000. május 5.

61. Hivatalos megbeszélés Szarka Lászlóval és Kozma Istvánnal, az MTA Kisebbségkutató Műhelyének képviselőivel, az MTT irodájában (Gábrity Molnár Irén, Mirnics Károly). 2000. május 6.

62. Az MTT részvétele Budapesten a vajdasági magyar tudományosság napjának rendezvényein. A Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Műhelyének szervezésében. Sajtóértekezlet, majd találkozás és tárgyalás Glatz Ferenccel, az MTA elnökével. Ribár Béla, Bosnyák István, Mirnics Károly és Gábrity Molnár Irén részvételével. 2000. június 13.

63. Előadás a Domus Hungarica Székházában a délvidéki népesség és értelmiség magatartásáról (Mirnics Károly és Gábrity Molnár Irén). Budapest, 2000. június 13.

64. Előadás a VIFÓ és VaMaDiSz táborban. Gábrity Molnár Irén témája: *Az ifjúság és az emberi erőforrás esélyei a mai társadalomban.* Horgos (paplak), 2000. július 26.

65. Részvétel a Ženske studije szervezésében megtartott szemináriumon (Gábrity Molnár Irén és Árpási Ildikó). A szeminárium témája: *Ženska ljudska prava.* Szabadka, Népkör, 2000. április 8.

66. Elnökségi ülés és döntés az Illyés Közalapítvány támogatásáról: a társaság számítógépének felújítása és bővítése (statisztikai programfelvétel az empirikus kutatáshoz). 2000. július 21.

67. Aktív részvétel Szegeden, az Európa Kapu jugoszláv–magyar határ menti civil találkozón. Civil Közösségi Ház, 2000. július 27–28.

68. Részvétel a Nyitott Távlatok szervezésében megrendezett szabadkai konferencián: *Prvi forum jugoslovenskih manjinskih nevladinih organizacija.* Szabadka, Pátria Szálló, 2000. szeptember 8–10.

69. Előadással egybekötött részvétel a Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság konferenciáján, amely a Magyar kisebbségek a Kárpát-medencében II. címet viselte (Mirnics Károly). Kaposvár, 2000. november 3–4.

70. Aktív részvétel a Horvát Akadémiai Társaság évi közgyűlésén (Mirnics Károly). Szabadka, Városháza, 2000. november 25.

71. Tárgyalás Vincze Gábor történésszel a JATE társadalomelméleti és kortörténeti gyűjteményének (Szeged) képviselőjével a Magyarságkutató Tudományos Társaság elhunyt tagjai (Rehák László, Szekeres László, Magyar László, Kongó Tivadar stb.) hagyatékának feldolgozása ügyében. Szabadka, 2000. december 1.

72. Munkamegbeszélés az együttműködés lehetőségeiről a *Pakt stabilnosti za jugoistočnu Evropu* temesvári képviselőjével, több szabadkai civil szervezet jelenlétében. Szabadka, 2000. december 5.

73. Részvétel a Fórum Társadalomtudományi Intézet szervezésében *Ezredforduló – A tudomány jelene és jövője a kisebbségben elő közösségek életében* címmel megtartott tudományos tanácskozáson. Szlovákia, Komárom, 2000. december 7.

2001–2005

74. Elnökségi ülés és döntés a 2001. évi kutatási programról. Szabadka, MTT iroda, 2001. január 20.

75. Részvétel a MÁÉRT Oktatási Szakértő Bizottságának kutató és adatgyűjtési programjában, a Márton Áron Szakkollégium (Budapest) szervezésében: A vajdasági tudományos intézmények és civil szervezetek adattára, mélyinterjúk és kérdőívezések alapján. A projektum címe: *Oktatási és kutatási programfejlesztés.* A vajdasági oktatási tudományos kataszter készítőinek csapatmunkája. 2001 januárja.

76. Részvétel a Jeltárs Intézet és az MTA Kisebbségkutató Intézet (Budapest) irányításával elvégzett munkaerőpiaci felmérésben Vajdaság területén (statisztikai és empirikus adatfeldolgozás, 2001). A határon túli magyar munkaerőpiac helyzetképét megjelenítő kutatás, amely adatokat nyújt az emberi erőforrások helyzetének összehasonlítására a határon túli magyar lakosság körében.

77. Munkaerő-kutatás Vajdaságban. Mélyinterjúk (25) szervezése Vajdaság-szerte az Apáczai Közalapítvány támogatásával és a Márton Áron Szakkollégi-

um közvetítésével, valamint a munkaerő-kutatás tanulmányainak megírása a Jeltárs (Budapest) Jelenkor Társadalomkutató Műhely szervezésében. 2001. január–március.

78. *A történelmi egyházak helyzete és szerepe Szerbiában, a demokratizálódási folyamat kezdetén*, előadás és vita (Gábrity Molnár Irén, Hegedűs-Kovácsevics Katalin, Mirnics Károly és Tóth Lajos) a Nyitott Távlatok szervezésében megtartott vallásszociológiai tanácskozáson. Szabadka, Pátria Szálló, 2001. február 8–11.

79. *A vajdasági magyar migráció hatása társadalmi szerkezetükre*, projektmunka támogatója a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 2000–2001.

80. Lektorálási és szerkesztési munka az MTT migrációkutatása eredményeként megszületett kiadványa kapcsán: *Fészekhagyó vajdaságiak* (Mirnics Zsuzsa és Gábrity Molnár Irén). 2000 szeptemberétől 2001 februárjáig.

81. *A vajdasági magyarság társadalmi közösségének jövőképe*, kérdőívezés szervezése Vajdaság-szerte a Tartományi Kisebbségügyi Titkárság megrendelésére, a magyar választópolgárok véleményéről egy esetleges Magyar Nemzeti Tanács megválasztásáról. Szabadka, MTT iroda, 2001. január–február.

82. Elnökségi ülés és előadás szervezése dr. Berényi Dénes akadémikus jövetele alkalmából. Berényi Dénes előadásának címe: *Kis országok a nemzetközi tudományos versenyben*. Szabadka, 2001. március 26.

83. Előadás a CEBA kiadó *Magyarok a világban – Kárpát-medence* című kiadványának bemutatásán, a magyar Kultúra Alapítvány szervezésében (Gábrity Molnár Irén). Budapest, 2001. március 27.

84. Az ENAMIKE Kft. (Budapest) felkérésére tanulmányok írása a Médiakönyvbe. Témák: a vajdasági magyar média (Mirnics Zsuzsa) és oktatás (Gábrity Molnár Irén) helyzete. 2001. február.

85. Pályázás az Illyés Közalapítványnál (Budapest) a 2001. évi kutatóprojektum témáira: *A regionális és nemzeti tudat konfliktusai.*

86. Tárgyalás Szarka Lászlóval a Kisebbségkutató Intézet igazgatójával intézeti együttműködés témában. Budapest, 2001. április 25.

87. *A vajdasági magyar egyetemisták álláspontvizsgálata*. Kérdőíves kutatás a Vajdaságban élő és tanuló fiatalokból (159 fő), valamint Magyarországon élő és tanuló vajdasági magyar egyetemi hallgatók (90 fő) csoportjából (lásd T. Mirnics Zsuzsanna. 2001. Hazától hazáig. A Vajdaságban és Magyarországon tanuló vajdasági egyetemi hallgatók életkilátásai és migrációs szándékai. In *Fészekhagyó vajdaságiak: tanulmányok, migrációkutatások, táblázatos mellékletek*).

88. Felmérés a vajdasági magyar fiatalok időszerű politikai nézeteiről és magatartásáról. Ifjúságkutatás a Vajdasági Ifjúsági Tanács közreműködésével, melyet a HTMH támogatott (kérdőívezés, mélyinterjúk és elemzés). 2001. március–május.

89. Előadás a határon túli felsőoktatás helyzetéről a Határon Túli Magyarok Hivatala és az Oktatási Minisztérium (Budapest) szervezésében megtartott tanácskozáson (Gábrity Molnár Irén, Bunyik Zoltán, Rábaközi Tamás és Birclin Júlia). Nyíregyháza, 2001. május 18–19.

90. Csoportos pályázat előkészítése – az MTA Arany János pályázata *A vajdasági magyar közösség etnikai önszerveződésének társadalmi feltételei, változó politikai és tranzíciós gazdasági feltételek közepette* címen. Szabadka, MTT iroda, 2001 áprilisa.

91. Elnökségi ülés és döntés a részvételről a határon túli akadémiai kutatóállomások megnyitására meghirdetett pályázaton. Szabadka, 2001. április 20.

92. *Fészekhagyó vajdaságiak* könyv bemutatása az MTT 10 éves évfordulója alkalmából. Előadásokat tartottak Gábrity Molnár Irén, T. Mirnics Zsuzsanna és Surányi Zoltán. Szabadka, Városháza, Kékterem, 2001. május 26.

93. Konferencia az MTA Kisebbségkutató Intézetének szervezésében (Gábrity Molnár Irén, Mirnics Károly és Hódi Sándor). Budapest, 2001. május 30–31.

94. Magyar Professzorok Világtanácsa szabadkai konferenciájának megszervezése. 2001. június 8–10.

95. Tárgyalás a Széchényi-terv kutatóprojektumában való részvétel kapcsán (Gábrity Molnár Irén, Major Györgyi, Berényi Dénes, Egyed Albert és Kulcsár Szabó Enikő). Budapest, Magyar Nyelvi Intézet, 2001. június 13.

96. Tanácskozás a nemzetközi *Ifjúságkutatás 2001* kapcsán a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet szervezésében. Zánka, 2001. június 24–25.

97. Tanulmányok írása a Szlavisztikai Intézet (Budapest) számára: régióismertetés, magyar identitástudat alakulása.

98. Vajdasági Ifjúsági Fórum (VIFÓ)-fesztivál, előadás és vitafórum. Palics, 2001. július 13.

99. Ifjúsági foglalkozások a VIFÓ-táborban, előadás. Horgos, 2001. július 27.

100. Tanácskozás az ifjúságkutatás kutatócsoportjával a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet szervezésében (Gábrity Molnár Irén és T. Mirnics Zsuzsanna). Tata, 2001. augusztus 9–10.

101. Előadás a *Ženske studije* keretében a kisebbségi helyzetértékelési kutatásokról. Szabadka, 2001. augusztus 18.

102. Találkozó a Civil Alapítvány képviselőivel a kárpátaljai tanácskozáson való részvételről. 2001. szeptember 1.

103. Tanácskozás Szarka Lászlóval, az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének igazgatójával. Szabadka, Városháza, 2001. szeptember 21.

104. Az anyaországi támogatások hasznosultságának kutatási módszere (workshop). Budapest, Balassi Intézet, 2001. szeptember 24.

105. *Magyarok a világban – magyarok a Kárpát medencében* című Xerox könyv bemutatása, az Agora Iroda társszervezésével. Szabadka, 2001. október 5.

106. A Századvég egri politikai iskola tanárainak és egyetemistáinak fogadása, előadások. Szabadka, Városháza, 2001. október 18.

107. Interjúk és műsorszervezés: Kossuth Rádió – Erdélyi István műsora a vajdasági magyarságkutatásról. 2001. október 22.

108. Részvétel a *Közösség és szórvány* címet viselő nemzetközi konferencián (előadó Varjú Ilona). Kárpátalja, Nagydobrony, 2001. október 26–28.

109. Részvétel a *MOZAIK2001 – Magyar fiatalok a Kárpát-medencében (Vajdaság)* című kutatásban. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 2001–2002.

110. Előadás és részvétel a szabadkai Nyitott Távlatok polgárok egyesülete által szervezett *Az 56-os magyar forradalom és szabadságharc délvidéki vonatkozásai – '56 és a huszonegyedik század magyar nemzetstratégia összefüggései* című nemzetközi tudományos tanácskozáson (Mirnics Károly és Molnár Verona). Szabadkai Városi Könyvtár, 2001. november 3.

111. A Magyar Tudományos Akadémia Vajdasági kutatóállomásainak megnyitására vonatkozó megbeszélések. Budapest, MTA, 2001. november 12.

112. *A határon túli magyar felsőoktatási és kutatásfejlesztési tevékenység támogatásának vizsgálata, elsősorban hazai és külföldi humán erőforrások bevonásával*, kutatás. A határon túli felsőoktatási és K+F támogatások és hasznosulásuk című projekt a Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program (5/150/2001) támogatásával valósult meg. Koordinátor: Berényi Dénes akadémikus. Kutatók: Benda István, Bíró A. Zoltán, Egyed Albert, Fischer Fülöp Ildikó, Gábrity Molnár Irén, Hardi Tamás, Kecskés Mihály, Kozma Tamás, Kulcsár Szabó Enikő, Orosz Ildikó, Tarnóczy Mariann, Tóth Károly, Tóth Pál Péter és Ujváry Gábor. Budapest, 2001–2004.

113. A Magyarságkutató Tudományos Társaság bemutatkozása, előadások (Gábrity Molnár Irén, Mirnics Károly és Mirnics Zsuzsa). Budapest, Magyar Kultúra Háza, 2001. november 12.

114. A Széchenyi-terv projektumának módszertani kidolgozása, munkacsoport. Budapest, Magyar Nyelvi Intézet, 2001. november 26.

115. Nyilvános tévészereplés: a vajdasági magyar oktatás kérdéseinek taglalása – stúdióbeszélgetés. Újvidék, 2001. december 13.

116. Elnökségi ülés és döntés a 2002. évi kutatási programról. Szabadka, 2002. január 10.

117. Együttműködési megbeszélés az MTT irodájában a Zenith Műhely, az Észak-bácskai Pedagógusszövetség és a Vajdasági Módszertani Központ képviselőivel: közös projektum kidolgozása. Szabadka, 2002. január 15.

118. *A vajdasági választópolgárok álláspontja és magatartás-vizsgálata*, közvélemény-kutatás a Zenith Műhely (Szabadka) koordinálásával, és a Magyarságkutató Tudományos Társaság részvételével. 2002.

119. Részvétel és előadás a nemzeti kisebbségeket tömörítő civil szervezetek első regionális konferenciáján a Nyitott Távlatok szervezésében (Gábrity Molnár Irén és Molnár Verona). Szabadka, Pátria Hotel, 2002. január 19–20.

120. A Magyarságkutató Tudományos Társaság kiadványainak nyilvános bemutatása. Topolya, Művelődési Ház, 2002. február 9.

121. Az MTT számítógépének a felújítása – Mikromédia. Szabadka, 2002. március 1.

122. Az Arany János Alapítvány vajdasági kutatóállomás felszerelésére szánt támogatásának realizálása: (1) a szabadkai iroda felszerelésének megtervezése és (2) támogatás átnyújtása Ribár Bélának a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság számára. Újvidék, 2002. március 7.

123. Részvétel a Nyitott Távlatok ünnepi rendezvényén és könyvbemutatóján. Szabadkai Városi Könyvtár, 2002. március 14.

124. A Magyar Tudományos Akadémia által meghirdetett pályázatokra kidolgozott kutatások részelszámolásai, a kutatóállomás 1/4 évi és a csoportkutatás 2/4 évi elszámolása.

125. A *MOZAIK2001* ifjúságkutatás gyorsjelentésének nemzetközi prezentálása, valamint előadás és sajtóértekezlet a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet és Ifjúsági Minisztérium szervezésében (Gábrity Molnár Irén és T. Mirnics Zsuzsanna). Budapest, 2002. március 23.

126. Konzultáció Horváth Tamással, a Határon Túli Felsőoktatási Programiroda vezetőjével a tanulmányok eredményeiről (Gábrity Molnár Irén). Budapest, 2002. március 23.

127. Konzultációs megbeszélések a vajdasági magyar felsőoktatás fejlesztéséről Horváth Tamással és Cigler Mónikával (Gábrity Molnár Irén). Szabadka, 2002. április 17.

128. A határon túli támogatások hasznosultságának módszertani bemutatása (Gábrity Molnár Irén, Ribár Béla és T. Mirnics Zsuzsanna). Budapest, Balassi Bálint Intézet, 2002. március 25.

129. Pályázat az Illyés Közalapítványnál: rendezvény tervezése (A vajdasági magyar ifjúság jövőképe és értékrendje).

130. *A vajdasági magyarok vállalkozási hajlama* című előadás a Most–Híd irodájában (Gábrity Molnár Irén). Szabadka, 2002. április 15.

131. Könyvespolc és számítógépasztal elhelyezése a Magyarságkutató Tudományos Társaság irodájában (Nušić utca 2., Szabadka). 2002. április 22.

132. A Magyarságkutató Tudományos Társaság – Akadémiai Kutatóállomás honlapjának kidolgozása, Tip-top Sistem. Szabadka, 2002. május 6–20.

133. Civil szervezetek nemzetközi tanácskozása a Híd Szabadka szervezésében. Palics, 2002. május 16–18.

134. Részvétel előadásokkal az MTA Kisebbségkutató Intézetének nemzetközi tanácskozásán (Gábrity Molnár Irén, Mirnics Károly, Bagi Ferenc, T. Mirnics Zsuzsanna, Tóth Glemba Klára és Vajda Gábor). Budapest, 2002. május 30–31.

135. A MOZAIK2001 ifjúságkutatás eredményeinek bemutatása Csíkszeredán (T. Mirnics Zsuzsanna). Románia, 2002. június 27. – 2002. július 1.

136. Szeged–Szabadka testvérvárosok találkozója (a civilek és az állami-önkormányzati szervek együttműködési lehetőségei). Szabadka, Városháza, Tanácsterem, 2002. július 1.

137. Előadás a kishegyesi VIFÓ-táborban. Nyári Akadémia, 2002. július 7.

138. Konzultációk: magyar publikációk, szemináriumok és tanulmányok. A Magyarságkutató Tudományos Iroda rendszeres konzultációs órái egyetemisták, abszolvensek és doktoranduszok részére. Szabadka, 2002. augusztus–szeptember.

139. Részvétel és előadás a szegedi civil szervezetek nyári akadémiáján. Szeged, 2002. július 29. – 2002. augusztus 3.

140. Megbeszélésen való részvétel az Európai Tanács képviselőivel. Együttműködés a művelődési és civil szervezetekkel. Szabadka, Városháza, 2002. szeptember 18.

141. Részvétel a Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Programnak a *Határon túli felsőoktatási és K+F támogatások és hasznosultságuk* kutatóprojektumában. Budapest, Balassi Bálint Intézet, 2002. szeptember 23.

142. Megbeszélések az MTA Kisebbségkutató Intézetének igazgatójával. Budapest, 2002. szeptember 24.

143. Tárgyalás P. Cigler Mónikával a budapesti Oktatási Minisztérium Felsőoktatási Fejlesztési Programiroda (HTOF) képviselőjével. Szabadka, 2002. október 5.

144. *Az önálló vajdasági magyar felsőoktatási intézmény megvalósíthatósági tanulmánya*, az MTT kutatása a Nemzetközi és Határon Túli Felsőoktatás Fejlesztési Programiroda megrendelésére a HTMH támogatásával (Budapest). 2001–2003.

145. *A jugoszlávok/vajdasági magyarok migrációjának okai és következményei a társadalmi-politikai krízis okán*, kutatás az Arany János Közalapítvány (MTA, Budapest) támogatásával. 2002.

146. Az MTT Elnökségi ülése és évi közgyűlése. Szabadka, 2002. október 18.

147. Az MTA szabadkai kutatóállomásának hivatalos megnyitása (Szarka László és Tarnóczy Mariann), nemzetközi tanácskozás, előadások és vita két szekcióban (demográfiai és szociolingvisztikai). Szabadka, Városháza, 2002. október 24.

148. *Namere – osnovaca u završnim razredima i njihovih roditelja – prilikom upisivanja u srednje škole* (A végzős magyar általános iskolások és szüleik lekérdezése a továbbtanulási szándékaikról Vajdaságban). A Vajdaság Tartományi Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi Titkárság (Újvidék) által megrendelt kutatás. 2002.

149. Szabadka–Szeged testvérvárosi találkozó. Civilek kapcsolattartási bemutatkozása. Szeged, Városháza, 2002. október 29.

150. *Promene demografskih obeležja vojvođanskih Mađara u multikulturalnoj sredini* (A vajdasági magyarok demográfiai mutatóinak változásai a multikulturális környezetben). A Vajdaság Tartományi Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi Titkárság által megrendelt kutatás. 2002.

151. Részvétel és előadás a Magyar Professzorok Világtanácsának nemzetközi konferenciáján. Miskolc, 2002. november 8–9.

152. Részvétel az I. Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferencián. Szabadka, 2002. november 15–16.

153. Nemzetközi tanácskozás és könyvbemutató: *Holnaplátók, Ifjúsági közérzetmérleg*. Szabadka, Városháza, 2002. november 23.

154. Részvétel a Magyar Szó által megrendelt projektumban (olvasóinak kérdőíves lekérdezése és adatfeldolgozás). 2002. november–december.

155. Konzultáció a Magyar Oktatási Minisztériumban a Határon Túli Felsőoktatási Tanács munkájáról. Budapest, 2002. december 6.

156. A Forum-ház támogatásával a Magyar Szó olvasóinak kérdőívezése és a véleménylekérdezés elemzése. 2002. október–december.

157. A Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program *Határon túli felsőoktatási és K+F támogatások és hasznosultságuk* kutatóprojektuma empirikus részmunkájának levezetése Vajdaságban: kérdőívezés (Domus ösztöndíjasok, doktoranduszok, kihelyezett tagozatos hallgatók) és interjúzás (mélyinterjú szakemberekkel). 2002. október – 2003. január.

158. Elnökségi ülés és döntés a 2003. évi kutatási programról. Szabadka, MTT iroda, 2003. január 18.

159. Tárgyalások Varga Imrével és Pósa Krisztiánnal a Határon Túli Magyarok Hivatalának képviselőivel. Szabadka, MTT iroda, 2003. január 23.

160. *Magyar szervezetek a Kárpát-medencében* című adatbázis. A Márton Áron Szakkollégium által koordinált adatgyűjtés Vajdaság-szerte, és a civil és művelődési szervezetek kérdőívezése. 2003. január.

161. A középiskolába iratkozási szándék empirikus kutatás kielemzése Vajdaságban, a tehetséggondozó gimnáziumok igénye, a tolerancia többnemzetiségű környezetben kutatási munkacsoport ülésezése, adatbemutatás. 2003. január.

162. Tárgyalás a Jeltárs és a MÁSZ képviselőivel (Fábry István és Kádár Ildikó) a vajdasági munkaerőpiac témájú tanulmány megírásáról és a nemzetközi tanácskozáson való részvételről. Szabadka, 2003. február 12.

163. Előadás és részvétel a Pedagoški savet és a Panonija civil szervezet szervezésében az oktatás a nemzeti kisebbségek körében témában. Újvidék, Spens, 2003. február 15.

164. Találkozó Bálint-Pataki úrral, a Határon Túli Magyarok Hivatala képviselőjével, egyben sor került a felsőoktatási háttértanulmányok átadására. Szabadka, 2003. február 18.

165. Tárgyalás az MTA Kisebbségkutató Intézetében a további kutatóműhelyi együttműködésről. (Kárpát-medencei számítógépes adatbázis felállítása). Budapest, 2003. március 3.

166. Műhelymunka részvétel a Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program *Határon túli felsőoktatási és K+F támogatások és hasznosultságuk* kutatóprojektumának bemutatásában. Budapest, 2003. március 17.

167. *A vajdasági magyar felsőoktatás jelene és jövője*, előadás a pedagógustalálkozón, az Itthon 2000 projektum keretében, a Vajdasági Magyar Módszertani Központ szervezésében. Szabadka, Népkör, 2003. február 28.

168. *A vajdasági magyarok elhelyezkedési lehetőségei*, előadás A magyar nyelvű oktatási intézmények munkaerőpiaci kihívásai a Kárpát-medencében témájú konferencián az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének, a Márton Áron Szakkollégiumnak és a TLA Közép-európai Tanulmányok Központjának szervezésében. Budapest, MTA Székház, Kisterem, 2003. március 26.

169. *A vajdasági magyar oktatás esélyei*, előadás A magyar nyelvű oktatási intézmények munkaerőpiaci kihívásai a Kárpát-medencében konferencián az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének, a Márton Áron Szakkollégiumnak és a TLA Közép-európai Tanulmányok Központjának szervezésében. Budapest, MTA Székház, Kisterem, 2003. március 26.

170. *Szerbia felsőoktatási rendszere és a vajdasági magyar felsőoktatás*, előadás a Határon túli magyar felsőoktatás az EU-csatlakozás tükrében című nemzetközi konferencián az Oktatáskutató Intézet és a Határon Túli Oktatás Fejlesztéséért Programiroda szervezésében. Budapest, Professzorok Háza, 2003. március 27.

171. *A vajdasági magyar felsőoktatási hallgatók munkaerőpiaci meglátásai*. Szlávity Ágnes kérdőíves felmérése 165 magyar egyetemista körében. 2003. április–május.

172. Előadások és vita (Mirnics Károly és Gábrity Molnár Irén): A délvidéki magyarok fogyatkozása, a VMDP Fiókszervezete. Szeged, 2003. május 20.

173. MTT konferencia, Ifjúsági vitatribün és a *Térfoglaló* című kötet bemutatása. Szabadka, Városháza, Kékterem, 2003. június 5.

174. Kutatási munkacsoport: A vajdasági magyar fiatalok munkalehetőségei. Kérdőívezés és adatfeldolgozás Szlávity Ágnes témavezetővel. Szabadka, 2003. május–július.

175. Megbeszélések a Zenith Műhely munkacsoportjával: A vajdasági tanárok számítógép-kultúrája, kérdőíves lekérdezés és adatfeldolgozás a tartományi Oktatási Titkárság megbízásából. Szabadka, Zenith Műhely, 2003. április–augusztus.

176. Budućnost obrazovanja Mađara u Vojvodini u duhu stručnosti i tolerancije, tanácskozás a Tartományi Oktatási Titkárság, a Pedagoški savet és a Panonija

civil szervezet szervezésében az oktatás a nemzeti kisebbségek nyelvén Vajdaságban témában. Újvidék, 2003. február 15.

177. *A szociológiai és szociográfiai kutatások közeledése Vajdaságban*, előadás. Magyarkanizsa, Szociográfiai Műhely, 2003.

178. *A vajdasági magyarok esélyei az EU-n kívül* (médiakutatási téma) című kutatás az Illyés Közalapítvány támogatásával. Budapest, 2003.

179. *Znanje i stepen korišćenja kompjutera od strane profesora i nastavnika u Vojvođanskim školama* (A közoktatásban dolgozó pedagógusok számítógép használatának empirikus kutatása) című kutatás a Vajdaság Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság (Újvidék) megrendelésére. 2003.

180. *A kisebbségi magyar tannyelvű oktatási és kulturális intézményrendszer működésével és fejlesztésével kapcsolatos kérdések vizsgálata*. Magyarul tanuló ifjúság magatartása és a magyar szakemberi és elitképzés felső szinten Vajdaságban témájú kutatás az Arany János Közalapítvány (MTA, Budapest) támogatásával. 2003.

181. Kutatói munkacsoport: a Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program *Határon túli felsőoktatási és K+F támogatások és hasznosultságuk* kutatóprojektumának bemutatása nyitott tanácskozáson, valamint beszámoló a vajdasági kutatási eredményekről. Budapest, 2003. március 17.

182. *A vajdasági magyarok elhelyezkedési lehetőségei*, előadás A magyar nyelvű oktatási intézmények munkaerőpiaci kihívásai a Kárpát-medencében konferencián az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének, a Márton Áron Szakkollégiumnak és a TLA Közép-európai Tanulmányok Központjának szervezésében (Gábrity Molnár Irén). Budapest, MTA Székház, Kisterem, 2003. március 26.

183. *A vajdasági magyar oktatás esélyei,* előadás A magyar nyelvű oktatási intézmények munkaerőpiaci kihívásai a Kárpát-medencében konferencián az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének, a Márton Áron Szakkollégiumnak és a TLA Közép-európai Tanulmányok Központjának szervezésében. Budapest, MTA Székház, 2003. március 26.

184. *Szerbia felsőoktatási rendszere és a vajdasági magyar felsőoktatás* (Gábrity Molnár Irén), előadás A határon túli magyar felsőoktatás az EU-csatlakozás tükrében című nemzetközi konferencián az Oktatáskutató Intézet és a Határon Túli Oktatás Fejlesztéséért Programiroda szervezésében. Budapest, 2003. március 27.

185. *A délvidéki magyarok fogyatkozása* (Gábrity Molnár Irén és Mirnics Károly), előadás a VMDP fiókszervezetének rendezvényén. Szeged, 2003. május 20.

186. *Vándorlások a Vajdaságban és a Vajdaságból* (Gábrity Molnár Irén), előadás az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem Egyesület: Vándorlásaink című nemzetközi tanácskozásán. Palics, Akadémiai Napok, 2003. május 25–31.

187. MTT konferencia, *Ifjúsági közérzetmérleg – Értékrend, identitástudat, tolerancia*, előadás az Ifjúsági szerep- és közösségvállalás című vitatribünön, valamint könyvbemutató. Szabadka, Városháza, 2003. június 5.

188. *Sorskérdéseink – teendők a vajdasági magyarok jövője érdekében.* Előadás a VMSZ körzeti szervezetének évi díszülésén. Kanizsa, Városháza, 2003. június 20.

189. *A falusi fiatalok*, előadás a Zenith Műhely szervezésében. Szabadka, Középiskolai Diákkollégium, 2003. június 27.

190. *Régiónk munkaerőpiacának és emberi erőforrásának jellemzői*, előadás (Gábrity Molnár Irén) a vállalkozói tanfolyamon a Híd szervezésében. Szabadka, Középiskolai Diákkollégium, 2003. június 28.

191. *A vajdasági magyarok gazdasági esélyei a globalizációs folyamatok közepette*, előadás (Gábrity Molnár Irén) a Szociográfiai Műhely szervezésében. Magyarkanizsa, Írótábor, 2003. szeptember 5.

192. *Az oktatás szerepe az identitás kialakulásában*, előadás a Régiók Találkozása, Kárpát-medencei mozaik: Ifjúság – Magyarságtudat – Identitás című tanácskozáson a Magyar Kultúra Alapítvány és a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet szervezésében (Gábrity Molnár Irén). Budapest, 2003. szeptember 12.

193. Konferencia részvétel és előadás a *Kisebbségi magyar közösségek – szomszéd országi kutatási eredmények* címmel a Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetében. Ugyanakkor, az MTT mint vajdasági kutatóállomás publikációjának bemutatása (*Kisebbségi létjelenségek*). Budapest, 2003. november 5.

194. Anyanyelvű felsőoktatás feltételei a Vajdaságban (Gábrity Molnár Irén), előadás A vajdasági magyar felsőoktatási konferencián. Szabadka, Magyar Nemzeti Tanács, 2003. november 21–22.

195. *Egyházak és szórványmegtartás, egyházi szórványgondozás*, előadás (Gábrity Molnár Irén) a Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete által szervezett A Kárpát-medencei szórványkutatás diszciplináris háttere és aktuális irányai a XXI. század első évtizedében című nemzetközi műhelykonferencián. Budapest, 2003. december 12.

196. Elnökségi ülés és döntés a 2004. évi kutatási programról. Szabadka, MTT iroda, 2004. január 14.

197. *Univerzitet u Subotici – zamisli i mogućnosti*, bemutató előadás és intézetalapító javaslattétel. Sekretar Inicijativnog odbora Skupštine u Subotici (Gábrity Molnár Irén), Sednica Skupštine Subotica/Szabadka község képviselőtestülete. Szabadka, Városháza, 2004. február 10.

198. Tárgyalások és műhelymunka Mikes Melánia professzorasszonnyal a *Játsszunk, énekeljünk magyarul! – pedagógusok kézikönyve* kéziratrendezése kapcsán. Szabadka, Újvidék, 2004. február.

199. *Kisebbségi létezés a Vajdaságban*, előadás (Gábrity Molnár Irén) a testvérvárosi kapcsolatok programsorozatban, a Szegedi Közéleti Kávéház estje. 2004. február 17.

200. *A vajdasági magyar felsőoktatás törekvéseiről*, előadás (Gábrity Molnár Irén). Az MTA Külső Tagok Fóruma – Magyar felsőoktatás a környező országokban. Budapest, MTA, Elnöki Tanácsterem, 2004. május 3.

201. *A választópolgárok elégedettségi szintje a reformtörekvések ütemével* (Szociológiai-antropológiai kutatási csoport empirikus közvélemény-kutatása), kutatás az Arany János Közalapítvány (MTA, Budapest) támogatásával. 2004.

202. *A magyar vagy multietnikus egyetem alapításának indoklása a Vajdaságban*, előadás (Gábrity Molnár Irén) a Megmaradás, korszerű felsőoktatás, tannyelvválasztás című nemzetközi tanácskozáson. Debrecen, Debreceni Akadémiai Bizottság, 2004. október 28–31.

203. Empirikus kutatás a vajdasági magyarlakta önkormányzatok felnőtt lakosságának magatartásáról és álláspontjairól, 2004. évi projektum. A szabadkai és más vajdasági önkormányzatok által megrendelt kutatás (kb. 4500 kérdőívezett alany).

204. *A kisebbségi magyar tannyelvű oktatási és kulturális intézményrendszer működésével és fejlesztésével kapcsolatos kérdések vizsgálata*, kutatás az MTA Arany János Közalapítvány támogatásával. Magyarul tanuló ifjúság magatartása és a magyar szakemberi és elitképzés felső szinten Vajdaságban. 2004.

205. *Tájékozódás/médiafogyasztás (jelenségkutatások)*, előadás a Holnaplátók-e a magyar fiatalok a Vajdaságban? című rendezvényen a szabadkai Magyarságkutató Tudományos Társaság szervezésében. 2004. december 4.

206. *Analiza stanja obrazovanja mađarske nacionalne manjine u Vojvodini sa posebnim osvrtom na potrebe u visokom školstvu* (A vajdasági magyar nyelvű oktatás helyzete külön tekintettel a felsőoktatásra) című kutatás a Vajdaság Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság (Újvidék) megrendelésére. 2004.

207. Könyvkiadás: Bálizs Jutka–Mikes Melánia. 2004. *Játsszunk, énekeljünk magyarul! – pedagógusok kézikönyve,* szerk. Mirnics Zsuzsa.

208. *A magyar oktatás és szakképzés helyzete a Vajdaságban*, előadás (Gábrity Molnár Irén) az Értelmiség 2004 című konferencián. Szeged, Szabadegyetem, 2004. december 10–12.

209. *Hol tartunk jövőnk felmérése/tervezése kapcsán?* Empirikus kutatás egy észak-bácskai község polgárai körében az Illyés Közalapítvány támogatásával. Budapest, 2004.

210. Közös kötet megjelentetése: Csehák Kálmán. 2004. *Történelmi múltunk és jelenünk – összegyűjtött tanulmányok*, szerk. dr. Gaál György, lektor Mirnics Zsuzsa, társkiadók a Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka és a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék.

211. *A vajdasági magyar felsőoktatás távlatai*, előadás a Pax Romana rendezvényén, Szabadka, 2004. december 19.

212. Elnökségi ülés és döntés a 2005. évi kutatási programról. Szabadka, MTT iroda, 2005. január 12.

213. *A magyarok a multietnikus Vajdaságban*, prezentáció az Európai Parlament Tényfeltáró Bizottságának kérésére (Doris Pack) a szabadkai civil szervezetekkel tartott konzultáción. Szabadka, Városháza, 2005. január 29.

214. Részvétel a Magyar Nemzeti Tanács Iskolaügyi Bizottságának indítványára szervezett vitatribünön a vajdasági magyar iskolahálózat megszervezése témában. Szabadka, Harambasity utcai Középiskolai Diákkollégium, 2005. február 12.

215. Az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága lehetővé teszi a határon túli tudományos műhelyek támogatása keretében az MTT pályázat útján történő pénzelését (Domus Program). Budapest, 2005. március 30.

216. Előadás az MTA szegedi nemzetközi konferenciáján (Gábrity Molnár Irén: *Vajdasági tudományos eredmények – magyar szempontból*), ISIRR-8. A határon túli tudományosság a Tisza–Maros–Kőrös régióban című szekcióban. Szeged, 2005. április 19–21.

217. *Oktatásunk jövője – A vajdasági magyar felsőoktatási tervek és működtetésének lehetséges intézményrendszere*, kutatás az MTA Arany János Közalapítvány támogatásával, 2005.

218. *A vajdasági magyar közösség etnikai önszerveződésének feltételei*, magatartás-vizsgálat a változó demográfiai, politikai és tranzíciós gazdasági feltételek

közepette. A Vajdaság Tartományi Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi Titkárság (Újvidék) támogatásával. 2005.

219. *Mit értünk szórványmagyarság alatt?*, plenáris előadás az Esélyek és lehetőségek a vajdasági magyar szórvány felzárkóztatására című tanácskozáson a Mozaik Alapítvány szervezésében. Újvidék, Petőfi Sándor Magyar Művelődési Egyesület, 2005. április 30.

220. *Életet a nyelvnek!* című MTT rendezvény, valamint a *Mi ilyen nyelvben élünk – Nyelvszociológiai és korpuszvizsgálati tanulmányok* című könyv bemutatása. Előadást tartottak: Gábrity Molnár Irén (Az aktuális szociolingvisztikai kutatások a Kárpát-medencében és Vajdaságban), Papp György (Korpuszvizsgálatok és a magyar nyelv vajdasági jelenségcsoportjainak feldolgozása), Silling István (A kupuszinai nyelvjárás fonémaállományának állapotváltozási jellemzői). Rajsli Ilona (Középiskolásaink kis- és nagyközösségi nyelvhasználati mintái), Hózsa Éva (A délvidéki/vajdasági írók nyelvhasználata), Molnár Csikós László (Vajdasági és magyarországi tankönyvek szociolingvisztikai arculata). Szabadka, Városháza, Kékterem, 2005. június 10.

221. *A magyarság táji tagolódása és településtípusai Vajdaságban*, előadás a Kanizsai Írótábor, Szociográfiai Műhely tudományos tanácskozáson. Magyarkanizsa, 2005. szeptember 2.

222. *A vajdasági értelmiség vallási magatartása*, előadás a Keresztény Értelmiségi Kör tribünjén. Szabadka, Katolikus Kör, 2005. október 19.

223. *A tudományos könyvkiadás a Vajdaságban az utóbbi másfél évtizedben*, plenáris előadás A határon túli magyar tudományos könyvkiadás helyzete című nemzetközi konferencián a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából Szlovákiában. Szlovákia, Komárom, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2005. november 7.

224. *Közös úton!* című MTT rendezvény, valamint a *Támogatás és hasznosulás – hatástanulmányok az anyaországi juttatásokról* című könyv bemutatása. Előadók: Gábrity Molnár Irén (A felsőoktatási igények és humán tudományos kutatások a Vajdaságban), Egyed Albert (A magyarországi felsőoktatási és K+F támogatáspolitika kvalitatív és kvantitatív elemzése), Tóth Pál Péter (Az anyaországi felsőoktatási támogatások kutatásának módszerei és eredményeinek áttekintése), Kulcsár Szabó Enikő (Várható változások/új lehetőségek a határon túli magyar oktatás támogatásában, vajdasági kitekintés). Szabadka, 2005. október 14.

225. A Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium (Újvidék) és a Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka) szervezésében a IV. Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferencia. Szabadka, Közgazdasági Kar, 2005. november 18–20.

226. *Vital characteristics, educational structure and prospectives for Vojvodinian Hungarians*, előadás (Gábrity Molnár Irén) a Stanje i perspektive stanovništva Vojvodine i susednih regiona című nemzetközi konferencián a Matica srpska és a Tartományi Végrehajtó Tanács szervezésében. Újvidék, 2005 novembere.

227. *Perspektiva vojvođanskih Mađara – vitalne karakteristike i uslovi obrazovanja,* előadás (Korhecz Tamás, Várady Tibor, Gábrity Molnár Irén) a Položaj nacionalnih manjina u Srbiji nemzetközi konferencián a Srpska akademija nauka i umetnosti és a Međuodeljenjski odbor za proučavanje manjina i ljudskih prava szervezésében. Belgrád, 2005. november 24–26.

228. *A közgazdasági és szociológiai tudományok oktatása és a kutatások perspektívája a Vajdaságban*, előadás (Gábrity Molnár Irén) A magyar tudomány napja a Vajdaságban című konferencián a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság szervezésében. Újvidék, 2005. december 10.

2006–2010

229. Elnökségi ülés és döntés a 2006. évi kutatási programról. Szabadka, 2006. február 22.

230. *Útkereszteződésben!* című MTT konferencia a Magyarságkutató Tudományos Társaság szervezésében. Előadások: Közérzeti barangoló – aktuális magatartás-vizsgálatok Vajdaságban (Gábrity Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa), Útkereszteződésben? A vajdasági magyar fiatalok állapotvizsgálata (Diósi Viola), Munkahely, megélhetőségi tervek (Szlávity Ágnes), Az ifjúsági közösségvállalás időszerű kérdései (Fejsztámer Róbert), A fiatalok mentális közérzete (Dencs Tünde). Szabadka, Városháza, 2006. február 22.

231. Könyvkiadás: Vajda Gábor. 2006. *Remény a megfélemlítettségben – A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete (1945–1972)*, szerk. Mirnics Zsuzsa. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

232. *A kultúraközvetítés gyakorlata a vajdasági iskolások körében.* A Vajdaság toleranciaprogram euroregionális és EU-adaptációja projektum keretében végzett kérdőíves terepkutatás a vajdasági iskolákban a tartományi Kisebbségügyi Titkárság és a Pannónia Alap (Szabadka) támogatásával. A kutatást elvégezte a Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka). Terepmunka koordinátora: Gábrity Molnár Irén, szervező: Dencs Tünde. 2006 áprilisában.

233. *A Kárpát-medencei magyar felnőttképzés rendszere*. A kutatást a Magyarságkutató Tudományos Társaság végezte Vajdaságban az Apáczai Közalapítvány támogatásával és a Felsőoktatási programiroda (Budapest) koordinálásával. Szabadka, 2006.

234. *Oktatáskutatás a Vajdaságban: a magyar felsőoktatás eredményei*, előadás (Gábrity Molnár Irén) az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság megalakulásának 10. évfordulója alkalmából megszervezett tudományos konferencián. Budapest, MTA Székház, 2006. május 10.

235. *Oktatási oknyomozó – Felsőoktatásunk jövője* című MTT konferencia a Magyarságkutató Tudományos Társaság szervezésében. Előadások: Aktuális oktatáskutatásaink – az MTT könyvsorozatának legújabb, 12. kötete (szerkesztő Mirnics Zsuzsa), Az iskolaköteles kontingens alakulása (Mirnics Károly), Iskolastatisztika – Szabadka község közoktatása (Sziveri Rezső), Felsőoktatásunk jövője (Gábrity Molnár Irén), A pedagógusképzés jövője a Vajdaságban (Káich Katalin). Szabadka, Városháza, Kékterem, 2006. május 24.

236. *A vajdasági magyar felsőoktatás szerveződése*, előadás (Gábrity Molnár Irén) a Régió és oktatás című nemzetközi konferencián a Magyar Tudományos Akadémia Nevelésszociológiai Albizottsága, a Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete és a KultúrÁsz Közhasznú Egyesület szervezésében. Budapest, MTA Székház, 2006. június 2.

237. Tankönyvkiadás támogatás: Mirnics Zsuzsanna. 2006. *A személyiség építőkövei – Típus-, vonás- ás biológia elméletek*. Budapest: Bölcsész Konzorcium HEFOP Iroda–Károli Gáspár Református Egyetem.

238. Műhelymegbeszélés a Szegedi Tudományegyetem képviselőivel (TTIK Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, JGYPK Alkalmazott Természettudományi Intézet) egy közös tanulmánykötet kiadásának kapcsán (Tanulmánykötet Pál Ágnes tiszteletére), amelyben a felelős kiadó és a nyomdakezelés megszervezése a Magyarságkutató Tudományos Társaság feladata. Szeged, 2006. szeptember 1.

239. Részvétel a Szociográfiai Műhely írótábori tudományos tanácskozásán: *Családszociográfia, nyelvtanulás és szocializáció*. Előadások: Generációkapcsolatok – teher vagy szükséglet? (Gábrity Molnár Irén), A válás és a család – a modern szenvedélybetegségek elidegenítő hatása a családokra (Sági Zoltán), A család szerepe az identifikáció és szocializáció folyamataiban (Tóth Glemba Klára). Magyarkanizsa, 2006. szeptember 8.

240. A *Gúzsba kötött irodalom* című konferencia a Magyarságkutató Tudományos Társaság szervezésében. Remény a megfélemlítettségben című kötet bemutatása. Előadások: Alkotni lehet kényszerhelyzetben is (szerkesztő-recenzens Mirnics Zsuzsa), Korszak-monográfiám első kötetének szempontjai, módszere és célja (Vajda Gábor). Szabadka, Városháza, Kékterem, 2006. szeptember 12.

241. *A „bolognai folyamat" Szerbiában az Újvidéki Egyetem példáján*, előadás (Gábrity Molnár Irén) az MTA *Bolognai folyamat a Kárpát-medencében* című

VI. Országos Neveléstudományi Konferencián a Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszéke szervezésében. Budapest, MTA Székház, 2006. október 26–28.

242. *Karrierutak vagy parkolópályák? Friss diplomások karrierje, migrációs tendenciája, felnőttképzési igényei a Kárpát-medencében*, közös kutatási projektum az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet koordinálásával és az Apáczai Közalapítvány támogatásával. Budapest, 2006.

243. *Határon túli magyar közoktatási rendszerek hatásvizsgálata – a munkaerőpiaci relevancia tükrében*, kutatás az Apáczai Közalapítvány támogatásával és a Márton Áron Szakkollégium és a Felsőoktatási programiroda (Budapest) koordinálásával. 2006.

244. Részvétel a Magyar Regionális Tudományi Társaság IV. Vándorgyűlésén. Előadások: Nyugat-Bácska magyarlakta településeinek fejlesztési terve (Diósi Viola), Öngyilkosság Szabadkán (Dencs Tünde), A szegénységcsökkentő stratégia mint lehetőség és kihívás Szabadka térségében (Molnár Verona), Szabadka felsőoktatásának jelene és jövője (Gábrity Molnár Irén). Szeged, Városháza, 2006. október 26–27.

245. *Megmaradás, avagy továbbtanulási lehetőségek és szándékok a Vajdaságban*, előadás (Gábrity Molnár Irén) a Tájak és tájegységek, etnikai kisebbségek Közép-Európában című konferencia a Magyar Szociológiai Társaság Nemzeti és Etnikai Kisebbségkutató Szakosztálya szervezésében és a Pécsi Tudományegyetem támogatásával. Pécs, 2006. november 24–25.

246. *Identitás-megőrzés tömbben és szórványban*, előadás (Gábrity Molnár Irén) a Határon túli magyarság a 21. században című konferenciasorozaton a Köztársasági Elnöki Hivatal szervezésében. Budapest, Sándor-palota, 2006. november 30.

247. *Vajdaság magyarlakta községeinek fejlesztési terve*, előadás a Regionális Tudományi Társaság (Szabadka) konferenciáján. Szabadka, Magyar Ház, 2006. december 22.

248. Részvétel a Régiónk emberi erőforrása című konferencián az MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet Békéscsabai Osztálya keretében működő Magyar–Szerb Területfejlesztési Információs és Dokumentációs Központ szervezésében. Békéscsaba, 2007. március 2.

249. *Vallásos magatartás a Vajdaságban – kutatási eredmények*, előadás (Gábrity Molnár Irén) az Egyházak és civil szervezetek a regionális stabilitás szolgálatában című konferencián a Hittudományi Főiskola szervezésében. Szeged, 2007. április 28.

250. Civil Akadémia – Civilszervezetek szerepvállalása a közösségfejlesztés és a közösségi önszerveződés területén című szakmai fórum az Esély a stabilitásra Közalapítvány támogatásával, a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Közművelődési Tanszékének, a Magyarságkutató Tudományos Társaságnak és a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karnak a szervezésében. Szabadka, 2007. május 24.

251. Részvétel a Civil Akadémia – Oktatás és képzés – a tudásalapú közösségfejlesztés szolgálatában elnevezésű szakmai fórumon, az „Esély a stabilitásra" Közalapítvány támogatásával, a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Közművelődési Tanszékének, a szabadkai Magyarságkutató Tudományos Társaságnak és a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karnak a szervezésében. Szabadka, 2007. május 25.

252. Könyvkiadás: Vajda Gábor. 2007. *Az autonómia illúziója. A magyarság eszme- és irodalomtörténete a Délvidéken (1972–1989)*, szerk. Mirnics Zsuzsa. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

253. Részvétel a Kanizsai Szociográfiai Műhely írótábori tanácskozásán. Téma: *A regionalizmus és provincializmus közösségi kötődései*. Előadások: Gábrity Molnár Irén és Tóth Glemba Klára. Magyarkanizsa, 2007. szeptember 7.

254. Könyvkiadás: Korhecz Tamás–Gábrity Molnár Irén–Deli Andor. 2007. *Tolerancia-építők - Graditelji tolerancije – Construcors of tolerance* (Vajdaság toleranciaprogram euroregionális és EU adaptációja). Pannon füzetek 1. Szabadka: Pannónia Alap–Magyarságkutató Tudományos Társaság.

255. Részvétel a Sólyom László elnökkel folytatott kerekasztal-beszélgetésen a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar épületében. Szervező: Vajdasági Magyar Szövetség. Szabadka, 2007. szeptember 13.

256. Felszólalás a Međunacionalna tolerancija u Subotici – juče, danas, sutra című kerekasztalon. Szervező: Agencija/Centar lokalne demokratije. Szabadka, 2007. augusztus 31.

257. Könyvkiadás: Szónoky Ancsin Gabriella–Pál Viktor–Karancsi Zoltán szerk. 2007. *A határok kutatója.* Szeged–Szabadka: Szegedi Tudományegyetem–Magyarságkutató Tudományos Társaság.

258. Részvétel az író-olvasó találkozón és a Délvidék/Vajdaság társadalomtudományi tanulmányok könyvbemutatóján a Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok keretében a Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület szervezésében. Ada, 2007. október 12.

259. Vajdasági toleranciaprogram euroregionális és EU-adaptációja, 2005–2006 projektum eredményeinek bemutatása (előadás: *A toleranciaépítés esélyei a vaj-*

dasági iskolások körében). A Pannónia Alap és a Magyarságkutató Tudományos Társaság közös rendezvénye. Szabadka, Magyar Ház, 2007. október 15.

260. Részvétel az EQUAL-REGINET regionális munkahelymegtartó hálózat című dél-alföldi projekt nemzetközi zárókonferencián, a PannonForrás Kárpát-medencei Felnőttképzési és Szolgáltatási hálózat kerekasztalvitájában. Békéscsabai Regionális Képzőközpont szervezésében. Gyula, 2007. október 19.

261. *A délvidéki identitástudat nyomában a 2007. évi kutatáseredmények alapján*, előadás a Történelmi tudat – kulturális emlékezet témájú nemzetközi konferencián a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet (Zenta) és az MTA Kisebbségkutató Intézet (Budapest) szervezésében. Zenta, 2007. november 2–3.

262. *Média 2007* – empirikus kutatás a vajdasági Magyar Nemzeti Tanács Tájékoztatási Bizottságának megrendelésére (a Tartományi Végrehajtó Tanács Újvidék támogatásával) a Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka) szervezésében. 2007.

263. *KÁRPÁT PANEL 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái*, szociológiai kutatás. A kutatásban részt vevő intézmények: MTA Etnikai és Kisebbségkutató Intézet (Magyarország), Max Weber Társadalomkutató Alapítvány (Erdély–Románia), Fórum Kisebbségkutató Intézet (Felvidék–Szlovákia), LIMES Társadalomkutató Műhely (Kárpátalja–Ukrajna), Magyarságkutató Tudományos Társaság (Vajdaság–Szerbia). 2007–2008.

264. *Identitáskutatás*, kutatás az MTT koordinálásával és az MTA HTMT Ösztöndíj Program egyesületi kutatási támogatásával. Budapest, 2007.

265. *Friss diplomások karrierútja és esélyei a Vajdaságban* (Gábrity Molnár Irén) és *Vajdaság, mint régió – regionális folyamatok Szerbiában a munkaerő-kompetencia és az oktatás viszonya szempontjából* (Takács Zoltán), előadások a Helyünk Európa gazdaságában című nemzetközi konferencián. TSF Gazdasági Főiskolai Kar szevezésében. Békéscsaba, 2007. november 8.

266. *Oktatásügyünk és a friss diplomások esélyei a Vajdaságban*, előadás (Gábrity Molnár Irén) a Magyar tudomány napja a Délvidéken 2007. Tudományosságunk lehetőségei, útvesztői és közös nevezői című konferencián a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság szervezésében. Újvidék, 2007. november 10.

267. Részvétel a Kárpát–Panel című szociológiai kutatás bemutatkozó konferenciáján (Gábrity Molnár Irén és Rác Lívia) az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet szevezésében. Budapest, 2007. november 15.

268. Részvétel a Vajdasági fejlesztési lehetőségek, mit tegyünk – mit tettünk? című konferencián a Regionális Tudományi Társaság (Szabadka) szervezésében. Szabadka, Magyar Ház, 2007. november 16.

269. *Vallási magatartás a multietnikus Vajdaságban* (Gábrity Molnár Irén), előadás a Vallás és etnikum Közép-Európában című konferencián a Magyar Szociológiai Társaság etnikai kisebbségkutató szakosztálya és a Pécsi Akadémiai Bizottság kisebbségkutató munkacsoportja szervezésében. Pécs, 2007. november 23–24.

270. Elnökségi ülés és döntés a 2008. évi kutatási programról. Szabadka, MTT iroda, 2008. január 28.

271. Szakképzési programok európai felzárkóztatása az Észak-vajdasági régióban című nemzetközi konferencia a Nyitott Távlatok, a Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka és a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógia Kar szervezésében. Szabadka, 2008. február 25.

272. Partnerként részvétel a *Hazaé®sz projekt*ben a Vajdasági Módszertani Központ (Szabadka) és a Szülőföld Alap támogatásával, a munkaerőpiaci elhelyezkedést segítő és esélyegyenlőségi programsorozata a hazatérést invitáló diplomahonosítás témájában. Szabadka, 2008.

273. *Felnőttképzési programok európai felzárkóztatása Vajdaságban – Felnőttképzési Háló Terv és a helyszíni intézményi esettanulmány adattára*, a Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka) kutatása a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság támogatásával (Újvidék). 2008.

274. *Vajdaság népességmozgása az utóbbi fél évszázadban*, plenáris előadás a Magyarok a Kárpát-medencében című tudományos nemzetközi konferencián a Szegedi Tudományegyetem Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék szervezésében. Szeged, Városháza, 2008. március 6.

275. Az *Esély és esélyegyenlőség című kiadvány szerepe, rendeltetése és hasznosulása*. A Vajdasági Módszertani Központ (Szabadka) *Hazaé®sz – Esély és esélyegyenlőség a Vajdaságban* kutatómunkájának és kiadványának bemutatása, konferencia. Szabadka, Népkör, 2008. június 18.

276. *Régiónk humán erőforrása*, előadás és könyvbemutató a Regionális erőnlét című szakmai konferencián a Szabadkai Kerekasztal – Subotički okrugli sto és a Magyarságkutató Tudományos Társaság szervezésében. Publikálva: Szabadkai Kerekasztal – Subotički okrugli sto, Čikoš štampa, Subotica. Szabadka, 2008. június 27.

277. *Ifjúsági magatartás – karrierépítés*, előadás a VaMaDiSz MOST Fiatalok erősek, itt és most konferencián. Szabadka, Középiskolai Diákotthon, 2008. június 19.

278. *Regionális erőnlét*, előadás (Gábrity Molnár Irén) a VII. Vajdasági Szabadegyetemen, Vajdasági Ifjúsági Fórum. Kishegyes, 2008. július 3–7.

279. *A vajdasági magyarság élettere és jövőképe*, előadás a Pax Romana A vajdasági keresztény magyarság jövőképe jubileumi konferenciáján. Szabadka, 2008. szeptember 20.

280. *A Hazaé®sz projekt hasznosulása*, előadások a magyarkanizsai Művészetek Házában a Vajdasági Módszertani Központ (Szabadka) szervezésében. Magyarkanizsa, 2008. augusztus 28.

281. *Oktatási reformfolyamatok Szerbiában*, előadás A tanítóképzés jövőképe című nemzetközi konferencián a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar szervezésében. Szabadka, 2008. szeptember 18–19.

282. *A szerbiai emigráció fél évszázada*, előadás (Gábrity Molnár Irén, Takács Zoltán, Ricz András) a Határtalan határok című jubileumi nemzetközi földrajzi konferencián. Magyarország, Dobogókő, 2008. október 26–27.

283. *Identitástudatunk összetevői*, felszólalás a *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat – kulturális emlékezet* könyvbemutatón a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet szervezésében. Moderátor: Papp Richárd és Szarka László. Zenta, 2008. november 7.

284. *Vajdasági oktatási helyzetkép*, előadás a Tízéves a Vajdasági Magyar Óvodapedagógusok Egyesülete jubileumi konferencián a Vajdasági Magyar Óvodapedagógusok Egyesülete és az Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar társszervezésében. Szabadka, 2008. november 8.

285. *Az oktatás és felnőttképzés szerepe a Vajdaságban*, előadás a Nemzetiségi – nemzeti – európai identitás című tudományos konferencián a Szegedi Tudományegyetem, a JGYPK Felnőttképzési Intézete és az Intézet koordinálásával működő Identitáskutató Műhely szervezésében. Publikálva (CD): Nemzetiségi – nemzeti – európai identitás, konferencia-kiadvány, a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Felnőttképzési Intézetének kiadása. Szeged, 2008. november 12–13.

286. *Kisebbségi autonómiatörekvések a Vajdaságban (a tartomány új alapokmányának tükrében)*, publikált előadás. Kisebbségi autonómiatörekvések Közép-Európában – a múltban és a jelenben című konferencia a Magyar Szociológiai Társaság Etnikai Kisebbségkutató Szakosztálya és a Pécsi Akadémiai Bizottság Kisebbségkutató Munkacsoportja szervezésében. Pécs, PTE Bölcsészettudományi Kar, 2008. november 14–15.

287. A Magyarságkutató Tudományos Társaság évi közgyűlése, nyilvános vitanap, elnökségi ülés és döntés a 2009. évi kutatási programról. Szabadka, MTT iroda, 2008. november 21.

288. *Kulturni identitet mađarske zajednice u Vojvodini*, diskusija na panel konferenciji Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji. Mađarska zajednica kao most između Srbije i EU. Subotica, 19. novembar 2008. (lásd Molnar Gabrić, Iren. 2009. Kulturni identitet mađarske zajednice u Vojvodini. In *Uloga mađarske zajednice u Srbiji*. 61–63. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. http://www.helsinki.org.yu/serbian/doc/madjari.pdf).

289. A 7. VMTDK tudományos bizottságának elnöke volt a társadalomtudományi szekció zsűritagja. Újvidék, Technológiai Kar, 2008. november 21–23.

290. *Evropeizacija Srbije – strateški interes vojvođanskih Mađara*, uvodno predavanje na panel konferenciji Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji. Mađarska zajednica kao most između Srbije i EU. Novi Sad, 12. decembar 2008. (lásd Molnar Gabrić, Iren. 2009. Evropeizacija Srbije – strateški interes vojvođanskih Mađara. In *Uloga mađarske zajednice u Srbiji*. 80–85. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. http://www.helsinki.org.yu/serbian/doc/madjari.pdf).

291. *A fiatalok jövőképe*, nyilvános előadás (Gábrity Molnár Irén) a Magyarkanizsai Önkormányzat szervezésében. Magyarkanizsa, Városháza, 2009. január 24.

292. *A képzetteké a jövő*, előadás (Gábrity Molnár Irén és Veréb-Miskolci Zsófia) A Kárpát-medencei regionalizmus útján… nemzetközi konferencián a Magyarságkutató Tudományos Társaság és a Regionális Tudományi Társaság társszervezésében. Szabadka, 2009. március 6.

293. *A vajdasági magyarok médiafogyasztása*, empirikus kutatás bemutatása és közvita a Pannon RTV évfordulója alkalmából. Szabadka, Magyar Ház, 2009. március 10.

294. *Képzési lehetőségek kisebbségi létben*, előadás és vita a Kanadai Rákóczi Családi Kör délvidéki találkozóján. A kisebbségi lét előnyei és hátrányai. Szabadka, Magyar Ház, 2009. március 20–22.

295. *Tehetséges tanár a tehetséggondozás szolgálatában*, előadás a Tehetség Napja 2009. alkalmából A tehetségek szolgálatában címmel megrendezésre kerülő I. Nemzetközi Tehetséggondozó Konferencián. Magyarkanizsa, 2009. március 23. Publikáció: *A tehetségek szolgálatában*, I. nemzetközi tehetséggondozó konferencia, III. tehetségnap/III dan talenata. Bolyai Farkas Alapítvány a Magyarul Tanuló Tehetségekért. Zenta, 2009. 52–60.

296. *Magyar közoktatási intézmények részvétele a felnőttoktatásban*, előadás az Esélyt adó felnőttképzés című konferencián a Cnesa Oktatási és Művelődési Intézmény szervezésében. Magyarkanizsa, Művészetek Háza, 2009. március 28.

297. A Magyarságkutató Tudományos Társaság honlapjának felújítása. Szabadka, 2009. www.mtt.org.rs.

298. *Talentovan pedagog u službi otkrivanja talenata/A tehetséges tanár a tehetségek felfedezésének szolgálatában*, előadás két nyelven a Szervó Mihály Általános Iskola tanárai számára. Muzslya–Nagybecskerek, 2009. április 3.

299. *Vajdasági karrierépítés – ifjúságunk oktatása és esélyei*, előadás az Eszményektől a kompetenciák felé, Világkockázati társadalom – ifjúság – ifjúságpolitika – új kihívások című tudományos konferencián. Az Európai Ifjúsági Kutató-, Szervezetfejlesztő és Kommunikációs Központ (EIKKA), a SETUP Alapítvány, a Belvedere Meridionale Alapítvány, a Nemzeti Civil Alapprogram, valamint a SZTE Alkalmazott Humántudományi Intézete támogatásával és az SZTE József Attila Tanulmányi és Információs Központ szervezésében. Szeged, 2009. április 4.

300. *A vajdasági magyarok médiafogyasztása*, előadás A magyar nyelvű televíziózás jelene és jövője Magyarországon és határon túl című médiakonferencián a Magyar Nemzeti Tanács és a Sodalitas Alapítvány szervezésében. Szabadka, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Díszterem, 2009. május 15.

301. *Új együttműködések az Európai Unió határtérségeiben – Szerbia és a Nyugat-Balkán változásban*, előadás az Új együttműködések az Európai Unió határtérségeiben nemzetközi konferencián az Esély a Stabilitásra Közalapítvány szervezésében. Szeged, Városháza, 2009. június 19.

302. Vita a *Fórum a regionális tudomány jövőjéről a Kárpát-medencében* címmel az MTA Regionális Kutatások Központja megalapításának 25. évfordulója alkalmából megszervezett Regionális tudomány és településpolitikai gyakorlat a Kárpát-medencében című konferencián. Pécs, 2009. június 25–26.

303. DARFT Dél-alföldi Regionális Fejlesztési Tanács (dr. Kozma József elnök) munkacsoport-megbeszélés és kezdeményezések a határokon átívelő innovációs és kulturális klaszterek létrehozására. Szeged, Középfasor 1–3., 2009. augusztus 11.

304. *Továbbképzési esélyek a kisebbségi létben a vajdasági magyarok esélyegyenlőségének példáján*, előadás Az esélyegyenlőség és a felzárkóztatás vetületei az oktatásban című nemzetközi tudományos konferencián (az MTT tagsága: előadók és a tudományos programbizottság tagjai, szekcióvezetők). Szabadka, Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, 2009. szeptember 17–19.

305. Projekttárgyalások: Integrating (trans)national migrants in transition states (IMIG) Project of the co-operation programme SCOPES Bern; The Swiss National Science Foundation (SNSF) and the Swiss Agency for Development and Cooperation (SDC) programme "SCOPES – Scientific cooperation between Eastern Europe and Switzerland 2009-2012". A Svájci Nemzeti Tudományos Alapítvány (SNSF) és a Svájci Fejlesztési Ügynökség és Együttműködési

Ügynökség (SDC) programja: Tudományos együttműködés szempontjai Kelet-Európa és Svájc között 2009–2012. Submitted to the Swiss National Science Foundation (SNSF) by Prof. Dr. Doris Wastl-Walter (Department of Geography, University of Bern), Prof. Dr. Károly Kocsis (Geographical Research Institute, Hungarian Academy of Sciences, Budapest, Hungary), Dr. Mónika M. Váradi (Centre for Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, Pécs, Hungary), Prof. Dr. Saša Kicošev (Department of Geography, Tourism & Hotel Management, University of Novi Sad, Serbia), Prof. Dr. Irén Gábrity Molnár (Scientific Association for Hungarology Research, Subotica, Serbia). 2010–2013.

306. *A vajdasági magyarok migrációs motívumai*, előadás (Gábrity Molnár Irén) a Vándorló kisebbségek. Etnikai migrációs folyamatok Közép-Európában – történeti és jelenkori metszetben című konferencián a Magyar Szociológiai Társaság Etnikai Kisebbségkutató Szakosztálya és a Pécsi Akadémiai Bizottság Kisebbségkutató Munkabizottsága szervezésében. Pécs, 2009. november 6–7. (lásd Gábrity Molnár Irén. 2010. A vajdasági magyarok emigrációs motívumai. In *Vándorló kisebbségek. Etnikai migrációs folyamatok Közép-Európában történeti és jelenkori metszetben*, szerk. Kupa László. 117–126. Pécs: PTE – Bookmaster Kft.).

307. *A 90-es években lezajlott balkáni válság okozta változás a Vajdaság népességének magatartásában*, előadás A Magyar Szociológia Társaság Változás.Válság. Váltás.Hu. című konferenciáján. Debrecen, Debreceni Egyetem, 2009. november 13–14. http://www.szociologia.hu/az_eloadasok_absztraktjai/.

308. A tagság részvétele a 8. VMTDK tudományos bizottságában és a társadalomtudományi szekciók zsűrizésében. Szabadka, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, 2009. november 20–22.

309. *Tehetségpontok a tehetségeknek Vajdaságban – rejtett tartalékaink*, előadás a Tehetségpont alapítóinak tanácskozásán Sólyom László magyar köztársasági elnök jelenlétében. Szabadka, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, 2009. december 10.

310. A Magyarságkutató Tudományos Társaság évi közgyűlése. Elnökségi ülés és döntés a 2010. évi kutatási programról. Szabadka, MTT iroda, 2009. december 12.

311. Workshop Integrating (Trans-)National Migrants in Transition States (IMIG) SCOPES Project Meeting (Gábrity Molnár Irén és Gábrity Eszter). Budapest, Geographical Research Institute Hungarian Academy of Sciences, January 25–26, 2010.

312. A Vajdasági Magyar Diákszövetség (VaMaDiSz) középiskolásoknak szóló, „1 BIZTOS" elnevezésű általános műveltségi vetélkedőjének zsűrizése. Szabadka, Népkör, 2010. január 28.

313. *Képzés–esélyek–lehetőségek*, előadás az Észak-bácskai Magyar Pedagógusok Egyesülete III. Közoktatási Konferenciáján. Szabadka, 2010. február 20.

314. *A civilszervezetek szerepe a változó politikai légkörben*, nyílt kontaktműsor a Szabadkai Rádióban. Szabadka, 2010. március 2.

315. *Az oktatási rendszerek felépítése és a kisebbségi oktatás sajátosságai*, egész napos előadássorozat az Identitás Kisebbségkutató Műhely Oktatás-kutatás képzésén. Zenta, Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium, 2010. március 13.

316. A Magyarságkutató Tudományos Társaság újra bejegyzése az Agencija za privredne registre irodában. Szabadka, 2010. április 13.

317. 2nd SCOPES meeting, Workshop Integrating (Trans-)National Migrants in Transition States (IMIG) SCOPES Project Meeting (Gábrity Molnár Irén, Gábrity Eszter és Takács Zoltán). Novi Sad, May 10–12, 2010.

318. *Vallási tudat és magatartás a multietnikus Vajdaságban*, előadás a Vajdasági Pax Romana „Keresztény értékek a nevelésben" tematikus tanulmányi napján. Szabadka, 2010. június 19.

319. *Szerbia, Vajdaság emberi erőforrása és a fiatalok esélye a térségben*, előadás a Szegedi Társadalomtudományi Szakkollégium hallgatói előtt. Szabadka, Középiskolai Diákkollégium, 2010. október 9.

320. 3rd SCOPES meeting. Integrating (Trans-)National Migrants in Transition States (TRANSMIG). Szeged, Building of the Academic Committee, November 8–9, 2010.

321. *Istraživanje kvaliteta života na severu Vojvodine* (Gábrity Molnár Irén, 4. szekció, moderátor), előadás a 4. Akademik Berislav Beta Berić: Održivi regionalno-demografski razvoj nemzetközi szimpóziumon. Szervező: Izvršno Veće Vojvodine, Pokrajinski sekretarijat za socijalnu politiku i demografiju, Univerzitet Novi Sad, Matica srpska. Újvidék, Tartományi Képviselőház, Nagyterem, 2010. november 11–12.

322. *Oktatás és ifjúság a régiókapcsolatokban*, előadás az INNOAXIS – A határ mint innovációs megújulási tengely projekt nyitókonferenciáján a Regionális Tudományi Társaság szervezésében. Szabadka, Szakegyesületek és Társulatok Szövetségének Székháza, 2010. november 16.

323. Zsűritagság a XI. TUDOK Vajdasági Regionális Konferencián. Zenta, Zentai Gimnázium, 2010. november 20.

324. A 9. VMTDK tudományos bizottságának elnöke és a társadalomtudományi szekció zsűritagja Gábrity Molnár Irén. Újvidék, Technológiai Kar, 2010. november 26–28.

2011–2016

325. Elnökségi ülés és döntés a 2011. évi kutatási programról. Szabadka, MTT iroda, 2011. január 10.

326. Támogató szándéknyilatkozat aláírása a vajdasági felsőoktatásban tanuló magyar diákok tehetséggondozásának segítésére kötött együttműködési megállapodáshoz az Országos Tudományos Diákköri Konferencia és a Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferencia együttműködése keretében. Debrecen, 2011. február 4.

327. Részvétel a Debreceni Egyetem napja rendezvénysorozat Környező országok magyar nyelven felsőoktatást végző intézményeinek fóruma című szimpóziumán. Debrecen, 2011. február 4–5.

328. Paneldiszkusszió a Kárpát-medencei Megbékélési Mozgalom szerb–magyar kerekasztal-beszélgetésen. Szabadka, Városháza, Díszterme 2011. február 26. A rendezvény házigazdája és a beszélgetés vezetője Surján László, európai parlamenti képviselő. Résztvevők: Filip Turčinović egyetemi tanár (Banja Lukai Egyetem Jogi Kara és Belgrádi Egyetem Üzleti Tudományok Kara), Somogyi Sándor egyetemi tanár (Veszprémi Egyetem Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar és FABUS Egyetem), Papp Árpád néprajzkutató (Városi Múzeum, Szabadka), Gábrity Molnár Irén szociológus (Magyarságkutató Tudományos Társaság, Magyar Szociológiai Társaság), Kabók Erika újságíró (Magyar Szó, Duna Televízió), Larisa Inić független újságíró, író, Milica Matijević jogász (Young Lawyers of Serbia), Maurer Oszkár borász (Maurer Pincészet), Davor Džalto alelnök, jogász (Keresztény Kulturális Központ, Belgrád).

329. 4th SCOPES Project Meeting (Gábrity Molnár Irén, Gábrity Eszter, Takács Zoltán). Integrating (Trans-) National Migrants in Transition States (TRANSMIG). Budapest, Building of the GRI HAS, March 20–22, 2011.

330. *A vajdasági magyarlakta térség társadalmi és gazdasági felzárkózásának az esélye*, előadás a III. Régiótörténeti kutatások konferencia: A Vajdaság mint történeti régió sorsa a 19. századi előzményektől napjainkig. Szervezők: MTA Regionális Tudományi Bizottság Régiótörténeti Kutatások Albizottsága, Móra Ferenc Múzeum Történeti Osztálya, SZAB Filozófia és Történeti Szakbizottságának Magyar Történeti Munkabizottsága, Közép-Európai Közlemények. Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata. Szeged, 2011. május 20.

331. *Szórványt mentünk, a tömböt erősítjük – népesedési helyzet a Délvidéken*, előadás az Egyesült Magyar Ifjúság (EMI) táborában. Magyarkanizsa, 2011. július 8–10.

332. *Tehetség – kitörési pontok a Vajdaságban*, előadás a Tehetséggondozás – Tudományos műhelyek című konferencián. Budapest, Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, 2011. július 11–13.

333. A Magyarságkutató Tudományos Társaság évi közgyűlése. Szabadka, 2011. július 29.

334. A Magyarságkutató Tudományos Társaság jubileumi rendezvényének és kiadványának a megtervezése. Szabadka, 2011. augusztus 10.

335. Projektmunka megbeszélés: Project of the co-operation programme IPA "HANDSHAKE – Development of Hungarian and Serbian vocational and adult education systems through competency based training activities" (Kézfogás – Magyar és szerb szakképzési és felnőttképzési rendszerek fejlesztése, kompetencia alapú képzési tevékenységek). Probitas Civil Szervezet and Scientific Association for Hungarology Research (contract: HUSRB/0901/221/099-PROBITAS-05). Project period: 15/07/2011–30/09/2011.

336. Integrating (Trans-)National Migrants in Transition States (TRANSMIG), SCOPES Project Meeting. Participants: Department of Geography, University of Bern, Geographical Research Institute, Hungarian Academy of Sciences, Budapest, Hungary, Centre for Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, Pécs, Hungary, Department of Geography, Tourism & Hotel Management, University of Novi Sad, Scientific Association for Hungarology Research. Serbia, Subotica, October 3–4, 2011.

337. *A felnőttoktatás helye a humán tőke társadalom-gazdasági felerősítésében Szerbiában – Észak-Vajdaságban* régióspecifikus tanulmány bemutatása (Kézfogás – Magyar és szerb szakképzési és felnőttképzési rendszerek fejlesztése, kompetencia alapú képzési tevékenységek). Szabadka, 2011. szeptember 30.

338. *A magyar nyelvű (felső)oktatás helyzete és esélyei a Vajdaságban*, előadás A nemzetiségi felsőoktatás és kutatás helyzete határokon innen és túl „Az oktatás a leghatékonyabb eszköz, amivel meg tudod változtatni a világot" című konferencián a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosa, az Eszterházy Károly Főiskola Tanárképzési és Tudástechnológiai Kara, a Nyugat-magyarországi Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kara, az MTA Miskolci Akadémiai Bizottság Neveléstudományi Szakbizottság Kisebbségtudományi Munkabizottsága szervezésében. A konferencia védnökei: Sólyom László és Pálinkás József. Eger, Eszterházy Károly Főiskola, 2011. november 16–17.

339. *A vajdasági magyarok szerepe és motívumai a szerb–magyar határ menti kapcsolatépítésben*, előadás Az 1944–45-ös délvidéki magyar tragédia, a magyar–szerb történelmi kapcsolatok tükrében című tudományos konferencián a Délvidéki magyar golgota 1944–45 rendezvénysorozat keretében. Védnök: dr. Pálinkás

József, az MTA elnöke. Fővédnök: dr. Kövér László, a Magyar Országgyűlés elnöke. Budapest, MTA Székház és Duna Palota, 2011. november 25.

340. *Magyarságkutatás Vajdaságban*, mtt könyvtár 14. kötet publikálása. 9 tudományos tanulmányt és mellékleteket tartalmazó könyv. Szerk. Gábrity Molnár Irén. Szabadka, 2011.

341. *A kisebbségkutatás 20 évének állomásai*, a Magyarságkutató Tudományos Társaság jubileumi tudományos tanácskozása. Szabadka, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Díszterem, 2011. december 17.

342. Elnökségi ülés és döntés a 2012. évi kutatási programról. Szabadka, MTT iroda, 2012. január 11.

343. Projektmunka megbeszélés: *A migrációs és remigrációs folyamatok az Alföldön és a Vajdaságban 1990–2010* (Gábrity Molnár Irén és Hajnal Jenő). Projekt címe: A hely szelleme – Kapcsolattartás az elszármazottakkal (Voice of the Village). Hungary–Serbia IPA Cross-border Co-operation Programme, HUSRB/1002/222/033. Megrendelő: Kistérségek Fejlesztéséért Tudományos Egyesület. Vajdasági projektpartner: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet. Zenta, 2012.

344. Részvétel a Debreceni Egyetemi Napok keretében megszervezett Környező országok magyar nyelven felsőoktatást végző intézményeinek fóruma című konferencián. Debrecen, 2012. február 3–4.

345. Projektmunka megbeszélés: *Szerb állampolgárok Magyarországon* (Gábrity Molnár Irén, Takács Zoltán, Ágyas Réka). Kincses-Kovács Kft. Budapest a Magyar Belügyminisztérium részére. Támogató: Európai Unió Európai Integrációs Alap. Kutatás vezető: dr. Kincses Áron a Károli Gáspár Református Egyetem. Kiemelt kutatók: dr. Gábrity Molnár Irén, dr. Illés Sándor és dr. Karácsonyi Dávid. Azonosító szám: EIA/2011/1.3.5. Budapest, 2012. február–november.

346. *A magyar népesség nemzetközi migrációs folyamatai*, előadás (Illés Sándor, Gábrity Molnár Irén) a Voice of the Village (Hely szelleme – Kapcsolattartás az elszármazottakkal) EU-s projektum (Hungary-Serbia IPA Cross-border Co-operation Programme, HUSRB/1002/222/033) keretében megszervezett nyitókonferencián. Lajosmizse, 2012. február 23.

347. Részvétel állandó meghívottként az MTA MTK EB ülésén. Budapest, Domus Ház, 2012. március 19.

348. Médiaszereplések: *Mađarski pasoš kao ulaznica za Evropu* (Zoltan Takač), valamint *Još uvek se mladi ne vraćaju* (Iren Gábrity Molnár, Saša Kicošev). Dnevnik napilap, 6. oldal, Novi Sad, 2012. március 25. http://issuu.com/dnvdvp/docs/dnevnik250312.

349. Projektcsoport munka bemutatása: *Dimensions of transnational lifestyle* (Gábrity Molnar Irén, Gábrity Eszter, Takács Zoltán). Presentations of project work realized by the Scientific Association for Hungarology Research, Subotica, Serbia. Integrating (Trans)National Migrants in Transition States (TRANSMIG) SCOPES Project Meeting in Budapest, MTA Földrajztudomány Intézet. Budapest, March 29–30, 2012.

350. *Útkeresés – régiónk Európa felé tart?*, nyilvános előadás (Gábrity Molnár Irén) a Múzeumi estéken. Topolya, Művelődési Ház, 2012. április 3.

351. 20 éves a Magyarságkutató Tudományos Társaság, bemutató előadás (Gábrity Molnár Irén) a Külhoni magyar tudományosság és a hazai közművelődés konferencián. Budapest, Magyarságszolgálati Alapítvány, TIT Stúdió Egyesület, 2012. június 27–28.

352. Zsáki István festménytárlatának a megnyitása (Gábrity Molnár Irén) a Magyar Nemzeti Tanács és a Magyar Ház szervezésében. Szabadka, 2012. augusztus 23.

353. *Szerb állampolgárok Magyarországon*, empirikus kutatás a Magyar Belügyminisztérium részére a Kincses-Kovács Kft. Budapest koordinálásával és az Európai Unió Európai Integrációs Alap támogatásával. Kutatás vezető: dr. Kincses Áron (Károli Gáspár Református Egyetem). Kiemelt kutatók: dr. Gábrity Molnár Irén, dr. Illés Sándor és dr. Karácsonyi Dávid. Az MTT terepkutatója Takács Zoltán. Budapest, 2012. http://real.mtak.hu/15997/1/Szerb%20%C3%A1llampolg%C3%A1rok%20Magyarorsz%C3%A1gon.pdf.

354. A Népkör Oláh Sándor képzőművészeti amatőr szakosztály 9. őszi tárlatának megnyitása (Gábrity Molnár Irén). Szabadka, Szabadegyetem aulája, 2012. október 1.

355. *Új migrációs típusok és lakossági kapcsolatok a szerb–magyar határ mentén*, előadás a Regionális együttműködés lehetőségei (Vajdaság–Dél-Alföld) konferencián a szabadkai Regionális Tudományi Társaság, az MRTT Dél-alföldi tagozata és az MTA Szegedi Területi Bizottsága Gazdaságtudományi Szakbizottsága szervezésében. Szeged, SZAB Székház, 2012. október 25.

356. *A szerb–magyar határon átívelő migrációs életvitel*, előadás (Gábrity Molnár Irén) a Társadalomtudományi, kultúratörténeti, kulturális antropológiai kutatások a XXI. század elején (Európai és regionális mozgások) című konferencián. Létünk folyóirat, Forum Könyvkiadó Intézet, Újvidék, 2012. október 27.

357. Részvétel a Nyitott Távlatok az ’56-osok emlékének szentelt konferenciáján. Szabadka, Magyar Ház, 2012. november 3.

358. Pannon RTV közvélemény-kutatás a Környezetvédelem határok nélkül című HU-SRB/1002/122/100 kódszámú IPA projekthez. Pályázó a Kecskeméti Te-

levízió Nonprofit KFT, partnerek a szabadkai Pannon RTV, Probitas és a Magyarságkutató Tudományos Társaság, 2012–2013.

359. Magyar tudományosság Vajdaságban esszépályázat díjkiosztása a Magyar Köztársaság Szabadkai Főkonzulátusa és a Magyar Nemzeti Tanács szervezésében (zsűrizés és kategorizálás). Szabadka, Városháza, Díszterem, 2012.november 6.

360. Médiaszereplés: *Magyarország egyre nyitottabb*, interjú Gábrity Molnár Irénnel. Hét Nap, Szabadka, 2012. november 7.

361. *A szerb–magyar határon át migráló vajdaságiak életvitele*, előadás (Gábrity Molnár Irén) a Szerb állampolgárok Magyarországon című kutatás zárókonferencián az Európai Integrációs Alap támogatásával. Budapest, Volán Egyesülés Székháza, 2012. november 30.

362. XIII. TUDOK, zsűritagság (Gábrity Molnár Irén) a vajdasági középiskolások Vajdasági Regionális Konferenciáján. Topolya, 2012. december 1.

363. *A szerbiai kutatások főbb eredményei*, előadás (Gábrity Molnár Irén, Takács Zoltán, Gábrity Eszter) a TRANSMIG final conference című konferencián a Vajdaságból Magyarországra irányuló migráció sajátosságai/Peculiarities of migration from Vojvodina to Hungary című szekcióban. Szeged, 2012. december 3.

364. Konferenciaszervezés (Gábrity Molnár Irén, Takács Zoltán, Gábrity Eszter és Szlávity Ágnes): *Srpsko–mađarski prekogranični kontakti i stil života migranata/The Serbian–Hungarian relations and cross-border migration of life forms*. TRANSMIG final conference. Szabadka, 2012. December 4.

365. Médiaszereplés: *A gazdasági migráció vált meghatározóvá a Vajdaságban*, *Délvidékről érkezettek elsősorban Szegeden települtek le*. MTI Magyarország, 2012. december 3. (12:23).

366. Médiaszereplés: Vajdaság MA, Szerbia. 2012. december 3. http://www.vajma.info/cikk/vajdasag/14494/.

367. Médiaszereplés: 2012. december 3. Magyarország. http://www.vajdasaghirek.com/index.php/idjaras/12459-transmig-projektzaro-konferencia-szegedszabadka.

368. Médiaszereplés: *Sokan kétlaki életet élnek a Vajdaságban*. Hírek.sk, Szlovákia. 2012. december 3. (13:09). http://www.hirek.sk/kulfold/20121203114220/Sokan-ketlaki-eletet-elnek-a-Vajdasagban.html.

369. Médiaszereplés: Városi Televízió Szeged, MTI, Magyarország. 2012. december 3. http://vajdasag.eu/v20121203szeged.

370. Médiaszereplés: Pannon RTV, Szabadka, Szerbia. 2012. december 4. Híradó.

371. Médiaszereplés: Magyar Szó, Szerbia: http://magyarszo.com/fex.page:2012-12-04_A_gazdasagi_migracio_valt_meghatarozova_Vajdasagban.xhtml.

372. Médiaszereplés: *Tanácskozás Szabadkán: határon átnyúló kapcsolatok és a migránsok életmódja*. Vajdaság MA (online Szerbia), 2012. december 4. (23:28). http://www.vajma.info/cikk/tudomany/3691/Tanacskozas-Szabadkan-hataron-atnyulo-kapcsolatok-es-a-migransok-eletmodja.html.

373. Médiaszereplés: Régió Rádió, Magyarország. 2012. december 4.

374. Médiaszereplés: *Naučni skup o migracijama* (Sandra Iršević). YUeco RTV, 2012. december 4. (14:55). http://www.yueco.rs/vest/dru-tvo/nau-ni-skup-o-migracijama.

375. Médiaszereplés: Magyar Szó, Szerbia. 2012. december 5. http://magyarszo.com/fex.page:2012-12-05_Letelepedes_helyett_ingazast.xhtml.

376. Projektmegbeszélés: Pannon RTV közvélemény-kutatás a Környezetvédelem határok nélkül című HU-SRB/1002/122/100 kódszámú IPA projekthez. Pályázó a Kecskeméti Televízió Nonprofit Kft. 2012–2013.

377. A Magyarságkutató Tudományos Társaság évi közgyűlése (elektronikus lebonyolítás). Szabadka, 2012. december 7.

378. Médiaszereplés: *Az elvándorlás okai – migráció zárókonferencia.* Pannon RTV, Közel-kép, Szabadka, Szerbia. 2012. december 10. http://pannonrtv.com/web/?p=4351.

379. Elnökségi ülés és döntés a 2013. évi kutatási programról. Szabadka, MTT iroda, 2013. március 18.

380. Nyilvános TV előadás (Gábrity Molnár Irén): *Kitörési pontok a Vajdaságban! A vajdasági magyarokkal kapcsolatos szociológiai jelenségkutatások.* TV–Egyetem, Pannon RTV szervezésében a Lifka Sándor Art Mozi termében. Szabadka, 2013. április 19. http://pannonrtv.com/web/?p=53340.

381. *Az elvándorlók társadalmi jellemzői*, projektzáró előadás (Gábrity Molnár Irén, Illés Sándor). Mellékelt kutatási kézirat: Migracijski i remigracijski tokovi, na području Južne Mađarske i Vojvodine 1990–2010 (A migrációs és remigrációs folyamatok az Alföldön és a Vajdaságban 1990–2010). Projekt címe: Voice of the Village (A hely szelleme – Kapcsolattartás az elszármazottakkal). Hungary–Serbia IPA Cross-border Co-operation Programme, HUSRB/1002/222/033. Megrendelő: Kistérségek Fejlesztéséért Tudományos Egyesület, Budapest. Vajdasági projektpartner: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet Zenta. Óbecse, 2013. január 24. http://kfte.hu/?p=106.

382. *A vajdasági magyarok szerb–magyar határon átívelő migrációs életvitele kapcsán*, előadás (Pál Ágnes és Gábrity Molnár Irén) a Nemzet, közösség, politika. Magyarország és környezete a XXI. században nemzetközi konferencián a Haza és Haladás Alapítvány és a CEU/CENS Budapest szerverzésében. 2013. április 4.

383. Nyilvános beszámoló a Pannon RTV közvélemény-kutatás eredményeiről, szakmai médiatalálkozó. Szervező: Pannon RTV. Szabadka, Magyar Ház, 2013. június 7–8.

384. *A magyar nyelvű oktatás hatékonysága a munkaerőpiacon a Vajdaságban*, szekcióvezetés és előadás a Gyökerek, utak, jövők: az anyanyelv megőrzésének kérdései a Kárpát-medencében konferencián. Szervező: Magyar Tudományos Akadémia Pécsi és Szegedi Bizottsága. Magyarország, Pécs, 2013. szeptember 13–14. http://www.pte.hu/files/tiny_mce/File/program/2013/Gyokerek_utak_jovok_%20konferencia_program.pdf.

385. Tárgyalás – egy interetnikus vallásszociológiai, -antropológiai, -etnológiai kutatási projekt megbeszélése (moderátor: Déri Balázs, ELTE BTK, Ivánovity Josip, MTT és Gábrity Molnár Irén, MTT). A beszélgetés résztvevői a határon túli meghívottak, az ELTE BTK, TáTK vallásszociológiai, -antropológiai, -etnológiai, nemzetiségi kutatásokkal foglalkozó oktatói, kutatói. Budapest, ELTE BTK, Trefort-kerti kampusz, 2013. november 19.

386. Vita (Ivánovity Josip) és előadás (Gábrity Molnár Irén) a *Vallási magatartás a Vajdaságban* témában a RELIGIO(NES) Vallástudományi Konferencia 5. ülésén: Vallás és etnikai közösség az agglomerációban (Szentendre, Újvidék és Temesvár térsége). Budapest, ELTE BTK, Trefort-kerti kampusz, 2013. november 20. http://vallastudomany.elte.hu/content/religiones-2013.

387. *Szabadka fejlődési irányai*, konferencia és partnertalálkozó a Szakegyesületek és Társulatok Szövetségének Székházában Szabadkán. A Győri Járműipari Körzet, mint a térségi fejlesztés új iránya és eszköze (TÁMOP-4.2. 2A-11/1/KONV-2012-0010) című projekt keretében megszervezett szakmai rendezvény. Szervezők: Regionális Tudományi Társaság (Szabadka), Széchenyi István Egyetem, BFH Európa Kft., Magyar Regionális Tudományi Társaság (Budapest). 2013. november 25. (Takács Zoltán, Somogyi Sándor, Gábrity Molnár Irén és Szügyi Éva).

388. *Magyar nyelvű gazdasági képzés a Kárpát-medencében*, előadás (Szlávity Ágnes) és részvétel a kerekasztalvitában (Gábrity Molnár Irén). Kárpát-medencei Közgazdász Konferencia. Budapesti Corvinus Egyetem, 2014. január 23–24.

389. Elnökségi ülés és döntés a 2014. évi kutatási programról. Szabadka, MTT iroda 2014. február 20.

390. Könyvbemutató és nyilvános vita: *Önálló és/vagy a határon átívelő felsőoktatás útján…* (Takács Zoltán). Magyarságkutató Tudományos Társaság konferencia. Szabadka, 2014. február 20.

391. *A felsőoktatás távlatai régiónkban…* könyvbemutató (Takács Zoltán: Felsőoktatási határ/helyzetek). Regionális szakmai pedagógus-továbbképző központ és a József Attila Könyvtár épülete. Magyarkanizsa, 2014. március 7.

392. *Lakossági kapcsolatok és migrációk a szerb–magyar határ menti régióban*, előadás a 7. Kárpát-medencei Fiatal Politológusok Konferenciáján. FiPoli a Kárpát–medencei Fiatal Társadalomtudósok Konferencia. Szabadka, Új Városháza, Nagyterem, 2014. április 3–4.

393. *Az ifjúságkutatások leltára a Vajdaságban 2000–2014*, előadás (Gábrity Molnár Irén és Ágyas Réka). Külhoni Magyar Ifjúságkutatás – 2014, Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest (Workshop). Társrendezők: Századvég Alapítvány, Pi-net – Postgraduates´ International Network, Magyar Szociológiai Társaság. Budapest, 2014. április 10.

394. Projektpályázás a Tartományi Titkárságnál: *Jubileumi művelődéstörténeti kutatás: A szabadkai Népszínház első negyven éve*. A projektumi munka: anyaggyűjtés és rendszerezés, a monográfia szöveg megírása. Az adatgyűjtés színhelyei: Szabadka (Levéltár), Zenta (Művelődési Intézet) és Újvidék (a Matica srpska Könyvtára). Kutatási feladattal megbízott személy Káich Katalin professor emeritus.

395. Projektpályázás a Tartományi Titkárságnál: *A bánáti tipográfus, Pleitz Ferenc Pál (1804–1884) születésének 210., halálának 130. évfordulójára.* Egy kultúrtörténeti szempontból igen jelentős, érdekes és szerteágazó bánáti életpályának, Pleitz Ferenc Pál nyomdász, lapszerkesztő, lap- és könyvkiadó (Bánát első igazi nyomdásza) tevékenységének feltérképezése. A projektumi munka: forrásanyag felkutatására, begyűjtésére és feldolgozására, a leendő monográfia kéziratának előkészítésére. Az anyaggyűjtés színhelyei: A nagybecskereki Történelmi Levéltár, a nagybecskereki Népmúzeum, az újvidéki Vajdasági Levéltár, az újvidéki Matica srpska Könyvtár, a budapesti Magyar Országos Levéltár, valamint a budapesti Országos Széchényi Könyvtár. Kutatási feladattal megbízott személy dr. Németh Ferenc docens.

396. Kutatócsoport felállítása és koordinálása: *Külhoni magyar ifjúságkutatás – KMI 2014*. A Nemzetstratégiai Kutatóintézet (NSKI) Budapest koordinálásával, a vajdasági magyarság erőforrásainak és ifjúságának magatartás-vizsgálata. Partnerek a Kárpát-medencei magyar tudományos műhelyek. 2014.

397. Részvétel a Vajdasági Magyar Tudóstalálkozón, a Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács (Újvidék) és az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság (Budapest) konferenciáján. Szabadka, MTTK, 2014. április 12.

398. Publikáció. Gábrity Molnár Irén. 2014. A vajdasági szórványság útkeresése. In *Szórványkollégiumok a Kárpát-medencében*, szerk. Havassy Péter Pál. 88–107. Budapest.

399. *A vajdasági tudós szervezetek tevékenysége/esélyeiről*, előadás (Gábrity Molnár Irén) az akadémiai határon túli magyar tudományosság program 2013. évi eredményeiből. Az MTA 185. közgyűlése, MTA Külső Tagok Fóruma, Tudomány és magyarság. Budapest, MTA Székház, 2014. május 5.

400. *Külhoni Magyar Ifjúság – 2014* projekt kapcsán megvalósult délvidéki interjús kutatás. Résztvevők: ifjúságkutatók, interjú biztosok (Ágyas Réka és Gruber Enikő) + 16 civil szervezetvezető. A kutatás összefoglaló eredményeinek kéziratai: Célkeresztben a délvidéki ifjúsági szervezetek (Gruber Enikő), Délvidéki fiatalok kihívásai ifjúsági kötődésű szervezetek képviselőjének szemszögéből (Ágyas Réka), A vajdasági (magyar) fiatalok karrierút állomásai (Gábrity Molnár Irén és Ágyas Réka).

401. Magyar fiatalok a Vajdaságban, előadás (Gábrity Molnár Irén) és részvétel a Nemzetstratégiai Kutatóintézet Nemzetstratégiai Akadémia Konferencia- és programsorozatának II. rendezvényén: Külhoni magyar ifjúság helyzete. A Külhoni Magyar Ifjúságkutatás – 2014 projekt nyitókonferenciája. Társrendező: Nemzeti Közszolgálati Egyetem. Budapest, NKE Ludovika Campus, 2014. június 19.

402. Konzultációs megbeszélés Füleki Gabriellával, a Szabadkai Önkormányzat képviselőjével, a Magyarságkutató Tudományos Társaság 1997. óta használt önkormányzati irodájának kiköltöztetése kapcsán. A bérbeadó ingyenes MTT irodahasználatának a felmondása. Szabadka, önkormányzat irodája, 2014. október 15.

403. Az együttműködési megállapodás és szerződés aláírása. Megbeszélés a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar megbízott dékánjával dr. Lepes Josippal az MTT és az MTTK hosszú távú együttműködésének lehetőségeiről. A szerződést kézjegyével ellátta Gábrity Molnár Irén, az MTT elnöke. 2014. október 24.

404. „Forduljatok felém, de hamisság nélkül." (Jób 6,30a) *A vallási magatartás változásai Vajdaságban*, előadás (Gábrity Molnár Irén) a Keresztény Értelmiségi Kör tribünjén. Szabadka, Katolikus Kör, 2014. október 22.

405. MTT évi közgyűlése, az igazgató bizottság összehívása és elektronikus véleménynyilvánítás megkezdése a tagokkal. Napirendi témapontok: évi beszámoló, következő évi munkaterv, az igazgató bizottság és az ellenőrző bizottság kinevezése, új tagok felvétele és a társaság székhelyének változtatása. Szabadka, 2014. november 25.

406. *The impact of emigration from Serbia to Hungary on the human resources of Vojvodina*, presentation (Gabrić Molnar Iren, Slavić Agneš). International Symposium Academician Berislav Beta Beric: Human resources and regional development. Organised by: Provincial Secretariat for Health Care, Social Policy and Demography, Vojvodina Province, Republic of Serbia, Matica srpska (the Serbian Cultural and Scientific Institution) and the University of Novi Sad, Faculty of Sciences, Department of Geography, Tourism and Hotel Management. Serbia, Novi Sad, November 13–14, 2014.

407. Átvételi-átadási jegyzőkönyv aláírása a Magyarságkutató Tudományos Társaság iroda eszközeiről, ami a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar birtokába kerül, az MTT Igazgató Bizottságának javaslatára és a társaság évi közgyűlésének 2014. november 25-i döntése alapján. A dokumentumot aláírásukkal ellátták: dr. Lepes Josip m.b. dékán és dr. Gábrity Molnár Irén, az MTT elnöke. Szabadka, 2014. november 4.

408. A Külhoni Magyar Ifjúságkutatás – 2014 projekt keretében zajló munkálatok lezárása: (1) Előadás és prezentáció a Külhoni Magyar Ifjúságkutatás – 2014 projektzáró rendezvényen (Ágyas Réka); (2) Szakmai javaslattétel a Külhoni Magyar Ifjúságkutatás – 2014 projektben (Gábrity Molnár Irén); (3) Az ifjúsági önszerveződés lehetőségei és esélyei a külhoni magyar régiókban, tanulmány a Külhoni Magyar Ifjúságkutatás – 2014 projekt zárókötetébe (Ágyas Réka).

409. Nyilvános vitaszereplés (Gábrity Molnár Irén) az RTV Vojvodina, Napjaink kontaktműsorában (szerk. Szakáll Laura). Újvidék, 2015. január 5.

410. Elnökségi ülés és döntés a kutatási programokról és irodaeszköz vásárlásról. Szabadka, 2015. január 10.

411. Nyomtató vásárlása, valamint üzembe helyezése. Szabadka, 2015. március 27.

412. *Felsőoktatás és pedagógusképzés Vajdaságban*, előadás (Gábrity Molnár Irén és Takács Zoltán) a Teacher Education in Central and Eastern Europe nemzetközi konferencián. Debrecen, Debreceni Egyetem, 2015. június 18–20.

413. *Prostori i forme medjunarodne cirkularne migracije/Spaces and forms of international circular mobilities*, előadás (Iren Gabrić Molnar, Sándor Illés) a Društvo i prostor/Society and space című nemzetközi konferencián. Szervezők: Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kara, Szerb Szociológiai Társaság és Összehasonlító-jogtudományi Intézet Belgrád. Újvidék, 2015. szeptember 25–26.

414. Felkért előadás (Ágyas Réka) és szakvéleményezés (Gábrity Molnár Irén): „Emberi tényező" az oktatásban – pedagógushallgatók pályaorientációs aspirációi című konferencián. Budapest, Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Magyarság Háza, 2015. október 2.

415. *Identitás, vándorlás és etnikai folyamatok a Vajdaságban*, konferencia előadás. Területfejlesztési Szabadegyetem, Nyugat-Magyarországi Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar. Sopron, 2015. október 8–9.

416. Konzultatív tanácskozáson való részvétel: A Kárpát-medencei magyar nyelvű felsőoktatási együttműködés eddigi tapasztalatai és perspektívái című konferencia. Szabadka, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, 2015. november 21.

417. Magyar Nemzeti Tanács konzultációs bizottságának nyilvános vitája a felsőoktatási koncepcióról. Újvidék, Európa Kollégium, 2015. december 12.

418. II. Kárpát-medencei Közgazdász Konferencia, Budapesti Corvinus Egyetem (Főépület), Újvidéki Egyetem Közgazdasági Kar delegáció tagja, szekció beszámoló. Budapest, 2016. február 11–12.

419. Az MTT elnökségének munkaülése. Napirenden leltári, könyvelési és pénzügyi beszámolók és az évi kutatások és tanácskozások tervezése, publikáció javaslata és pályázatírás az MTA, Domus pályázati kiírásának függvényében. Szabadka, 2016. február–március.

420. Konzultatív konferencián való részvétel egy Társadalomtudományi Intézet alapítása kapcsán. Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete. Szabadka, 2016. május 12.

421. Elnökségi ülés és döntés a kutatási programokról és könyvkiadás támogatása, valamint könyvbemutató (Káich Katalin. 2016. A színész és a színjáték dicsérete. A Szabadkai Népszínház magyar társulatának első negyven éve. Életjel könyvek 166, Szabadka). Szabadka, 2016. június 4.

422. Interjú a Mária Rádió Keresztény kulturális örökségünk műsorában (szerk. D. Beszédes Valéria). Gábrity Molnár Irén beszámol a vajdasági magyarok vallási magatartásáról az MTT kutatásai nyomán. Szabadka, 2016. június 10. és 2016. június 13.

423. Konzultatív tanácskozáson való részvétel: OTDT – Vajdasági TDK-szervezési tanácskozás. Szabadka, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, 2016. június 15.

424. A Magyarságkutató Tudományos Társaság évi közgyűlése. Napirenden a jubileumi év programjának a megbeszélése. Szabadka, 2016. június 25.

425. A jubileumi kötet felkért szerzőivel való kommunikáció, utasítások és a szerkesztői munka koordinálása. 2016. június–szeptember.

426. Támogatási szerződés aláírása. Kárpát-medencei diákkonferenciák. II. HTDK Parlament Országos Tudományos Diákköri Tanács (OTDT). Gödöllő, 2016. július 2–4.

427. Projektrészvétel a budapesti Hétfa Kutatóintézet Korlátolt Felelősségű Társaság által szervezett Vizsgálat a külhoni fiatal magyar vállalkozók helyzetéről című kutatásban (térségi esettanulmány elkészítése: Ágyas Réka és Penovác Katalin). Megbízó a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkársága, a Nemzetpolitikai Kutatóintézettel együttműködve. 2016. július–szeptember.

428. Fiatal kutatók és egyetemisták felkészítő programja a VMTDK-ra. Tutori feladatok, kutatásszervezés. Szabadka, 2016. július 27.

429. Az MTT jubileumi kötete kéziratainak begyűjtése és szerkesztése (szerk. Gábrity Molnár Irén) az MTA Domus Program támogatásával. Szabadka–Zenta–Tóthfalu. 2016. március–szeptember.

430. *A vajdasági magyarok pozicionálása a migráció sodrásában,* plenáris előadás a Magyarok a Kárpát-medencében 2. nemzetközi konferencián. Szervező: Magyar Tudományos Akadémia Regionális Tudományos Bizottsága Régiótörténeti Kutatások Albizottsága. Szeged, Városháza, 2016. november 17.

431. *Migration of educated youngsters and language use of experts in the cross-border region of Hungary and Serbia*, felkért tanulmányírás (Gábrity Eszter) Doris Wassel-Walter tiszteletére kiadott tanulmánykötetbe. Department of Geography, University of Bern. 2016.

432. *A vajdasági magyarok képzési esélyei, munkaerőpiaci pozicionálása, a munkaadók elvárásainak függvényében*, előadás a XVI. Országos Neveléstudományi Konferencia – A tanulás és nevelés interdiszciplináris megközelítése című konferencián a debreceni doktori program kisebbségi pedagógusképzési „Iskolák és diákok a határon túl" szimpózium keretében. Szervezők: Szegedi Tudományegyetem Neveléstudományi Intézete és a Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottsága. Szeged, 2016. november 17–19.

SZERZŐK ÉLETRAJZA

Ágyas Réka (szül.: 1988, Szabadka) szociológus, középiskolai tanár. Szabadkán él. Az alapképzést a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán, szociológia szakon végezte. Diplomázás után tanulmányait a Budapesti Corvinus Egyetem mesterképzésén folytatta (szakiránya Gazdaság- és Szervezetszociológia). Jelenleg középiskolákban oktat szociológiát, valamint alkotmány és polgárjogot a Vajdaságban. 2011-től társadalomtudományi, szociológiai kutatásokat végez, a Magyarságkutató Tudományos Társaságnak és 2012-től a Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezetének (kérdőívezés, interjúk, fókuszcsoportos vizsgálat). Kutatási témái: kisebbségek, ifjúság, oktatás, migráció és gazdaságszociológia/vállalkozók.

Dr. Gábrity Molnár Irén, PhD (szül.: 1954, Lukácsfalva), szociológus, közgazdász. Az Újvidéki Egyetem szabadkai Közgazdasági Karának egyetemi tanára (Szociológia, Emberi erőforrás fejlődése, Politikai rendszer, A régió emberi erőforrásának szociológiája). Szabadkán él. Doktori értekezését a Belgrádi Egyetem Politikai Tudományok Karán védte meg 1986-ban. Kutatási témakörei: gazdasági szociológia; oktatásszociológia; emberi erőforrás- és kisebbségkutatás. Vendégtanár a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karon, óraadó tanár a Szegedi Tudományegyetemen. A Magyarságkutató Tudományos Társaság alapítója/elnöke (Szabadka, 1991–), a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság alapítója (Újvidék, 1997–), tanácsadó a Vajdasági AT Végrehajtó Tanács Nemzeti Kisebbségek és Etnikai Csoportok Jogérvényesítési Kérdéseivel Foglalkozó Tanácsban (1998–1999), a szabadkai Egyetemalapító Bizottság alelnöke (Szabadka, 2003–2006), a Regionális Tudományi Társaság alapítója/alelnöke (Szabadka, 2006–), a Vajdasági Magyar Akadémiai Tanácsának alapító tagja/alelnöke (Újvidék, 2008–). Az MTA Külhoni Köztestületének tagja (Budapest, 2000–), az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottságának állandó meghívott tagja (Budapest, 2005–). A Létünk folyóirat (Újvidék, 1978–1995) és az Új Kép szerkesztőségi tagja, az MTT (Szabadka) könyvtársorozatának és a Regionális Tudományi Társaság (Szabadka) egyes kiadványainak társszerkesztője. Kitüntetések: gróf Klebelsberg Kuno-emlékérem (2000, Budapest), Kisebbségekért Díj (2005, Budapest), a Magyar Tudományos Akadémia Arany János-díja a kiemelkedő tudományos teljesítményért (2009, Budapest), Magyar Érdemrend lovagkeresztje (2012, Budapest).

Dr. Grabovac Beáta, PhD (szül.: 1983, Zenta) pszichológus, egyetemi docens. Újvidéken él. Tanulmányait Újvidéken végezte majd posztgraduális tanulmányait a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Pszichológia Doktori Iskolájában folytatta (Kognitív Pszichológia, Pszicholingvisztika Alprogramon). Doktori értekezését 2015-ben védte meg (Az affektív lexikon szerveződése és működése korai és kései szerbiai kétnyelvű személyeknél) a Pécsi Tudományegyetem Bölcsé-

szettudományi Karán belül a Pszichológia Doktori Iskolában (Evolúciós és Kognitív Pszichológia PhD Program). Kutatási területe az érzelmi folyamatokon és az affektív pszichológián túl kiterjed a kétnyelvűség és a kognitív pszichológia kérdéskörére is. 2009 óta a szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar oktatója pszichológiai témájú tantárgyakból. A Szerbiai Pszichológiai Társaság, valamint a Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság tagja.

Dr. habil. Gulyás László, PhD (szül.: 1965, Hódmezővásárhely), történész, egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar Ökonómiai és Vidékfejlesztési Intézetében. 2004-ben a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskolában PhD címet szerzett; 2005-ben a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Multidiszciplináris Doktori Iskolájában PhD címet szerezett történelemtudományból. 2009-ben habilitált gazdálkodás és szervezéstudományokból a Debreceni Egyetemen 2006-ban megalapította a Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei (VIKEK) kutatóközpontot, ahol konferenciákat szervez és folyóiratokat szerkeszt (Közép-európai Közlemények valamint a VIKEK Közlemények). Szegeden él. Kutatási témái: interdiszciplináris jelleggel történelem, gazdasági regionális tudományok.

Dr. Győri Ferenc, PhD (szül.: 1964, Kiskunfélegyháza), geográfus, intézetvezető főiskolai docens, a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Karán, Európa-bajnok ultramaratonista. Békéscsabán az MTA RKK Alföldi Tudományos Intézetének külső munkatársa (1988–1993), a Magyar Tudományos Akadémia Pedagógus Kutatói Pályadíj ösztöndíjasa (1990). 1988 és 2010 között a közoktatásban földrajzot és testnevelést tanított. 2010-ben a Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskolában PhD fokozatot szerzett. 2011-től az SZTE JGYPK Testnevelési és Sporttudományi Intézetének főiskolai docense, az SZTE TTIK Földtudományok Doktori Iskola témakiírója és oktatója. Kutatásai a társadalomföldrajz és a sporttudományok területeihez kapcsolódnak: tehetségföldrajz, kulturális földrajz, turizmusföldrajz, sport- és rekreáció-földrajz, dél-alföldi regionális és határ menti kutatások. A Magyar Földrajzi Társaság és az MTA köztestületének tagja. Szegeden él. Sporttevékenysége: Európa-bajnoki 1. helyezés 24 órás futásban (Courçon, Franciaország, 1996). 1996 és 2002 között a Magyar Atlétikai Szövetség ultramaratoni szakági koordinátora és a Nemzetközi Ultrafutó Szövetség (IAU) Technikai Bizottságának is a tagja volt.

Dr. Hózsa Éva, PhD (szül.: 1953, Szabadka), irodalomtudományok, egyetemi tanár az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén (Újvidék) és a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karon (Szabadka). Az irodalomtudományok doktora 2001-től (ÚE, Bölcsészettudományi Kar). Alapképzését a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán szerezte. Kutatási területe: a jugoszláviai magyar irodalomtörténet, kapcsolattörténet (Komparatisztika), a mai

vajdasági irodalom problémavázlata. Szabadkán él. Az MTA külhoni köztestületének tagja (2001–, Budapest), a Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács (Újvidék elnökség), az Új Kép (1997–, Módszertani Központ Szabadka) folyóirat irodalmi szerkesztője, a Kosztolányi Dezső Irodalmi Napok szervező bizottságának tagja (1991–, Szabadka). Az MTA Arany János-érem birtokosa (2016).

Dr. Kocsis Károly, akadémikus (szül.: Szolnok, 1960), az MTA rendes tagja (2016), MTA Csillagászati és Földrajztudományi Kutatóközpont Földrajztudományi Intézetének igazgatója. Végzettség: MSc. Földrajz–biológia szakos középiskolai tanár, Kossuth Lajos Tudományegyetem (1984). Tudományos fokozatai: MTA levelező tag (2010), DSc. MTA (2002), habil. dr. (2000), CSc MTA (1993). A Miskolci Egyetem Műszaki Földtudományi Kara Földrajz–Geoinformatika Intézetének egyetemi tanára. Szűkebb szakterülete a társadalomföldrajzon belül a népesség-, etnikai, vallás- és politikai földrajz. Kutatási területe: a Kárpát-medence és a Balkán etnikai, vallás-, politikai és népességföldrajza. Kutatási eredménye az etnikai alapú területi autonómiák történelmi előzményeinek és jelenlegi földrajzi lehetőségeinek feltárása a Kárpát-medence területén. Társszerzője a Changing ethnic patterns of the Carpatho-Pannoniana area etnikai atlasznak. Szervezeti tagságok: MTA Elnökség (tanácskozási jogú tagja), Közoktatási Elnöki Bizottság (szavazati jogú tagja), Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság (elnöke), Társadalom-földrajzi Tudományos Bizottság tagja, Természetföldrajzi Tudományos Bizottság tagja, Miskolci Területi Bizottság tagja, Demográfiai Osztályközi Állandó Bizottság tagja, Földtudományi Doktori Bizottság tagja, Magyar Földrajzi Társaság választmányi tagja, Magyar Földrajzi Társaság Gazdaság- és Társadalomföldrajzi Szakosztályának elnöke, Magyar Földtudományi Tudományos és Oktatási Program elnöke, Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága választmányi tagja, Szerb Földrajzi Társaság tiszteleti tagja(Beograd, 2002-). Számos kötet, tanulmány és térkép szerzője. Díjak: Magyar Érdemrend tisztikeresztje (2016), Akadémiai Díj (2006), Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (2002), Magyar Tudományos Akadémiai Ifjúsági Díj (1993), Pro Geographia (MFT: 1990).

Mirnics Károly, magiszter (szül.: 1937, Szabadka), demográfus, szociológus, közíró. Újvidéken, a Bölcsészettudományi Karon volt tanársegéd, 1962-től a Tartományi Szociális Kutatóintézetben dolgozott. 1968–1972-ig az Újvidéki Matica srpska választott tagja. 1980-ig a Vajdasági Szakszervezeti Tanács, majd a Tartomány Oktatási és Művelődési Titkárság tanácsosa, amikor áthelyezték a Tartományi Statisztikai Intézetbe. 1992-ben adminisztratív úton nyugdíjba kényszeríttették. Akkor a budapesti Magyarságkutató Intézet, majd a Teleki László Alapítvány Közép-Európa Intézetének (Budapest) tudományos külső munkatársa lett, a Magyarságkutató Tudományos Társaság tagja/alelnöke (Szabadka) és a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság (Újvidék) tagja. Kutatási területe és számos publikációjának témája: demográfiai jellemzők, szórványosodás, a nemzetiségek iskolázottsági szintje a Vajdaságban, a ma-

gyarok politikai önszerveződése. 1992-ben a Magyar Köztársaság Érdemrend kiskeresztjével, 2011-ben a Magyar Köztársaság Érdemrend tiszti keresztjével tüntették ki.

Dr. Mirnics Zsuzsanna, PhD (szül.: 1973, Újvidék), egyetemi tanár. 1992 óta Magyarországon él. Pszichológus, pszichológia szakos tanár (ELTE BTK, 1997). Munka és szervezetpszichológiai szakpszichológus (BME/2001), klinikai szakpszichológus (PTE, 2013) hipnoterapeuta (MHE, 2012), művészeti terapeuta (OM, 2012). 2002-ben a Semmelweis Egyetemen (Budapest) PhD fokozatot szerzett. Fontosabb munkahelyei: Semmelweis Egyetem Klinikai Pszichológiai Tanszék (részállású kutató, 1998–2000), Kecskeméti Főiskola Tanítóképző Főiskolai Kar Neveléstudományi Tanszék (főiskolai adjunktus,1999–2001), Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka (oktató, 2009–2012) Károli Gáspár Református Egyetem, 2000- jelenig (jelenleg egyetemi docens). Fontosabb oktatott tárgyai: Személyiséglélektan, Szociálpszichológia, Klinikai pszichológia. Szakmai gyakorlati területe a klinikai pszichológiához, az önismereti csoportok vezetéséhez és az alkalmasságvizsgálatokhoz kapcsolódik. Kutatási terület: családi és munkahelyi interakció-dinamika, személyiségjellemzők és kommunikáció, kisebbségi identitás és szocializáció, csapatépítés és személyiségfejlesztés. A Magyar Tudományos Akadémia köztestületi tagja, a Magyar Pszichológiai Társaság tagja, a Magyar Családterápiás Egyesület és a Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka) külső munkatársa/kutatója.

Dr. habil. Pál Ágnes, CSc (szül.: 1942, Újpest), egyetemi magántanár (2006), főiskolai tanár Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar. Pályája kezdetén közoktatási és közművelődési praktikumot szerez. Egyetemi doktorrá 1969-ben avatják. 1976 és 1970 között a Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutató Intézet aspiránsaként tevékenykedik. Kandidátusi disszertációját 1980-ban védi meg. 2004-ben a Pécsi Tudományegyetemen habilitál. 1981-től a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Földrajz Tanszékének (ma Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Földrajzi és Ökoturisztikai Tanszék) oktatója (Általános gazdaságföldrajz, Magyarország gazdaságföldrajza, Eurázsia gazdaságföldrajza) és 1995 és 2005 között vezetője. Tevékenysége: regionális iparföldrajzi és településföldrajzi kutatások (Szolnok megye, Közép-Tiszavidék, Bács-Kiskun, Csongrád megye), a határ menti térségek társadalom- és gazdaságföldrajzi sajátosságai (Dél-Alföld), a Duna–Körös–Maros–Tisza Eurorégió határ menti kisvárosainak társadalom- és gazdaságföldrajzi vizsgálata. Szegeden él. MTA Szegedi Akadémiai Bizottság Szakmai Bizottságának és a Magyar Földrajzi Társaságnak tagja.

Dr. Papp Z. Attila PhD (szül.: 1962, Gyergyószentmiklós, Románia), szociológus, oktatáskutató. 1996-ban végzett a Temesvári Nyugati Egyetem szociológia szakán, 2006-ban szerzett PhD-fokozatot (Szociológia, ELTE Budapest). 2003 és 2006 között a MÁSZ Határon túli oktatás fejlesztéséért programigazgatója, 1999 és 2007

között a Teleki László Alapítvány Közép-Európai Tanulmányok Központja tudományos főmunkatársa, 2007-től a Magyar Tudományos Akadémia, Etnikai–Nemzeti Kisebbségkutató Intézet tudományos munkatársa, az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet igazgatója, főmunkatársa (Budapest). Kutatási területei: a romániai magyarok különböző intézményesülési formáinak vizsgálata (nyilvánosság, oktatás, felnőttképzés), a Kárpát-medencei, illetve azon kívül is élő magyar közösségek oktatási rendszerének, szerveződéseinek, valamint ezek társadalmi beágyazottságának vizsgálata, a romák oktatása Magyarországon és a környező országokban. A REGIO folyóirat főszerkesztője. Számos határon átívelő kutatási és oktatási projekt kezdeményezője, szervezője és résztvevője.

Ricz András, PhD-hallgató (szül.: 1977, Szabadka), közgazdász, a Pro Regio Tanácsadó vállalkozás vezetője. Szabadkán él. Főiskolai oklevelét a Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Főiskolai Karán szerezte 2004-ben, egyetemi diplomáját a Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Karán szerezte 2006-ban. A Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karának Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskolájában doktori tanulmányokat folytat, 2010 óta doktorjelölt. Kutatási témája: a határon átnyúló európai uniós fejlesztési források hatásai Vajdaság területi fejlődésére. Az MTA Domus junior szülőföldi ösztöndíjasa (2010), munkásságát a Pálfi István Régiófejlesztési Alapítvány díjazta 2010-ben. A szabadkai Regionális Tudományi Társaság elnöke, a Szakegyesületek és Társulatok Szövetségének igazgatóbizottsági elnöke.

Dr. Szlávicz Ágnes, PhD (szül.: 1977, Szabadka), egyetemi tanár. A gazdálkodás és szervezéstudományok doktora (a gödöllői Szent István Egyetem Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola, 2010). Az Újvidéki Egyetem szabadkai Közgazdasági Karának oktatója (2003, Emberi erőforrás menedzsment és Szervezeti magatartás). Kutatási területe: emberi erőforrás és szervezeti magatartás, Vajdaság munkaerőpiaca. Szabadkán él. A Magyar Tudományos Akadémia külhoni köztestületének (2007), a Magyarságkutató Tudományos Társaság (2003), valamint a Regionális Tudományi Társaság (2005) tagja és kutatója. 2008-tól a nemzetközi emberi erőforrás gyakorlatot kutató Cranet hálózat szerbiai koordinátora, 2009-től pedig a multinacionális cégek közép-európai leányvállalatainak HR gyakorlatát elemző CEEIRT kutatások egyik szerbiai koordinátora. 2013-tól állandó bírósági fordító magyar nyelvre.

Szügyi Éva, PhD-hallgató (szül.: 1982, Zenta), PhD-hallgató a Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskolában. Szakterülete: regionális politika, kisebbségi oktatás, migráció. Adán él. Szervezeti tagságai: a Regionális Tudományi Társaság, a Magyarságkutató Tudományos Társaság, a Vajdasági Magyar Közgazdász Társaság, a Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete (Szabadka).

Dr. Takács Zoltán, PhD (szül.: 1982, Adorján), közgazdász, doktori fokozatot 2013-ban a Pécsi Tudományegyetemen (Közgazdaságtudományi Kar, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola) szerzett, regionális tudományok témakörében. Kutatási területe: regionális fejlesztés, oktatáspolitika. Hamburgban él és dolgozik. Az MTA külhoni köztestületének tagja (2013, Budapest), a Regionális Tudományi Társaság (Szabadka) és a Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka) kutatója/alelnöke, továbbá a Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezetének (Szabadka) alelnöke.

Tarnóczy Mariann (szül.: 1954, Budapest), közgazdász, kutatásszervező. Szentendrén él. A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen végzett 1976-ban, szervezetszociológus posztgraduális diplomáját 1982-ben szerezte meg. 1982. október 1-je óta dolgozik a Magyar Tudományos Akadémiának. 1982 és 1997 között a Kutatásszervezési Intézet tudományos titkáraként, utána az Elnöki Titkárságon, 2000 óta pedig a Határon Túli Magyarok Titkárságát vezeti. A Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság tagja (1996), majd titkára (1998). A Domus Kuratórium állandó meghívottja (1997), majd titkára (2011). Számos határon átívelő kutatási projekt és konferencia kezdeményezője, szervezője és résztvevője.

Tőkéné Dr. Molnár Gizella, PhD (szül.: 1957, Kiskunfélegyháza), főiskolai tanár. Szegeden él. A Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Közművelődési Tanszék, majd a Felnőttképzési Intézet vezetője. 1980-ban végzett a JGYTF magyar–népművelés, 1987-ben pedig a JATE történelem szakán. Kutatási területe: magyarországi kultúrpolitika, magyarországi német nemzetiség kollektív felelősségre vonása a második világháború után és a nemzetiségek identitása. PhD-értekezését 2002-ben védte meg a Debreceni Egyetem Történeti Doktori Iskolájában. 1987-től oktat a kultúraközvetítő, felnőttképző szakemberképzésben (művelődéstörténet, kommunikációtörténet, sajtótörténet, speciálkollégium vezetése, nemzetiségek Magyarországon). 2002-től tanszékvezető, 2003-ban kulturális állapotfelmérő vizsgálatot végzett a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a MTA Szociológia Kutatóintézete szervezésében. 2007 óta a Felnőttképzési Intézetben intézetvezetőként számos tananyag- és tantervfejlesztésben, akkreditációs eljárásban vett részt, jelentős tudományszervező, kutatásfejlesztő munkát végez. Tagja: a Felnőttképzési Intézetben működő Identitáskutató Műhelynek, a szabadkai Magyarságkutató Tudományos Társaságnak. Számos határon átívelő kutatási és oktatási projekt kezdeményezője, szervezője és résztvevője.

SADRŽAJ

UVOD UREDNIKA 7

POZDRAVNE REČI

Karolj Kočiš, Marian Tarnoci POVODOM 25. ROĐENDANA NAUČNOG DRUŠTVA ZA HUNGAROLOŠKA ISTRAŽIVANJA 11

POČECI I AMBIJENT

Iren Gabrić Molnar NAUČNIK JE PRISUTAN (BAVLJENJE NAUKOM U MANJINSKOJ POZICIJI U VOJVODINI) 17

Z. Atila Pap KONCEPCIJE O NAUCI MAĐARA U VOJVODINI 35

Laslo Guljaš PERIOD VLASTI DSVM (1989–1994) 49

Karolj Mirnič POJAVA UBRZANE EMIGRACIJE VOJVOĐANSKIH MAĐARA (ISTRAŽIVAČKI ZADACI NAUČNOG DRUŠTVA) 61

TRAGOVIMA SNAGE

Agneš Pal, Ferenc Đeri DRUŠTVENI I EKONOMSKO-GEOGRAFSKI POLOŽAJ VOJVODINE 69

Zoltan Takač MEĐUZAVISNOST REGIONA, REGIONALNE EKONOMIJE I VISOKOŠKOLSTVA 83

Eva Hoža UČENJE MAĐARSKOG JEZIKA – NA OSNOVNOM NIVOU? 97

SLIKE BUDUĆNOSTI

Žužana Mirnič DECA RATA: TRANSGENERACIJSKI PRENOS TRAUME 107

Reka Ađaš PREKRETNICE U ŽIVOTU MLADIH MAĐARA U VOJVODINI: DALJE OBRAZOVANJE, VIZIJA I SAMOORGANIZOVANJE 119

Gizela T. Molnar VOJVOĐANSKI STUDENTI NA UNIVERZITETU SEGEDIN 133

Agneš Slavić, Beata Grabovac ZADOVOLJSTVO DOKTORANATA I MLADIH ISTRAŽIVAČA U VOJVODINI SA DOKTORSKIM KURSEVIMA NA UNIVERZITETU NOVI SAD 145

PROSTORNA DIMENZIJA KOMUNIKACIJE

Andraš Ric PROSTORNE DIMENZIJE I EFEKTI PREKOGRANIČNIH EU PROGRAMA U VOJVODINI 167

Eva Siđi SRPSKO-HRVATSKA POGRANIČNA SARADNJA U SVAKODNEVNOJ ŠTAMPI 181

TRAGANJA U HUNGAROLOŠKIM ISTRAŽIVANJIMA

25. GODINA NAUČNOG DRUŠTVA (sastavila Iren Gabrić Molnar) 199

PRILOZI

SAOPŠTENJA O DELATNOSTI NAUČNOG DRUŠTVA ZA HUNGAROLOŠKA ISTRAŽIVANJA TOKOM 25 GODINA 217

BIOGRAFIJA AUTORA 261

SADRŽAJ 267

CONTENT 269

INDEKS 271

CONTENT

EDITORIAL PREFACE 7

ANNIVERSARY FOREWORD

Károly Kocsis, Mariann Tarnóczy THE 25TH ANNIVERSARY OF THE SCIENTIFIC ASSOCIATION FOR HUNGAROLOGY RESEARCH 11

BEGINNING, CIRCUMSTANCES

Irén Gábrity Molnár THE SCIENTIST IS HERE (DOING SCIENCE IN A MINORITY STATUS IN VOJVODINA) 17

Attila Papp Z. THE CONCEPTS OF HUNGARIAN ACADEMIC ATTAINMENT IN VOJVODINA 35

László Gulyás THE MONOCRACY OF VMDK (DEMOCRATIC COMMUNITY OF HUNGARIANS IN VOJVODINA) BETWEEN 1989–1994 49

Károly Mirnics REMARKS UPON THE MIGRATION OF HUNGARIANS IN VOJVODINA (THE SCIENTIFIC ASSOCIATION FOR HUNGAROLOGY RESEARCH STILL HAS AND WILL HAVE TASKS IN THE FUTURE) 61

IN SEARCH OF OUR STRENGTHS

Ágnes Pál, Ferenc Győri THE SOCIO-ECONOMIC GEOGRAPHICAL SITUATION OF VOJVODINA TODAY 69

Zoltán Takács REGION – REGIONAL ECONOMY – HIGHER EDUCATIONAL SYSTEM OF RELATIONS 83

Éva Hózsa HUNGARIAN TEACHING – ON A BASIC LEVEL? 97

IMAGES OF THE FUTURE

Zsuzsanna Mirnics THE CHILDREN OF WAR: TRANS-GENERATIONAL TRAUMA TRANSMISSION 107

Réka Ágyas THE MILESTONES OF HUNGARIAN YOUNGSTERS IN VOJVODINA: FURTHER EDUCATION, FUTURE VISIONS AND SELF-ORGANIZATION 119

Gizella T. Molnár STUDENTS FROM VOJVODINA AT THE UNIVERSITY OF SZEGED 133

Ágnes Szlávicz, Beáta Grabovac THE CONTENTMENT OF DOCTORAL CANDIDATES AND YOUNG RESEARCHERS WITH THEIR TRAINING IN VOJVODINA 145

SPATIAL DIMENSIONS OF OUR RELATIONS

András Ricz EFFECT ANALYSIS OF CROSS-BORDER EUROPEAN UNION FINANCED PROGRAMS ON THE TERRITORY OF VOJVODINA 167

Éva Szügyi SERBIAN-CROATIAN CROSS-BORDER RELATIONS IN THE DAILY WRITTEN MEDIA 181

FINDING A PATH IN THE DRIFTING OF HUNGAROLOGY RESEARCH

25 YEARS OF THE SCIENTIFIC ASSOCIATION FOR HUNGAROLOGY RESEARCH (edited by Irén Gábrity Molnár) 199

APPENDIX

STATEMENTS OF THE ACTIVITIES OF THE SCIENTIFIC ASSOCIATION FOR HUNGAROLOGY RESEARCH THROUGHOUT OF 25 YEARS 217

AUTHOR BIOGRAPHIES 261

SADRŽAJ 267

CONTENT 269

INDEX 271

NÉVMUTATÓ

Személynevek mutatója

Ágoston András 51–56, 58
Ágyas Réka 8
Arday Lajos 54

Bakk Miklós 23
Bárdi Nándor 19, 27
Baumgartner Gerhard 22
Berényi Dénes 29
Berényi János 38
Bodó Barna 23
Bosnyák István 11
Bourdieu, Pierre 26
Bozóki Antal 22
Brenzovits László 22

Csáth Géza 103
Csepeli György 22
Csete Örs 30
Csorba Béla 51, 55
Csubela Ferenc 54, 55, 58

Đinđić, Zoran 199

Fábián Gyula 22
Fehér Ferenc 103
Fleisz János 23

Gábrity Molnár Irén 8, 11, 22, 23
Gáli, Butrosz 55
Gereben Ferenc 22
Gerold László 52
Gion Nándor 103
Gombos Ervin 50
Göncz László 22
Grabovac Beáta 8
Gubás Ágota 55
Gulyás László 8

Győri Ferenc 8
Győri Szabó Róbert 58
Gyurgyík László 22, 23

Hódi Sándor 23, 51, 58
Horváth István 23
Hózsa Éva 8

Jarábik Balázs 22
Jeszenszky Géza 57
Juhász Erzsébet 103

Kardos Gábor 22
Kasza József 54
Kertes, Mihalj 54
Kiss Tamás 23
Kocsis Károly 8, 22
Kontra Miklós 23
ifj. Korhecz Tamás 23
Kosáry Domokos 53
Kosztolányi Dezső 103
Kovács Miklós 23
Kovács Oszkár 54
Kovács Péter 22
Körmendi Ferenc 54

Lampl Zsuzsa 23
Losoncz Alpár 23

Matuska Márton 22
Mikszáth Kálmán 98
Milošević, Slobodan 49, 50, 57

Mirnics Károly 8, 22
Mirnics Zsuzsanna 8
Molnár Gusztáv 23
Molnár, Josip 55

Nagy Sándor 54
Németh László 98

Öllős László 23
Örkény Antal 22

Pál Ágnes 8
Páll Sándor 54
Papp Dániel 103
Papp György 23
Papp Z. Attila 8

Rehák László 11
Ricz András 8

Salat Levente 23
Sebők László 22

Szalayné Sándor Erzsébet 22
Szalma József 22
Szarka László 22, 23
Szecsei Mihály 54
Székelyi Mária 22
Szlávicz Ágnes 8
Szügyi Éva 8

T. Molnár Gizella 8
Takács Zoltán 8
Tarnóczy Mariann 8
Tomka Miklós 22
Tóth Károly 23
Tuđman, Franjo 54

Vance, Cyrus 55
Várady Tibor 54
Varga Zoltán 54
Végel László 23
Vékás János 51, 57
Veress Valér 23
Virág Teréz 110
Vofkori László 22

Földrajzi nevek mutatója

Ada 53, 54, 74, 102, 169
Adriai régió 185
Afrika 91
Alaszka 112
Alföld 69
Alibunár 169
Amerikai Egyesült Államok 64, 88, 89, 114
Apatin 169, 193
Ásotthalom 176
Ausztrália 62, 114
Ausztria 92
Ázsia 91

Bácsföldvár 73
Bácska 63, 69, 70, 73
Bács-Kiskun megye 171
Bácskossuthfalva 103
Bácspetrőc 169
Baja 192
Balkán 62, 69, 71, 73, 79, 124, 181, 183, 186, 191
Bánát 63
Bánság 70, 73
Béga 70
Begaszentgyörgy 169
Belgrád 21, 36, 49–51, 54, 55, 57, 58, 71, 74, 75, 77, 135, 183, 188, 189, 192
Belovár megye 191
Beregszász 23
Bezdán 193
Bor 170, 173
Bosznia-Hercegovina 167, 185
Branicsevó 170, 173
Brod-Posavina megye 174, 186
Brüsszel 168, 170
Budapest 21, 22, 27, 57, 92
Bulgária 191
Burgenland 23

Csíkszereda 22
Csóka 73, 74, 169, 171
Csongrád megye 171

Debrecen 21
Dél-Alföld 73, 79
Dél-Bácska 72, 75, 171, 174, 186, 188
Dél-Bánát 75, 76, 170, 171, 173
Dél-Dunántúl 91
Délkelet-Európa 79
Dél-Szerbia 183, 188, 189
Délvidék 11, 13, 23, 49, 53, 61, 63, 69, 107, 130, 201
Doroszló 51
Duna 69, 70, 171, 173,174, 186
Dunaszerdahely 23

Észak-Amerika 147
Észak-Bácska 54, 56, 72, 75, 119, 171, 173, 186
Észak-Bánát 72, 75, 76, 120, 170, 171, 173
Észak-Európa 123
Észak-Szerbia 183, 189
Észak-Vajdaság 56
Eszék 191, 192
Eszék-Baranyai megye 174, 186, 190, 191
Európa 8, 19, 29, 30, 39, 64, 69–71, 79, 88, 90, 92, 93, 103, 149, 151, 162, 168, 181, 213
Európai Unió 29, 30, 63, 78, 79, 93, 108, 124, 133, 141, 147, 148, 155, 167, 168, 171, 172, 181–185, 187, 191

Fehértemplom 169
Fülöp-szigetek 113

Hódság 169, 193
Horgos 71, 73
Horvátország 23, 54, 55, 71, 167, 173, 174, 184–187, 189–193

Japán 90, 113
Jugoszláv Népköztársaság 69
Jugoszlávia 11, 20, 49, 50, 55, 61, 62, 71, 128, 174, 181

Kanada 62, 88, 90, 147
Karlóca 169
Karlovác 191
Kárpátalja 12, 23
Kárpát-medence 12, 13, 18, 20, 23, 28, 30, 31, 36, 42, 46, 56, 69, 126, 127, 149, 150, 191
Kavilló 176
Kelebia 71
Kelet-Európa 79, 167
Kelet-Szerbia 183, 188, 189
Királyhalom 176
Kishegyes 53, 54, 73, 74, 169
Kolozsvár 23
Korea 91
Körös 69
Koszovó 50, 54, 168, 183
Koszovó és Metóhia 183
Közép-Bánát 72, 75, 170, 171, 173
Közép-Európa 71, 79
Közép-Kelet-Európa 92
Közép-Szerbia 188
Krassó-Szörény megye 170, 173
Kúla 53

Latin-Amerika 91
Lendva 22
Ludas 176
Ludasi tó 70

Mácsva 174
Magyarcsernye 169
Magyarkanizsa 23, 53, 56, 73, 74, 119, 135, 139, 169, 177
Magyarország 11, 12, 19–23, 27–31, 35, 37, 40–42, 44–46, 54, 55, 64, 73, 79, 89, 92, 120–124, 126, 127, 133–136, 138–140, 142, 149, 167, 170, 171, 178, 187, 192
Maros 69
Marosvásárhely 22
Mehedinci megye 173
Miskolc 22
Mitrovica 169
Montenegró 56, 187
Muraköz 191
Muravidék 23

Nagyalföld 69, 171
Nagybecskerek (Becskerek) 53, 169, 171, 177
Nagykikinda 53, 71, 137, 139, 169
Németország 64
Niš 71
Norvégia 136

Nyugat-Bácska 53, 72, 75, 171, 173, 186, 192
Nyugat-Balkán 168, 181, 191
Nyugat-Európa 114, 123
Nyugat-Szerbia 183, 188, 189

Óbecse (Becse) 21, 54, 73, 74, 169
Ó-Szerbia 76
Osztrák–Magyar Monarchia 71

Palicsi-tó 70

Pancsova 53, 169
Pécs 21, 22
Pozsega-Szlavónia megye 174, 186
Pozsony 22

Románia 22, 167, 170, 171, 173, 187, 191
Ruma 169

Sepsiszentgyörgy 23
Strasbourg 56
Sumádia 183, 188, 189

Szabadka 11, 13, 21, 23, 28, 36, 53–56, 71, 73, 74, 98, 103, 122, 123, 136, 169, 176, 177, 188, 189
Száva 70
Szécsány 171
Szeged 21, 135, 136, 140, 176
Szenttamás 103
Szerbia 8, 12, 13, 17, 20, 24, 26, 28, 29, 31, 50, 53–57, 61, 62, 64, 65, 69, 70, 73–79, 107, 108, 119–123, 125–128, 133–135, 139–143, 147, 149–151, 154, 155, 167–174, 178, 181, 183–188, 190, 192, 199
Szerémség 70, 71, 73, 75, 171, 174, 186
Sziszek 190
Szkopje 71
Szlavónia 174, 189–191
Szlovákia 22, 23
Szlovénia 55
Szőreg 176
Szovjetunió 61

Tarcal-hegység 70
Temerin 53, 73, 169
Temes megye 170, 173
Temesvár 23, 71
Theszaloníki 71
Tisza 69, 70, 73, 171
Topolya 53, 54, 73, 74, 98, 103, 119, 169
Törökbecse 169
Törökkanizsa 73, 169, 171, 176, 177
Tóthfalu 21

Udvarhely 22
Újvidék (Novi Sad) 11, 28, 38, 51, 53, 69, 71, 77, 97, 135, 136, 169, 176–178, 187–189

Vajdaság 7, 8, 11–13, 17–32, 35–42, 44–46, 49–58, 61–64, 69–79, 97, 99, 107, 108, 119–129, 133–138, 140, 141, 145, 146, 149–152, 154, 167–171, 173–176, 183, 185–189, 192, 199, 200
Valencia 91
Verbász 169
Versec 71, 169, 171
Verseci-hegység 70
Vietnam 90, 112, 113
Vukovár 190
Vukovár-Szerémi megye 174, 186, 190

Zágráb 190, 191
Zenta 53, 54, 56, 58, 71, 73, 74, 169, 177
Zichyfalva 169
Zombor 71, 98, 169, 177, 193

MTT KÖNYVSOROZAT – MTT KÖNYVTÁR

1. *Anyanyelvű oktatásunk* (Tanulmánykötet és címtár), 1997.
2. *Vajdasági útkereső* (Tanulmánykötet és címtár), 1998.
3. *Vajdasági marasztaló* (Millenniumi tanulmánykötet és címtár), 2000.
4. *Fészekhagyó vajdaságiak* (Tanulmánykötet és statisztikai adattár), 2001.
5. *Holnaplátók* (Ifjúsági közérzetmérleg), 2002.
6. *Térfoglaló* (Ifjúsági szerep- és közösségvállalás), 2003.
7. *Kisebbségi létjelenségek* (Szórvány és szociolingvisztikai kutatások), 2003.
8. Göncz Lajos: *A vajdasági magyarok kétnyelvűsége* (Nyelvpszichológiai vonatkozások), 2004.
9. *Mi ilyen nyelvben élünk* (A vajdasági magyar nyelvhasználat rétegei, mintái, állományi, változási jellemzői – nyelvszociológiai és korpuszvizsgálati tanulmányok), 2004.
10. *Támogatás és hasznosulás* (Hatástanulmányok az anyaországi juttatásokról), 2005.
11. *Közérzeti barangoló* (Műhely és előadás-tanulmányok), 2005.
12. *Oktatási oknyomozó* (Vajdasági oktatástanulmányok), 2006.
13. *Regionális erőnlét* (A humánerőforrás befolyása Vajdaságban), 2008.
14. *Magyarságkutatás Vajdaságban*, 2011.
15. Takács Zoltán: *Felsőoktatási határ/helyzetek*, 2013.
16. *Kutatások sodrásában – az mtt 25. éve* (Jubileumi tanulmánykötet), 2016.

A társaság külön publikációi

17. Hódi Sándor–Rehák László szerk. 1992. *Kisebbségi autonómiák – önkormányzati törekvések (Dokumentumgyűjtemény).* Szabadka–Ada: Magyarságkutató Tudományos Társaság.
18. Szöllősy Vágó László. 1992. *Petőfi a déli végeken. A jugoszláviai Petőfi kultusz nyomában.* Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.
19. Tóth Lajos. 1994. *Magyar nyelvű oktatás a Vajdaságban 1944-től napjainkig.* Életjel Könyvek 56. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság–Szabadkai Szabadegyetem–Életjel.
20. Szöllősy Vágó László. 1994. *Népünkkel - népünkért (A szabadkai Népkör krónikája 1872–1992)*. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.
21. Biacsi Antal. 1994. *Kis délvidéki demográfia*. Életjel Könyvek 57. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság–Szabadkai Szabadegyetem–Életjel.
22. Bálizs Jutka–Mikes Melánia. 2004. *Játsszunk, énekeljünk magyarul! – pedagógusok kézikönyve*, szerk. Mirnics Zsuzsa. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

23. Csehák Kálmán 2004. *Történelmi múltunk és jelenünk – összegyűjtött tanulmányok*, szerk. Gaál György. Szabadka–Újvidék: Magyarságkutató Tudományos Társaság–Vajdasági Magyar Tudományos Társaság.
24. Vajda Gábor. 2006. *Remény a megfélemlítettségben – A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete (1945–1972)*, szerk. Mirnics Zsuzsa. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.
25. Vajda Gábor. 2007. *Az autonómia illúziója. A magyarság eszme- és irodalomtörténete a Délvidéken (1972–1989)*, szerk. Mirnics Zsuzsa. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.
26. Korhecz Tamás–Gábrity Molnár Irén–Deli Andor. 2007. *Tolerancia-építők – Graditelji tolerancije – Constructors of tolerance* (Vajdaság tolerancia-program euroregionális és EU-adaptációja). Pannon füzetek 1. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság–Pannónia Alap.
27. Szónokyné Ancsin Gabriella–Pál Viktor–Karancsi Zoltán szerk. 2007. *A határok kutatója*. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

Könyvkiadás támogatása

1. Mirnics Zsuzsanna. 2006. *A személyiség építőkövei – Típus-, vonás- és biológia elméletek.* Budapest: Bölcsész Konzorcium HEFOP Iroda–Károli Gáspár Református Egyetem.
2. Káich Katalin. 2016. *A színész és a színjáték dicsérete. A Szabadkai Népszínház magyar társulatának első negyven éve.* Életjel könyvek 166. Szabadka: Életjel Kiadó.

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Újvidék

Kutatások sodrásában – mtt 25. éve / szerkesztette Gábrity Molnár Irén. – Szabadka : Magyarságkutató Tudományos Társaság, 2016 (Totovo selo : Logos-Print). - str. : ilustr. ; 24 cm - (MTT

könyvtár ; 16) Bibliografija uz pojedine radove.

Tiraž: 400 ISBN _____

a) Мађари - Војводина - Истраживања - Зборници

COBISS.SR-ID _____